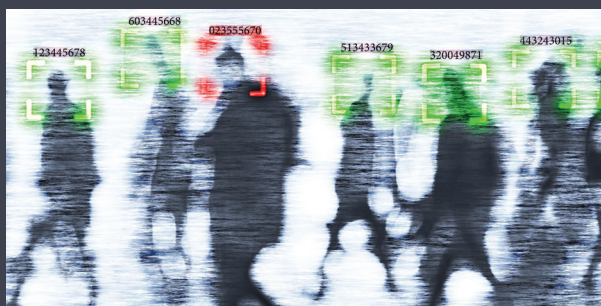

A mobilitás biztonságiasítása

Digitális megfigyelés mint elrettentés

NAGY VERONIKA

Dialog Campus

Nagy Veronika

A MOBILITÁS BIZTONSÁGIASÍTÁSA
DIGITÁLIS MEGFIGYELÉS MINT ELRETTENTÉS

Vákát oldal

Nagy Veronika

A MOBILITÁS BIZTONSÁGASÍTÁSA
DIGITÁLIS MEGFIGYELÉS MINT ELRETTENTÉS

A kiadvány a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001
„A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés”
című projekt keretében jelent meg.

Szakmai lektor
Pap András László

© A szerző, 2020

© A kiadó, 2020

A mű szerzői jogilag védett. Minden jog, így különösen a sokszorosítás, terjesztés és fordítás joga fenntartva. A mű a kiadó írásbeli hozzájárulása nélkül részeiben sem reprodukálható, elektronikus rendszerek felhasználásával nem dolgozható fel, azokban nem tárolható, azokkal nem sokszorosítható és nem terjeszthető.

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm Frank Bovenkerk professzornak, hogy tanulmányaim alatt érdeklődésemet a kriminológia felé irányította, és megosztotta kritikus nézeteit, amelyek munkám nagy részét azóta is meghatározzák.

Őszintén köszönöm PhD-konzulenseim, Dina Siegel professzor és Kerezsi Klára professzor támogatását, türelmét és bátorítását a többéves kutatásban. Soha nem fogom elfelejteni az éjszakába nyúló beszélgetéseket és az éles vitákat, amelyek e kötet megírásához vezettek. Őszintén köszönöm Mirának és Danielle-nek, hogy segítettek a tartalom szerkesztésében, türelmüket, amellyel a nyers szöveget kommentálták, valamint konstruktív tanácsaikat a kézirat javítására vonatkozóan. Szintén köszönöm Veronikának, Juditnak és Lindának a fordításban nyújtott segítséget, de különösen Klárának és Andrásnak a lektorálásban, stilizálásban és abban, hogy a magyar nyelvű közönség számára is befogadhatóvá vált a szöveg.

Mindenképpen szeretnék köszönetet mondani azoknak a családoknak, amelyek otthont adtak nekem a terepmunka idején és megosztották velem életüket, hétköznapijaik kihívásait. Nemcsak az életükről tanultam, hanem magamról is. Köszönöm a leckéket Marcsinak, aki felvidített, és ha kellett, tükröt tartott, hogy segítsen megtalálni a helyem az érzelmek viharában.

Különösen hálás vagyok a civil szervezeteknek az adatgyűjtésben való támogatásért, amelyek nemcsak nagy jelentőségűek a londoni migránsok mindennapi életében, de a mobilitás társadalmi megítélésében is. Hálás vagyok, hogy segítettek kapcsolatba lépni testvérszervezeteikkel, a helyi politikában aktív döntéshozókkal és a szociális ellátórendszer közalkalmazottaival. Tapasztalataik és javaslataik nélkülözhetetlenek voltak a kutatási cél elérésében a terepmunka során.

Végtelenül hálás vagyok kis brazil családomnak, Paulinhónak, Deborának, Arthurnak, Annikának, Felipének és Romnak, akik otthont adtak nekem, és emlékeztettek arra, hogy van élet az egyetemeken és a doktori kutatáson túl is.

Ez az értekezés nem született volna meg a barátaim és kollégáim, Daan, Esteban, Roos, Nilay, Camille, Aliz, Barna, Éva és sokan mások bátorítása nélkül. A DCGC konzorciumon belül örökre hálás leszek sorstársaimnak az együtt töltött időért; különösen Borbíró Andreának és dr. Damián Zaitchnak szeretném megköszönni, hogy átsegítettek a kutatói bürokrácia labirintusán.

Végül szeretném őszinte hálámat kifejezni családomnak feltétel nélküli szeretetükért: a keresztanyámnak, hogy mindig bátorított, és Kornélnak, aki elengedett erre a kihívásra, hogy hittek bennem és támogattak a kétségekkel teli kutatási évek alatt.

Vákát oldal

Tartalom

Köszönetnyilvánítás	5
1. A téma és a kutatás ismertetése	9
1.1. Roma mobilitás a késő modernitásban	12
1.2. A társadalmi osztályozás mint hatalmi eszköz	14
1.3. A jóléti megfigyelés kutatásának jelentősége	15
1.4. Áttekintés a fejezetekről	16
2. Tudományos elméletek – Társadalmi megkülönböztetés és megfigyelés a digitális jólét labirintusában	19
2.1. Neoliberalizmus és biztonságiasítás	19
2.2. Biztonságiasítás és népességszabályozás	20
2.3. Panoptikum és népességszabályozás	21
2.4. Felügyeleti társadalom	22
2.5. A kirekesztési tölcésér	27
2.6. A megfigyelési és kiválasztási „Ban-optikon”	28
2.7. Profilkészítés és folyamatos megfigyelés	29
2.8. Menedzseri szemlélet és megfigyelés a bürokráciában	30
2.9. Konklúzió	33
3. Romák mint globális etnikai kisebbség	35
3.1. Az etnikai identitás rejtett dinamikája	36
3.2. A marginalizáció átpolitizálása – A romák kriminalizálása	39
3.3. Mobilitás és etnikai történelem	43
3.4. Kontextualitás és a „cseppfolyós” kutatási terület	46
3.5. A kutatás folyamata	49
3.6. Etikai problémák	57
4. Jóléti szakpolitika és újfajta társadalmi osztályozás Európában	59
4.1. Célok, nyomásgyakorlás és a hivatali professzionalizmus	61
4.2. Módszerek – Furkósbot és mézesmadzag	62
4.3. A jóléti turizmus valósága	63
4.4. Geopolitika és jóléti rendszerek	66
4.5. A jóléti intézmények és a migráció szabályozásának viszonya	68
4.6. A körkörös csapda – Jóléti megszorítások mint a mobilitás irányító eszközei	72
4.7. Bermuda-háromszög – A juttatások igénylésének bonyolultsága	75
4.8. Konklúzió – Megkülönböztető megfigyelések, avagy a digitális szegényház	80

5. Közvetítők, védelmezők és úttörők – A roma mobilitás működésének láthatatlan szereplői	83
5.1. A pokolba vezető út is jó szándékkal van kikövezve	83
5.2. Tojánhéjon járva – A kutatói perspektíva etnikai kerete	88
5.3. Aktivisták	99
5.4. A romákért vagy a romákból élni? – A finanszírozás szerepe a civil társadalomban	106
5.5. Továbbadott stigmák, bürokratikus szabályzatok, romákkal együtt dolgozó bevándorló tolmácsok	114
5.6. Konklúzió	129
6. Visszatérés a Bermuda-háromszögbe – A juttatásokhoz való hozzáférés	131
6.1. Segélyturizmus vagy modern rabszolgaság? – Roma bevándorlók hozzáférési stratégiái	131
6.2. Első állomás – A letelepedés előfeltételei	132
6.3. A munkaügyi hivatalok elefántcsonttornya	141
6.4. Abrakadabra – Nyelvi stratégiák	149
6.5. Lakhatási tőke	152
6.6. Konklúzió	155
7. Online áruba bocsátás – A szociális biztonság kérelmei a virtuális bürokráciában	157
7.1. Bevezetés	157
7.2. Gyermek után járó adókedvezmény – Identitásmenedzsment online	158
7.3. Az identitás kiárusítása	160
7.4. Az adósság áruba bocsátása	165
7.5. Konklúzió – Beruházni a virtuális állampolgárságba	169
8. Rejtőzködés a jóléti szolgáltatók elől	171
8.1. Integráció vagy láthatatlanság – Roma munkásosztály Londonban	172
8.2. Innováció-e a büntett? – Feketepiaci üzletelés külföldi országokban	181
8.3. Hazatérők – A britek álma vagy a külföld lázálma?	184
9. Konklúzió	187
9.1. Adatgyűjtés a roma bevándorlókról	189
9.2. Biztonság és a mobilitás áramlása	190
9.3. Az idegenek menedzselése	190
9.4. Megküzdési stratégiák – Hogyan válhatunk kívánatos polgárrá?	192
9.5. Virtuális bürokrácia és a „dividuum” megszületése	194
9.6. Záró gondolatok	195
Felhasznált irodalom	197
Függelék	217
Rövidítések	219

1. A téma és a kutatás ismertetése

Napjainkban számtalanszor találkozunk a technológia fejlődéséről, valamint a különböző adatgyűjtési gyakorlatokról szóló ellentmondásos hírekkel, de számos vita övezi a digitalizációval, az öntanuló algoritmusokkal és a személyes adatok piacosításával kapcsolatos kockázatokat is. Tanulmányok sora hívja fel a figyelmet az adatvédelem fontosságára, a közösségi média használatában rejlő veszélyekre és az információs társadalomnak a helyi bürokrácia működésére gyakorolt hatására. Olyan tudományágak, mint a digitális bölcsészet, az internetes kormányzás vagy a big data próbálják leírni és értelmezni a technológiai fejlődés társadalmi hatásait, valamint feltárni ezek felhasználási lehetőségeit a jog, a közpolitika és a gazdaság területén.

Amióta elkezdődött a számítógéppel olvasható adatok korszaka, a digitalizáció megkerülhetetlenül hatással van az emberek életére (KISTERMANN 1991). Az elektronikus adatfeldolgozás az Atlanti-óceán mindkét oldalán 1940-től, az elektronikus számítógép megjelenését követően vette kezdetét. Alig egy évtized alatt a kormányok felismerték, hogy a digitalizáció révén nemzeti adatrendszerekben gyűjthetik össze állampolgáraik adatait, amelyek azután a kormányzati eszközökben és a szociológiai kutatásokban egyaránt felhasználhatók (lásd például a Metropolit projekteket Svédországban és Dániában;¹ OLSER et al. 2006). A digitalizáció minden kormányzati szinten megeremtette a gyorsabb adatfeldolgozás lehetőségét, ugyanakkor hozzájárult a szervezeti működés mintázatainak korabeli változásához, amelyek azt eredményezték, hogy az olyan digitalizált felügyeleti módszerek, mint például a megfigyelés, lényegesen hozzájárultak az egyre egyenlőtlenebb társadalmi struktúra kialakulásához. Az intézményes digitalizálódás, valamint a közigazgatásba bevont nagyvállalati szereplők megjelenése vezetett annak az új akadémiai diskurzusnak a kialakulásához, amely a digitális egyenlőtlenséggel foglalkozik, beleértve például az online szociális szolgáltatásokhoz kapcsolódó kockázatok és erőforrások egyenlőtlen elosztásának jelenségét.

A megfigyeléssel kapcsolatos korábbi tanulmányok elsősorban azt hangsúlyozták, hogy az adatvédelem tekintetében milyen kockázatokkal jár és milyen lehetséges társadalmi hatásai lehetnek a kormányzat adatgyűjtési tevékenységének (LYON 2013). Ugyanakkor meglehetősen kevés érdeklődés mutatkozott a helyi hatóságok által folytatott, kiterjedt megfigyelési tevékenységek geopolitikai vonatkozásai iránt, azaz, hogy a digitalizált szolgáltatásközvetítés hogyan befolyásolja és irányítja az országba újonnan érkezők életét. Kevésbé vizsgálták az ilyen ellenőrzési módszereknek kitett és ebben a digitális térben mozgó emberek reakcióit, valamint azt, hogy hogyan fedezik fel az online felügyeleti rendszerek kiskapuit. Habár egyre több kvalitatív tanulmány mutatja be a megfigyelés alanyainak ellenreakcióit, a *megfigyelés aszimmetriáival* kevesen foglalkoztak. A kormányok túlbecsülik a digitalizált megfigyelési módszerek objektivitását és hatékonyságát, a jóléti intézmények

---

¹ A stockholmi Metropolit projekt valamennyi 1953-ban született és 1964-ben a stockholmi nagyvárosi területen élő gyermek 50 évig tartó nyomon követését célozta meg, SOFI és (CHESS) kutatói felügyeletével.

területén pedig alulbecsülik a megfigyeléssel kapcsolatos tudatosság mértékét, különösen az EU-s bevándorlók esetében. A menedzserszemléletű neoliberális szolgáltatók nem a jóléti állam normái szerint lépnek fel, hanem versenyszerű, piacorientált elveket követnek.

Jelen írás arra törekszik, hogy kritikai vizsgálat tárgyává tegye a digitális bürokrácia relatív hatékonyságát, és felmérje, hogy az milyen mértékben befolyásolhatja az emberek mindennapi életét. A bevándorlók biztonságiasítása² megnövelte a megfigyelési technológia szerepét az állami bürokráciában, mivel ezek lehetővé tették bizonyos célcsoportok, például a romák kiemelését és megkülönböztetett kezelését (BUZAN et al. 1998). Jelen írás szerzőjét a felügyeleti eljárásokkal kapcsolatos erősödő tudatosság, az ennek következtében fellépő társadalmi bizalmatlanság, a növekvő félelem és szorongás vizsgálata izgatja. A kötet az Egyesült Királyság jóléti rendszerében alkalmazott társadalmi osztályozás³ vizsgálatán keresztül mutatja be, hogy az etnikai bevándorlók tapasztalatai a digitalizált felügyeletről hogyan erősítik az öncenzúra mechanizmusait, és ez hogyan teremt zavart a bürokratikus rendszerben, amely viszont beindítja a biztonságiasítás és a fokozott megfigyelés spirálját. A választott célország nemcsak a megfigyelés technológiai és politikai előljárója Európa államain belül, de az egyik legnépszerűbb célország a közép-kelet-európai kisebbségek számára. A Kanadából visszatért menekültkérők gyakran az angol nyelvtudás miatt választják az Egyesült Királyságot 2011 óta. Habár ez a célország rendkívül nyitott politikát folytatott az új tagállamok munkaerejét tekintve azok csatlakozása óta, a migrációval kapcsolatos attitűdök gyökeresen megváltoztak, amit a jelenlegi kormányzat lépései, különösképpen a brexit támogatottsága is alátámaszt. Habár a kötet anyaga a 2012 és 2014 közötti időszakban született, az elemzett anyag előrevetíti a jelenlegi migrációs válság alapvető elemeit.

Az olyan politikai viták, amelyek rendszeresen összekapcsolják a bűnözést (például a juttatásokkal való visszaéléseket) és az Európán belüli mobilitást, jelentős mértékben hozzájárultak a Kelet-Közép-Európából érkező bevándorlókkal, különösen a romákkal szembeni aggályok és félelmek megerősödéséhez (lásd részletesebben DUWELL–WOLLMER 2009; O'REILLY 2007; RINGOLD 2000).

A romák⁴ szabad mozgásával kapcsolatos aggodalom alapját a velük szemben régóta fennálló előítéletek képezik, amelyek törvénytelen ségben tobzódó, nyereszkeskedő, integrálódni képtelen csoportként állítják be őket. A kormányok efféle aggodalmakkal igazolják az új megszorító intézkedéseket, amelyek „profilalkotással különböztetik meg a rossz külföldi »segélyturistát« az állam támogatására és védelmére érdemes jó állampolgároktól” (ERJAVEC 2001, 670.). Habár a roma bevándorlók biztonságiasítása nem új keletű jelenség, mára a nemkívánatos állampolgárok azonosítása és kiválasztása igen kifinomult digitalizációs módszerekkel történik.

Az EU sajátosságainak köszönhetően az „európai integrációs folyamat velejárója lett a korlátozó erejű migrációs politika kialakulása és a migráció biztonsági kérdésként történő társadalmi konstrukciója” (HUYMAN 2000, 751.). A migráció jelenségének és a bűnözők

² A biztonságiasítás (*securization*) fogalma Barry Buzan társadalomtudóstól származik, és azt a kommunikációs folyamatot jelenti, amelynek során egy adott téma biztonsági fenyegetésként definiálódik, az objektív fenyegetés valóságosságától függetlenül. Azaz valamiből azért lesz biztonságpolitikai ügy, mert egzisztenciális fenyegetésként állítják azt be (BUZAN–WEVER–DEWILDE 1998).

³ A társadalmi osztályozás (*social sorting*) az a jelenség, amelynek során egy adott térben különböző technikai megoldásokat használva beazonosítják azokat, akik külső jegyeik alapján nem illenek a helyet látogatók általános profiljába.

⁴ A *roma*, illetve *cigány* etnikai megnevezés a kötetben konstruktivista megközelítésen alapuló referencia, követve az etnikai különbségtétel politikai megfogalmazásának, illetve a szociális kontextus relevanciájának tekintetében való korábbi kritikáját. A *Travellers* és *British Gypsies* megnevezésű etnikai csoport itt nem tartozik a vizsgálat körébe sajátos státusza miatt. Lásd SIMHANDL 2006.

és terroristák általi visszaélések összekapcsolásának politikai folyamata a biztonságiasítás, amely „olyan tágabb átpolitizálással áll összefüggésben, amelyben a bevándorlók [...] a nemzeti identitás és a szociális juttatások védelmével szembeni kihívásként jelennek meg” (HUYMAN 2000, 751.). Ennek folyományaként az EU-szerződés harmadik pillére „lehetőséget biztosít a tagállamok részére, hogy megerősítsék a migrációs áramlással kapcsolatos, korlátozásra és bűnüldözésre épülő megközelítésüket, és olyan új hatalmi formákat hozzanak létre, amelyek nem csupán növelik egy adott, földrajzilag meghatározott struktúrában belüli szabályozási képességeiket, de egyúttal azt is lehetővé teszi számukra, hogy az unió határain túlmenően is érvényesítsék biztonsági szempontjaikat” (KOSTAKOPOULOU 2000, 497.).

Ennek következtében a tagállamok nemzeti ellenőrzési folyamatai egyre inkább a kockázatok megelőzésének és a bűnesetek előrejelezhetőségének irányába tolódtak el. A technológiai fejlődésnek köszönhetően ezek az eljárások megfigyelési tevékenységek sorozatára építenek, amelyek célja a magánszemélyek átvilágíthatóságának biztosítása a digitalizált adatkommunikáción keresztül.

Az EU-tagállamok népességszabályozása olyan dinamikus folyamat, amelyben a mobilitás az ellenőrző szervek (vagyis a szolgáltatók) és az ellenőrzött állampolgár közötti dialektikus egységben zajlik. A korábban külön-külön működő ellenőrzési tevékenységek manapság megfigyelhető összefonódása nem várt következményekkel is járt. A közösségi média például olyan új megfigyelési eljárásokat tesz lehetővé, amelyekkel az egyéni viselkedés osztályozható, előre jelezhető és megakadályozható. Ebben a panoptikus virtuális társadalomban a kormányzati és üzleti tevékenységek bürokratikus technológia segítségével fonódnak egybe, a neoliberális alapelvek az államtól függő marginális csoportokat a „jólétből a munkalétbe”⁵ (*welfare to workfare*) kényszerítik. A népességszabályozás és a kiválasztás – a hagyományos migrációs kiválasztási módszerek helyett – geopolitikai ösztönzőként alkalmazott belső üzleti felügyelet alapján történik: vagyis úgy, hogy a pénzügyi szempontból kevésbé ígéretes népességcsoportokat az adott ország területének elhagyására ösztönzik.

A bonyolult folyamat értelmezéséhez áttekintem a bevándorlásszabályozás pénzügyi módozatait, és bemutatom, hogyan szűrnek ki és követik nyomon a szociális közigazgatási szervek azokat a nem kívánatos bevándorló csoportokat, akikhez gazdasági fenyegetést társtíznak. Foglalkozom a biztonságiasított egyének stratégiáinak elemzésével, és azzal, hogy a szociális szolgáltatást nyújtó szervezetekkel lebonyolított interakciók során az érintettek hogyan próbálják kijátszani a társadalmi osztályozás eljárásait. A kötetben részletesen elemzem az egyik ilyen célzott csoport, a közép-európai romák megoldási stratégiáit. A társadalmi megfigyelés interdiszciplináris, több helyszínen folytatott elemzésének segítségével foglalkozom az EU geopolitikai ösztönzőivel, és arra keresem a választ, hogy a roma bevándorlók milyen tudatos megoldási stratégiákkal próbálják megőrizni a szociális juttatásokra való jogosultságukat. Kutatásommal tehát azt vizsgálom, hogy hogyan befolyásolja az Egyesült Királyság mobilitásszabályozásának dinamikáját a szociális juttatások szolgáltatóinak és az EU-ból érkező bevándorlók túlélési stratégiáinak kölcsönhatása.

⁵ A *welfare to workfare* a szakirodalomban használt kifejezés, amely azt a mentalitásbeli változást hivatott leírni, amelynek következtében az egyén jóléte már nem a közösség támogató erején (anyagi és egyéb juttatásokon keresztül), hanem csakis saját aktív munkavégzésén múlik.

A pénzügyi megfigyelésen alapuló társadalmi megfigyelési és kiválasztási eljárások feltárásával bemutatom, hogyan szivárog be a kriminálpolitika hatása a szociális törvényhozás területére pusztán azáltal, hogy (például a jóléti juttatások esetében) új irányítási technológiát alkalmaz a digitalizált bürokráciában. Kutatásom empirikus adatokat nyújt azoknak a megfigyelési stratégiáknak a működéséről, amelyek hatékonyságot és objektivitást hirdetnek, miközben legitimálják a bűnüldözés területén kívül eső privatizált ellenőrzési és szankcionálási módszereket. Az empirikus adatok alapján leírom, milyen hatással vannak a piac értékei a szociális juttatásokra, és elkészítem a társadalmi osztályozás során használt szűrési eszközök kockázati profilját. Emellett azt is megvizsgálom, hogy a szolgáltatásoktól függő bevándorlók hogyan igazítják megoldási stratégiáikat a folyamatosan módosuló kiválasztási módszerekhez.

A virtuális szabályozási intézkedések tükrözik a befogadó társadalom értékeit, de azt is megmutatják, hogy az egyéni paraméterek hogyan értelmezhetők kockázati kategóriaként. A juttatások igénylésének feltételeit – egyebek mellett – a politikai és az akadémiai szférák narratívái alapján, az etnikai értelmezések és a gazdasági szempontok összekapcsolásával alakítják. Az intézményes diszkriminációt legtöbbször az etnikum és a faj szempontjából írják le. Kutatásom azonban azt vizsgálta, hogy az EU-s bevándorlók milyen diszkriminációval szembesülnek – de nem az etnikai megbélyegzettség, hanem bizonyos pénzügyi paraméterek alapján. E szelektív megfigyelési módszerek alaposabb megértése érdekében több olyan szereplőt (szakmabelieket és aktivistákat is) megvizsgáltam, akik hozzájárulhatnak ezen módszerek működéséhez, mégpedig azáltal, hogy a szegénységet az etnikai jellemzőkhöz társítják, és ezzel a diszkrimináció alapjául szolgáló fogalmak a látható paraméterekről (például bőrszín, kultúra) a kevésbé látható kiválasztási módszerek (például a hitelképesség ellenőrzése) felé tolódnak el.

A nemzetközi mobilitást általában migrációs kategóriák szerint vizsgálják, elemzésem ezzel szemben a népességáramlások dinamikáját és folyamatosan változó természetét mutatja be. Azt vizsgálom, hogy a pénzügyi erőtlenséggel jellemzett, vagy inkább megbélyegzett bevándorlók hogyan igazodnak a gyorsan változó körülményekhez, hogyan dolgoznak ki olyan megoldási stratégiákat, amelyek segítségével megkerülhető a befogadó társadalmak bürokratikus labirintusa. Ezzel megkérdőjelezem a hatékonyságorientált megfigyelési és szabályozási módszerek használata mögött megbúvó megfontolásokat, és empirikus adatok segítségével vetem kritikai elemzés alá a megfigyelési és szabályozási módszerek korlátait, valamint az intézményekkel szembeni bizalmatlanság kialakulásában játszott szerepüket. A közép-európai bevándorlók és a londoni bürokratikus szolgáltatók közötti dinamikus viszony elemzése jó példát kínál arra, hogy a szociális szolgáltatások területén a neoliberais piaci értékek átvétele hogyan eredményezett diszkriminatív jóléti szolgáltatásokat.

1.1. Roma mobilitás a késő modernitásban

Az EU 2004-es bővítése óta számos közép-európai roma család próbálta arra használni európai állampolgárságát, hogy Nyugat-Európában kezdjen új, jobb életet. A legtöbb ilyen család azonban azzal szembesül, hogy a befogadó országok új adminisztratív szabályai kirekesztik és marginalizálják őket. A romák nyugat-európai „rohamát” gyakran összekapcsolják a befogadó országok ígéretes szociális ellátórendszerével, ami arra készítette a helyi hatóságokat, hogy intenzívebb ellenőrzési stratégiákkal korlátozzák a szociális juttatások hozzáférhetőségét. A szociális jut-

tatások korlátozása melletti legfontosabb érv az a neoliberális szemléletről fakadó elgondolás, miszerint a juttatásokat a munkaerőpiaci részvétel alapján kell meghatározni. E mögött az a meggyőződés áll, hogy a rossz helyzetű bevándorlók saját maguk felelősek marginális helyzetükért, így jogszerűen zárhatók ki a kormányzati támogatás különféle formáiból (GODDARD 2012, 348.).

A romák tagállamok közti mobilitásával kapcsolatos politikai irányvonalak kijelöléséről szóló viták és elméletek jelenleg két véglet között ingadoznak: vagy a szabad mozgás korlátozását sürgetik, vagy a társadalmi befogadás esélyeit próbálják javítani. Az EU 2004-es bővítése óta a roma mobilitással kapcsolatban a nemzetállamokon belüli szabályozási törekvésekről az Európán átívelő kisebbség-szabályozás felé tolódott el a hangsúly. Az európai irányelvek nyomatékosan szorgalmazzák, hogy a tagállamok készítsék el nemzeti roma-integrációs stratégiájukat (2011), és erősítsék meg a romák társadalmi-gazdasági pozícióját.

Az európai állampolgárság számos, korábban kirekesztett, marginalizált és a diszkriminációt valamilyen formában elszennvedő kelet-európai roma előtt nyitotta meg a nyugati államok kapuit. Az 5. EU-s szerződés alapján, a Nizzai szerződésnek köszönhetően, az Unión belüli társadalombiztosítási rendszereket 2004-ben átalakították, és nagyvonalúbbá tették a tagállamok EU területén belül mozgó polgárai számára. Az átalakítás szigorította a diszkrimináció elleni szabályokat, és megerősítette azt a jogot, hogy az állampolgárok a jogosultságok megállapításánál az egyes államoktól kapott járulékok összességét igénybe vehessék, beleértve a járulékok exportálását a lakóhelyük szerinti országba. A neoliberális állami elismerés alapját az az értelmezés képezi, hogy a jogosultságok megítélését – a jogszerű gazdasági tevékenység és a jogi állampolgárság helyett – immár a társadalmi tagság képezi. Nem véletlen, hogy az európai integráció közegében élénk vita folyt a társadalmi jogok jelentéséről, arról, hogy ezek mennyire függhetnek az emberek viselkedésétől, illetve termelékenységi mutatóitól, tehát attól, hogy kiért is kell az államnak felelősséget vállalnia. A kiválasztás egyik eleme szerint az állampolgárság egyfajta szerződés, amely az állam és a felelősséget vállaló és az előfeltételeket elfogadó állampolgár között köttetik. Ezt a fajta szerződéses technikát gyakran tartják neoliberális stratégiának (ROSE 1999; YEATMAN 1998).

A késő modern nyugati kormányzati elvekkel összefüggő neoliberális szemléletmód egyik legfontosabb alapelve lett a felelősség áthárítása az egyénre (*responsibilisation*) (GODDARD 2012, 353.). Célja azon csoportok beazonosítása, amelyek képtelenek integrálódni a saját társadalmukba. Ezt a képességet általában a munkaerőpiacon való (in)aktivitással és az állami támogatásoktól (például a szociális segélyektől) való függés szintjével mérik. A nemzeti jólétre leselkedő vélelmezett gazdasági fenyegetést új biztonsági intézkedésekkel próbálják leküzdeni, amelyek megkülönböztetik a jó vagy termelékeny állampolgárokat a nemkívánatos, inaktív állampolgároktól. Az effajta társadalmi és térbeli kirekesztés alapját olyan pénzügyi tényezők adják, amelyek funkcionálisan gátolják meg a nem termelékeny idegenek befogadását (HALFMANN 1998, 514.). Mielőtt feltérképeznénk, hogyan segítik elő a jóléti szolgáltatásokon alapuló pénzügyi megfigyelési struktúrák a térbeli népességszabályozást, először meg kell értenünk, hogyan tudnak az EU kormányzó testületei olyan ösztönzőket kidolgozni, amelyek képesek a nemkívánatos csoportokat a fogadó ország területének önkéntes elhagyására készíteni. A mechanizmus viszonylag egyszerűen működik: az EU-állampolgársággal rendelkező romákat – migrációs státuszuk alapján – nem lehet figyelmen kívül hagyni, és ezért nem is szankcionálhatók, de szükségük van olyan kormányzati segítségre, amely lehetővé teszi, hogy letelepedjenek a fogadó országban. Ha ez a segítség nincs meg, és folyamatos pénzügyi ellenőrzéssel, járulékcsoökkentéssel korlátozzák a helyi szociális támogatásokra való jogosultságukat,

akkor ezek a csoportok távozásra kényszeríthetők. Ezért vezetett az az elképzelés, hogy egyes országok segélyezési mágnesként működnek, új, felügyeleti alapú korlátozásokhoz: a szociális szolgáltatásokért felelős szervek biztonságiasították a segélyt igénylőket azzal a céllal, hogy kikényszerítsék a nemkívánatos bevándorlók távozását.

1.2. A társadalmi osztályozás mint hatalmi eszköz

A társadalmi megkülönböztetés és a népszámszabályozás formáit a biztonság interszubjektív konstrukciója határozza meg (BURKE 2007, 148.). A biztonságiasítás „a hatalom és az intézményes cselekvések nagyobb rendszerei között értelmezi, hozza létre és azok közé szorítja a magánszemélyeket” (BURKE 2007, 20.), és e rendszereket a megfigyelés különböző módzatai jellemzik (BIGO–WALKER 2007; JONES–NEWBURN 1998). A fegyelmező hatalom Foucault-féle fogalma alapján a kormányzati kezdeményezések panoptikus módszerei között irányító és viselkedésmódosító jellegű eljárások találhatók. Amint azt az alábbiakban összegyűjtött empirikus adatok illusztrálni fogják, a hatóságok egyik legáltalánosabb célja a mobilitás pénzügyi korlátozásokkal történő kikényszerítése során az, hogy irányítani tudják az emberek rendezetlen áramlását. Hyndman (2012) szerint: „A bevándorlók veszélyeztetési elemként történő felfogása lett az uralkodó, és az így létrehozott félelemre építve drákói szigorúságú intézkedéseket lehetett bevezetni. A »bentiek« és a »kintiek« új törvények, szakpolitikák és szabályozási módszerek összességével történő biometrikus szabályozása pedig szétválaszt-hatatlanná tette a geopolitikát és a biopolitikát” (HYNDMAN 2012, 245.).

Az állami ösztönzők különböző panoptikus módszerekbe ágyazódva irányítják a vándorló embereket. Ezek között megtalálható a feltérképezés, az érték meghatározás, a jogi szabályozás, az elkerítés és az elhatárolás is. Mivel az ilyen ösztönzők proaktív módon próbálják a kívánt mederbe terelni az egyének viselkedését, a(z im)mobilitás és a hozzáférés kezelésének egyik legfontosabb eszközévé a pénzügyi tervezés vált. Ez az EU-ban térbeli fegyelmezési technológiaként alkalmazott szabályozási és megfigyelési apparátus talán még fontosabb szerepet játszik az emberek önkéntes be- és kitelepülésében, mivel az európai állampolgárokra nem vonatkozik vízumkötelezettség (DELEUZE–GUATTARI 1987). Neoliberális ösztönzőként így helyettesíti a határszabályozást a szociális-gazdasági megfigyelés folyamatos jelenléte. A társadalombiztosítási és bevándorlási szakpolitika egyre növekvő mértékben fonódik össze a tagállamok megfigyelési módszereivel, a jóléti és a kriminálpolitikai szabályozási intézkedések közötti határ egyre inkább elmosódik. Új geopolitikai intézkedések és helyi kockázatkezelési stratégiák segítségével követik nyomon és világítják át a mozgó csoportokat, például a roma bevándorlókat. A felügyeleti módszerek (például az adatelemző szoftverek) a technokratikus bürokrácia új formáit alakítják ki, és megváltoztatják a bevándorlók és a fogadó országok adminisztratív szervei közötti interakció módját. Kutatásom kritikai elemzést nyújt arról a jelenségről, hogy az EU tagállamai egyfajta belső határként alkalmazzák a digitális bürokráciát, amely jelenséget a kormányzás fegyelmező „Welfare Banopticon”⁶ fogalmával írok le. A kifejezés Bigo digitális szociális juttatások alapján működő társadalmi osztályozás eljárásaira utal (BIGO 2008b).

⁶ A „Welfare Banopticon” Bigo (2008b) fogalma, amely a korunkban megfigyelhető kirekesztő jellegű megfigyelési módszerekre utal. Lásd: 2. fejezet.

A könyv alapjául szolgáló módszertan adatokat nyújt arról: 1) hogyan változtatják meg a kriminálpolitikai és biztonsági intézkedések a szociális szolgáltatások szerepét; 2) hogyan dolgoznak ki migrációkezelési alapelveket az érdekelt felek, például a kutatók és a civil szervezetek; 3) hogyan él meg és mire számítanak a segélyturistaként megbélyegzett roma bevándorlók az Egyesült Királyság szociális szolgáltatásaival lebonyolított interakciójuk kapcsán. Az adatokat megfigyelés és magánbeszélgetésekben történő részvétel, valamint köztisztviselők, tolmácsok és szociális munkások társaságában végzett tevékenység útján gyűjtöttem.

1.3. A jóléti megfigyelés kutatásának jelentősége

A bevándorlási politika területén az érzelmi szempontok gyakran nagyobb szerepet játszanak, mint a valóság (ESPENSHADE et al. 1997). A jóléti állam „kimúlása” után számos nyugati ország neoliberális értékeket és piacorientált szakpolitikákat kezdett követni, amelyek a nemzetállamok népesítés szabályozása területén is újfajta célokat szolgálnak (MACDONALD et al. 2014).

Noha a szociálpolitika gyors változása minden kétséget kizáróan a segélyturisták ellen irányul, csak minimális szakirodalom áll rendelkezésünkre arról, hogy a jóléti szakpolitikák milyen szerepet tölthetnek be az EU-n belüli bevándorlás szabályozásában. Az Egyesült Királyságban a 2006 óta folyamatosan változó szabályozás zavart okoz a szolgáltatók körében. A növekvő digitalizáció és a szociális szolgáltatáskínálat területén érvényesített menedzserszemlélet miatt csökkent a köztisztviselők hatásköre, ami arra utal, hogy a profilkészítési algoritmusok és megfigyelési technológia átvételével az Egyesült Királyság kormányzata lényegében feleslegesnek nyilvánította a közigazgatási szervek alkalmazottjainak szakmai hozzáértését. Jóllehet, ezeknek az intézkedéseknek a célja a szolgáltatók hatékonyságának erősítése volt, valójában csak azt várják el tőlük, hogy az éves célkitűzésnek megfelelően csökkentsék a juttatásokra fordított költségeket (HARLOW 2003). E változások társadalmi és szakmai hatását csak kvalitatív kutatásmódszertannal lehet értékelni. A továbbiakban ezért nem csupán a gyakorlati következményeket vizsgálom, de arra a kérdésre is keresem a választ, hogy a korlátozó jellegű szakpolitikákat milyen mértékben hagyják figyelmen kívül a szakemberek és a szolgáltatók.

A könyv interdiszciplináris elméleti megközelítést alkalmaz, amely a kritikai geopolitika, a kriminológia, a kritikai megfigyelés és kisebbségkutatás újabb eredményeit ötvözi. Az elméleti célkitűzések alapján reflektálok a digitális megfigyelési technikákra, és interaktív megközelítésben tanulmányozom a virtuális identitáskezelés szerepét a szociális szolgáltatás területén.

Az adatfelügyelet (*dataveillance*) és az azonosítási folyamatok irányítása sikeresen megteremtette az objektivitás és a nyomon követhetőség illúzióját. A rendszerszerű megfigyelés⁷ Deleuze-től származó fogalma jegyében igyekszem feltárni, hogy az Európán belüli mobilitás kontextusában hogyan válik a mobilitás kormányzati szabályozása a szegények virtuális társadalmi osztályozásává. Összességében tehát vizsgálataim a *virtuális dialógusok* alaposabb megértéséhez járulnak hozzá.

⁷ Deleuze (1987) *surveillance assemblage* alatt arra a folyamatra utal, amely során az addig különálló megfigyelési rendszerek addig konvergálnak, míg teljesen össze nem olvadnak. Az így létrehozott rendszerszerű megfigyelés eredményeként az ember fizikai valóját leválasztják a térbeli környezetétől és csupán különálló adatfolyamként kezelik, amelyeket később tetszőleges helyen és időben használhatnak fel (DELEUZE 1987).

1.4. Áttekintés a fejezetekről

A könyv kilenc fejezetről áll. Jelen bevezetés az 1. fejezet, amelyet a téma késő modern kontextusát vázoló elméleti keretek ismertetése követ.

A 2. fejezet két fő elméleti célkitűzést egyesít. Először megvizsgálja az információs társadalmak digitalizációját, és azt, hogy hogyan járul hozzá a nyugati társadalmakban az ontológiai bizonytalanság a biztonságiasításhoz és a társadalmi osztályozáshoz. Ez a rész az európai állampolgári jogok területén megfigyelhető kivételezés újabb formáival foglalkozik, amelyek utat nyitottak a bevándorlók látens biztonságiasításának az európai törvényhozásban. A másik cél alapját az Aas és Bosworth által bevezetett, a kritikai megfigyelés paradigmájára támaszkodó fogalmak képezik (AAS–BOSWORTH 2013). Megvizsgálom a felügyeleti társadalmak változásait, és hogy a geopolitikai eszközként használt célzott megfigyelés hogyan alakítja ki a népességszelekció új, digitális formáit. Ebben a fejezetben ismertetem Bigo korunkban megfigyelhető, kirekesztő jellegű megfigyelési módszerekre utaló „ban-opticon” fogalmát is, amely során a megfigyelés alanyait a kirekesztés csatornáiba irányítják (BIGO 2008b). Ezen elmélet alapján készíthető el a szelektív szakpolitikák kritikai elemzése, mindenekelőtt a bevándorlókat célzó pénzügyi felügyelet bürokratikus ágában. Mindkét megközelítés igyekszik felölelni az európai népességszabályozás hatalmi viszonyokban kibontakozó módszereit.

A 3. fejezet a roma identitás helyzeti konstrukcióját és a kutatás módszertani kereteit ismerteti nagyvonalakban. A közép-európai roma kisebbségek megoldási stratégiáit csak akkor tudjuk helyén kezelni, ha tisztában vagyunk a történetileg kialakult előítéletekkel, és felismerjük a romák etnikai sokféleségét. Emellett bemutatom azokat az empirikus kutatási módszereket, amelyek középpontjában a kutatási helyszínként alkalmazott digitális etnográfia és az intézményes etnográfia kombinációja áll.

Kutatási módszerem a kvalitatív adatelemzés kulturális kriminológiai hagyományának jegyében a kritikai etnográfiai megközelítésre épít. Különböző roma közösségekkel, több helyszínen lebonyolított etnográfiai kutatással fedtem fel, milyen stratégiákat – például a digitális felügyeleti technológia kijátszását, a szociális szolgáltatásokhoz történő hozzáférés megszerzésére irányuló törekvéseket – alkalmaznak a felügyeleti intézkedések ellen. A módszerek, a három kutatási téma kontextuális szempontjainak megfelelően, három pragmatikus megközelítést (többhelyszínes etnográfia, intézményes etnográfia és virtuális etnográfia) ötvöznek. A kutatási technikák között megtalálhatók a klasszikus adatgyűjtő etnográfiai eszközök, például a válaszadók megfigyelése, interjúk és néma követés. Kutatóként, tolmácsként, lakótársként és segítő szakemberként többféle, gyakran egymással ellentmondásban álló szerepeket vettem fel, hogy minél jobban át tudjam látni a válaszadók jogi megfontolásait. Több roma család etnográfiai adatait gyűjtöttem össze és vizsgáltam át a fogadó országokban és a származási országban, hogy megismerjem napi rutinjukat. Több olyan narratívát is elemeztem, amely bemutatja, hogy az Egyesült Királyságba érkező romák hogyan próbálják meg kijátszani az ország megfigyelési rendszerét, hogy hozzáférhessenek a szociális szolgáltatásokhoz.

A 4. fejezet részletes elemzést nyújt az Egyesült Királyság jóléti rendszerének jelenlegi szociális-szakpolitikai célkitűzéseiről, és bemutatja, hogyan váltak ezek a társadalmi osztályozás új frontvonalává. Annak érdekében, hogy jobban megérthessük és megkülönböztethessük a romák által az Egyesült Királyságban használt megoldási stra-

tégiákat, bemutatom a jelenleg érvényben lévő megszorításokat és felügyeleti módszereket, amelyek a helyi bürokratikus rendszerek technokratizálása nyomán jöttek létre. Emellett azt is megvizsgálom, hogy a posztjóléti időszak neoliberais piaci értékei hogyan hatottak a bevándorlók célzott felügyeletére. Ezt követően kitérek arra, hogy a határok helyett hogyan váltak a digitalizált jóléti rendszerek a megfigyelés tereivé, és hogy milyen mellékhatásai lehetnek a szelektív jóléti intézkedéseknek az EU-n belül. Végül azt vizsgálom meg, hogy a kormányzati szolgáltatásokban megjelenő menedzseri szemlélet és az egyre növekvő intézményi gyanakvás hogyan változtatja meg a szolgáltatók és a szolgáltatás használóinak hozzáállását.

Ez a fejezet a jóléti rendszerek olyan változásait is áttekinti, amelyek befolyásolták az etnikai bevándorlók önreprezentációját és önmeghatározását, ami a felügyeleti adatok és a valós módszerek közötti ellentmondásokhoz vezetett. A szociális szolgáltatói szektorra egyre jellemzőbb menedzseri megközelítés szempontjából értelmezem a jóléti szolgáltatásokkal kapcsolatos módosításokat, és itt foglalom össze a szociális szolgáltatásokban megfigyelhető üzletszerű struktúra, valamint a jóléti szolgáltatások digitalizálásából eredő hatásokra vonatkozó kritikai reflexióimat.

Az 5. fejezet a szakemberek, romakutatók, civil szervezetek és tolmácsok szerepét vizsgálja meg, akik aktívan hozzájárulnak a romák marginális etnikumként történő leképeződéséhez a nyugati országokban. Habár a szakpolitikai elemzések gyakran nem vesznek tudomást róluk, nagyon sok érdekelt fél befolyásolhatja a roma bevándorlók és a bürokratikus szervezetek közötti együttműködést. A romákhoz társított szegénység-narratíva szorosan összefügg a segítyt igénylő romák által tapasztalt diszkriminációval. Ez a fejezet arra reflektál, hogy milyen szerepet töltenek be a szakemberek, egyetemi kutatók és civil szervezetek mindebben, és megvizsgálja, hogyan járulnak hozzá ezek a szereplők a romák Európán belüli biztonságiasításához. Amellett érvelek, hogy a romákkal kapcsolatos, a marginális pozíciót és a segítyektől való függést kiemelő elképzelések erősíthetik a segítyturista etnikai kisebbség meglévő narratíváit. Az etnikai stigma áthelyezését illetően az ugyanabból az országból érkező tolmácsok elterjeszthetik előítéleteiket a fogadó társadalom szakemberei között, akik így „megtanulják” és átveszik a romák meglévő etnikai konstrukcióját.

A könyv utolsó része (6., 7., 8. és 9. fejezet) azt vizsgálja meg, hogy milyen megoldási stratégiákat alkalmaznak a roma bevándorlók a jóléti szolgáltatásokkal történő interakciójuk (vagy annak hiánya) esetén. Az elemzés négy fejezetre van bontva, hogy alaposabban feltérképezhesse ezeknek a digitalizált bürokratikus viszonyoknak a képlékeny, alkalmi és adaptív interaktív jellegét.

A 6. fejezet bemutatja azokat az alapvető bürokratikus lépéseket, amelyeket az újonnan érkező bevándorlóknak végre kell hajtaniuk, és azt is vizsgálja, hogy a különböző ügynökök és közvetítők hogyan mérlegelik előzetesen az érkezők igényeit. Ezek az elemzések áttekintést nyújtanak arról, milyen akadályokkal szembesülnek a bevándorlók, amikor kapcsolatba lépnek a JobCentre Plus (brit munkaügyi hivatal, a továbbiakban: JCP) hivatalnokaival. Mivel ezek a kapcsolatfelvételek még, legalább részben, szemtől szemben történnek, az alapvető jóléti szolgáltatásokra való jogosultság biztosítása másféle taktikát követel meg, mint amit a bevándorlók az adóhivatallal szemben alkalmaznak.

A 7. fejezet tartalmazza a kutatás központi magját: itt mutatom be az újonnan érkezők és az esetkezelők között a teljesen digitalizált szolgáltatórendszeren keresztül lebonyolított interakciókat. Ez az orwelli belső nézet kritikai reflexió tárgyává teszi a digitalizáció

mellékhatásait. Feltevésem szerint egyéni paraméterek alapján a bevándorlók megoldási stratégiái egyáltalán nem határozhatók meg, mivel ezek a – személyes találkozók alkalmával vagy online alkalmazott – stratégiák egy folyamatosan megújuló, a folyamatosan változó jogosultsági előírásokhoz igazodó dinamika részét képezik.

A 8. fejezet a szolgáltatók előtt láthatatlan romák csoportjával foglalkozik: azokkal, akik szándékosan kerülik a kapcsolatot az Egyesült Királyság bürokratikus rendszereivel. A fejezet olyan diákok, irodavezetők és vállalkozók eseteit mutatja be, akik rejtőzködnek a szociális szolgáltatói rendszer mindent látó szeme előtt, így kerülve el a megbélyegzettséget és a diszkriminációt. A sűrű- és feketegazdaság területén alkalmazott különféle stratégiákat is elemzem, amelyeket a romák a migráció legális rendszerén kívül, alternatív megoldási stratégiákként alkalmaznak.

Végül a 9. fejezetben kiértékelem a digitális bürokratikus rendszerek korlátait, és azt, hogy milyen veszéllyel jár, ha túlzott mértékben támaszkodunk a virtuális adatokra és kiválasztási módszerekre. Válogatott esettanulmányok alapján azt állítom, hogy a roma etnikumú bevándorlók egzisztenciális biztonságot keresnek, ám ehelyett a munkaelőzményeikre épülő, újfajta diszkriminációt tapasztalnak. Habár nehézségekkel szembesülnek a segélyek elérésében, nagy kockázatot vállalnak és innovatív megoldási stratégiákat alkalmaznak annak érdekében, hogy ott tudjanak maradni abban az országban, amely csak korlátozottan ismeri az identitásukat. Nem kulturálisan meghatározott stratégiákról van itt szó, hanem az alkalmazott innovatív megoldásokról, amelyek nagyon jól mutatják, hogyan nő a megfigyelési módszerekkel kapcsolatos tudatosság, és hogy hogyan viselkednek a különféle kisebbségi csoportok külföldi közegben. A fejezet végül kiértékeli, hogyan teremt a jóléti intézmények digitalizációja egy képmutató rendszert, amelyben a dokumentált adatoknak jobban hisznek, mint az általuk leírt egyéneknek.

2. Tudományos elméletek – Társadalmi megkülönböztetés és megfigyelés a digitális jólét labirintusában

2.1. Neoliberalizmus és biztonságiasítás

„A szorongás a szabadság szédülete” – mondja Kirkegaard, utalva a személyes felelősségekkel és a döntésekkel járó feszélyezettségre, amely a késő modern nyugati társadalom meghatározó hajtóerejévé vált. Ezekben a társadalmakban a tudatos reflexió miatti szorongás eredményezte a kiszámíthatóság igényét, hiszen csupán az csökkentheti a potenciális kockázatokat és növelheti az ontológiai biztonságot. Ez a lehetőségekkel kapcsolatos szorongás teremti meg a „kényszert, hogy mindenáron megzabolázzuk a bizonytalan” és bármi áron – olykor pusztán az előítéletekre és benyomásokra hagyatkozva – kulturális alsóbbrendűségbe száműzzük az ismeretlen „másikat”. Ahogy arra a bevezetésben már rámutattam, a politikai vezetők azért beszélnek biztonsági fenyegetésként a romákról, hogy „egy társadalmi problémát a biztonság területére helyezzenek át, és ezzel legitimálják az azonnali szakpolitikai reakciót”, amely máskülönben nem lenne elfogadható (LAZARIDIS–WADIA 2015, 211.). Jelen kötet a biztonságiasítási eljárásokat késő modern geopolitikai hatalmi stratégiaként tárgyalja, amellyel kritikai olvasatot kínál az ilyen biztonságiasítási eljárások értelmezéséhez.

A roma bevándorlók biztonságiasítását csak akkor érthetjük meg, ha azt a jelenkori Európa politikai térképét meghatározó neoliberális piaci tendenciák tágabb kontextusában vizsgáljuk (VAN BAAR 2011). Neoliberalizmus alatt egyaránt értem „a politikai kormányzás deregulációját előmozdító szakpolitikai programok készletét” és az eszmében a neoklasszikus közgazdaságtanra épülő „konzervatív liberális politikai irányzatot” (VAN BAAR 2012b, 1292.). Foucault kormányozhatóság (*governmentality*) fogalma alapján az utóbbi évtizedekben többen is értelmezték a neoliberalizmus jelenségét (LEMKE 2001; O'MALLEY–WEIR–SHEARING 1997; ROSE–MILLER 1992; VAN BAAR 2012b). Ez olyan megközelítést jelent – mondja Mitchell –, amellyel „a politikai hatalom létrehozását és gyakorlását írjuk le, és amelyben a kormányzat fogalma tágabban értelmeződik, mint a szűken vett állami irányítás; ez a megközelítés magába foglalja a népesség több társadalmi intézményen és technológián keresztül történő szabályozását” (MITCHELL 2006, 390.). A kormányozhatóság ilyenfajta koncepciója vált számos, a kirekesztés és a bevándorlók kiválasztásának európai jelenségét magyarázó biztonságiasítási elmélet kiindulópontjává. A következőkben Foucault kormányozhatóság fogalmát fogom kritikailag bevezetni, valamint vizsgálni a transznacionális roma mobilitással kapcsolatos alkalmazhatóságát.

2.2. Biztonságiasítás és népességszabályozás

A késő modern Európa színpadán a globalizációnak és az EU-s állampolgárság megalkotásának mintegy mellékhatásaként egyre növekszik a bevándorlók biztonságiasítása (HUYSMANS 2000, 756). A bevándorlásellenes narratíva egyre intenzívebben kapcsolja össze a mobilitást a nemzetállam elleni fenyegetéssel, s jut el a kibővített felügyeleti intézkedések követeléséig. Ez a folyamat a megszokottól eltérő biztonsági szakpolitikák kialakításához és a nemzeti határokon átívelő, az államok és a nagyvállalatok közötti együttműködések megszületéséhez vezet (BROEDERS et al. 2013, 2.). Először azt mutatom be, hogy miként kapcsolódik össze a fenyegetés definíciója bizonyos csoportokkal, valamint azt, hogyan jelenik ez meg a biztonsági intézkedések gyakorlatában (FOUCAULT 1977). A népességszabályozás, amelyet a biztonság fenntartásának szempontjával legitimálnak, olyan válogatott kormányzati ösztönzőket eredményez, amelynek kialakítása specifikus megfigyelési adatok alapján történik. A bevándorlók biztonságiasítását és a mobilitás felügyeletét a megfigyelők és a megfigyelték közötti dialógus formálja. Ebben a dinamikus folyamatban a megfigyelték úgynevezett „panoptikumhatást” (FOUCAULT 1977) tapasztalnak, amely indirekt módon irányítja és fegyelmezheti őket. Ugyanakkor a felügyelet alanyai képesek az adatgyűjtés manipulálására is, így módosítva a kirekesztési szándékkal kialakított „kirekesztési tölcserít” (AAS–BOSWORTH 2013, 258.) alkotó kirekesztési ösztönzőket. Tehát a népességszabályozás folyamatának dinamikáját a megfigyeltség tudata és a fenyegetés társadalmi konstrukciója közösen adják. A kormányzati szervek ilyen típusú kiválasztási folyamatait – elméleti szempontból – többnyire a kritikai biztonsgtudomány területén vizsgálták.

Végül – az Egyesült Királyságon belüli helyzet bemutatása előtt – röviden összefoglalom a társadalmi megkülönböztetés mechanizmusait.

2.2.1. Kormányozhatóság és népességszabályozás

Foucault (2007) vezette be a kormányozhatóság fogalmát, amellyel azt írta le, hogy az államok hogyan kormányozzák népességüket a biopolitikai⁸ szabályozás eszközeivel (FOUCAULT 2007). A kormányozhatóság fogalmának megalkotása során fontos szerepet játszott a tudás előállításán alapuló biohatalom koncepciója is (LEMKE 2001). Foucault hangsúlyozta, hogy a modern társadalmak szabályozása már nem területi alapon, hanem a népesség szintjén történik (FOUCAULT 1982, 1997a). A kormányozhatóság „a hatalomgyakorlás olyan formája, amely az emberi test és a személyek feletti kontrollt, a népesség és a személyek szabályozását, az árucikkek körforgását biztosítja, a népesség életének a fenntartásához és a korlátok közé szorításához szükséges mértékben” (BUTLER 2004, 52.). Lemke szerint a „kormányzás (gouverner) és a gondolkodásmódok (mentalité) szemantikai összekapcsolása jelzi, hogy a hatalmi technológiát nem lehet a mögöttük rejlő politikai megfontolások elemzése nélkül tanulmányozni” (LEMKE 2001, 19.), Foucault ugyanis átfogó értelemben használta a kormányzás fogalmát, rámutatva a hatalmi viszonyok és a szubjektíváció folyamatai közötti kapcsolatra (VAN BAAR 2011, 192.).

⁸ A biopolitika a népesség jóllétének szabályozására koncentráló újfajta uralmi viszonyt jelentő olyan állami tevékenység, amellyel a hatalom gyakorlója a társadalom különböző egységeiről gyűjtött információkkal és ezek modellezésével építi ki az élet feletti hatalmat. Lásd részletesebben: http://atelier.org.hu/upload/category/mta_elte_atelier/kotoerok1_takacs_adam.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03. 11.)

Mivel a fent leírt kormányzási folyamatok egymást kiegészítve működnek (LEMKE 2001, 192.), vizsgálatom középpontjába a roma kisebbség esetében a digitalizált jóléti juttatások módozatait állítottam. A roma bevándorlás problematizálása ebben a kontextusban egy digitális bürokratikus rendszerben bontakozott ki, amely a juttatásokra pályázókat egy kibővített megfigyelési rendszeren keresztül irányítja és választja ki.

2.3. Panoptikum és népességszabályozás

A digitális társadalom normalizálta a nemzetállamok bürokratikus rendszerén belüli kirívó szabályozási eljárásokat. Foucault *Felügyelet és büntetés* című kötetét – amely alapján az adminisztratív hatalom népességszabályozása magyarázható – általában a transzdiszciplináris megfigyelési-felügyeleti kutatások alapkövének tekintik. Foucault a „panoptikum” Bentham által kidolgozott fogalmát a modern szubjektivitás és hatalom megteremtése során kulcsfontosságú térbeli szimbólumnak tekinti, mivel annak felépítése jól szimbolizálja a modern, fegyelmezésen alapuló társadalom hatalmi viszonyait. A panoptikum – körkörös szerkezetű épület – legjellemzőbb sajátossága, hogy különálló cellákból épül fel a közepében egy ablakokkal ellátott toronnyal, amelyből a cellákban lévő egyének úgy figyelhetők meg, hogy közben maguk a megfigyelők láthatatlanok maradnak. Noha nem áll minden fogvatartott folyamatos megfigyelés alatt, a megfigyelésre bármikor sor kerülhet, ezért mindegyikük úgy viselkedik, mintha épp megfigyelés alatt állna, azaz a félelem hatására folytonosan fegyelmezik magukat (ALLMER 2015, 77). Wood szerint ez a mindennapjainkat jellemző panoptikusság biztosítja az önfelügyelet motivációját, amely abból „a hiedelemből indul ki, hogy az ember folyamatosan megfigyelés alatt áll” (WOOD 2003, 239). A panoptikum a folyamatos láthatóság érzetét teremti meg, mintegy olyan hatalmi eszközként, amely visszatükrözi a modern társadalom különböző helyzeteiben megjelenő körültekintő önfegyelmező attitűdöt (FOUCAULT 1995, 228.).

Röviden összefoglalva tehát: a társadalom feletti hatalom arra a bizonytalanságra épül, hogy a megfigyelték nem látják az őket megfigyelőket. Az aszimmetrikus hatalmi viszony a megfigyelt egyének önfegyelmezésén keresztül teremti meg a hatalom automatikus működését. Foucault (1977) túllép a panoptikum fizikai mivoltán, a sémából egy új társadalmi rendet dolgoz ki: annak a fegyelmezésen alapuló társadalomnak a felemelkedését mutatja be, amely 1) önfegyelmező mechanizmusokra épít; 2) a folyamatos láthatóság és az ellenőrizhetetlen tekintet jelenti a biztosítékát, és 3) amelyet a racionalizálás igénye jellemez.

Jóllehet a megfigyelésnek ezt az önreflexív, tudatos, viselkedést befolyásoló oldalát elismeri a szakirodalom, a fegyelmezési erejét vizsgáló értelmezések számos szempontból hiányosak. A panoptikum építészeti jellemzőinek fontos fizikai specialitása, hogy a megfigyelték egymástól elszigetelve élnek, és így sem mozogni, sem kommunikálni nem tudnak egymással. Lyon azonban azt is hangsúlyozza, hogy a panoptikum fogalma túlmutat az egyszerű építészeti formán: „[A Panoptikum] azt a társadalmi, politikai és műszaki infrastruktúrát is jelenti, amely jelentéssel ruházza fel a fegyelmező társadalmi hatalom alapját képező megjelenést. A panoptikum projekt középpontjában a személyekre szabott, kódolt információk gyűjtése áll, ami az osztályozás és az azt követő hatalmi intervenció magyarázatát adja” (LYON 2003, 251.).

Habár Foucault értelmezésében Bentham panoptikumának az a legfontosabb hatása, hogy „létrehozza a hatalom automatikus működését biztosító éberséget és az elítélt

folyamatos láthatóságának tudatát” (FOUCAULT 1977, 201.), mindeddig kevés figyelmet kapott a megfigyelt egyének lehetséges hozzáállása az őket megfigyelők felé. Ennek vizsgálatára azért is szükség van, mert egyfajta elmozdulás figyelhető meg a nyílt, külső reakciót adó hatalomgyakorlástól egy burkolt, belső és a megelőzésre koncentrálnak rendszer felé (BOERSMA et al. 2014).

2.4. Felügyeleti társadalom

Lyon tovább finomítja Foucault „fegyelmező társadalom” fogalmát, és egy elsősorban technológiai alapú „felügyeleti társadalomról” beszél, amelyben a kormányzati és a privatizált biztonsági szolgáltatások együttesen „fegyelmezik a tömegeket” (GREEN 1999, 29–30.). A neoliberais demokráciákban ezek a kifinomult műszaki eszközök elektronikus adatbázisok képzésével egészítik ki a meglévő megfigyelési eljárásokat, így nyitva meg az utat egy új, a „nemzetbiztonság” és a „kereskedelmi verseny” érdekeit szolgáló digitális „bürokrácia” előtt (BAUMAN 2013; LYON 2003). Jól látható, hogy a felügyeletben rejlő hatalom sokkal több, mint pusztán az egyének megfigyelésének lehetősége. A normától eltérő eseteket feljegyzik, és országos adatbázisba gyűjtik, a kockázatokat egyéni jellemzőkhöz társítják és a döntéshozók számára kockázati csoportokba sorolják (LYON 2003, 250.). Vagyis a hatalmi viszonyok dinamikája az egyének azonosítása és meghatározott adatbázisokba történő besorolása alapján nyomon követhető. Az adatgyűjtés már a mindennapi élet legkülönbözőbb szintjeire is kiterjed. A privatizált biztonsági cégek által felhasznált adatok technikai szempontból lehetővé tették, hogy az egyének hétköznapi tevékenységét különböző célokból, de mindenekelőtt kockázatelemzés céljából nyomon kövessék, államhatárokon átívelően is. „Az absztrakt adatokat, melyek között ma már a videók, a biometrikus és genetikus adatok és az elektronikusan tárolt adminisztratív fájlok is megtalálhatók, úgy manipulálják, hogy folyamatos, hálózatos rendszerben készüljenek el a profilok és a kockázati kategóriák. A cél a tervezés, az előrejelzés és a megelőzés, amely a profilok és kockázatok osztályozásán és kiértékelésén keresztül érhető el” – mondja Lyon (LYON 2003, 13.).

A panoptikus megkülönböztetés során az adminisztrációban számos technikát használnak fel arra, hogy egyfajta „belső határt” állítsanak a nemkívánatos csoportok beáramlása elé. A kockázatelemzést és a fenyegetésnek tekintett egyénekről készített profilokat egyre inkább egyfajta gazdasági szempontú osztályozás tölti ki, amellyel a neoliberais társadalmak az egyének pénzügyi tevékenységét értékelik (GANDY 1993).

Az átláthatóság egyre fontosabb a menedzseri szempontú bürokratikus felügyeleti eljárásokban, mivel az egyéni adatok gyűjtése a társadalmi osztályozás eszközévé vált. Gandy panoptikus rendezés koncepciójában a panoptikus jelenti azt, hogy „az egyénre vonatkozó minden olyan információt figyelembe veszünk, amely hasznos lehet az adott egyén gazdasági értékének megismeréséhez [...] Diszkriminatív technológia, mivel az embereket ezen becslések alapján különböző kategóriákba sorolja” (GANDY 1996, 133.). Ahogy a profilkészítéssel és a segélyekért jelentkezők kirekesztésével kapcsolatos későbbi elemzésekből látni fogjuk, a személyes információk kategorizálása és a bizalmas adatok felhasználása lehetővé teszi a pénzügyi fenyegetésnek tekintett, meghatározott csoportok célba vételét és kirekesztését. Ez a késő modern, gazdasági érteken alapuló kockázatkezelési módszer a könyv központi elemzési szempontja.

2.4.1. Társadalmi osztályozás

Bár a társadalmi és a személyes kategorizálás minden társadalomra jellemző, az új, felügyeleti társadalmak a társadalmi osztályozás és a személyes adatokhoz kapcsolódó számítógépes algoritmusok által létrehozott kategóriák segítségével próbálják meg befolyásolni és szabályozni a népességet. Az adminisztratív felügyelet nemcsak racionalizálja, de automatizálja is ezt a kiválasztási folyamatot. Lyon megjegyzi, hogy „az – általában számítógépek által végrehajtott – algoritmusok kategorizálják a tranzakciókat, interakciókat, látogatásokat, hívásokat és más tevékenységeket; ezek olyan láthatatlan ajtók, amelyek biztosítják vagy megakadályozzák a részvételt egy sor eseményben, tapasztalatban és műveltségben” (LYON 2003, 13.). Ez a kiválasztási folyamat több részből áll, beleértve a személyes adatok gyűjtésén keresztül történő azonosítást, az adatok kategorizálását és osztályozását, valamint a személyes információk kiértékelését (LYON 2003, 135.). Folytonos felülvizsgálatra van szükség annak eldöntéséhez, hogy hogyan irányítsák a felügyelet alatt álló egyéneket, kiket vegyenek be és kiket hagyjanak ki a megfigyelték köréből. Az elektronikus adatgyűjtés által támogatott egyik stratégia az olcsóbb – és egyre elterjedtebb – automatizált „adatfelügyeleti” (*dataveillance*) rendszerek alkalmazása. Az ilyen felügyeleti rendszerekben nem az egyén áll megfigyelés alatt, hanem a róla szóló adatok. Lényegében a „személyes adatrendszerek rendszerszerű, egy vagy több személy tevékenységének vagy kommunikációjának megfigyelése vagy felügyelete céljából történő alkalmazásáról” (CLARKE 2005, 34.) van szó. Ezek az adatbázisok azonban elavulhatnak, és nem mindig tükrözik az általuk megjelölt egyének személyes körülményeit. Az adatbázisokban azonosított egyének nem mindig ellenőrizhetik az adatokat, ezért bizonytalanok a róluk gyűjtött adatok milyenségét illetően. Érthető, hogy a „szolgáltatás felhasználói gyanakvók: soha nem tudhatják, hogy egy adott »megfigyelő« hatálya alá tartoznak-e, és ha igen, akkor ki lehet az, és milyen mértékben fér hozzá a személyes adataikhoz. Ezt a láthatatlan megfigyelési rendszert szokás nonoptikonnak is nevezni, a megfigyelés egyenlőtlen folyamatára utalva” (VAIDHYANATHAN 2008, 8.). Ezekben a digitális folyamatokban a virtuális alanyok digitális környezetben belüli interakcióit követik nyomon. Mivel ezek az adatfelügyeleti módszerek nemzetközi rendszerben gyűjtenek információkat bizonyos csoportokról, lehetővé teszik az érintett csoportok kategorizálását és a rájuk vonatkozó profil megalkotását, amelynek segítségével személyes kapcsolat nélkül is ki lehet alakítani geopolitikai szempontokat. A kiválasztási eljárások bizonyos – fenyegetésként definiált – csoportokra koncentrálnak, ezért a mobilis népesség szabályozását illetően újfajta elméleti kihívásokkal állunk szemben.

Az újabb kritikai elméletek Foucault fegyelmező hatalom koncepciója alatt olyan panoptikus modalitást értenek, amely egyidejűleg foglal magában felügyeletet és viselkedésmódosítási mechanizmusokat. A felügyelettel és kirekesztéssel kapcsolatos tanulmányok elsősorban a helyi népességre koncentráltak, jellemzően statikus, normatív megközelítést alkalmaztak. A biztonságiasítást és a hasonló kritikus elméleti szempontokat csak a 20. század végén kezdték alkalmazni ebben a megközelítésben. A mobilitással érintett csoportok és a bevándorlók társadalmi osztályozása a biztonságstudomány népszerű területe lett, de – álláspontom szerint – az adatfelügyelet útján történő társadalmi osztályozás alaposabb megértése csak az interakcióra fókuszáló megközelítéssel lehetséges. Jelen elemzés ezért a mobilitás geopolitikai hátterét is érinti. Népességszabályozás alatt eredetileg a terek és helyek különböző mértékű megfigyelési tevékenységek segítségével történő szabályozását

értjük. Az egyre növekvő nemzetközi mobilitás miatt azonban új, a határokon átkelő emberek szabályozását és felügyeletét szolgáló módszereket vezettek be. A velük kapcsolatos nyomkövetési és kiválasztási stratégiák társadalmi, materiális és érzelmi dinamikáját a helyi és virtuális hatalmi struktúra különféle kontextuális (etno) „tájain” kell kielemezni (APPADURAI 1990).

2.4.2. Tervezés és kormányzás a mobilitás szabályozásán keresztül

Ha a bevándorló csoportokra gazdasági teherként tekintenek, akkor a kormányzati ösztönzők ezen csoportokat fegyelmzésükön és mozgásuk kontrollálásán keresztül próbálják elérni. Vagyis az állami ösztönzőket, a határátkelő emberek manipulálása érdekében, különféle panoptikus modalitásokba rejtik. Ez kiterjed a feltérképezésre, az érték meghatározásra, a kodifikációra, az elkerítésre és a határookra is. Mivel ezek az ösztönzők igyekeznek előzetesen megszabni az egyéni viselkedés irányát, a tervezés a(z im)mobilitás és a hozzáférés felügyeletének elemi fontosságú része.

A mobilitás paradigmája arra a geodemográfiai jelenségre épít, amely a vándorlás állapotát az érzékek, az objektumok és a mozgások összekapcsolódási lehetőségeinek eredményeként jeleníti meg. A „politikai gazdasági elméletekre építve gondolja újra a társadalmi és etnikai különbségek, a védett határok performatív politikáját” és a migráció kormányzását (SHELLER 2011b, 2), azt azonban nem állítja, hogy jelenleg az egész világ mobilis lenne (SHELLER–URRY 2006, 208.).

A kritikai mobilitáskutatás megközelítését alkalmazva vizsgáltam meg, hogy ki és mi válik demobilizálás vagy remobilizálás tárgyává, hogy milyen helyzetekben működik a mobilitás önként vállalt lehetőségként, és azt mikor „erőszakolják ki kirekesztési céllal” (ADEY et al. 2014, 48.).

Az új mobilitási paradigma tehát „új kutatási tárgyakat és újfajta szociológiai kutatási módszereket is legitimál. Ezek közé a módszerek közé tartozik a közös jelenlét mikrointerakcióinak etnográfija, a válaszadók megfigyelése, a határon átkelő emberekkel készített interjúk (például a »mobilis etnográfia«, az »idő-tér naplók«), az objektumok mozgásának fizikai vagy követési technológia segítségével végrehajtott követése (»kövesd a dolgot«), valamint a transzferpontok (például repterek és vasútállomások) tér- és időbeli dinamikájának a vizsgálata” (CALETRIO 2012a, 2.). Ez az új paradigma szakít a 20. századi társadalomtudományok azon alaptételével, miszerint csak az számít „társadalminak”, ami „az egymáshoz fizikailag közel lévő egyének közötti intenzív kapcsolatokból tevődik össze. Az új mobilitási paradigma amellet érvel, hogy az utazási és kommunikációs technológiáknak köszönhetően a távoli kapcsolatok megsokszorozódtak, és az ilyen távoli és szakaszos kapcsolatok kulcsfontosságúak” a társadalmi élet összetartása szempontjából (SHELLER–URRY 2006, 210.).

Ahogy azt az Egyesült Királyság jóléti felügyeleti stratégiáinak vizsgálatán keresztül látni fogjuk, a tervezésre fókuszáló fegyelmzési technológia a biztonsági apparátus logikájából fakad (FOUCAULT 2007, 20.). A terület és a térhez való hozzáférés irányítása, valamint az áramlás szabályozása a katonai műveletek során alkalmazott taktikákra és stratégiákra emlékeztet, hiszen fenyegetéseket definiálunk, és a biztonságot felügyeljük (METZGER–ALLMENDINGER–OOSTERLYNCK 2014, 171.). Mivel az államok számára a mobilitás elemi

biztonsági kérdésként merül fel, a tervezés válik „a de- és reterritorizálás központi apparátusává”, amellyel ezeket az áramlásokat meghatározott célok szerint osztályozzák. Ilyen módon a tervezés alakítja a változó földrajzi hatókörű különféle mobilitások irányítását, fegyelmezését és felügyeletét (SHELLER 2011a; TESFAHUNEY–DAHLSTEDT 2008).

2.4.3. A mobilitás biztonságiasítása mint a bevándorlásszabályozás eszköze

A mobilitás különleges befogadó és kirekesztő intézkedések útján történő felügyelete a késő modern neoliberalis politika fellendülésével kiegészült a határátlépő emberek pénzügyi felügyeletével. Virilio és Lotringer (1997) is amellett érvelnek, hogy az utóbbi időben megfigyelhető globális mobilitás az exokolonizálás területéről áthelyeződött az endokolonizálás (vagyis a népesség belső határokon keresztül történő, belföldi szabályozása) területére. Manderscheid (2009) a posztkoloniális hatalmi struktúra értelmezését azzal segíti, hogy a társadalmi egyenlőtlenségek tanulmányozása során összekapcsolja a mobilitás és a tér perspektíváját. Mint bizonyítja, a tér és a társadalmi egyenlőtlenségek összekötésével láthatóvá válik, hogy milyen elemi szerepet játszik a mobilitás a társadalmi egyenlőtlenségek térbeli módon történő leképezésében, fenntartásában és elmélyítésében.

A legfontosabb azonban az, hogy a folyamatos felügyelet és irányítás ellenére is történnek olyan szabálytalan mozgások, amelyek kikerülnek a még legsűrűbben szőtt tervezési hálót is. Így válik a mobilitás a tér rendjét fenyegető jelenséggé: „a forgalom szervezése, a veszélyes elemek kiiktatásának, a jó és a rossz forgalom megkülönböztetésének, illetve a rossz forgalom csökkentésének, és a jó forgalom maximilizálásának a kérdése” (FOUCAULT 2007, 55.).

A mobilitás és a bevándorlás biztonságiasítása nem számít új területnek a megfigyelési/felügyeleti kutatások területén. Jelen kritikai elemzés azonban arra törekszik, hogy a dominancia, az aszimmetrikus hatalmi viszonyok, az erőforrások feletti rendelkezés és a kizsákmányolás európai kontextusában mutassa be a népességkiválasztás és -kirekesztés dinamikáját. Kutatásom kritikai elemzés tárgyává teszi a megfigyelést, különös tekintettel a mobilis egyének pénzügyi megfigyelésére és arra, „hogy ez – a társadalmi szolidaritás feláldozása árán – milyen szerepet játszik a neoliberalis piaci hatékonyság biztosításában” (FUCHS 2007, 268–270.). A mobilitás és a megfigyelés közös hatásainak megértéséhez azonban túl kell lépnünk a Foucault-féle panoptikusság keretein, és azonosítanunk kell a megfigyelés új funkcióit és biztonsági eljárásait.

A biztonság és a bevándorlás összekapcsolása annak is köszönhető, hogy az Európai Unió új megfigyelési eljárásai miatt az európai térben elmosódtak a belső és a külső biztonság határai. Az Egységes Európai Okmány (1986) garantálja az emberek szabad mozgását és kitűzi az egységes piac létrehozásának célját, ezzel egyidejűleg azonban arra is felhívja a kormányok figyelmét, hogy a belső határok lebontása kockázatokkal jár (UCCELLINI 2010). Az *Intézkedések a nemzetközi terrorizmus felszámolásáról* című nyilatkozat után a kormányok egyre növekvő aggodalommal tekintettek a nemzet biztonságának kérdésére. Ennek köszönhetően olyan felügyeleti és bűnmegelőzési intézkedéseket vezettek be, amelyek kiterjesztették földrajzi hatókörüket, és de facto deterritorializálták az európai határellenőrzést. Mindezt a bűnözés és a mobilitás vélelmezett fenyegetésével igazolták (AAS 2011).

Ahogy a 7. fejezetben a külföldi HMRC (HM Revenue and Customs – brit adóhivatal megnevezése és rövidítése) kérelmezők esetei alapján látni fogjuk, ez az általános biztonságiasítási trend nemcsak a határok eltolódását foglalja magába, de a szelektív profilkészítési biztonsági technológia alkalmazását is. Az ilyen geopolitikai változásokat az idézi elő, hogy az államok a kriminalizálás eszközéhez nyúlnak. Mivel geopolitikai érdekeik befolyásolják az általuk hozott döntéseket, a gyakorlatban egyenlőtlen mértékben élnek a megfigyelési intézkedések alkalmazásával (PETER–NADELMANN 2006); „egyes államok függetlenebbek a többinél” (DAUVERGNE 2008, 172.).

2.4.4. A megfigyelés geopolitikája

A népesség térbeli elhelyezkedés és társadalmi osztályozás útján történő szabályozása a biztonságiasítás egyik központi kérdése. A legnagyobb hatalommal bíró államok meg tudják határozni az ellenőrzés prioritásait, és szempontjaikat érvényesíteni tudják a nemzetközi rendszerben is (COUTIN 2005, 6.). A mobilitásszabályozás céljai „új kontúrt adnak a kriminalizálásnak, és a büntetéseknek, amelyet az állam geopolitikai pozíciója elemi szinten határoz meg” (COUTIN 2005, 6.).

A népegyezmény szabályozás térbeli tervezéséhez az szükséges, hogy „a területeket aprólékosan fonott hálóval vonjuk be, és kövessük a területi alapú rend, osztályozás, normalizálás és megfigyelés stratégiájának lépéseit. Ezek az osztályozások más-más célból zárják el a tér meghatározott egységeit és felügyelik azt” (TESFAHUNEY–EK 2014, 173.). A megfigyelés magába foglalja a „termelés, fogyasztás, az árucikkek, a tőke, az információ és az emberek e szerint az időföldrajz szerint történő irányítását és megfigyelését. A rögzítéshez használt apparátus korlátozza a tömegek mozgási és beszivárgási képességeit” (DELEUZE–GUATTARI 1987, 481.). Ebben az értelemben a tervezés a különféle mozgások és áramlások szabályozásáról szól, és magába foglalja a(z im)mobilitás optimális elrendezését és az áramlások engedélyezésével és a mozgások akadályozásával megvalósított de- és reterritorializációt (PHILLIPS – CURRY – LYON 2003). Lyon így foglalja össze: „A nyilvános adatok és a magánjellegű számítástechnikai erőforrások egybeolvasztásával létrehozott geodemográfia alapvető tétele az, hogy a táj hasznosan felosztható háztartások és egyének által elfoglalt homogén csoportokra. A rendszerek kidolgozói lemondtak a vonatkozó akadémiai munkák felhasználásáról, és ehelyett a széles körben elfogadott »az vagy, ahol élsz« gyakorlatias alapelvekhez folyamodtak. Végző soron, állították, nem kell más, csak egy olyan rendszer, amely leírja az egyéneket, háztartásokat és tereket azon kategóriák alapján, amelyekbe biztosan tudjuk, hogy beletartoznak. [...] [A] geodemográfiai rendszerek felhasználói fokozatosan újragondolták ezeket a rendszereket a különféle adatok elérhetősége, a számítási kapacitás és az ebben érdekeltek társadalommal kapcsolatos felfogásában mutatkozó változások alapján. Kevésbé volt érzékelhető, hogy e módosítások hatottak a környezettel kapcsolatos interakciókra és a helyi emberek társadalmi lehetőségeire is” (LYON 2013, 137.).

Lyon elméleti elképzelését saját kutatásaim is igazolják: a rendszerek látszólag egyszerű módosítása drámai módon megváltoztatja azt, hogy az egyéneket hogyan definiálják, és milyen cselekvési lehetőségeket hagynak meg nekik. A geopolitikai felügyelet ezen módszerei új típusú mobilitási szabályozást tesznek lehetővé, amely az egyéneket olyan terek felé irányítja, amelyekben azok ártalmatlannak tűnnek. A posztmodern megfigyelés hatására kialakuló önfegyelmzési mechanizmus szerint a térbeli elhelyezkedéssel kapcsolatos választásokat önkéntesen kell meghozni. De hogyan lehet elérni, hogy az egyének azt a célhelyet válasszák ki, amelyet eleve nekik szántak?

2.5. A kirekesztési tölcser

A kormányozhatóság egyfajta közvetett irányítást, viselkedésbefolyásolást jelent. A fenyegetésként definiált csoportok irányítása és szelekciója a „kiválasztáson keresztül történő kormányzás” elméleti keretében is megjelenik. Younghoz hasonlóan Aas és Bosworth (2013) is leírja a bevándorlók láthatatlan kormányzati ösztönzőkön keresztül történő kirekesztését. A kollektív kényszerítés és felügyelet e másik aspektusát nevezik kirekesztési tölcsernek.

A koncepció a felügyelet egy további dinamikájára utal, amely a bevándorlókat arra kényszeríti, hogy látszólag szabadon hozzák meg azt a döntést, hogy távoznak. A dinamika a fentebb már bemutatott, a felügyelet és a hozzáférés között lévő elmosódó határokra utal (AAS–BOSWORTH 2013, 264.). A szerzők szerint „a belső és a külső szuverenitás közötti különbség megkérdőjeleződik”, és a kitoloncolás helyett a nemkívánatos bevándorlókat olyan helyzetbe hozzák, amelyben maguk döntenek a távozásról, mivel abban az élethelyzetben a távozás tűnik az egyetlen racionális döntésnek.

Az állami szervezetek tevékenysége adja a kirekesztés hátterét. Az interakciókban megfigyelhető a nemzetközi mobilitás dinamikája (AAS–BOSWORTH 2013, 266.), azok a bürokratikus eljárások, amelyek kiválasztják és kiértékelik az egyéneket, majd a személyes adataik és – újabban – digitális identitásuk alapján osztályozzák őket.

A nyugat-európai állami szerepet a neoliberais munkaerőpiaci megközelítés határozza meg, és az integrálódni nem hajlandó, a társadalomban részt nem vevő csoportokként definiált személyösszességet célozza. Az integrálódás mérése a munkaerőpiaci részvétel mértéke és az állami támogatás, például a szociális segélyekre való rászorultság szintje, alapján történik (WOOLFORD–NELUND 2013). Új biztonsági intézkedésekkel különítik el a jó vagy jövedelemtermelő állampolgárokat a nemkívánatos, „passzív” állampolgároktól, s ez utóbbiakban a nemzet jólétére irányuló fenyegetést látnak. A társadalmi kirekesztés tehát a pénzügyi kirekesztés eredménye; ez válik a szegények mobilitását akadályozó meghatározó ösztönzővé (HALFMANN 1998). A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy az egyén strukturálisan kirekeszhető a különféle rendszerekből, például a munkaerőpiacról, az egészségügyi rendszerből, a politikai rendszerből, a gazdasági vagy az oktatási rendszerből. O’Reilly (2007, 291.) így foglalja ezt össze (O’REILLY 2007, 291.):

„Akik nem tudják kifizetni a társadalombiztosítási járulékokat, várhatóan nem fognak jövedelemadót fizetni, és előfordulhat, hogy nem regisztrálják magukat a városi hatóságnál. Azok, akik nem regisztrálnak a városi hatóságnál, nem tudnak szavazni a helyi választásokon; akiknek nincs lakcímkártyájuk, nem tudnak lakossági bankszámlát nyitni vagy előfizetéses mobiltelefont venni. Akik nem fizetnek egészségbiztosítási járulékot, nem kaphatnak táppénzt, nyugdíjat és munkanélküli segélyt. A kis összegű megtakarításokból és/vagy rendszertelen bevételekből élő emberek általában nem rendelkeznek betegbiztosítással, és a nemzeti egészségbiztosítási szolgáltatásokhoz csak azok férhetnek hozzá, akik nyugdíjasok, vagy fizetik az egészségbiztosítási járulékot.”

A rendszer egyik szeletéből történő kirekesztés lavinát indít el. A bevándorlók, akik nem regisztrálják magukat a hivatalban, nem tudnak jogi igazolást kapni arról, hogy az autójuk közlekedésre alkalmas, és továbbra is külföldi rendszámmal kénytelenek vezetni. Azok

a bevándorlók, akik tudják, hogy nem hivatalosan dolgoznak, vonakodnak a társadalmi integrálódástól, míg azoknak, akik a marginális gazdaságban dolgoznak, nincs is lehetőségük az integrálódásra (O'REILLY 2007).

A mobilis emberek közül azonban sokan (ki)használják a megfigyelési módszerek és a körülhatárolás kétértelműségét, úgy, hogy „liminális teret foglalnak el az áramlásban”, elkerülik a határokat, és megkérdőjelezik a kulturális és nyelvi különbségeket (O'REILLY 2007, 292.). A 7. és 8. fejezetből látni fogjuk, hogy valóban vannak olyan szereplők a szcénán, akik a kirekesztést ösztönző szándékokra reagálva megpróbálják elkerülni, hogy a biztonsági és megfigyelési célkeresztbe kerüljenek.

A megfigyelési technológia fejlődik, és a korábban kivételes biztonsági módszerek mára a mindennapi élet részévé váltak. A fogadó társadalmak a nem látott vagy előre nem várt jövevényeket pénzügyi és nemzetbiztonság elleni fenyegetésnek látják, és elfogadják a felügyeleti és kiválasztási módszerek alkalmazását (BROEDERS et al. 2013). A digitális környezetben alkalmazott kiválasztási módszereknél még a szemtől szemben történő interakció is elkerülhető, a kormányzati átláthatóság pedig nagymértékben csökken. A hatósági felügyeleti eljárások „egyénesítik és/vagy megkülönböztetik az egyéneket egymástól – mindig az adott szervezet által meghatározott kritérium szerint. Az információt az egyének tranzakcióinak, kommunikációjának, viselkedésének vagy tevékenységeinek az elemzésére használják fel. A megfigyelésekből összeállt ismeretanyag alapján az egyént a kockázatra való hajlama szerinti kategóriába sorolják” (LYON 2010b, 29.). A biztonságiasítási folyamatokban ezek a kategóriák társadalmon belüli helyeket és lehetőségeket jelentenek. Az érintettek azonban tapasztalati úton megtanulják ezeket a kritériumokat, és szükség esetén manipulálni is tudják azokat. A mobilitásszabályozási stratégiák elemzésénél az egyénesített kiválasztási procedúrák és a fenyegetésként definiált emberek között megfigyelhető interakció került a figyelem középpontjába.

2.6. A megfigyelési és kiválasztási „Ban-optikon”

Didier Bigo (2006) a Lyon által a biztonságiasításra támaszkodó társadalmi osztályozásról szóló elemzésekből kiindulva alkotta meg a „Ban-optikon” fogalmát. A kritikai biztonságstudomány területén használt fogalom szemléletesen fejezi ki azt a strukturálisan szabályozott kirekesztést, amely a „a szorongás kezelésére” szolgál (BIGO 2006, 6.). Ass és Bosworth álláspontjához hasonlóan ő is alapvetőnek tartja a szakemberek és a politikusok (pl. rendőrség, bírók) eljárásait és technológiáit, akik a jogállam újrastrukturálását végzik. A tiltás (angolul: ban) a kirekesztést normalizálja, és az adatbázisok technológiai előnyeit hasznosítja. A rendszer integráns része a „kockázatkezelési rendszerek” alkalmazása, köztük az építészeti eszközök (például a menedékhelyek és a reptereken működő fogdák), a szükségállapot miatt hozott törvények és/vagy adminisztratív intézkedések (például a papír nélküli egyének szabályozása és a kitoloncoltak utaztatásával kapcsolatos kormányközi megállapodások). A kockázatkezelés igyekszik előre felismerni, hogy ki és miért jelenthet fenyegetést. Bigo (2008b, 10) szavaival „[ez] az ábra nem egy globális skálára kivetített panoptikum, hanem az, amit – a Jean Luc Nancy által kidolgozott és Giorgio Agamben által átalakított »Ban« fogalmának és Foucault »optikájának« a kombinálásával – »Ban-optikonnak« nevezünk” (BIGO 2008b, 10.).

Agamben (1998) szerint a „Ban” terminus egyaránt utal a közösségből való kirekesztésre és a hatalom gyakorlójának a törvényt felülíró képességére. A szeptember 11. utáni

világban a nyugati társadalmakban normalizálódott a folyamatos szükségállapot, amivel együtt járt bizonyos emberek illegális, bűnöző vagy terrorista címkével való megbélyegzése is. Bigo és Tsoukala (2008, 10) szerint „ezt a szorongásra építő kormányozhatóságot a kivételezés és a profilalkotás külföldiekre is kiterjedő gyakorlata, valamint a mobilitás normatív imperatívusza jellemzi” (BIGO–TSOUKALA 2008, 10.). Mint ahogy arra már korábban utaltam, ennek a rendszernek intézményesített kockázatkezelési feladata a profilalkotás.

2.7. Profilkészítés és folyamatos megfigyelés

A kritikus megfigyeléskutatók szerint „a társadalmi kötődések lazasága és törékenysége a felügyelet szempontjából azt jelenti, hogy a hétköznapi állampolgárok »gyanúsítottá« válnak, és státuszuk a fogyasztó státuszára silányul” (LYON 2010a, 325.). A személyes adatok digitális felhasználása következtében – különösen a szociális szolgáltatások területén – minden fejlett társadalomban élő embert többféle szervezet napi szinten és rutinszerűen kategorizál: legyen szó adójóváírásról, új telefon-előfizetésről vagy egy nyelvviskolai beiratkozásról. Bauman folyékony megfigyelés koncepciója szerint „az ember fizikai valója adattá redukálódik, és olyan adatalakmások jönnek létre, amelyekből az életlehetőségek és -választások jobban függenek, mint a valódi személyektől” (LYON 2010a, 325.). Az adatok folyamatosan áramlanak és módosulnak, és „magukba foglalják a megfigyelési »igazságoknak« az adatok felhalmozódásával folyamatosan mutálódó »időérzékenységét« is”. Ahogy azt Deleuze (1992, 5) megfogalmazta, „a kontrollmoduláció olyan, mint egy önmagát deformáló öntvény, amely folyamatosan változik egyik pillanatról a másikra, mint egy szita, amelynek alakja pontról pontra alakul át” (DELEUZE 1992, 5.). Ezekkel a szelektív adatalapú eljárásokkal szegülnek szembe azok, akik fel tudják ismerni az adatalakmások által teremtett kiskapukat.

Az öndeformáló rendszerek elemzéséhez a panoptikum koncepcióját ki kell egészíteni olyan kapcsolatokkal, mint a biometria, az arcfelismerés és a GPS. A megfigyelés ugyanis sokoldalú jelenség, és a civilek tevékenységére is kiterjed. Az a megfigyelés, „amely a biztonság területén az állampolgári bejelentésekre és a terrorellenes segélyvonalakra támaszkodik, saját ellenpontjai létrehozásához is nagyban hozzájárul: az adatkezelő szervezetek a személyazonossággal való visszaéléstől a repüléstilalmi listákig terjedő adatgyűjtésnél hajlamosak mindent egyéni problémának tekinteni” (LYON 2010a, 327.). Így a megfigyelt egyén részvétele fontos szerepet játszik a megfigyelésben, és abban is, hogyan alakulnak a megfigyelési folyamatok és a megfigyelt közötti kapcsolatok. A megelőző lépések kiterjesztik az adatgyűjtést a múltira vonatkozó biztos információkra, amelyeket utána nagy, transznacionális adatbázisokban gyűjtenek össze, majd ezen adatbázisok alapján végzik el az osztályozást és a profilkészítést – a társadalomtudományok és a pszichológia eszköztárát is felhasználva. „Az egyének mozgásának megfigyelése növekszik. [...] A veszélyhelyzet normalizálása és a célzott megfigyelés lett a szorongásalapú kormányzás technikája, amelynek alapját az a megkülönböztetés képezi, amely a normalizált (azaz a »veszély ellen« a megfigyelést örömmel vállaló) népesség és a veszélyes »másiknak« tekintett bizonyos embercsoportok »elidegenítése« között figyelhető meg” (BIGO 2006, 5.).

A biztonságiasítási folyamat részévé vált kiválasztás – főként a technológiai semlegesség narratívájának köszönhetően – észszerűnek és diszkriminációtól mentesnek tűnik. Az érvelés ugyanis úgy szól, hogy a bürokratákhoz képest a számítógépek nem szubjektívak

és elfogultak, ezért jobban tudják használni a nyomonkövetési és átvilágítási módszereket az egyének osztályozására. Ez az ökonómia azonban egyszerre eredménytelen és kevésbé legitim, mivel a digitális profilkészítési kiértékelések alapfeltevéseit a kormányzat fenyegetési jellemzőkkel kapcsolatos előítéletei szerint programozzák. Ahogy a 8. fejezetből látni fogjuk, a folyamat ráadásul szelektív is, mivel csak bizonyos embereket figyel meg, azonosít, kategorizál és ellenőríz.

Mivel ez az adatfelügyeleti folyamat potenciálisan társadalmi megkülönböztetéshez és diszkriminációhoz vezet, megítélése vitatott és ellenreakcióktól nem mentes. A megfigyelés alanyai nem fogják csak úgy elfogadni a nekik kiosztott szerepet a megfigyelési rendszerekben; ehelyett több, számukra kiosztott kategória alapján újrakonfigurálják identitásukat (LYON 2006). A célzott csoportok és a megfigyelési eljárások között fennálló dinamikus interakció, valamint a profilkészítési és megkülönböztetési mechanizmusok vizsgálata jelentős tudományos felismeréseket tartogat.

2.8. Menedzseri szemlélet és megfigyelés a bürokráciában

Giddens (1985, 181) szerint „a megfigyelés mint az adminisztratív hatalom – az információ tárolásán és ellenőrzésén keresztül történő – mobilizációja a nemzetállam formálásában érdekelt hatalmi erőforrások koncentrációjának elsődleges módja” (GIDDENS 1985, 181.). Funkcionális értelmezésben a megfigyelés „az állam által végrehajtott dokumentálási tevékenység, amely az információ gyűjtésére, feldolgozására, összevetésére és kódolására, valamint a szervezetek adminisztratív és bürokratikus céljait szolgáló rekordok, jelentések és rutinszerű adatgyűjtésre terjed ki” (ALLMER 2011, 569.). Ebből a meghatározásból hiányoznak a megfigyelés-kutatás központi témáját alkotó hatalmi viszonyok, és helyette az információtechnológia és az ahhoz kapcsolódó infrastruktúra felhasználása áll a vizsgálat középpontjában.

A megfigyelést interaktív társadalmi folyamatként alkalmazzák, mintegy „szimbolikus anyagként, amelyet egy ügynökség vagy egy kollektíva tárolni tud”, és mint „felülvizsgálatát az alárendeltek tevékenységének” (GIDDENS 1985, 169.). Az adatfelügyelet jelentős potenciális fegyverkezési funkcióval bír, ezt tükrözik a hatósági módszerek és stratégiák, amelyek az állampolgárok személyazonosságával kapcsolatos adatokat nyilvános szolgáltatási környezetekben kezelik. Az új fejlemény, nevezetesen az adminisztratív eljárások digitalizálása, alapvetően változtatta meg az állampolgár és az állam közötti társadalmi szerződés információs alapjait.

A növekvő mobilitás és a digitalizáció a bürokratikus rendszer számos területét érintette. Lipsky (2010) „utcaszintű bürokráciája” online jelentkezésekké, felügyeleti eljárásokká és interakciókká változott, amelyekben a bürokraták és az egyének közötti távolságot a neoliborális piac funkcionális alapelvei határozzák meg (LIPSKY 2010). Ennek következtében a legújabb kormányzati módszerek olyan menedzseri paradigmára épülnek, amelynek hatására csökkent a helyi bürokraták függetlensége, az ügyfelekkel személyesen lebonyolított érintkezések száma, mérséklődött a diszkréció szerepe a döntéshozatalban, és a kormányzati átláthatóság is romlott. Az új bürokratikus rendszereket a költséghatékonyság, a privatizált kormányzati szolgáltatásokat nyújtó rendszerek és a termelékenységi célok határozzák meg. A szolgáltatás minősége megváltoztatja a jóléti rendszer prioritásait, amely elsősorban a munka világába történő bekapcsolódást preferálja. Természetesen

az interperszonális kommunikáció hiánya objektív, gyors és hatékony feldolgozási mód-ként is értelmezhető, amely kétoldali átláthatóságot és szelektív kockázatkezelést biztosít a digitális adatátvilágítás során.

Hagyományosan a büntetőjog szerepe a belső biztonság és a társadalom erkölcsi rendjének fenntartása, így teremtve meg egy jól szabályozott, fegyelmezett társadalmat (SIMON 2007). Az egyre növekvő transznacionális mobilitás következményeként az egyéni adatokra támaszkodó szelekció „destabilizálta a szuverenitás külső és belső tartománya közötti határokat, bizonytalanná tette a nemzeti büntetőjogot, és a bevándorlási- és büntetőjog elemeinek a keveredéséhez vezetett” (AAS–BOSWORTH 2013, 23.). Ez az omnipotens biztonságiasítás a belső felügyeletet kiterjeszti a nem állampolgárokra is, és személyes adatainak védelmére hivatkozva csökkenti az állam adatgyűjtéssel és a társadalmi osztályozás előfeltételeivel kapcsolatos átláthatóságot. A megfigyelés különböző rendszerek, módszerek és technológia kombinálásával képes létrehozni egy nagyobb egészet. Deleuze és Guattaris alapján ezt a megfigyelési megközelítést úgy lehet igazán megismerni, ha kritikai vizsgálat tárgyává tesszük az egyének és a bürokraták interakcióinak teret adó jóléti rendszereket.

Az egyének pénzügyi helyzete meghatározó a fegyelmezési rendszer működtetésében mint a társadalmi osztályozás egyik legfontosabb kritériuma. Eleve egyenlőtlen és konfliktusokkal teli társadalmi pozíciót jelent, amely – strukturális és közvetlen hatalom útján – a neoliberalizmus társadalmi feszültségeit is közvetíti (GILL–LAW 1989; STRANGE 1988). Az egyéni felelősségvállalást és erkölcsösséget hangsúlyozó domináns narratívák normalizálják a társadalmi bizonytalanságot és az arra méltatlanok gazdasági teljesítmény alapján történő kirekesztését. Ebben a felügyeleti rendszerben a jó neoliberális állampolgár aktív és felelős, képes önmaga menedzselésére, önmaga kormányzására, észszerű döntések meghozatalára, és nem kell kormányzati vagy társadalmi szolgáltatásokra hagyatkoznia a túlélés érdekében; ehelyett önálló, hatalommal bíró cselekvő (CLARKE 2005; ILCAN et al. 2007; SCHILD 2007). Vagyis a társadalmi és jogi elfogadottság, valamint a jogi szolgáltatásokhoz való hozzáférés alapját a sikeres gazdasági teljesítmény jelenti.

A népegyes szabályozás terén tehát a jogi határok összefonódnak a munkaerőpiaci részvételen alapuló belső szelekcióval és a munkanélküli, segélyektől függő újonnan érkezők elriasztásával és/vagy kiutasításával. A mobilitási áramlat korlátozását globális kontextusban a gazdasági prioritások hajtják. Ehhez a folyamathoz elkerülhetetlen az úton lévő emberek pénzügyi felügyelete, mivel ők képezik a segélyekre szoruló csoportok magját. A potenciális fenyegetések kiszűrése érdekében felügyelet és fegyelmezés tárgya lett az európai szegények transznacionális mozgása. Ebben a szigorú politikai környezetben a szegénységgel küzdőkre „büntetendő cselekvőként” tekintenek, akik „erkölcsi kockázatot” jelentenek (MEAD 1997, 19.). A segélyt igénylők növekvő megbélyegzése és kriminalizálása váltja ki a közömbösség kirekesztést eredményező folyamatát. Az erkölcsi kritériumok kizárása mára olyan méreteket öltött, hogy maga a segély kifejezés is nyomasztó lett; nem együttérzéssel, hanem félelemmel és kellenlennel tekintünk arra a bűnösen lusta, segélytől függő osztályra, akiknél a büntetés és a segélyek megvonása „kemény, de igazságos” politikai lépésként tűnik fel (BAUMAN 1998, 80.), amellyel az „arra érdemes” szegények erényeit védelmezhetjük (DEE 2013, 275.).

A jóléti szolgáltatások bürokratikus mezejében nyomon követhetők a szociális szolgáltatási programokban zajló interakciók, és ezek alapján tanulmányozható a kortárs népegyes szabályozási politikát meghatározó felügyeleti eljárások operatív logikája. Elemzésem

legfontosabb hipotézise az, hogy a kirekesztő kormányzati ösztönzők tudomásul vétele helyett a mobilis etnikai romák tevékenységükkel „a bürokratikus mező szimbolikus feltételeihez igazodnak, és segítségükkel emulálják a neoliberais állampolgárság elvárt jellemzőit” (WOOLFORD–NELUND 2013, 316.). A vizsgálandó kérdés az, hogy milyen stratégiákkal érik el az olyan jellemzők imitálását, amelyek a kormányzati támogatásra való jogi alkalmasságot biztosítják.

Többféle változás együttes hatásának köszönhetően új irányt vettek a szelekciós és fegyelmezési módszerek a szegénység kormányzati kezelése terén. A jóléti juttatások megfigyelésen keresztül történő nyílt, erőalapú megközelítése a büntetést terápiás kezelésként, a szegények átalakítására használja (MEAD 1997). MARX (2013) összehasonlító kutatásai igazolják, hogy az ügyintézőkkel lebonyolított különféle interakciók az etnikai csoportok esetében korlátozzák a segélyhez való hozzáférést (MARX 2013). A bürokratikus mezőben zajló interakció formái és prioritásai átalakultak, és a kormányzati szolgáltatások digitalizálása, illetve az online átvilágítási eszközök megváltoztatták a kommunikációt, valamint az állampolgárok és a közszolgák közötti átláthatóságot. Emiatt nemcsak interakciós, hanem szituációs megközelítésből is fontos hangsúlyozni a bevándorlók menedzseri, szelektív intézkedésekre adott válaszainak és stratégiáinak különbségeit és irányait. A helyi körülmények, az egyének és gazdasági lehetőségeik kontextuálisan is változó korlátai kulcsszerepet játszanak a fogadó társadalmak reakciójában.

Roberts és Soederberg (2014) a gazdasági függési viszonyok alapján többféle fegyelmezési stratégiát különböztetnek meg. Párhuzamot vonnak az egyéniesített és privatizált társadalmi kockázatok és az alacsonyabb bevétellel bíró kölcsönigénylők pénzügyi kockázatai között. Ez utóbbiak azok, akik az egészségügy vagy a felsőoktatás szolgáltatásait csak kölcsönökre támaszkodva tudják igénybe venni. Az állam ezeket a kölcsönöket áruba bocsátja a globális piac befektetői részére, csökkentve ezzel a hitelnyújtás kockázatait. A szerzők által bevezetett „adósságdíjas állam” (*debtfare state*) fogalom a neoliberális kormányzás azon vektorát írja le,⁹ amely átvette „a kismemiző kapitalizmus által okozott feszültségek és küzdelmek kezelésének és depolitizálásának a feladatát” (ROBERTS–SOEDERBERG 2014, 7.). Ez az adósságdíjas állam képezi azoknak az interakcióknak a központi terét, amely az úton lévő emberek és a bürokrácia közt zajlik.

Az alábbiakban található elemzések ezt a fentről lefelé irányuló megközelítést elemzik annak vizsgálatára, hogy az igénylők stratégiái milyen mértékben befolyásolják a fentebbi szinteken található ösztönzőket. Az elemzés az első vonalban tevékenykedő szociális munkások, tisztviselők és a juttatásokat igénylő ügyfelek viselkedését befolyásoló rendszerek vizsgálatán keresztül felméri a jelenkori jóléti reformok nevében bevezetett fegyelmezési eljárások modelljeit.

A fegyelmezési eljárásokkal kapcsolatos egyéni tudatosság ismerete egyre fontosabb, mivel ez az elem vált a digitalizált posztmodern társadalmak, mindenekelőtt a mobilitátszabályozás legfontosabb dinamikájává. A megfigyelés egyéni előrejelzésének szimbólumaként is értelmezhetnénk a *Mátrix* (1999) című film főszereplőjét, Neót, aki az emberek innovativitását testesíti meg, ugyanakkor azt az egyéni képességet is, hogy figyelni tud a digitalizált hatalmi struktúra által létrehozott és az egyén viselkedését korlátozni kívánó

⁹ Hasonló vonások alapján beszélnek az említett szerzők „munkadíjas” (*workfare*) és „börtöndíjas” (*prisonfare*) államokról.

hatásokra is. Hasonló interakciókat figyelhetünk meg a mobil csoportok és a profilozást végző kormányzati felügyeleti rendszerek között.

2.9. Konklúzió

Az ontológiai szorongás újfajta dinamikát alakított ki a késő modern nyugati világban. Az egyéniesítés és a kockázatkezelési célok lehetővé tették a „fenyegető másoknak digitalizált felügyeleti intézkedésekkel történő megfigyelését. Ebben a cseppfolyós adatbázis-központú megfigyelési folyamatban a felügyelet és a fegyelmezés kéz a kézben jár, és mindig azokkal a jellemzőkkel bíró egyéneket célozza meg, akikre a vélt fenyegetést rávetítették” (LYON 2006, 326.). A profilalkotáshoz a digitalizált interaktív mezőben gyűjtött adatokra támaszkodnak. A technológiai változások miatt nem csupán az átláthatóság jellege változott meg, de a közszolgák és az állampolgárok közötti interakció mélysége is. Ezek a változások új társadalmi osztályozási mechanizmusokat alakítottak ki. A következő fejezetben azokat a módszertani kihívásokat veszem számba, amelyek a jóléti megfigyelés területén érvényesülő digitális menedzseri szemléletből fakadnak.

Vákát oldal

3. Romák mint globális etnikai kisebbség

Többféle megfontolás is indokolja, hogy a roma etnikai kisebbséget válasszam monográfiám esettanulmányául. Először is a roma bevándorlók Európán belüli rendszabályozása az Európai Unió szabad mozgás alapelveinek lakmusztesztjeként értelmezhető, mert a gyakorlat sok esetben megkérdőjelezi a romák egyenlő EU-s állampolgárságának megvalósulását. Másodsorban ezek az esetek jól mutatják az EU tagállamaiban használt kifinomult biztonsági intézkedéseket, és azt, hogy ezek hogyan formálják a nemkívánatos csoportok Európán belüli mobilitási mintázatait. Harmadsorban pedig ezek az esetek nem csupán a földrajzi népességszabályozás működését tárják fel, de azokra a nem várt hatásokra is rámutatnak, amelyek a bevándorlási politikát kialakító és érvényesítő szervek elől korábban rejtve maradtak. Mivel a roma kisebbség évtizedek óta célpontja a különböző bürokratikus stratégiáknak, beleértve a strukturális zaklatást és a téralapú szabályozási stratégiákat (VAN BAAR 2014), ezért az ebben a közegben szerzett tapasztalataik különösen tanulságosak.

Az Európán belüli mobilitás biztonságiasítása – vagyis a bevándorlás kérdésének áthelyezése a közbiztonság és a nemzetbiztonság területére – a kontroll és az integrálás egymással ellentétes irányú politikájának eredménye (KOCZÉ–RÖVID 2015). 2006 után az Európán belüli határok szerepe csökkent, és ez áttételesen arra készítette a nemzetállamokat, hogy kétes társadalmi osztályozási eljárások útján növeljék a belső biztonsági direktívákat. Ahogy az EBESZ-jelentés leírja, explicit kormányzati lépéseket fogantatosítottak a nemkívánatos bevándorlók ellen. Például „A Blair-kormány (1) arra utasította a határtisztviselőket, hogy egyes etnikai csoportokat, köztük a romákat, a többiekhez képest szigorúbb határelőrzésnek vessenek alá; (2) tisztviselőket telepített a prágai repülőtérre, hogy előzetes engedélyezési ellenőrzést végezzenek az Egyesült Királyságba induló járatoknál; (3) olyan megállapodást sürgetett, amelynek keretében a német és cseh szervek azonosítanának egyes szárazföldön, busszal utazó csoportokat, és azokat szigorú ellenőrzés alá vetnék” (EBESZ 2010, 38.).¹⁰

Közép- és Kelet-Európában az etnonacionalizmus lett a posztszovjet politika egyik legfontosabb alapköve, ami olyan társadalmi szakadáshoz vezetett, amelynek következtében a romák, a legnagyobb, nemzetállam nélküli etnikai kisebbség, egyre marginálisabb pozícióba szorultak. Az észak- és nyugat-európai államok biztonsági narratívájában viszont – az állam szuverenitása helyett – a társadalmi biztonság hiánya lett az uralkodó motívum, amellyel igazolni lehetett a szegényebb bevándorlók beáramlását korlátozó intézkedéseket. Mindkét folyamat újradefiniálta a „másokkal” kapcsolatos kockázatot, és a mobilitást a legfontosabb politikai témák közé emelte (WAEVER et al. 1993, 221.). Az európai tagállamok

¹⁰ Alkalmanként olyan becsmérlő főcímek árasztották el a média teljes spektrumát (például: *Cigányok ostromolják Dovert alamizsna reményében* vagy *Megjöttek a csehek a munkanélküli segélyért*), amelyek arra a cigányokkal kapcsolatos sztereotípiára játszottak rá, hogy ők a rendszer parazitái. Az Egyesült Királyság pánik által meghatározott médiájáról áttekintést nyújt a következő jelentés: Open Society Foundation (2004).

egyre inkább kiterjesztik biztonsági intézkedéseiket, hogy meg tudják védeni etnonacionális identitásukat az újonnan érkezőkhez társított „fenyegetésektől”. Vagyis az EU-tagállamok közötti határok eltörlése olyan biztonsági intézkedéseket eredményezett, amelyek a transznacionális mobilitást *nemzeti* fenyegetésnek tekintik, és ebben a keretben a bűnügyi, kulturális és gazdasági fenyegetésnek tekintett roma bevándorlók lettek a megelőzési stratégiák elsődleges célpontjai (CAHN–GUILD 2010; GRILL 2012). Az intézkedések geopolitikai hatásainak megértése érdekében ebben a fejezetben azt vizsgálom, hogy a társadalmi biztonság hiánya, valamint a növekvő etnonacionalizmus közötti kölcsönhatás hogyan határozza meg, hogy mely csoportokat definiálnak fenyegetésként, és melyeket vetnek alá biztonsági intézkedéseknek.

Elsőként érdemes magának a roma etnicitásfogalmának definíciós nehézségeivel foglalkoznunk. Röviden bemutatom a különböző, Nyugat-Európába igyekvő roma csoportokat, hogy ezzel tisztázzam a kontextuális eltéréseket a különböző roma csoportok és nemzetiségek között. A roma csoportok közös és eltérő vonásainak feltárása érdekében a fejezetben a romák eredeti országán belüli társadalmi-gazdasági helyzetével is foglalkozom, és megvizsgálom, hogy mi motiválja őket az elvándorlásra, mit várnak a fogadó társadalomtól. Felmérem a helyi körülményeket, hogy bemutathassam a roma etnikai alcsoportok mobilitási mintáinak sokféleségét. Jelen áttekintés hozzájárulhat a kivándorlási mintákban mutatkozó nemzeti és etnikai különbségek alaposabb megértéséhez, és rávilágíthat a különböző roma csoportok és a különböző roma generációk fogadó társadalommal kapcsolatos elvárásai közötti különbségekre.

3.1. Az etnikai identitás rejtett dinamikája

A roma mobilitás biztonságiasítása kapcsán az első problémát az etnicitás definiálása jelenti. Az etnikai kategorizálás gyakori téma a társadalomtudományok területén, és a romák esetében – számos okból kifolyólag – rendkívül problémás. Először is nincsenek megbízható statisztikai adataink arról, hogy valójában ki számít roma etnikumúnak. Bár az etnikai nyilvántartás a roma kisebbségek szemében kényes téma, gyakran találkozunk azzal az állítással, hogy etnikai statisztikákra van szükségünk ahhoz, hogy célzott támogatást lehessen kidolgozni a romák számára helyi és országos szinten. Ennek következtében a helyi hatóságok igyekeznek a szociális szolgáltatásokon és az érintettek identitástudatán alapuló, feleletválasztós felméréseken keresztül adatokat gyűjteni. A romák azonban visszautasítják identitásuk formális elismerését, mert attól tartanak, hogy ez negatív előítéletekhez vezetne. Folyton vitatott kérdés marad a különböző diszciplinákban, hogy a romákat hogyan lehet azonosítani, és hogyan lehet ábrázolni a különböző kontextusokon belüli sokféleségüket.

Az etnicitás azonosítása mellett kihívást jelent az etnicitás kiválasztására épülő kutatások folytatása is, mivel az ilyen irányú, romákkal kapcsolatos kutatásoknak nincsenek földrajzi határai. Michael Stewart szerint a romák esetében az etnicitás, mint az etnográfiai kutatás tárgya, különösen nehezen magyarázható, mivel nem felelnek meg annak a Radcliffe–Brown-féle elképzelésnek, hogy „az antropológus úgy tanulmányozza a »társadalmakat«, mint természetesen létező entitásokat vagy kötött szociokulturális rendszereket, amelyek kváziorganikus egységgel bírnak egy adott területen belül (és nem egy, a megfigyelő által

megszabott területen belül)” (STEWART 2013, 417.). Emiatt másféle megközelítést kell alkalmaznunk, olyat, amely felülemelkedik ezen a statikus területi szükségszerűségen, ahogy a mobilitás újfajta felfogását bevezető Urry (2012) is javasolta (URRY 2012).

Globális tekintetben a romák egyedisége a transznacionális, nem területi alapú jellegben rejlik, ami azt jelenti, hogy nincs szuverén államuk, amely mint állampolgáira terjesztené ki rájuk védelmét. Habár vannak más, hasonló jellemzőkkel bíró kisebbségek, például a kurdok, legtöbbjükét hangsúlyos területi kötődések jellemzik. „A roma egyenlőtlenség és marginalizáció a több nemzetállamon átívelő földrajzi eloszlásukkal és a kulturális és vallási sokféleségükkel magyarázható. Ez eredményezte a másoknak alárendelt, másoktól kirekesztett létállapotukat” (BÁRÁNY 2002, 2.), amely a közös roma tapasztalat legfontosabb eleme. Habár a roma kollektív megnevezést egyre gyakrabban alkalmazzák az európai politikában, ez a megnevezés valójában sok olyan embert nem fed le, akik állításuk szerint ugyanazzal az identitással rendelkeznek. Nagyon sok, romának tekintett, népcsoport (például a szintók, a beások, a kálók és mások) elhatárolódnak a szigorúan vett roma identitástól. Mindemellett a sokféle etnikai, vallási és nyelvi különbségtől függetlenül a legtöbb ilyen csoportnak közös tapasztalata a többségi roma csoportokra jellemző kirekesztettség.

Amióta a romák megjelentek Európában, kirekesztettségük mérete „időszakoktól és országoktól függően változó méreteket öltött. Bár a politikai rendszerek és azok romákkal kapcsolatos politikája megváltozott, a változások kevés hatással bírnak a romák társadalmi konstrukciójára” (BÁRÁNY 2002, 2.). A szakpolitikák kialakítása során, ahogy azt a 4. fejezetben bemutatom, ezt az etnikai csoportosulást homogén (szegény és segélyekre szoruló) csoportként ábrázolják, és így figyelmen kívül hagyják a különböző roma alcsoportok társadalmi, gazdasági és kulturális sokféleségét. „Egyfajta ördögi kör alakul ki abból, hogy a roma identitás láthatóan megfoghatatlan jellegét a Közép-Kelet-Európán belüli roma népességnek mindenkor tulajdonított marginális státusz magyarázataként is alkalmazzák” (MARUSHIAKOVA–POPOV 2015, 19.). Egyes roma csoportok azonban folyamatosan visszautasítják a domináns csoportok homogenizálásra és asszimilációra irányuló törekvéseit. Ezek a törekvések dekonstruálják a roma etnicitással kapcsolatos általánosításokat, és megkérdőjelezzik a romák negatív kulturális szemléletét. Az akadémiai körökben a roma etnicitáshoz általában a haza nélküli csoportokat, a különböző államokban arányosan kis népességet és a jelentős erőforrások és a politikai hatalom hiányát társítják (BÁRÁNY 2002, 2.). Vagyis az általános diskurzus nem tér ki a roma etnikai csoportok sokszínűségére, a csoportokon belüli belső dinamikára és arra sem, hogy ezek hogyan alakítják a romákhoz kapcsolódó képzeteket.

A fentiekben vázolt különféle megközelítéseket figyelembe véve a jelen munka etnikai identitás alatt egy olyan, helyzeti alapon, társadalmilag és politikailag kialakított identitást ért, amelynek identitásjelzői, a különböző interakciók szerint, folyamatosan változnak. Ahogy azt az 5. fejezetben bemutatom, amikor a különböző roma csoportok külföldön interakciókba lépnek, annak strukturális következményei lesznek az önreprezentációra és a helyi hatóságokkal lebonyolított interakcióikra nézve is. A roma csoportok közötti kölcsönviszonyokat ugyanakkor alapvetően meghatározzák a nem romákkal folytatott (gyakran a hatékonyabb önérvényesítés szempontjából releváns információk megszerzésére irányuló) közvetlen érintkezések. A sztereotípiák, a külföldi médiaorgánumok, politikusok, kutatók és természetesen az adott roma csoport belső értékrendszere mind hatással van az adott közösség kölcsönviszonyaira (SZUHAY 2002, 10.).

Barth szerint „az etnikai viszonyok a különböző csoportok közötti határoknál érvényesülnek, még akkor is, ha az ilyen csoportok kultúrája közötti különbség nem érzékelhető, és akkor is, ha egyes csoportok át is állhatnak az egyik oldalról a másikra” (BARTH 1969, idézi WIMMER 2008, 971.). Az etnicitás így „a társadalmi folyamatok eredménye, nem pedig kulturális adottság, amelyet nem készen kapunk, hanem folyamatosan alakul ki és alakul át, és amely nem a születésen keresztül jelölődik ki, hanem a körülményektől függően megválasztjuk” (WIMMER 2008, 971.). Ennek megfelelően a roma családok szituációtól függő megoldási stratégiáit a múlt században két vitatott és egymással ellentétes megközelítés szerint definiálták. Az első megközelítés szerint marginális helyzetük oka a roma életmód. A másik szerint a fogadó társadalomba történő gazdasági és társadalmi integráció egyfajta etnikai siker, vagyis a romák kitartásának és alkalmazkodási képességének bizonyítéka. „Az etnikai siker álláspontja azt sugallja, hogy a romák kiemelkedő rugalmassággal tudják a változó körülményekhez igazítani gazdasági stratégiáikat és tevékenységüket a környezetük változásaihoz történő agilis, dinamikus alkalmazkodásnak köszönhetően” (KOVÁTS 2002, 47.). Ezek szerint a kulturális magyarázatok szerint a roma csoportok nagyon hatékony módszerekkel tudnak igazodni a helyi gazdaság átalakulásához, és ugyanezt teszik akkor is, amikor saját közösségük belső szerkezete alakul át az elvándorlás folyamán (KOVÁTS 2002, 47.).

Habár a romák félig izolált módon élnek az őket jobbra lenező többségi népeiséggel együtt, a saját társadalmi és kulturális kontextusukat ismerő közép-európai roma csoportok – még a szegregáció közepette is – képesek „viszonylag zökkenőmentesen reprodukálni a közösségeiket, ráadásul mindezt egy közös vallás, a rituális vagy politikai vezetés bármilyen formája és átfogó vagy támogató politikai szerveződés nélkül tudják elérni” (STEWART 2013, 418.). A társadalmi önfenntartás e módozatára már sokan próbáltak magyarázatot adni. A magyarázatok egyik része *történeti jellegű*, és a romák sajátos származására koncentrál, saját ethosszal rendelkező, nem asszimilálódó külföldi etnikai csoportként kezelve őket. A másik magyarázat *strukturális jellegű*, és a munkamegosztásra építve a cigány népeiség kitartását leginkább abban látja, ahogy a változó európai piacon bizonyos szűk réseket képesek betölteni. A strukturális megközelítések egy része egyfajta, Foucault által inspirált, pozíciót vesz fel, és az állami intézmények által használt megőrzési stratégiák hatásait hangsúlyozza ki. Harmadsorban pedig vannak olyan *kulturális magyarázatok*, amelyek a roma értékrendszerek belső koherenciáját egy önmaguk deklarálta holisztikus megközelítésből vizsgálják. E magyarázatok mindegyike állást foglal az etnicitás autonóm és kváziautonóm nemzetállamok modelljéből kiinduló koncepciójának a korlátaival szemben (STEWART 2013, 418.), és azt állítja, hogy a romák a körülményeikhez viszonyítva mindent megtesznek, hogy a környezetüktől független gazdasági tevékenységet tudjanak folytatni (OKELY 1983, 53–56.).

Számos ilyen etnikai konnotációt a nem roma gazdasági stratégiákhoz képest, vagy éppen azokkal ellentétesen, és a romák kirekesztésének magyarázataként fogalmazznak meg. A roma etnikai csoportok mobilitását illetően a marginalizáció fent említett vitatható tendenciái és a romáknak tulajdonított gazdasági alkalmazkodási készség csak egy olyan szituációközpontú megközelítésből érthető meg, amely rávilágít a különböző földrajzi környezeteken belüli egyéni cselekvők intézményes és társadalmi interakcióira. Emiatt az *etnikai határképzés* transznacionális kontextusban való elemzéséhez pragmatikus megközelítést kell alkalmaznunk. Wimmer többszintű feldolgozási elmélete értelmében „az etnikai határok

az osztályozási törekvések és az egy társadalmi mezőn belül elhelyezkedő cselekvők közötti egyezkedések eredményeként jönnek létre. A mező három jellemzője – az intézményes rend, a hatalom eloszlása és a politikai hálózatok – határozzák meg, hogy mely cselekvők milyen stratégiát fognak követni az etnikai határok kijelölése során” (WIMMER 2008, 970).

Összefoglalva: azok a mátrixok, amelyben az etnikai identitás konstrukciója zajlik, a közép-európai romákat illetően három fő megközelítésben jelennek meg: hétköznapi kategóriák, adminisztratív és tudományos osztályozások és a roma csoportok belső osztályozásai. Ha ezeket a megközelítéseket egy vízszintes tengelyen ábrázolnánk, láthatóvá válna a két végpont – vagyis a roma csoportokról alkotott köznapi kép és a roma csoportok belső önképe. Ezek a leginkább ellentmondásos osztályozási típusok. Habár az általános kép differenciálatlannak és összeolvadónak tekinthető, maguk a romák elkülönítik azokat a különböző alcsoportokat, amelyekben a közvetlenül és aktívan működő csoporton belüli viszonyok állnak az előtérben. Az adminisztratív megközelítéseket legfőképpen a szelektív, ítélkező megközelítés jellemzi (SZUHAY 2002, 11.).

3.2. A marginalizáció átpolitizálása – A romák kriminalizálása

A kelet-közép-európai országok demokratikus rendszerváltást követő helyzetét Pogonyi (2013, 49) az alábbiak szerint foglalta össze:

„Az átmenet korai éveire jellemző gazdasági sokk után a kelet-közép-európai gazdaságok növekedésnek indultak. 2008 óta azonban ismét lelassult a gazdasági növekedés. Egész Európában csökkentek a juttatások és megszorító intézkedéseket vezettek be. A munkanélküliség egyre emelkedik. A gazdaságnak a jelenlegi krízisben megfigyelhető gyengélkedése ugyanakkor nincs akkora hatással a jólétre, mint amilyennel a piacgazdaságra történő átállás volt az 1990-es évek elején. A kelet-közép-európai kontextus azonban jelentős változáson ment keresztül az utóbbi két évtizedben. Az 1990-es évek elején a jólét visszaszorulását némileg kiegyensúlyozta a virágzó nyugat-európai klubhoz való csatlakozás reménye. A mai kontextus azonban sokkal kevésbé kedvez a demokráciának, mert nincsenek hasonló külső tényezők, amelyek megerősíthetnék a törékeny demokratikus intézmények legitimitását.”

Az euroszkepticizmus, a szolidaritás eltűnése, a kollektív fellépésbe vetett hit megrendülése és számos további jel utal arra, hogy „a társadalmi átmenet jócskán lemaradt az intézményes átmenethez képest. Míg az EU-csatlakozásnak köszönhetően az intézmények demokratizálódása megtörtént, a kelet-közép-európai népségek politikai kultúrájában a demokratikus értékek továbbra sem tudtak megerősödni” (POGONYI 2013, 50.). A gyenge államapparátus, a növekvő korrupció és a kliensi viszonyok térhódítása együttesen kikezdték a politikai vezetés iránti bizalmat. Az állami bűnözés összekapcsolódott a privatizációval, és a kulcsfontosságú erőforrások és vagyonok feletti hatalom egyre inkább egy kivételezett belső kör kezében összpontosult. A korrump politikai elit és adminisztratív rendszer miatt lehetővé

váltak a szervezett visszaélések, a határokon átnyúló illegális kereskedelem, a megvesztegetés és a pénzmosás, ami közvetlenül fenyegette a törékeny demokratikus intézményeket (SWANK–BETZ 2003). A szociális-gazdasági instabilitás és a kizsákmányoló hiperkapitalisták tevékenysége társadalmi szinten egzisztenciális szorongáshoz és új függőségi viszonyokhoz vezettek, míg a középosztály megtapasztalta a megfosztottság élményét, amely viszont a konzervatív politikai eszmék, a nacionalizmus és az idegengyűlölet megerősödéséhez vezetett. Az extrémizmus közép-kelet-európai politikai erőként számos esetben be tudott férkőzni a politika fősodrába, és a kapcsolódó ideológiai diskurzus a szélesebben vett társadalmi mentalitásba is beszivárgott.

Az extrémizmus térhódítására válaszul a helyi civil szervezetek ráirányították a figyelmet az emberi jogokkal kapcsolatos problémákra, és az európai társadalom keretében tárgyalva követelték a marginalizált és diszkriminációt elszenvedő kisebbségek társadalmi-gazdasági jogait. Ez az alapvetően szociális irányultságú politika ráirányította az emberek figyelmét a romákkal kapcsolatos kirekesztésre, marginalizáltságra és szegénységre. Mindez végül egy átfogóbb politikai-gazdasági változás részévé vált, melynek keretében a romákat transznacionális európai kisebbség helyett a századforduló környékén egyre inkább európai társadalmi problémaként kezdték értelmezni.

A roma integrációs stratégiák nagy szerepet játszottak abban, hogy a roma szegénység és társadalmi kirekesztés problémái az Európai Unió és tagországai felelőségeként jelenjenek meg. Ezek a stratégiák arra törekedtek, hogy tudatosítsák az érdekelt felekben a roma és a nem roma népesség között az élet minden területén megfigyelhető szakadékokat (VERMEERSCH 2006). A többség, akik a romákat hibáztatják a társadalmi-gazdasági lemaradásukért, ezeket a narratívákat pozitív diszkriminációként értelmezték, amely a szolidaritás csökkenéséhez, gazdasági kirekesztéshez, társadalmi nélkülözéshez és egyes roma közösségek gettósításához vezetett.

E marginalizálási folyamat eredményeként a romák egyre erősebben kezdtek függeni az informális gazdaságtól, amelynek eredeti országuk diszkriminatív legális munkaerőpiaca és földrajzi elszigeteltségük volt a fő hajtóereje (BÁRÁNY 1998). Ez a struktúra elmélyítette a (helyi és nemzetközi) munkaerő-kizsákmányolás, a személyazonossággal kapcsolatos visszaélésekkel és prostitúcióval foglalkozó szervezett bűnözői hálózatok és a nemzetközi bevándorló hálózatoktól való függés problémáját. Ezeket a szempontokat fogom a későbbiekben felhasználni arra, hogy bemutassam a romák által Londonban alkalmazott konkrét megoldási stratégiák egy részét. E helyi változások során a közösségi média hálózatai és az online chatszobák megerősítették a transznacionális kötelékeket. Egyre több vállalkozó toborzott romákat, és biztosított számukra munkát és lakhatást Nyugat-Európában úgy, hogy a toborzást különböző helyeken, háttérinfrastruktúra nélkül végezte. Összefoglalva: megfigyelhető egy olyan, fentről lefelé irányuló európai integrációs narratíva, amely a romák befogadásáról szól, és támogatja a nemzetállamok helyi befogadási stratégiáit. Ez a narratíva hozzájárul a küldő országok által átvett biztonságiasítási narratívákhoz, amelyek a roma etnicitást a közrend megzavarásával, az élőködő gazdasági viselkedéssel és a bűnözéssel azonosítják.

A romák közelmúltban megfigyelhető kriminalizálása, kirekesztése és de facto szegregációja olyan történelmi folyamatok eredménye, amelyek meghatározott, a romák mobilitási struktúráit kialakító és átalakító körülményeket teremtettek. A V4-államok esetében a politikai átmenet és a bürokratikus apparátus átalakítása miatt számos, a romaellenes

nézeteket korábban valamennyire kordában tartó mechanizmus megszűnt. „A szocialista korszakban nem jelenhettek meg a rasszista médiatámadások, irányuljanak azok bár roma vagy más nemzetiségi, etnikai vagy vallásos csoportok ellen. Paradox módon a nagyvilági törvények bevezetése a kelet-közép-európai régióban [...] azzal járt, hogy mivel a média sztereotipizálta a romákat, megnövekedtek a faji alapú támadások a romák ellen” (OSCE 2000). „Miközben a társadalmak a demokráciára és a piacgazdaságra történő átállás során gazdasági megpróbáltatásokat és ideológiai zűrzavart tapasztaltak, a romák kapóra jöttek mint lehetséges bűnbakok” (POGÁNY 2012, 16.).

A kommunista vezetés, ahogy a korábbiakban rámutattam, átalakította a romák társadalmi-gazdasági körülményeit, mivel egyenlően kezelte őket a munkaerőpiacon, és biztosította számukra a lakhatást és a közszolgáltatásokat. „A roma vállalkozói kedv és gazdasági függetlenség ellenzésével, esetenként kriminalizálásával, és egy olyan jóléti rendszer kiépítésével, amely korábban nem tapasztalt gazdasági biztonságot tudott nyújtani a romáknak, a kommunista vezetés elnyomta a romák alkalmazkodási készségét, és egy olyan függőségi kultúrát alakított ki, amellyel még ma is gyakran találkozunk” (POGÁNY 2006, 337–341.). Ezenkívül a romák proletarizálásával, vagyis a munkaképes korú romák állami tulajdonú vállalkozások vagy mezőgazdasági szövetkezetek szakképesítés nélküli vagy félig szakképesített munkái irányába történő terelésével (BÁRÁNY 2002, 137–140.) a kommunista vezetés legalább részben felelős volt azért, hogy a romák nem kaptak az 1990-es években kialakuló gazdasági környezetben már a rendszeres munkavállaláshoz elengedhetetlen formális képezést. Ennek eredményeként a kelet-közép-európai romaellenes érzelmek jelenleg sokkal intenzívebbek, mint akár a szocialista, akár a két háború közötti időszakban (BÁRÁNY 2002, 98.; MIRGA 2009, 7.).

Az 1970-es évek óta a roma identitás transznacionális politikai kontextusban történő kialakítására irányuló törekvések a külső „cigány” megnevezés helyett egyre inkább a belső „roma” megnevezést használják, amely egy, a nagyon sokféle közösséget lefedő, átfogó terminus. Azonban figyelmeztetnek azokra a veszélyekre (MIRGA–GHEORGHE 1997, 22.), amelyeket „a roma identitás államokon felüli, állam nélküli nemzetként történő koncepciója hordoz magában, hogy tudniillik megerősíti azt a képzetet, hogy a romák nem tartoznak a domináns nemzetbe, és nem teljes jogú állampolgárai azoknak az államoknak, amelyekben élnek” (MCGARRY 2011, 286.). Így a roma közösségen belüli és kívüli, a megnevezéssel, etnicitással, államisággal, a hovatartozással és más, az identitás konstrukciójához és fenntartásához szükséges tényezőkkel kapcsolatos viták nem csupán zűrzavarhoz vezettek, de mérhető hátrányt okoztak a romák és a teljes roma népesség ügyét felkaroló politikai szövetségeseik részére.

A nemzeti szakpolitikák és a nemzetközi emberi jogi követelések összefonódó kudarca új mobilitási hullámot indított be az EU-ban, és a bevándorlások kriminalizálásának újfajta formáit teremtette meg. Parkin kifejti, hogy „Bridget Anderson (2013) történeti dimenzióba helyezte a bevándorlás okozta kihívásokat, és először térképezte fel az adott ország területi határain belül lévő szegény emberek, majd később az államon kívüli nem állampolgárok állami felügyeletének és kriminalizálásának kialakulását. Ez a történelmi perspektíva nagyon hasznos, hiszen kontextualizálja az önállósággal, az állampolgársággal és az állammal kapcsolatos alapvető feltevéseket, és kiemeli, hogy milyen fontos a bevándorlás kriminalizálásával kapcsolatos elemzésekben a társadalmi-gazdasági státusz és a munkaerő szervezésének kérdése. [...] A bevándorlás kriminalizálásának diskurzív aspektusait érintő

vizsgálódás során a bevándorlás, a faj és az etnicitás határai kifejezetten képlékenyek” (PARKIN 2013, 12.).

A fenti szempontok jól láthatók a V4-ek roma kisebbségeinek rendszerváltás utáni helyzetében, és magyarázzák a Nyugat-Európába irányuló mozgásuk motivációs hátterét is. Az 1990-es évektől kezdve napjainkig folyamatosan több tízezer roma vándorolt ki a Cseh Köztársaságból, Szlovákiából, Lengyelországból, a Baltikumból, Romániából és máshonnan az Egyesült Királyságba (EK). Kezdetben azért, hogy menekült státuszt igényeljenek (és gyakran kapjanak), jelenleg pedig mint EU-s szabad mozgással kapcsolatos jogukat gyakorló egyének. A V4-országok EU-s felvételét követő EK-ba irányuló bevándorlás eltért a korábbi, az államot elérő bevándorlási hullámoktól, mert az újonnan érkezők körében nagyon magas volt a munkanélküliség aránya. Az EK-ban az A8-dolgozók¹¹ 2008 májusától szabadon és törvényesen vállalhattak munkát, amennyiben regisztráltak az ott működő, munkavállalókat nyilvántartó rendszerben (Worker Registration Scheme). Az EK munkaerőpiacának megnyitása az ezekből az országokból érkező munkavállalók előtt a bevándorlás fellendüléséhez vezetett. 2004 és 2009 között körülbelül 304 000 A8-bevándorló érkezett az EK területére, az időszak bevándorlóinak a 25%-a. 2004-ig az A8-országokban született, EK-ban dolgozó emberek foglalkoztatottsági aránya jóval alacsonyabb volt, mint az EK-ban vagy más, eredeti EU-s államban születettek aránya. De nem csupán a foglalkoztatottsági arány jelentett különbséget az A8-munkások és más bevándorlók között. Míg az A8-bevándorlók földrajzi szóródása kifejezetten magas, addig más bevándorlók főként Londont és egyéb városi közegeket céloznak meg. Emellett az A8-bevándorlók viszonylag fiatalok és jól képzettek, bár általában alacsonyabb fizetéssel járó munkákat találnak. Valószínűleg a folyékony angoltudás hiánya miatt keresnek a képzettségükhöz képest keveset (VARGAS-SILVA 2011).

Számos oka van annak, hogy a romák az EK-ba vándorolnak. Egyes kutatók mellett érvelnek, hogy ez pusztán gazdasági döntés, és a romák „nem különböznek a többi ideiglenes gazdasági bevándorlótól: általában rövid távú lehetőségeket keresnek, amelyek segítségével az otthoni státuszukat legalább a minimális fenntarthatóság szintjére emelhetik, és ideális esetben kialakítják a további bevételgenerálás feltételeinek az alapját (új vállalkozás, folyamatos beruházás). A többi EU-s gazdasági bevándorlóval ellentétben a romák általában jelentősen szegényebbek, kevésbé képzettek a magasabb szintű munkákra, és kétségbeesésükben akár még szerény bevétel biztosításáért is képesek a végtelenségig elmenni. Másoknál gyakrabban utaznak csoportokban, és amikor csak tudnak, a már meglévő bevándorlók hálózatára támaszkodnak. Továbbá a nyelvi korlátok miatt sokkal jobban fenyegetik őket a más roma toborzók által elkövetett visszaélések” (PUSCA 2014, 1–3.).

A Salford University jelentése (BROWN et al. 2013) szerint a romák azért vándorolnak el különböző helyekre (és telepednek le ott), mert az új helyeken az eredeti országukhoz képest viszonylag alacsony szintű diszkriminációval szembesülnek. A jelentés 10 helyszínen 104 romára terjedt ki, és arra a következtetésre jutott, hogy a munka kulcsfontosságú kivándorlási tényező: a válaszadók 58,7%-a ezt jelölte meg az EK-ba való költözés elsődleges okaként. A munkalehetőségek után a „jobb élet a gyerekeknek” (22,1%) és „az eredeti országban tapasztalt diszkrimináció” (15,4%) voltak a legfontosabb okok. A felmérésben részt

¹¹ Az A8 az EU-hoz 2004-ben csatlakozó alábbi országokat jelenti: Cseh Köztársaság, Észtország, Lengyelország, Lettorság, Litvánia, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia.

vevők legnagyobb része (97,1%) azt mondta, hogy az életük jobbá vált, amióta Angliában vannak, a jelentés azonban felteszi a kérdést, hogy nincsenek-e a romáknak általában túl alacsony elvárásai az eredeti országukban szerzett tapasztalataik miatt (lásd European Dialogue 2009, 7–8.). Ahogy a továbbiakban bemutatom, a legtöbb roma élvezzi a londoni sokszínűség nyújtotta „etnikai láthatatlanságot”, amely az egész családjuknak társadalmi-gazdasági és egzisztenciális perspektívát nyújt (BROWN et al. 2013).

3.3. Mobilitás és etnikai történelem

Vidra (2013b) és Kováts (2002) tanulmányai (VIDRA 2013b; KOVÁTS 2002) klasszikus fogalmi keretek között elemzik a roma kivándorlás kérdését, amely a romákat a menekültek és a munkaügyi (vagy gazdasági) bevándorlók (KLIMOVA–PICKUP 2003) elegyeként kezeli. Az alábbi leírásban ugyanezt a kiindulópontot választottam, de a kelet-közép-európai országokból kiinduló roma kivándorlás jelenkori három hullámát is figyelembe véve arra koncentrálok, hogy az európai munkaügyi vándorlások különböző kategóriái között milyen összefüggések figyelhetők meg.

Ahhoz, hogy megértsük, miért vándorolnak ki az emberek, tudnunk kell, „miért utasítják el a helyi megélhetési adottságokat a kivándorlásért cserébe, és a ki, mikor és hova megy kérdések alapján kell értékelnünk a helyi kivándorlási kultúrát” (WHITE 2009, 7.). A túlélés és a boldogulás stratégiái megjelennek a mobilitással kapcsolatos narratívák között, de azok nem nyújtanak kimerítő magyarázatot a kivándorlók motivációira (PICKUP–WHITE 2003). Ezért a megélhetési stratégia megközelítéséből igyekszem megértetni a mobilitás kérdését, mind a küldő, mind a fogadó hely szempontjából.

A meglévő adatok alapján és a Manchester University MigRom projektjének előzetes eredményeivel (MATRAS et al. 2015), illetve a Salford University legújabb roma SOURCE-jelentésével (BROWN 2012) összhangban elmondható, hogy *a roma kivándorlást általában a helyi gazdasági és társadalmi biztonságérzet hiánya és az etnikai diszkrimináció motiválja*. A nehéz gazdasági helyzet és az alacsony jóléti szint nyomán az idők során kialakult egy viszonylag konstans éves roma kivándorlási hullám, de a küldő országok közötti különbségek megerősítik, hogy a bevétel és a munkalehetőségek kiemelt tényezők az áttelepülés kérdésében. A V4-országok esetében három fő tényezőt különíthetünk el mint a kivándorlók motivációs tényezőit: 1. a jóléti szint, 2. az elérhető munkalehetőségek és 3. a rendszerváltás után az ország termelésének átszervezése. Ez utóbbinak a munkavállalási lehetőségek számának csökkenésén túl is érezhetők a következményei.

Ezek a tényezők aszimmetrikusan jelentkeznek a különböző népcsoportoknál, és bizonyos csoportok jobban ki vannak téve a hatásainak, azaz magasabb korlátokat emelnek a munkaerőpiacra történő visszaintegrálódásuk elé. Ez az idősebb, a többségi népességtől eltérő etnikumú és a fogyatékkal élő dolgozókat kiemelten, a romákat pedig a legsúlyosabban érinti. A szolgáltatók és a munkaadók diszkriminatív hozzáállása miatt már az alapszolgáltatások (az oktatás, az egészségügy, a munkaerőpiac) területén is nehézségekkel szembesülnek. Az egyik hipotézis szerint a romák kivándorlását ezekben az országokban többé-kevésbé ugyanaz motiválja, mint a több millió más, hazáját egy jobb munka és életszíntvonal reményében elhagyó bevándorlót. A fogadó országokban tapasztalható növekvő szisztematikus ellenőrzés és diszkrimináció miatt a helyi többség és más kivándorló

népességek tagjainál sokkal korlátozottabb lehetőségek állnak rendelkezésükre. Ha azonban feltesszük azt a kérdést, hogy miért vált ez a probléma ennyire fontossá a közelmúltban, akkor más, a kevésbé előnyben részesített csoportok mobilitását megkönnyítő körülményeket is figyelembe kell vennünk.

Általánosságban kijelenthető, hogy a kivándorolni készülő romák naprakész és releváns információval rendelkeznek a külföldi lehetőségekről, és arról, hogy hogyan szerezhetnek törvényes státuszt a fogadó országban. A bevándorlásban és a menekültügyben érdekelt intézmények és szabályozások meglehetősen összetettek. A romák nem a kormányzati vagy nem kormányzati szervezetek által biztosított információkra támaszkodnak, hiszen még ha tudnak is ezekről az információkról és a sajtóban megjelenő jelentésekről, úgy gondolják, hogy az ilyen források félrevezetőek, manipuláltak és megbízhatatlanok. Ezért helyettük a bevándorlási és menekültügyi esetek működésének személyes tapasztalataira támaszkodnak, amelyet leginkább azoktól lehet megszerezni, akik már átestek a folyamaton. Ez az tehát, ami elsődlegesen segít nekik a várhatóan sikeres jelentkezési űrlapok összeállításában, szerkesztésében és benyújtásában (menekültügyi státusz, segély igénylése, a National Health Service rendszerében történő regisztráció stb.), valamint a fogadó ország napi életébe történő beilleszkedésben is (KOVÁTS 2002, 21.).

A korszerű kommunikációs módszerek, mint a Facebook és a Skype biztosítják a nyugat-európai országok szürkepiacain elérhető munkalehetőségekkel és fizetésekkel kapcsolatos információk folyamatos áramlását. Ez ugyanakkor stimulálja és segíti is a kivándorlást. A korábbi, külföldön szerzett magánéleti és munkatapasztalatok szintén elősegíthetik azt a döntést, hogy valaki ismét külföldre távozzon. A külföldön rokonokkal és ismerősökkel rendelkező emberek általában nagyobb valószínűséggel vándorolnak, ezért minél többen mennek külföldre dolgozni egy adott területről, annál nagyobb a valószínűsége, hogy a környékről mások is követni fogják őket (CHERKEZOVA–TOMOVA 2013).

A migrációkutatásban közismert jelenség, hogy az újonnan érkezettek – a kapcsolatok kiterjedt hálózatán keresztül – biztosítják útjukat és tartózkodásukat az új helyen. Például az érkezők segítséget kaphatnak másoktól az ingóságai és ingatlanjaik eladásában, a dokumentumok és jegyek beszerzésében. Az alacsony iskolázottság és a nyelvi kompetenciák hiánya ebben az esetben nem számít problémának, mert a kivándorlók a rokonaik és ismerőseik támogatásától függenek (CHERKEZOVA–TOMOVA 2013, 23–25.).

„A roma közösségek esetében a legtöbb hálózati kapcsolat a családi kötelékek mentén szerveződik. Függetlenül a leszármazási rendtől vagy attól, hogy az együttélés megkönnyítheti a kapcsolatok vérségi szintűvé erősödését, a családi kötelékek szorossága határozza meg a kapcsolatok minőségét és intenzitását” (FORMOSO 2000, 154–161. Hajnal ezt még kiegészíti azzal, hogy „általában a környezetükkel fennálló kapcsolatok sokféleségének a fenntartása mellett is meg tudták őrizni csoportjuk egységét” (HAJNAL 2002).

A vizsgálatok ugyanakkor arra is utalnak, hogy „a származáshoz nem kapcsolódó másfajta tényezők is kulcsfontosságú szerepet játszhatnak a közösségi kötelékek kialakulásában” (PRÓNAI 2000, 56.). Az EU 2004-es bővítése óta a szabad mozgás irányelvének köszönhetően egyre fontosabb szerepet játszanak ezekben a folyamatokban az olyan ügynökségek, amelyek bizonyos díjért lakhatást, utazásszervezést és munkát biztosítanak, valamint bürokratikus támogatást is nyújtanak. Azt is fontos megérteni, hogy a mobilitási egyezmények jogi módosításait, a bizonyos kivándorló csoportok társadalmi-gazdasági helyzetében, az információs forrásaikban és a küldő és fogadó országon belüli hivatalos

és nem hivatalos hálózatokban bekövetkező változásokat is figyelembe kell vennünk, amikor próbáljuk megérteni az otthon maradók és a kivándorlók közötti különféle kapcsolatokat, és megállapítani, hogy milyen elemek dominálnak, mindenekelőtt a hálózati függőségek esetében (RINGOLD–ORENSTEIN–WILKENS 2005). Ha az EU kontextusán belül a mobilitás és az etnicitás összefüggésében bizonyos mintákat szeretnénk azonosítani, akkor vizsgálatainkat ki kell terjeszteni az államon belüli szakpolitikai eljárásokra is, mert azok egyre nagyobb mértékben támaszkodnak az adminisztratív szolgáltatókra.

A korábbi elemzések határozott különbséget tettek a vendégmunkások és a bevándorlók (VIDRA 2013b; KOVÁTS 2002), valamint a törvényes bevándorlás keretein belül megtalálható egyes alcsoportok között. Ezek egy részére jelen kutatás nem tér ki, mert A2¹² nemzeti-ségük, és így később lettek EU-tagok, és mert alcsoportjaik történetileg és kulturálisan különböznek a kelet-közép-európai romáktól. Az ilyen osztályozások azonban nagyon gyakran figyelmen kívül hagyják a magasan kvalifikált roma kivándorlókat és a fogadó társadalom felső középosztályába integrálódó szakembereket. Mivel az ilyen romák nem jelennek meg a fogadó társadalmak támogatási rendszerében, általában a bevándorláskutatás számára is láthatatlanok maradnak. Nem meglepő azonban a vlach vagy oláh roma közösségek láthatósága, akik a szerény, de nem reménytelen életszínvonaluk elől akarnak elmenekülni, vagy a romungrók esete, akik külföldön telepednek le. Ahogy a 8. fejezetben bemutatom, ezek a csoportok általában alkalmi fizikai munkát vállalnak (leginkább képzettséget nem igénylő munkát az építőiparban), vagy munkaügyi ügynökségeken keresztül a helyi hatóságoknak dolgoznak. Mások kereskedéssel próbálkoznak; a tőke és a szervezethez hiánya miatt azonban kevés sikerrel.

Kováts így magyarázza ezt: „[A romák] kereskedelmi tevékenységbe kezdenek a fogadó és a küldő ország között, mivel kereskedelmi tevékenységük kétirányú: a piaci viszonyok rendszeres felügyeletével igyekeznek a lehető legnagyobb hasznot elérni az árucikkek eladásán keresztül. Sokak számára a határokon átvivő migráció a kereskedelmi tevékenység része, amelynek régi, több generációra visszavezethető hagyománya van, és amelynek az irányát és az intenzitását az előrelátható haszon határozza meg. Bár próbálnak jó kapcsolatot ápolni a nem romákkal, közösségük összességében meglehetősen zárt és hagyományos” (KOVÁTS 2002, 28.).

A romákat a fogadó ország munkaerőpiacára nehezülő teherként is problematizálják. Az ilyen romákat úgy írják le, mint akik komoly kihívás elé állítják a fogadó országokat (és később a kiindulási országukat is), mivel „mindent egy lapra tesznek fel”. Az ilyen bevándorlókat gyakran segélyturistaként jellemzik, akik valójában, ha vissza kell menniük oda, ahonnan elindultak, várhatóan sokkal rosszabb társadalmi és gazdasági pozícióba kerülnek, mint amilyenben az elindulásuk előtt voltak. Ezekkel a bevándorlókkal kapcsolatban figyelték meg a segélyhalászat stratégiáját, vagyis azt, hogy az egyének a túlélést biztosító egyetlen forráshoz, a szociális támogatásokhoz igazítják kivándorlási stratégiájukat (VIDRA 2013b, 31.). Ám az ilyen bevándorlók – szinte kivétel nélkül – érvényes útlevéllel érkeznek, majd a gazdaság informális szektorában, például szobafestőként vagy kertészként találnak munkát.

¹² Az A2 megjelölés a 2007. január 1-jén csatlakozott Romániát és Bulgáriát jelöli.

3.4. Kontextualitás és a „cseppfolyós” kutatási terület

Mivel a roma migráció az emberek dinamikus, társadalmi és térbeli határokon keresztül zajló mozgását jelenti, azonosítanunk kell azokat a kutatási helyszíneket, amelyek nem korlátozódnak konkrét földrajzi helyekre, hanem követik a migráció áramlását. Az alábbiakban felvázolt módszertani útmutató célja, hogy egy ilyen dinamikusan konstruált térben tudjunk empirikus kutatást lebonyolítani.

Ennek érdekében az etnográfiai kutatás három módszertani alterületét választottam ki. A roma bevándorlók transznacionális hálózata alapján az első kijelölt empirikus kontextus egy *több helyszínes megközelítés*, Marcus (1995) és Falzon (2012) stratégiájára építve, akik a megfigyelés és részvétel több helyszínen történő lefolytatását szorgalmazzák (MARCUS 1995; FALZON 2012). Másodsorban az *intézményi etnográfia* alkalmazásával végzek megfigyeléseket a jóléti megfigyeléssel és a bürokraták, nem kormányzati szervek és bevándorlók interakciójával kapcsolatban. Az intézményi háttér az egyik legfontosabb platform a megőrzési folyamatok, az etnikai megkülönböztetés, kiválasztás és kirekesztés intézményes kialakítása tekintetében. Harmadsorban az online interakciók nagyon fontos szerepet játszanak a bevándorlók hatóságokkal és a nyilvános információk elérésével kapcsolatos tapasztalatában. Ez a *virtuális tér* a harmadik olyan fontosabb kutatási kontextus, amelyben információcsere és megfigyelés zajlik. Együttesen ez a három etnográfiai színhely lehetővé teszi a tér és az etnicitás kölcsönhatásainak szigorú és kiterjedt vizsgálatát, és ennek révén különböző kontextusokban, különféle kiindulópontokból tudjuk elemezni a marginalizációt és a kirekesztést. A roma identitás szituációfüggő konstrukciója és ennek bürokratikus következményei csak ezeknek az etnográfiai színhelyeknek a rendszerszerű összességéből érthetők meg.

A roma etnicitás, a kultúra és a tér összefüggéseit nagyon gyakran a nomád életforma romantikusra színezett eszméjével próbálják meg megragadni. Ezek az elgondolások a térnélküliség és a megfoghatatlanság képzeit keltik, ami a hely és mobilitás kapcsán félreértésekhez vezethet. A kelet-közép-európai romák európai állampolgárok (és nem nomádok), akik az eredeti hazájukban tapasztalt gazdasági nyomás és társadalmi-politikai kirekesztés miatt költöznek el egy másik (nyugati) országba. Bár nagyon sok tanulmány foglalkozott már a „romák és a tér kapcsolatával” (KABACHNIK 2010, 200.) vagy bizonyos gazdasági tevékenységeknek a romák által elfoglalt kicsiny piaci szegmensen belül történő, területi alapú monopolizálásával (MIRGA 1992; PIASERE 1992), a legtöbb ilyen tanulmány egy konkrét helyre vagy közösségre koncentrált. Habár a romák nem tartoznak egyazon nemzetiségbe és etnikai alcsoportba, és nem beszélnek ugyanazokat a nyelveket, mégis azokban az országokban, ahova kivándorolnak, többnyire egy helyen tartózkodnak. Ebben a transznacionális kontextusban közös napi tapasztalataikat a helyi és nemzetközi intézkedések és szociális szakpolitikák határozzák meg. Azok a narratíváik azonban, amelyeket a tapasztalataikról és a jogi korlátozások jelentette problémák felszámolására használt megoldási mechanizmusaikról mesélnek, a hely, az idő és a társadalmi kontextus függvényében – és különösen a kutatást folytató vagy a roma narratívákat más módon dokumentálók társadalmi pozíciójának függvényében – változnak (GRILL 2005). A több színhelyen lebonyolított, kulturaközi vizsgálatokra is kitérő etnográfiai terepmunka segítségével elkerülhetjük a hely-kultúra izomorfizmust (DALAKOGLU–HARVEY 2012, 462.), és elemezni tudjuk a különböző országokban élő romák döntéshozatali mechanizmusait (CLIFFORD 1997).

A roma mobilitás olyan terepdefiniót feltételez, amely a statikus kulturális terület helyett a mobilis kulturális formálódás terepét alkalmazza. A mobilitás nem egyszerűen

a helyváltoztatás fizikai formáját jelenti, hanem egy képzeletbeli, virtuális, kommunikatív és testi utazást, amely a társadalmi és térbeli viszonyok sokféleségét foglalja magába (URRY 2007, 101–102.). Ha figyelemmel kísérjük válaszadóink helyváltoztatását, akkor ki tudjuk emelni, hogyan hoznak döntéseket, és hogy e döntések milyen egyéni prioritásokat és szempontokat tükröznek. Emiatt valójában mozgó kutatásmódszertanra van szükségünk. Módszertani szempontból különösen fontos szerepet játszanak a bürokráttal lefolytatott interakciók a bevándorlók napi interakciói és a megfigyelési eljárásokkal kapcsolatos tapasztalatai szempontjából. A romák hivatalos környezetben szerzett tapasztalatai és a közszolgáknak a romákról mint etnikai kisebbségről kialakított társadalmi elképzelései kölcsönösen befolyásolják a romák szituációfüggő megközelítését, amely valódi hatással bír a szociális szolgáltatások hozzáférésére.

Alapvetően két olyan belépési pont van, ahol a bevándorlók megpróbálnak hozzáférni a jóléti szolgáltatásokhoz. Az első belépési pont a kormányzati szolgáltatók, amelyek koordinálják, szűrik, kiválasztják és számon tartják az állampolgárok társadalmi jellemzőit. Ők döntenek a bevándorlók alkalmasságáról, jogosultságairól, az adminisztratív és pénzügyi kötelezettségeikről (ide tartoznak például a HMRC, a JCP-irodák és a helyi testületek az Egyesült Királyságban). A második belépési pontot a civil szektor jelenti, ahol az önfelkaros szervezetek igyekeznek hozzájárulni az etnikai bevándorlók teljes integrálásához, és információval, érdekképviselettel és a kormányzati szolgáltatások elérésével segítik őket. Az ilyen szervezetek, például a helyi jóléti szervezetek gyakran egyfajta közvetítői szerepet vesznek fel, és esettanulmányok gyűjtésével igyekeznek felhívni a figyelmet a bevándorlók által tapasztalt problémákra. Az ilyen szereplők interakcióinak és az igénylők ügyeibe való bekapcsolódásuk követésével azonosítani lehet, milyen rendellenességekkel és szelektív megközelítéssel határozza meg a bürokrácia, hogy az etnikai bevándorlók milyen jóléti szolgáltatásokra jogosultak.

Az intézményi etnográfia legnagyobb előnye az, hogy „a legtöbb kvalitatív megközelítésnél több figyelmet szentel a politikai-gazdasági kontextusnak” (EASTWOOD–DEVAULT 2001, 400.). Más szervezetkutatási megközelítésekkel szemben ez a megközelítés nem csupán az intézmények szerkezetét és hatékonyságát vizsgálja, hanem „a horizontális és vertikális tevékenységekre és viszonyokra egyaránt figyelve soha nem szorítkozik csak magára a vizsgált intézményre” (WIDERBERG 2014, 480.). Ferguson mutatja be bizonyos megítéléseknek, például a segélytolvajnak az állami bürokraták napi gyakorlatába történő beágyazódását. Az állami bürokraták társadalmi eljárásai metaforákon keresztül, a fogadó társadalom elképzeléseit meghatározó diskurzív reprezentációkban alakítják ki az állam képét. Az ilyen reprezentációk jelentős része jelzés nélküli, implicit jelölési eljárásokat használ (FERGUSON–GUPTA 2002, 983.).

A mobil etnográfiai módszerek segítségével észlelni lehet a bürokratikus eljárások és a jóléti szolgáltatások megkülönböztetéseit (FERGUSON–GUPTA 2002, 984.). Ezt az empirikus módszert egy Londonban lebonyolított hosszú távú tanulmányozási folyamat nyomán vették át a különböző országok. Az intézményi etnográfát három különböző szemszögből alkalmazták. Először az ügyfél szempontjából fontos volt, hogy látható legyen, ki kerül *interakcióba* a fogadó ország hivatalos ügyintézőivel. Tolmácsként és segítőként magam is részt vettem a roma bevándorlók személyes találkozóin, értelmeztem a telefonos interjúkat, és számos, a jelentkezések benyújtását követő utólagos megbeszélésen is jelen voltam. A második nézőpont a közszolgák *személyes tapasztalata* volt. Interjút készítettem a különféle

hivatalokban dolgozó alkalmazottakkal, akiknek egy része kifejezetten romákkal dolgozik, míg mások a romák mellett mások csoportokkal is. A megközelítem utolsó és legfontosabb része a *civil szervezetek* voltak, ahol önkéntes segítőként dolgoztam. A nyolc hónapos időszak alatt lehetőségem nyílt megtapasztalni a segítő szervezetek roma ügyfelekkel szembeni hozzáállását, a szociális szolgáltatásokkal lebonyolított interakcióikat és azt, hogy hogyan segítik a romákat a saját érdekeik érvényesítéséhez szükséges képességek megszerzésében. Ezek a különféle perspektívák kiemelik a nemzetközi kapcsolatok fontosságát a jóléti bürokráciában, a megfigyelés és az adatcsere szintjét a különböző felek között, és azt, hogy a roma bevándorlók hogyan próbálnak eligazodni a külföldi bürokratikus rendszerben. Ezek a napi interakciók, esettanulmány formájában bemutatják, hogy a megfigyelt időszakban milyen változások következtek be az egyre szigorúbb szabályozás és a bürokratikus tudásukban egyre magabiztosabb bevándorlók dinamikájának működésében.

A kutatási színhelyeket ezenkívül a számítógépes terekben lefolytatott kulturális eljárások (mindenekelőtt az internet) is összekötik. Dekker és Engbersen (2014) szerint a közösségi média sajátos szerepet játszik a migrációs útvonalak átalakításában és elősegítésében (DEKKER–ENGBERSEN 2014). Az internet-hozzáférések terjedése és a közösségi hálózatok térnyerése révén egyre több lehetőség van az egyént a családjához, barátaihoz és társaihoz fűző erős kötelékek fenntartására. Ezek az úgynevezett *virtuális terepek* nemcsak a meglévő kapcsolatokat támogatják a távolból, de információt is biztosítanak a migrációs folyamatokról és segítik azok szervezését, például a bürokratikus követelmények, az erőforrásokkal kapcsolatos tudásanyag és az újonnan érkezőknek szükséges kulturális interpretáció terén. Ahogy Dekker és Engbersen (2014, 16) megjegyzi, „ezt tekinthetjük a bevándorlók rendelkezésére álló tudásanyag demokratizálódásának, de a korlátozó bevándorlási rezsimek elleni csendes ellenállásnak is”. A virtuális etnográfia módszertanára is szükség van ahhoz, hogy néprajzi szempontból megismerjük a virtuális infrastruktúra kialakulását, és azt, hogyan tudnak költségghatékony és kényelmes módon belső információkat átadni a potenciális bevándorlók részére.

Az empirikus kutatásokban viták tárgyát képezi a médiatechnikának a mobilitás, a kirekesztés és a társadalmi formációk terén betöltött szerepe (HJORTH 2007). Magam arra használtam a virtuális etnográfiát kutatásomban, hogy hozzáférhessek a bevándorlók hálózatához, online és offline is tudjam követni nyomaikat, és hogy válaszadókat toborozzak a kutatáshoz. Ezek az útvonalak tükrözik a válaszadók döntéshozásának változó mintázatait, és azt is, hogy hogyan formálja mindez a nemzetközi társas viszonyaikat. Ezenkívül a bevándorló csoportok, a nem kormányzati szervek tevékenysége, az etnikai aktivizmus és a bevándorlásellenes közbeszéd is jobban feltérképezhető a virtuális környezetekben.

Alapvetően nem tudjuk leképezni az olyan színhelyeket, amelyek határai az online és az offline kommunikáció közé esnek, nemcsak azért, mert ezek a vonalak homályosak és szituációtól függően változnak, hanem azért is, mert az emberek egyidejűleg különböző szinteken, több csatornán kommunikálnak (CARTER 2004; HAYTHORNTHWAITE–KAZMER 2002; MONTAGUT 2011, 717.; SALAFF 2002). Az online és offline interakciók egy lehetséges értelmezése és fordítása szerint azok egy „nyelvi és más szimbolikus eljárásokon keresztül folyamatosan alakított kollektív (kulturális megértést” jelentenek (RABINOW–SULLIVAN 1979, 31). Ez a kulturális megértés nemcsak a fizikai valóságot tükrözi, de implicit módon a közös viselkedésben és más társadalmi viszonyokban megtestesülő jelentéseket és normákat is továbbadja (TAYLOR 1977, 119). A közösségi médiafelületek (például a Facebook) kulcsfon-

tosságú etnográfiai színhelyek, amelyeken több csatornán keresztül nyomon lehet követni a tevékenységeket és azok jelentését. A mobil etnikai csoportokkal végzett etnikai kutatás kultúrájuk részeként fedi fel az ilyen csoportok vizualizált vagy írott online kontextuson belüli szokásait, egy „az emberek által az étellel kapcsolatos attitűdök közlésére, fenntartására és fejlesztésére használt szimbolikus fogalmi rendszeren keresztül” (GEERTZ 1973, 89).

Ugyanakkor nem csak a kutatók gyűjtenek internetes adatokat a szociális juttatások potenciális kedvezményezettjeiről. A kormányzati szervek, például a rendőrség online megfigyelési stratégiái miatt előfordulhat, hogy a bevándorlók szándékolt online megtevéstést alkalmaznak, hogy megőrizzék az álcájukat. Az önreprezentáció virtuális tér és valóság közötti különbségeire az online megtevéstést alkalmazó válaszadók narratívái szolgálhatnak magyarázattal. Az explicit önreprezentáció lehetőségét biztosító online terek a láthatóság új módjait és olyan feltételezett részvételt biztosítanak, amely nem mindig garantálja a demokratikus részvétel és egyenlőség ideálját. Ahogy azt be fogom mutatni, ezek a lehetőségek legitimálhatják a megfigyelés és ítélkezés új megközelítéseit, ami végső soron oda vezet, hogy a törvény fenntartásáért felelős intézmények alkalmaznak „transzgresszív” kriminalizálási módszereket (LINDLOF–SHATZER 1998).

Röviden összefoglalva: a virtuális etnográfia nem független az offline etnográfiától, hanem alterepként, az interneten folytatják le a kutatók, ahogy Beneito-Montagut (2011) állította, egyfajta kibővített etnográfia formájában, amelyben a virtuális tapasztalatok a valós viszonyok kibővített, javított változataként jelennek meg (BENEITO–MONTAGUT 2011). Vagyis, akár a transznacionális (be)vándorlók maguk, a kutatási terep is többhelyszínes lesz.

3.5. A kutatás folyamata

Jelen kötetben bemutatott kutatás négy kelet-közép-európai EU-tagállamban 2013. január és 2014. szeptember között végzett terepmunkára épül. Itt gyűjtöttem először adatokat a visszatérőkről, és itt építettem ki hálózatomat az akadémiai és a civil szervezetek körében. A megfigyelések és interjúk többnyire magyarul beszélő településeken és közösségekben, elsősorban Eperjesen, Kassán, Szepsin, Pozsonyban, Prágában és Brnóban zajlottak. Több interjút készítettem Szlovákiában és a Cseh Köztársaságban (például szükséget szenvedő emberekkel, MECEM-, IOM-munkatársakkal, szociális munkásokkal és a roma integrációs projektekért felelős politikai vezetőkkel), és megfigyeltem a visszatérők életkörülményeit. Új kapcsolatokat építettem ki szociális munkásokkal és a roma integrációs projektek vezetőivel, és rajtuk keresztül az Egyesült Királyságból visszatérő ügyfeleikkel is kapcsolatba tudtam lépni. Az akadémiai világ különböző ágazataiban – például biztonságkutatás, romakutatás és antropológia – tevékenykedő kutatók vettek részt a kutatás elméleti alakításában, és rendszeresen megvitattuk a romák kutatásával kapcsolatos tapasztalatainkat és dilemmáinkat.

2014 novemberétől beköltöztem egy kelet-londoni roma háztartásba, és követtem kiterjedt hálózatuk mobilitási nyomait; ez a helyzet kivételes lehetőséget nyújtott a kutatáshoz. Emellett a romák különböző problémáinak megoldásán dolgozó civil szervezetek munkásainak nyomon követésével még alaposabb bepillantást nyertem azokba az intézményi akadályokba, amelyekkel a romák szembesülnek, nem utolsósorban a különböző körülmények között ezekre adott válaszreakcióikba is. A civil szervezetek révén nagyon sok lehetőséget kaptam a helyi bürokratikus struktúra megismerésére, és a szervezet több

partnerével is megismerkedtem, akik szintén hasznosak voltak a hálózatépítésben. A roma ügyfelek rendszeresen kérték, hogy magyarázzam el nekik valamilyen levelezés tartalmát, és így lehetőségem nyílt a hivatalokkal, munkáltatókkal és főbérelőkkal szemben fennálló kötelezettségeik felmérésére is.

Ezeken kívül tolmácsként részt vettem roma aktivisták több találkozásán, ahol a roma bevándorlók és a helyi hatóságok interakcióiba is be tudtam kapcsolódni. Ezek a találkozók lehetőséget nyújtottak a roma bevándorlók és a fogadó társadalmak között fennálló hatalmi viszonyok és kulturális különbségek feltérképezésére. Továbbá több bevándorló családdal is kapcsolatot alakítottam ki, és hosszú távú kapcsolatot építettem fel több olyan roma nővel, akik a háztartásuk pénzügyi kérdéseit intézték.

Mintavétel

A kutatás első fázisában szakemberektől, romákkal dolgozó akadémiai szereplőktől és aktivistáktól gyűjtöttem adatokat, és mindegyik visegrádi országhoz elkészítettem azokat a mintavételi kereteket, amelyek megfelelően tükrözik a roma csoportok mobilitási mintáinak sokféleségét. A helyek kiválasztási kritériumait a háttérkutatás során gyűjtött adatok alapján dolgoztam ki. A roma kivándorlással foglalkozó meglévő tanulmányokban elérhető minden információ – például a közigazgatási területekből, városrészekből és körzetekből álló elsődleges mintavételi egységek – felhasználásával azonosítottam a terepmunka színhelyeit. Fontos, hogy a legtöbb küldő helységben civil szervezetek munkatársainak vagy aktivistáknak a segítségére volt szükségem a tolmácsolás terén. A minta közösségméréssel és földrajzi eloszlásával kapcsolatos korlátait figyelembe véve ez a kis skálájú etnográfiai terepmunka nem tud a roma bevándorlók helyzete szempontjából reprezentatív eredményeket szolgáltatni. Figyelmem kellett azonban arra is, hogy a kiválasztott, az aktivisták és civil szervezetek által magas koncentrációjú küldő területként azonosított városi színhelyeken másfajta mobilitási problémák kerülhetnek a felszínre, mint a kisebb, elszigetelt helységekben. A szakemberek által definiált színhelyek relevanciája egyes esetekben már a kiválasztáskor elavultnak számított, mert sok kivándorló már vendégmunkásként élte meg a mobilitást, és a kivándorlás hagyományos értelemben nem érdekelte.

A leginformatívabb válaszadókat a függelékben soroltam fel, ők civil szervezeteknek dolgoztak. Ezek a válaszadók intenzív kapcsolatban állnak a roma bevándorlókcal. Tapasztalatuk nem reprezentatív minden hasonló civil szervezet szempontjából, de az adatokról való meglátásaik, az adatokhoz való hozzáférésük elemi fontosságú volt a londoni megfigyelési dinamika elmélyültebb megértése szempontjából. Ezenkívül a küldő országok nem kormányzati szervezetei biztosították a visszatérők elérését, és kiegészítő információkat nyújtottak egyes színhelyek történelmi és politikai háttéréről. A civil szervezetek mintái elvezetnek az első, különböző színhelyeken romákkal lebonyolított interjúkig. Az elsődleges cél az volt, hogy olyan véletlenszerű mintát kapjak, amely a rendelkezésre álló idő és erőforrások mellett elfogadható mértékben lefedi a célnépességet. A minta nem azokat a romákat választotta ki, akik segílyt igényeltek vagy részt vettek a jóléti juttatásokkal kapcsolatos visszaélésekben, hanem azokat, akik hajlandóak voltak megosztani a kelet-közép-európai romaként külföldön szerzett tapasztalataikat és leírni problémamegoldási stratégiáikat. Emiatt a minta nem használható (nem reprezentatív) az etnicitás és az illegális tevékeny-

ségek bármiféle általánosító összekapcsolásához. A könyv nem a romákra mint külföldön élő etnikai kisebbségre fókuszál, hanem roma esettanulmányokat választott ki, hogy azok alapján tanulmányozza a célzott megfigyelés hatását. A jóléti juttatásokkal kapcsolatos visszaélések nem állíthatók összefüggésbe az etnicitással. A kutatási folyamat előkészítési fázisában másodlagos adatokat gyűjtöttem a kutatási projekt kivitelezéséhez szükséges módszertani és elméleti alapok kialakításához.

Először áttekintettem a szakirodalmat. A terepmunka részét képezték a médiaelemzések bizonyos küldő és fogadó országokban a kisebbségeket célzó problémákhoz kapcsolódóan. Az előzetesen kialakított kutatási folyamat elsődleges célja az volt, hogy egy mobil etnográfiai eljáráson keresztül valós időben kövesse és tanulmányozza a roma bevándorlókat, és hogy dokumentálja a helyi hatóságokkal és közösségi hálózatokkal folytatott online és offline interakciójuk kialakulását és működését, és feltérképezze a jóléti szolgáltatások eléréséhez használt megoldási stratégiáikat.

A második fázis során három közép-európai országban (Magyarország, Szlovákia és a Cseh Köztársaság) és egy kelet-közép-európai bevándorlókat fogadó országban (Egyesült Királyság) végeztem terepmunkát. Az interjúk, megfigyelések és részvétellel járó támogató munka elvégzése mellett más szövegszerű leiratokat is gyűjtöttem, így például a helyi hatóságok és a nem kormányzati szervezetek e-mailes levelezését vagy a saját, válaszadókkal vagy kollégákkal bizonyos tárgyakban, például a törvényhozásban bekövetkező változások vagy a helyi statisztikák ügyében folytatott online interakcióimat is. Ezeket a gyűjtött nyers adatokat kiegészítő terepmegjegyzésekkel tisztáztam, a napi reflexióimat kutatási naplóban rögzítettem.

A különböző módszerekkel gyűjtött különböző adatokat esettanulmányok formájában egységesítettem, amely átfogóbb kronológiai képet nyújt a különböző egyénekről, és kijelöli a helyüket a tágabb társadalmi és földrajzi kontextuson belül. A válaszadókat egyrészt az alapján választottam ki, hogy mennyire voltak hajlandók a hosszú távú együttműködésre, másrészt figyelembe vettem kivándorlási történetüket és az Egyesült Királyság jóléti szolgáltatásaival kapcsolatos tapasztalataikat is. Mivel a kiválasztott módszerek közül sok jelentős mértékben kiegészíti egymást, segítségükkel megismerhetjük a döntéshozás ellentmondásait és vitás kérdéseit, amelyek a különböző környezetekben adott érzelmi és racionális mérlegelés szerepét tükrözik. Emiatt központi jelentőségű a kontextus és a tér fogalma ebben a kutatási projektben. Tizennégy hónapnyi adatgyűjtést követően elvégeztem az interjúk átírását és az adatok elemzését, és ezt kombináltam a meglévő kutatási forrásokkal.

A *összegyűjtött* adatokat az interjúk letisztázott átírása alapján elemeztem, ezt kiegészítettem terepmegjegyzésekkel az átíráshoz használt szoftver (Express Scribe) segítségével, és figyelembe vettem a különböző találkozókön végzett megfigyeléseimet, majd kvalitatív adatelemző szoftverrel (Nvivo) elemeztem azokat. A szoftver segítségével három kódszerkezetben tároltam és kódoltam az adatokat: egy saját megfigyeléseimre épített, formálódó kódban, egy, a szakirodalomra építő kódban és egy, színhelyenként megtervezett kódszerkezetben. A kódolási rendszerek azonban analitikusan nem semlegesek, hiszen a szövegalapú kvalitatív adatelemzés interpretációs folyamat (MASON 2002). Adott adatkódolási rendszer kiválasztásával vagy kialakításával már eleve bizonyos előfeltételezéseket fogalmazunk meg azokról a jelenségtípusokról, amelyeket kódolunk, és azokról, amelyeket nem (MASON 2002).

A kutatásban részt vevő egyének és szervezetek adatainak a védelme érdekében a különböző eseteket összekevertem, és megoldási stratégiák szerint tekintettem át őket. Mivel

a válaszadók közül sokan ismerték egymást, azonosításuk elkerülése érdekében megváltoztattam a nevüket, a publikált változathól el is távolítottam azokat. Az így kapott átírások a lehető legpontosabbak, de nem dokumentálják a nyelvi és fonetikus hibákat, az intonációt és a beszédhabitust. Ezért, amikor idézek az átírt szövegekből, akkor valamennyire letisztázom azokat, és eltávolítom belőlük ezeket a jellemzőket az olvashatóság és a kezelhető terjedelem érdekében (hacsak nem ítélem úgy, hogy az adott tulajdonságok a létrejövő jelentés szempontjából fontosak).

Interjúk

A 14 hónapos terepmunka során 98 interjút készítettem. Ezek közül 56-ot rögzítettem audioformátumban, átírtam és elemeztem a Nvivo adatelemző szoftverrel. Több mint 50 interjút roma bevándorlókkal és hazaköltözőkkel készítettem különböző országokban, 12-t szociális munkásokkal és segítő munkásokkal, 4-et rendőrökkel, 6-ot tolmácsokkal, 2-t ügyvédekkel, 24-et pedig közszolgákkal, például integrációs hivatalnokokkal, oktatási hivatalnokokkal és tanácsadókkal. Több mint 30 roma válaszadó nő és 12 férfi átlagos életkora 41,2 év volt (tartomány: 21–62 év). Egy részük rokonságban állt egymással vagy közös háztartásban éltek, közülük 7 Lengyelországban, 20 Magyarországon, 6 a Cseh Köztársaságban vagy Szlovákiában született.

Az első időszakban magyar, cseh és szlovák visszatérőkkel vagy bevándorlók rokonaival készítettem interjút otthoni környezetükben, hogy megértem a külföldön folytatott étellel kapcsolatos vágyakat, várakozásokat, függőségi viszonyokat és reflexiókat. A legtöbb válaszadót roma településeken szociális munkások, roma aktivisták, civil szervezetek munkatársai, politikusok vagy barátok segítségével találtam, és a Facebookon lebonyolított online beszélgetésekben követtem őket. A Londonban, Manchesterben, Leedsben és az Egyesült Királyság más fogadó városaiban élő válaszadókat, akikkel személyesen vagy Skype-on keresztül készítettem interjút, hólabda toborzási stratégiával közelítettem meg. Az egyik, a kutatásban már részt vevő válaszadó e-mailben vagy a közösségi médián keresztül bemutatott engem egy újabb személynek. Ha az adott személy válaszolt, akkor időpontot beszéltünk meg az online vagy offline beszélgetéshez. Az interjúk néhány beszélgetést követően voltak betervezve. Ezért választottam a kapcsolatok ilyen módon történő felépítését, mert el akartam nyerni a válaszadók bizalmát, és azt akartam, hogy tisztában legyenek a kutatás tartalmával.

Nagy kihívást jelentett a teljes titoktartás garantálása, mert a legtöbb válaszadó ismerte egymást, egy templomba jártak, ugyanabban a régióban éltek, vagy ugyanonnan származtak, és folyamatosan olyan emberekhez hasonlították magukat, akikről úgy gondolták, hogy ismerem őket. A helyi nem kormányzati szervek és egyes közszolgák is tartottak attól, hogy esetleg ismerem az ügyfeleiket, vagy, hogy olyan bizalmas információt adnak ki, amelyek alapján az ügyfelek felismerhetők. Ezeket a kihívásokat a későbbiekben a kutatási módszer korlátjaiként mutatom be.

Amellett, hogy a külföldi bürokratikus rendszerrel kapcsolatos személyes tapasztalatok fontos szempontjai derülnek ki belőlük, a roma bevándorlókkal készített narratív mélyinterjúk elsődleges forrásként használhatók arra is, hogy megismerjük az identitásformálás komplexitását az etnikai szempontból vegyes területeken. Továbbá informális

interjúkat készítettem a romákkal, hogy kiderüljön, milyen nyílt és/vagy rejtett etnikai viszályok és konfliktusok figyelhetők meg a különböző roma bevándorlóközösségek között. A válaszadók online viselkedése az interjúk fontos részét képezte. Megfigyeltem és részt vettem online roma hálózatokban, és a személyes interjúkban szintén rákérdeztem az internethasználatra, amit összevettem a megfigyeléseimmel, így például a kapcsolódás típusaival és azzal, hogy milyen kapcsolatokat ápolnak a válaszadók az interneten: munka- és tanuló társakkal, barátokkal, családtagokkal, ismerősökkel és látásból ismert emberekkel (CHEN–HINTON 1999; KAZMER–XIE 2008).

A nem kormányzati szervek vezetőinek megközelítése szintén megmutatta az uralkodó helyi integrációs és kirekesztési szakpolitikák mélyebb összefüggéseit, ahogy azt az 5. fejezetben részletesen tárgyalom. A szakemberekkel, például támogató szervezetek munkatársaival, ügyvédekkel, rendőrökkel és oktatási tisztviselőkkel lebonyolított félig strukturált, személyes és Skype-on, telefonon vagy Viberen lebonyolított mélyinterjúk emellett abban is segítettek, hogy jobban megérthessem a roma bevándorlók kapcsolatos ismereteiket, a romákkal kapcsolatos hozzáállásukat és a roma bevándorlók speciális támogatásából eredő meglátásaikat, tapasztalatukat, véleményüket, értékrendszerüket és céljaikat. Egyértelmű versenyhelyzet volt megfigyelhető a különböző szervezetek között, amelyek igyekeztek bizonyos támogatásokat és projekteket a roma bevándorló csoportok nevében kisajátítani. Ez feszültséget okozott a szervezetek között. Szerettem volna feltérképezni ezeket a feszültségeket és véleménykülönbségeket, ami miatt az egyéni interjú tűnt a legmegfelelőbb módszernek.

A szakértő válaszadók közül egyesek a végletekig aggódtak a kifejezőmódjuk, a romákkal kapcsolatos esetlegesen megbélyegző megfogalmazások vagy a kutatásom következményei miatt. A nagyszámú roma bevándorlóval interakcióba kerülő rendőrök és hivatali szociális munkások irodái közegükben végletesen gyanakvóak voltak, nem akarták elmondani a valódi véleményüket és kiértékelni az érdekelt felek különböző szempontjait. Összességében az egyes helyzetektől függően különféle technikákkal próbáltam megragadni az interperszonális viszonyok összetettségét; e technikák mindegyikének egy bizonyos típusú adatkészlet lett a hozzáadéka, több irányból erősítve meg az eredményeimet.

Megfigyelések

Egy bőséges időintervallumban lebonyolított kezdeti megfigyelésből megismerhettem a nyilvános terekben, a családi körben és az interneten zajló interakciókat. Ebben a fázisban különféle Facebook-oldalakat kerestem fel, blogokat olvastam, és azonnali üzenetküldő szolgáltatásokon vagy e-mailen keresztül kapcsolatba léptem az emberekkel. Fontos kiemelni, hogy én is közép-európai bevándorló vagyok, valamint a kutatott népességgel való intenzív kapcsolat miatt is valamennyire bennfentes lettem a roma hálózatban (ADLER–ADLER 1987). Ugyanakkor hozzá kell tenni, hogy kutatóként mutatkoztam be, és a roma hálózatokban, a civil szervezeteknél és a egyházi közösségekben is mindenki tisztában volt jelenlétem céljával.

A küldő országokban eltöltött rövid kezdeti időszakot követően több rövid távú válaszadó-megfigyelést végeztem, amelynek keretében figyelemmel követtem a bevándorló családokat. Facebook-ismerőseimet felkerestem lakhelyükön, a helyi nem kormányzati

szervek és szociális munkások útmutatása szerint felkerestem telephelyeket, miközben egyes külföldi rokonokhoz is továbbküldtek. A legtöbb esetben a helyi kapuőrző mutatott be a visszatérőknek vagy rokonaiknak. Egyes családok a látogatásaim során Skype-on felhívták a családtagjaikat. Azáltal, hogy néhány kiterjedt családi hálózatot különböző országokon átívelően meglátogattam, bőséges mennyiségű adatot tudtam gyűjteni a válaszadók kontextusfüggő stratégiáiról. Mindenki tudott erről, és a beleegyezését adta az adatgyűjtéshez. A kezdeti online kapcsolatfelvételt követően többször felkerestem a családokat, kapcsolatokat építettem ki, majd személyes interjúkat is készítettem. Később különféle, általuk használt alkalmazásokon, webhelyeken és szolgáltatásokon keresztül léptem kapcsolatba a válaszadókkal, így egyszerre lettem ismerős, kulturális közvetítő és a bejegyzéseik olvasója.

Az internetet kutatási terepként és a válaszadók olyan társadalmi közegeként kell kezelünk, ahol a döntéshozatal formálódik. Mindez viszont óvatos reflexiókra int a kutatási terep és annak hozzáférhetőségét illetően. Ezen szempontok miatt a kutatási folyamat kibontakozása során kellett megtervezni, újratervezni és kialakítani a megfelelő módszertant, ismételten módosítva az adatokat, és folyamatosan reflektálva a kutatási folyamatra. A felhasználók kiterjesztett etnográfiai megközelítésen át történő követéséhez nagyfokú rugalmasság szükséges. E kiterjesztett etnográfia legfőbb jellemzője, hogy a valós–virtuális megkülönböztetés egyáltalán nem alkalmazható rá. Az emberek minden rendelkezésükre álló médiumot felhasználnak az egymással való kommunikációra (BENEITO-MONTAGUT 2011, 731.), ezért az online és az offline kommunikáció közötti kapcsolatokat is figyelembe kell venni. Mivel ez az etnográfia nem generál előre meghatározott környezetet a terepmunkához, leginkább a mintát képező egyének határozzák meg az etnográfiai teret. A környezet rugalmas és potenciálisan minden internetes közösségi kommunikációs és információs rendszert érint, beleértve a multimédiás adatok számos típusát is. Végül pedig e cseppfolyós és dinamikus terep miatt a kiterjesztett etnográfiai megközelítéshez elméleti mintát kell meghatározni (BENEITO-MONTAGUT 2011, 732.).

Az egyéni narratívákat használom fel arra, hogy az etnicitás szerepe helyett a helyi etnikumok közötti hatalmi viszonyok a sokféleséget hangsúlyozó perspektívában jelenhessenek meg. Mivel a legtöbb gyűjtött eset nem tekinthető a roma bevándorlócsoporthoz (ok) konkrét stratégiájának, a projekt alaposabb betekintést nyújthat a helyi szociális stratégiákba, beleértve a támogató szervezetek munkatársainak, a helyi vállalkozóknak és az újonnan érkezőket kihasználó egyéneknek a pozícióját. Talán azt is tükrözi, hogy a bevándorló etnikai csoportok között milyen interakció zajlik és azt is, ahogyan ezeket a stratégiákat egymástól eltanulják. A megközelítés kritikai megfontolásra serkenthet az EU-s állampolgárság szerepét és az egyfajta másodlagos állampolgárságot megélő illegális bevándorlókkal fennálló hasonlóságokat illetően. A különböző kerületek hivatali munkásainak, roma eseményeknek és bírósági üléseknek a megfigyelése, valamint a rendőrök, iskolai segítők és tolmácsok jövőbeli megfigyelésekkel kapcsolatos tippjei később szintén beépültek az adatgyűjtési folyamatba.

Részvétel

Az etnográfiai kutatási módszerek egyik legalapvetőbb technikája a válaszadók megfigyelése. Különösen hatékony módszer, ha az induktív és deduktív megközelítéseket ötvözve szeretnénk megérteni a roma közösségek kulturális életének és interkulturális interakciójának mintázatait (WILSON–CHADDHA 2009).

A válaszadók és közösségi hálózatuk közötti interakciók megfigyelése, illetve a szolgáltatókkal való találkozók tolmácsként vagy valamely támogató szervezet munkatársaként való követése lehetővé tette számomra a válaszadók tapasztalatainak megismerését. A kutatásban a részvétel folyamatosan, több szinten zajlott. Születésnapitól tüntetéseig, fesztiváloktól hivatali találkozókig megfigyeltem (és bizonyos esetekben hozzá is járultam) a roma élet napi ügyeihez. A roma migráció problémáival foglalkozó akadémiai és aktivista hálózatokban való részvételből ered a kötet legfontosabb hipotézise, amely a mobil terepmunka környezetét Kelet-Londonba, az Egyesült Királyságba bevándorlókat küldő országokat pedig Közép-Kelet-Európában jelölte meg. Az online kutatásokban való részvétel miatt több országban kapcsolatba léptem kivándorlókkal, akik a küldő országokban helyi kapcsolatokhoz segítettek hozzá. Miután több hivatali, JCP, kórházi, banki, iskolai és más kormányzati környezetben zajló hivatalos találkozóinál tolmácsként tevékenykedtem, lehetőségem nyílt adatokat gyűjteni az újonnan érkezők és a közszolgák közötti interakcióról. Egy roma háztartás bérlőjeként vettem részt különböző roma etnikai csoportok napi életében, és jobban megismerhettem a környezetükkel fennálló viszonyaikat otthon és külföldön egyaránt. Egy ponton a kutató és a támogató munkás szerepe annyira összemosódott, hogy abba kellett hagynom az akkori munkámba bevont családok segítségét. A kutatás 14 hónapnyi terepmunkára épül, amelynek során válaszadó-megfigyelést végeztem Magyarországon, Szlovákiában, a Cseh Köztársaságban, Lengyelországban és az Egyesült Királyságban. Emellett részt vettem az egyik londoni civil szervezet önkéntes programjában is, ahol a roma bevándorlókat támogató munkát legalább heti egy napban végezték.

Nem hivatalos tolmácsként többször is alkalmam volt a közigazgatási szervek és a roma ügyfelek közötti interakciók megfigyelésére. Ezek az interakciók általában jóléti és egészségbiztosítási igényléseket, fizetési megállapodásokat, HRMC-igénylést vagy lakhatási problémát érintettek. Az adatgyűjtés fontos eleme volt a kölcsönösség: elvárt volt, hogy segítsék többféle bürokratikus ügyben, és tolmácsolják a helyi hatóságokkal váltott levelek, telefonbeszélgetések és találkozók során. Rendszeres kapcsolatot építettem ki közigazgatási szervekkel a roma családok nevében, hogy segítsem őket az iskolai jelentkezésekben. Londoni templomi látogatásaim szintén radikálisan megváltoztatták a roma hálózaton belüli helyzetemet. Terepmunkám utolsó hat hónapja során egy magyar család londoni háztartásában éltem, ami alatt rendszeresen reflektáltak az akadémiai szerepemre és kérték a támogatásomat. Más közvetítőket más válaszadókon keresztül tudtam elérni, ugyanis több család is megkeresett a dilemmáival, amelyekből alaposabban megismerhettem és összehasonlíthattam a döntéshozási folyamataikat. A romákról tanároknak és tolmácsoknak tartott helyi képzések követése során megismerhettem az érintettek roma bevándorlókkal kapcsolatos tudását és elképzeléseit.

Néma követés

Az Egyesült Királyság legnagyobb, romákkal foglalkozó civil szervezeténél való napi tevékenység nemcsak új kapcsolatokat és a bürokratikus eljárások alaposabb feltérképezését tette lehetővé, de a roma bevándorlókkal dolgozó különböző helyi szereplők közötti viszonyokba is betekintést engedett. Nyolc hónapon át rendszeresen folytattam néma követést az irodában és terepen is a támogató szervezetek munkatársai és oktatói segítségével. Ez arra is kiváló

lehetőséget nyújtott, hogy interjút készítek az ügyfelekkel, mert bejárást kaptam a szervezetbe, és megkaptam a kurátorok jóváhagyását. A civil szervezetek és a JCP-irodáknál zajló találkozók néma követése alapján behatóbban megismerhettem az etnikai bevándorlók által a külföldi környezetben használt önmenedzsment taktikáját.

A néma követés olyan intézményi kutatási módszer, amelynek során a kutató társosan és közelről követi egy szervezet valamely tagját. Azaz a néma követés nem azt jelenti, hogy „megszakítják a vezetők szokásos tevékenységét és elveszik az idejüket” (MCDONALD 2005, 457.). Ezeket az eljárásokat az online tevékenységek néma követésével kombináltam, amit gyakran neveznek leselkedésnek. Az elmélyedés mentálisan és érzelmileg is megerőltető technikája miatt ez a megközelítés az adatgyűjtés és az adatelemzés során is kimondottan kimerítő tapasztalat volt. A bennfentes pozícióból eredő kihívásokra e fejezet végén reflektálok.

Leselkedés

Ahhoz, hogy megérthessük a virtuális etnográfiai terepmunka kiegészítő értékét, először tisztázni kell az online és az offline terepmunka közötti különbségeket. A kutatási területek általában metszik egymást és a válaszadók napi interakcióinak függvényében folyamatosan változnak. Az internetes és közösségi hálózatok, a mobilitás tanulmányozása lehetőséget nyújtanak a válaszadók elérésére és a tevékenységük követésére, és egyben azt is megmutatják, hogy milyen szerepet játszanak a közösségi hálózatok a döntéshozási folyamatokban. A közösségi hálózatok intenzív, de korlátozott használata miatt a roma bevándorlók gyakran nincsenek tisztában az internet használatából fakadó biztonsági és adatvédelmi kockázatokkal. A közösségi hálózatokon keresztül azonban kapcsolatban tudnak maradni a legközelebbi családtagjaikkal és az otthoni környezetükkel. A transznacionális mobil hálózatokban a valós és a virtuális olyan szorosan összefonódik, hogy e metszéspontok vizsgálata nélkül nem lehet teljes körű empirikus kutatást folytatni (MATEI–BALL–ROKEACH 2001).

A virtuális terepmunka átláthatóságot biztosít, és emellett egyfajta garancia is a kutató hozzáférhetőségét és helyét illetően. A terepmunka során a roma aktivisták továbbadták nevemet Facebook-ismerőseiknek. Ők még az első kapcsolatfelvétel előtt ellenőrizhették a hátteremet a Facebook-oldalomon, és megkereshették közös ismerőseinket. A Facebook-oldalak kutatása ugyanakkor magában hordozza azt a kockázatot, hogy az ellenőrizhető háttér miatt a válaszadók nem bíznak meg az etnográfusban.

Másodszor nem csupán a bevándorlók és a családi hálózataik, de a civil szervezetek és a bevándorlásellenes csoportok is megtalálhatók a közösségi hálózatokon. A szakmai hálózatok gyakran kapcsolatban állnak a civil szervezetekkel és aktivistákkal, miközben a válaszadók részt vesznek a felmérésben. A különböző hálózatokon belüli interakciók emellett a szakemberek közötti információáramlásról és a szakemberek látásmódjáról is információt szolgáltatnak, ami befolyásolhatja a bevándorlók egyéni döntéseit. A hasonló kutatásokon dolgozó akadémiai hálózatokkal és projektcsoportokkal fennálló közösségi hálózatokon belüli kapcsolatok szintén az online adatok jelentős forrásának számítanak. Az online végzett megfigyelés (vagy ahogy gyakran nevezik: a „beszippantás” technikája) olyan virtuális kutatási módszer, amely nagyon sok, a kutatók láthatatlanságával járó etikai kérdést vet fel.

Harmadsorban a közösségi média emellett a rokonokkal folytatott bensőséges beszélgetésekhez is költséghatékony felületet kínál. Habár az internet használatában való jártasság nem jellemző a bevándorlóközösségek idősebb tagjaira, egy minimális szintű technikai tudást gyorsan át lehet adni, ha a család nem ugyanabban a földrajzi régióban tartózkodik. Ahogy azt a 7. fejezetben ismertetett identitáskezelési stratégiák kapcsán bemutatom, a roma bevándorlók Facebook-chaten és élőben folytatott szimultán megfigyelésén keresztül több lehetőségem volt a belső szociális kapcsolataik és online önreprezentációjuk kapcsolatának a megismerésére.

3.6. Etikai problémák

Az etnográfiai módszerek a részletgazdag adatok terjesztésével kapcsolatosan ambivalens etikai dilemmákat vetnek fel, különösen a válaszadók körülményeit megváltoztató újabb technológiai vívmányok miatt. Az egyre gazdagabb digitális adatforrások egyre komolyabb etikai dilemmát is jelentenek a digitális térben lévő online adatok felhasználásával és az adatok birtoklásával kapcsolatban. A digitális adatmegosztási módszerek megváltoztatják a kutatási teret, mivel újrarajzolják a válaszadók közötti határokat és viszonyokat, miközben összemossák a magán- és a nyilvános szféra határait. Ez az online kommunikáció és a nyílt adatforrások új, a titoktartás és a válaszadók anonimitásának a fenntartásával kapcsolatos dilemmákhoz vezetnek. A digitális szintű interakció új kihívást jelent: hogyan lehet megtalálni azt az egyensúlyt, amelyben anélkül lehet részletes és pontos jelentést adni a közösségi világról, hogy az veszélybe sodorná az érintett személyeket. Az alábbiakban bemutatom, hogy kutatásaim során hogyan biztosítottam az etikai alapelvek fenntartását.

Az ilyen kutatásokban részt vevő válaszadók hivatalos hozzájárulása a kriminológia területén is problémásnak számít. „Az ilyen tanulmányokban a kutatók jelentős mértékű, potenciálisan veszélyes befolyással bírnak a válaszadók fölött a tudásuk és a feltételezett hatalmuk miatt. Ezt a paradigmát mutatták be Milgram klasszikus engedelmességi kísérletei, amelyek igazolták a szituációs erők emberi viselkedésre kifejtett hatását” (JONES 2012, 1.). Jelen kutatásban azonban minden, interjú céljából megkeresett válaszadótól előzetes hozzájárulást kértem, miután részletesen tájékoztattam őket a kutatás témájáról és módszereiről. Az érintett személytől függően az információkat lefordítottam. A legtöbb esetben az első kapcsolatfelvétel online, e-mailen vagy közösségi hálózaton keresztül történt, amelynek során ismertettem a válaszadóval a kutatás céljait és kértem a kapott tájékoztatásra építő, megalapozott és önkéntes hozzájárulásukat. Ezt követően minden válaszadóval ismertettem az interjú rögzítésének, átírásának és tárolásának módozatait, és hogy a jövőben kik férhetnek majd hozzá azokhoz. Kihangsúlyoztam a névtelenített adatvédelem használatát, valamint azt, hogy jogukban áll bármelyik kérdésre megtagadni a választ, és elállni az interjútól.

A kutatáshoz adott hozzájárulás változó volt a megfigyelések és az online csoportokban való részvétel esetén. Nagyon sok válaszadó és barát, aki tudott a projektemről, meghívásokat továbbított eseményekre, vagy helyi eseményekre vonatkozó információt osztott meg a mindenki által látható online hálózatomon. Az etikai problémák megelőzésére tett minden gyakorlati és technikai biztonsági intézkedés (beleértve a hálózatom láthatóságának korlátozását) ellenére alapvető fontosságú felismerni, hogy nem minden megfigyelt

személyt tudtam tájékoztatni. Számos egyén esetében előfordult, hogy a kutatás egy aktív válaszadóival lebonyolított interakció során ők is társmegfigyeltek lettek. Mivel azonban tevékenységük nem képezi az elemzés középpontját, és nem jelennek meg a kutatás válaszadóinak eseteiként, ebben a tekintetben az etikai aggályok viszonylag mérsékeltek. Továbbá egyes válaszadók közösségi hálózatokon mutatott, az adatokkal kapcsolatos nyitottsága miatt a válaszadók online megfigyelése elméletileg lehetővé teszi az álcázott pozíciót (FIELDING et al. 2008; MANN–STEWART 2000). Ez problematikusnak tűnt fel a felhasználói adatok védelmét érintő potenciálisan nem azonosított következmények etikai vonatkozásai miatt, de nyilvánvalóvá vált, hogy a válaszadók tudatosan alakították önreprezentációjukat, és tisztában voltak az online adatok felügyeletéből fakadó kockázatokkal és lehetőségekkel. A válaszadók nem osztanak meg személyes adatokat a Facebook-oldalaikon, és alakítják az interneten prezentált helyzetüket és affiliációjukat. A roma válaszadók legnagyobb része például a Dolce–Gabbana vagy az Armani alkalmazottjaként vagy az Oxford University hallgatójaként regisztrálja magát. Az online jellemzők hamissága offline is megerősítést nyer, amivel valós digitális identitásukat védik. Mivel el akartam kerülni a titoktartás megszegésének minden veszélyét, ez a könyv nem tartalmaz engedély nélkül gyűjtött adatokat. Deduktív hozzájárulást kértem bizonyos információk és a személyes beszélgetések során gyűjtött adatok felhasználására is.

4. Jóléti szakpolitika és újfajta társadalmi osztályozás Európában

„Önök fizetnek a cigány palotákért” – harsogta a brit *Sunday Express* egyik cikkének szalagcíme (SHELDRIK 2016). Valójában az Európai Parlament egyik UKIP¹³-képviselője, Mike Hookem szavait idézte, aki azt sérelmezte, hogy a jóléti államot arra használják, hogy anyagilag támogassák a „cigány királyokat”, akik „fényűző palotákat építenek az Egyesült Királyság minimumbérért dolgozó polgárainak adójából”. A cikk korlátozó intézkedések meghozatalát követelte az Unióból érkező, a lehetőségeket jól kihasználó bevándorlók áradata ellen.

2006 után a roma mobilitásról és a jóléti rendszerből csalással hasznot húzó romákról szóló populistá diskurzus lendületet adott a bevándorlásellenes politikáknak (GALITA et al. 2013). Az angol munka- és nyugdíjügyi minisztérium célzott reklámkampányt indított, amelynek egyik célja az volt, hogy a „közvéleményben fenntartsa annak érzékelését, hogy a juttatásokkal való visszaélés büntény, és komolyan vesszük” (National Audit Office 2008, 44.). A külügyminisztérium plakátokon népszerűsítette a jóléti visszaélések bejelentéséhez létesített forró drótokat, és azzal vádolta a bevándorlókat, hogy a jóléti juttatásaikat hazaküldik a saját országaikba. (1. ábra)

1. ábra

DWP-plakátok, 2013. október 11-i állapot

Forrás: www.dwp.uk

Ezek a kormányplakátok nemcsak azt illusztrálják, hogy a Nagy-Britanniába érkező migránsokat nyilvánosan is a bűnelkövetéssel gyanúsítják, hanem az angolokat is arra bátorítják, hogy ismerjék fel és jelentsék ezeket az úgynevezett segélyturistákat. Azzal, hogy a politikai viták a bűnözést (például a jóléti szolgáltatások jogtalan igénybevételét) az Európán belüli

¹³ United Kingdom Independence Party (Egyesült Királyság Függetlenségi Pártja).

mobilitással kapcsolták össze, ellenérzést keltettek a Közép-Kelet-Európából érkezőkkel, főként a cigányokkal szemben (a részletes magyarázatokat lásd DUWELL–WOLLMER 2009; O'REILLY 2007; RINGOLD 2000).

Az európai befogadó országok bevándorlási politikája és gyakorlata jobban megérthető annak az új irányítási filozófiának a fényében, amelyben a jóléti állam hagyományos értékeit az új, menedzserszemléletű célkitűzések elérése váltotta fel. Az egyenlőség alapú szociális szolgáltatás elvéről a hatékonyságorientált bürokratikus rendszerre történő váltás szükségességét a digitalizált ellátás előnyeivel legitimálták.

Az uniós jóléti szabályozás új ellenőrzési folyamatokat, átláthatósági technikákat eredményezett, és átalakította a tagállamok bürokratikus jóléti támogatási mechanizmusait. Ez a kormányzati filozófia erősen a profitérdekelt vállalatok filozófiájára hajaz, azzal érvelve, hogy a kormányzati szervezeteknek a profitorientált cégekkel, a nonprofit intézményekkel és egyéb kormányzati egységekkel is versenyezniük kell. David Osborne és Ted Gaebler szerint a megváltozó állami szerep miatt az államnak egy képzeletbeli hajóban a kormányos pozíciójában kell ülnie és nem az evezősében, és ez „inkább képessé tevő, semmint szolgáltató” kormányzást jelent (OSBORNE–GAEBLER 1992).

A szociális ellátásban megjelenő új, menedzsment típusú jelenségek bemutatása előtt érdemes kiemelni néhány, a kormányzati célokkal kapcsolatos témát. Ez a kutatás abból a hipotézisből indult ki, hogy az állami adminisztrációban – a hatékonyság növelése érdekében – az ellenőrzés és büntetés különböző formáit alkalmazzák. A hatékonyságot általában fokozott termelékenységgént szokták meghatározni, ami a szociális ellátások területén problematikus fogalom, hiszen a jóléti rendszer éppenséggel az állampolgárok egyenlő bánásmódját van hivatva szolgálni. Ahhoz, hogy a hatékonysági alapon működő gyakorlatokkal kapcsolatos megkülönböztetési minták erősödését felismerhessük, először meg kell értenünk a szociális szakpolitikák mögött rejlő értékeket és ezek pragmatikus irányelveit.

Az Unióban érvényes neoliberális piaci mechanizmusok és az állampolgárok tagállamok közötti fokozott mobilitására adott kormányzati válaszok új, üzleti jellegű struktúrákat hoztak létre az államigazgatásban. Az állampolgárok részvétele a vállalkozói jellegű irányítási struktúrában megosztott hatalomhoz vezet és csökkenti azt a hatalmat, amellyel általában a kormányzati szervek rendelkeznek, így nagyobb befolyást biztosít az állampolgároknak a szakpolitikák alakításában. E felfogás pártolói szerint a megnövekedett állampolgári részvétel elősegítené az információk átláthatóbb és hatékonyabb terjesztését (DENHARDT–DENHARDT 2000, 549.). Ez magyarázza, hogy az állampolgárok ügyfélként való kezelése vált a stratégiai menedzsment központi elemévé. Az újító pénzügyi módszerek és a versengő szolgáltatások létrejötte jelzi azokat a reformokat, amelyekkel a nyugati kormányok a menedzsment filozófiára építő új közszolgálati rendszert bevezették (DENHARDT–DENHARDT 2000). Ennek megfelelően az állami intézmények olyan gyakorlatokat alkalmaznak, amelyek a magánszférában hasznosnak bizonyultak, a „tudományos menedzsment”-től a „teljes körű minőségmenedzsment”-ig. Az Új Közszolgálati Menedzsment filozófiája ezt a gondolatot egy lépéssel még tovább viszi, mondván, hogy a kormányzatnak nemcsak a gazdálkodástudomány eszközeit, hanem bizonyos üzleti értékeket is át kellene vennie. Ezt gyakran egyfajta közvállalkozási formának, vagy más szóval „neomenedzszerizmusnak” nevezik. A folyamat több szinten zajlott, amelynek során a szociális szolgáltatásokból fokozatosan kivesztek olyan alapértékeket, mint az egyenlőség és szolidaritás, és átadták helyüket a társadalmi kategorizálás gyakorlatainak.

Az unió többszintű irányítási mechanizmusának részeként, a nemzetek fölötti, a nemzeti-kormányzati és a civil szervezetek alkudoznak egyes irányítási területek fölötti rendelkezésen, s ez ellentmondásokat eredményez a különböző szintű adminisztratív intézkedésekben. Kaboolian szerint (1998, 190) a hivatali struktúra egyre jobban utánoz „piaci jellegű eszközöket, mint például a versenyeztetést az irányítás egyes egységei között, átlépve irányítási határokat a nonprofit és for-profit szektorok között, teljesítményalapú bónuszokat és büntetéseket bevezetve, hogy fellazítsák a közintézmények és közszolgálati alkalmazottak hatékonytalan monopóliumát” (KABOOLIAN 1998, 190.). Ez a rendszer egyre távolabb kerül a közigazgatás legitimálásnak hagyományos módjától, például az adminisztratív döntéshozatal eljárásbeli biztosítékaitól, és egyre inkább elmozdul „a piacba és az üzleti módszerekbe vetett bizalom és a gazdasági ésszerűség nyelvezetébe öltöztetett gondolkodásmód” felé (KABOOLIAN 1998, 191.).

E paradigma szerint az első menedzsmentalapelv arra szolgál, hogy homogenizáljon mindenkit, aki juttatásokat kap és közösségben, a hatalomtól erkölcsi függő viszonyban él. Ez a narratíva még jobban elmélyíti a „mi” és az „ők” közötti szakadékot, és szembeállítja egymással a „keményen dolgozó adófizetőt és az „immorális ingyenélőket”. ingyenélőket” (WHITE 2014a, 3.). Megerősíti, hogy „akik keményen dolgoznak és fizetik az adót, úgy jelennek meg, mint felsőbbrendű lények azokhoz képest, akik nem dolgoznak, de kapnak juttatásokat. A jóléti juttatásokat morális kérdésként állítják be, s ennek alapján azok, akik juttatásokat kapnak, morálisan alacsonyabb rendűek.”

A második alapelv szerint a szegények felelősek saját helyzetükért (BAUMAN 1998). A munkát morális tényezőként értelmezik, s ennek alapján aki „úgy dönt”, hogy nem teljesíti kötelességét, az „amorális” és „nem érdemli meg” a támogatást. A munkanélkülieket értelmetlen szegényeknek tekintik. Márpedig ha a média és a közbeszéd a segílyt igénylőket „ingyenélökként”, „felelőtlenekként”, „tétlenekként”, „csalókként” és a „társadalom söpředékeként” emlegeti, hamar megjelennek a negatív asszociációk.

A harmadik és utolsó alapelv a megcélzott csoportok diszkriminálása. Ez a három menedzszeri szemléletű alapelv és érték eredményezte, hogy a helyi hatalmi szervek különféle új módszereket és eszközöket tudnak alkalmazni adminisztratív eljárásaikban.

4.1. Célok, nyomásgyakorlás és a hivatali professzionalizmus

A közügyek újfajta menedzselése, különösen annak digitalizált követési struktúrája, jelentősen megváltoztatta a jóléti ellátás hagyományos szervezeti formáit. A változás nemrégiben a hivatali professzionalizmus elnevezést kapta. Az új elvek az elszámoltathatóságra és a bürokratizálódásra helyezik a hangsúlyt, és a munka központjába a mérhető eredményeket helyezik (DIEFENBACH 2009). Röviden tehát, ez az egységesítés több automatizáláshoz, a kérvények benyújtásának online módjához, új jogosultsági szabályokhoz, kevesebb anyagi támogatáshoz, további eljárásokhoz és még több kipipálandó rubrikához vezet, annak érdekében, hogy az ellátás tervezésében és a szükségletek felmérésében minél inkább egységesített döntések szülessenek.

Kirkpatrick szerint az új fejlemények megváltoztatták a szakmai munka természetét, és például a döntéshozást az „egyre szaporodó eljárásbeli instrukciók” gátolják (POSTLE 2002, 343., idézi Kirkpatrick 2006, 14.). A hivatali professzionalizmusnak ez

a formája a szociális szolgáltatóktól azt várja, hogy új típusú stakeholderekkel (érintettekkel) és szakmákkal működjenek együtt (Van BERKEL–KNIES 2013). A szociális szolgáltatásokban egyre inkább előtérbe kerül a „szociális munka eljárásokba szorítása, és az egyes gyakorlatok közötti különbségek megnövekedtek. A szolgáltatások ahelyett, hogy jobban működnenek, a decentralizált döntéshozás következményeképpen a vártnál kevésbé bizonyultak hatékonyak” (HARRIS 1998, 858., idézi KIRKPATRICK 2006).

4.2. Módszerek – Furkósbot és mézesmadzag

Amint az alábbi esettanulmányok bizonyítani fogják, az Egyesült Királyságban a szerződött jóléti intézmények kénytelenek költséghatékonyan dolgozni, ami az állampolgárookra is nagyobb felelősséget ró. A jóléti reformok egyik fő velejárója az ingyenes segítség eltörlése/csökkentése. Külföldi ügyfélcsoportok, akiket korábban sebezhetőként definiáltak, mint például a migránsok vagy a romák, elvesztették a kormány által finanszírozott támogatásukat a helyi hatóságoknál. Mivel a privatizációs folyamat versenyképes célokat tűz a helyi szolgáltatók elé, a nem vonzó kliensek, akik akadályozhatják a hivatalnokok hatékonyságát, nem sok információt kapnak arról, hogyan kérvényezhetnék a segílyt. Ezekben az intézményekben az ügyfelekkel közvetlenül foglalkozó munkatársak felelősségévé vált ügyfeleik foglalkoztathatóságának elősegítése a munkaerőpiacon, de egyéni körülményeik figyelembe vételében nem mutatnak rugalmasságot. Mint Berkel és Knies (2013) megjegyzi, ezeknek az intézményeknek a fő profilja hagyományosan a jövedelemtámogatások kezelése volt, de az aktivizálási eljárások és programok bevezetésével ez megváltozott (BERKEL–KNIES 2013). A cél egyszerű: csökkentjük a juttatásokat, és erősítsük az ügyfelek részvételét a munkaerőpiacon. Azaz irányítás és kényszerítés.

Miután az ügyfeleknek sikerül túljutni az online kérvényezésen, újabb kihívások várnak rájuk. Következik a furkósbot és a mézesmadzag: ha a szociális segélyezéshez kötött kötelezettségeiknek nem tesznek eleget, megbüntetik őket (szimbolikusan erre használják a bot metaforáját), míg ha együttműködnek, ami általában annyit jelent, hogy rendszeresen keresnek munkát, akkor rendszeres juttatásokat kapnak (jutalom, vagyis mézesmadzag). A szolgáltatások digitalizálásának következtében az ügyfél együttműködésének felmérése nemcsak személytelenné válik, de korlátozó is azoknak a külföldieknek az esetében, akik nyelvi nehézségeik miatt nehezen igazodnak el ebben a bürokratikus útvesztőben. A család kiszűrése érdekében feltett ellenőrző kérdésekkel a szolgáltató leszűkíti a tolmácsok lehetőségét, hogy javasoljanak, vagy plusz információt adjanak a kérvényezőknél. Noha a kérvényezőktől mindenféle személyes adatot kérnek, ők maguk azonban nem férhetnek hozzá a szolgáltatók adatbázisában őrzött saját információikhoz. Viszont ha félreértés adódik, vagy egy kérvény nem tartalmaz minden szükséges adatot, akkor a kérelmező felelős annak kijavításáért. Ugyanakkor, amikor egy kérvényező szeretné megtudni, milyen adat vagy dokumentum hiányzik, a hivatalnokok nem közlik világosan az eljárást, mert félnek a csalásoktól.

Az ügyfelek rendszeresen kapnak segélyezési kérelmüket elutasító leveleket, amelyekben az áll, hogy „a megadott információk nem egyeznek a (HMRC vagy JCP) nyilvántartásunkkal”. Amikor a kérelmezők telefonálnak, hogy további információkat kaphassanak, kérésüket elutasítják. Vagyis a kérelmezők gyakran nem tudják, hogy milyen eltérések

vannak az általuk megadott információk és a körülményeiről a szolgáltató által begyűjtött információk között. Mindeközben fokozatosan erősödik az ügyfelek megfigyelése és anyagi helyzetük felmérése, egyre kevesebb tekintettel magánszférájuk hatáira.

A megfigyelés és ellenőrzés angliai példája a vegyes típusú jóléti állam koncepciójában gyökerezik, amely a piacgazdaságban részvételt, a bürokratikus mechanizmusokban pedig hatékonyságot hirdet (GILLIOM, 2001). A technológiai fejlődés lehetővé teszi a juttatásokban részt vevők megkülönböztetését, kategorizálását és minősítését. A juttatásokra való jogosultságot, amelyet korábban interjúkra vagy egy-egy alkalmi lakhelylátogatásra alapoztak, ma már sokféle egyéb információ birtokában adják meg, az adott országok végrehajtási rendelkezéseitől, a tulajdontól, a megtakarításoktól és bírósági ügyektől függően. Gilliom szövegének elemzésében Munger hangsúlyozza, hogy ebben a struktúrában az ügyfelek közvetlenebbül alá vannak vetve a centralizáltabb, rugalmatlanabb adminisztrációs és átvilágítási módszerek hatalmának. „A technológia fokozza a megfigyeléssel gyakorolt ellenőrzést, mert a kedvezményezett és az esettel foglalkozó szociális munkás kisebb játéktérrel rendelkezik, ahol megelőző célzattal megbeszélhetnék a kedvezményezettnek az adatbázisban található személyi adatait” (MUNGER 2003, 664.).

Ez a digitalizált rendszer nemcsak megszüri a kérelmező adatait, hanem bizonyos csoportokat is meghatároz, ami megszorító törvények kitalálására is alkalmas. Ahogyan a fejezet elején rámutattam, ez a vállalkozó szellemű új bürokrácia azt az elvet vallja, hogy a nem aktív külföldi kérvényezők visszaélhetnek a készpénzben kapott juttatásokkal, és esetleg csak azért költöznek a befogadó országba, hogy ezeket a lehetőségeket kihasználják, és nem járulnak tevőlegesen hozzá a helyi gazdasághoz. A megfigyelési módszereket és felméréseket befolyásolják az efféle „jóléti mágneseffektusról”, „jóléti turizmusról” vagy a juttatások vonzerejéről szóló tanulmányok, s ez olyan célzott rendelkezések meghozatalához vezetett, amelyek erősítik a „jogosult” és „nem jogosult” szegények közötti különbségtételt. Ezek a programok, mint a HRMC programjai, úgy vannak kialakítva, hogy a bizonyos tulajdonságokkal rendelkező külföldi kérvényezőket eleve csalással gyanúsítják, így a juttatások bizonyos feddhetetlenségi fokozatok szerint, valamint annak függvényében vannak elosztva, hogy mennyire vetik alá magukat olyan fegyverező intézkedéseknek, amelyek munkára és felelős pénzköltésre kötelezik őket (ROSE 1999).

4.3. A jóléti turizmus valósága

A bevándorlók jóléti juttatásának korlátozását a jóléti mágneselmélettel szokták alátámasztani. Ez szolgáltatja a legfőbb érvet a digitalizált társadalmi osztályozás mechanizmusainak bevezetéséhez a szociálpolitikában (BÖCKER–HAVINGA 1998; THIELEMANN 2008). Mivel a jóléti turizmust a munkanélküli bevándorlók sajátosságának tekintik, a szociálpolitikákban megjelenő fő kizárási paraméterre az anyagi jellemzők válnak. Borjas szerint (BORJAS 1999) a célország kiválasztásában főképp a jóléti ellátás mértéke számít (SCHULZEK 2012), bár a véletlen, a munkalehetőség, a biztonság és a szociális háló is ugyanolyan fontos. A romák esetében ehhez járul még a nagy nyugati városok etnikai diverzitása, mert az az etnikai láthatatlanság és egyenlőség érzését kelti, ahol a romák úgy érezhetik, hogy elkerülhetik a diszkriminációt és a zaklatást. Egyéb tanulmányok szerint pedig a „jóléti nagyvonalúság” hatással van a bevándorlásra az EU-15 országaiba – bár ez a hatás a célország kiválasztásában

jelentősen kisebb, mint a várható fizetések szintje” (ICF GHK 2013, 48.). Mindemellett „ahol néhány tanulmány talált bizonyítékot a »jóléti mágnes effektus« hipotézisre, a teljes becsült hatás jellegzetesen csekély vagy statisztikailag nem jelentős” (ICF GHK 2013, 49.).

Különböző médiumok gyakran táplálják a jóléti turistákról szóló sztereotípiákat és túlságosan leegyszerűsített magyarázatot adnak a migrációs, és bizonyos etnikai csoportokat vagy nemzetiségeket érintő, mobilitási tendenciákra. Sok ilyen magyarázat moralizál, és figyelmen kívül hagyja ezeknek a csoportoknak a sokszínűségét, illetve a kiindulási országok történeti és törvénykezési körülményeit. A roma közösségekben uralkodó krónikus munkanélküliséget és a jóléti juttatásoktól való függőséget „zombi érveknek” tekinthetjük, amelyek ellenállnak a társadalomtudományi kutatásoknak és tapasztalatoknak (McDONALD et al. 2014). A fenti médiafolyamatok illusztrációjaként egy meghíúsult roma kérvény esetét fogom bemutatni.

Az 1990-es évek elején csaknem 1500 közép-kelet-európai roma lépett az Egyesült Királyság területére. 1997-ig nem sok figyelmet kapott a jelenség, ekkor azonban megnövekedett a Cseh Köztársaságból érkezett menedékkérő romák száma. A korábbi Csehszlovákia 1993-as kettéválása után komoly törvényhozási változások léptek életbe, amelyek sok cseh romától megtagadták az állampolgárságot az új Cseh Köztársaság területén. Egyszerűen közölték velük, hogy nemkívánatos személyek lettek abban az országban, ahol születtek (GUY 2003).

A cseh romák tették ki a változó politikai helyzet miatt nyugatra emigráló emberek első hullámát. A Csehországgal nyugaton határos országok (Ausztria és Németország) már korábban bevezettek olyan intézkedéseket, amelyek lehetetlenné tették a romák bevándorlását. A cseh Nova tévécsatornán 1997-ben bemutatott, az angliai és kanadai menedékkérési eljárásokról szóló dokumentumfilm hatására sok roma úgy érezte, ezen országok felé biztonságban távozhat (GUY 2003). Azonban miután a kanadai hatóságok annak érdekében, hogy megelőzzék a további bevándorlást, megtagadták a belépési vízumot a cseh állampolgároktól, a romák úti célja megváltozott, Anglia felé vették az irányt. Csakhogy ott is hasonló korlátozó menedékkérelmi eljárások léptek életbe, s a romák váratlan ellenségeséggel találták szembe magukat, amely során számos kérelmet elfektettek vagy visszautasítottak (McDONALD et al. 2014). A roma migránsok száma még ekkor is aránylag alacsony volt, nagyjából 1500-ra becsült.

Noha abban az évben a romák az összes menedékkérő kevesebb mint 4%-át tették ki Angliában, az angol médiumok rávetették magukat a témára, és a roma migrációt „invázióként” és „óriási hullámverésként” aposztrofálták (CLARK 1998, 24.). A jelenséget a médiában egyértelműen xenofób módon kezelték és azt sugallták, hogy a romák „álmenedékkérők” akiket egyedül a magas angliai juttatási rendszer vonzott (GUY 2003). Még Robin Cook, a brit külügyminiszter is konkrétan kijelentette, hogy nem fognak „kesztyűs kézzel bánni” a cseh romákkal (BBC 1997). A helyi médiában az újonnan érkező gazdasági bevándorlók fenyegető áradatként jelentek meg. Ezen az sem változtatott, hogy ekkor csak az iskolázottabb, középosztálybeli romák voltak képesek kifizetni az utazást Angliába (VASECKA–VASECKA 2003). A róluk szóló tudósítások azt sugallták, hogy a roma migráció egyfajta etnoturizmus, amelyben az országba érkező bevándorlókat csupán a rövid távú juttatások motiválják.

Ezzel szemben a Kentben folytatott szociológiai kutatás során nem találtak bizonyítékot arra, hogy ezek a menedékkérők ilyen szándékkal jöttek volna Nagy-Britanniába (CLARK–CAMPBELL 2000). Még ha részben így volna is, „a mögöttes társadalmi és gazdasági

gyökereket nem lehet figyelmen kívül hagyni” (FENTON–MAY 2002, 68.). A helyi juttatások szerepe ugyan nem irreleváns, de a tudósításokban nagyrészt hallgattak a többi okról. Mint korábban említettük, elsősorban az úgynevezett tolóhatás, vagyis a közép-kelet-európai romák otthoni társadalmi és gazdasági bizonytalansága vezetett migrációhoz, nem pedig a húzóhatás, vagyis az átmeneti segélyek reménye, ahogyan ez az angol médiában megjelent.

Ennek ellenére a brit állami támogatáshoz való hozzájutást egyre inkább megnehezítették a többi uniós országból érkezettek számára (MCDONALD 2013). Egy jelentés arra a következtetésre jutott, hogy a jóléti támogatásra való jogosultság feltételeinek átalakítását elsősorban a törvénytelen visszaélések gyanúja szülte. Az Unió legutóbbi, 2014-es bővülése után tovább nőtt a feszültség a nyugati államokban a jóléti juttatások vonzerejének a bevándorlásra gyakorolt hatásai miatt.

4.3.1. A jóléti menedzsment és a juttatások inflációja

Mint az előző fejezetben láthattuk, a különböző országok társadalmi és politikai változásai közvetlen hatással voltak a romák Nyugat-Európába vándorlására. Az utóbbi évtizedekben a média két ellentmondásos megközelítésben tárgyalta a romák mozgását. Egyrészt elismerték, hogy a romák saját országukban kirekesztés, ellenségesség és rasszizmus áldozatai voltak, tehát jogosan kerestek, saját hazájukat elhagyva, biztonságosabb életkörülményeket más országokban. Másrészt a roma migránsokat pénzügyi fenyegetésként jelenítik meg, roma megszállásról beszélnek. Ez a narratíva „juttatásturistáknak”, „jólétvásárlóknak” írja le mindazokat, akik nem akarnak dolgozni és visszaélnék az Unióban szabad mozgást garantáló 2004/38/EC direktívával. White szerint a média efféle diskurzusai olyan ideológiai fegyverré váltak az elit számára, amellyel a közvéleményt a kérvényezők, főképp pedig a bevándorolók ellen hangolhatták. Azt állítja, hogy ezek az üzenetek legitimálják a kérvényezőkre adott politikai válaszokat és „a kérvényezők megalázását; kizárását és stigmatizálását, ellenségességet szítanak, és azt érzékeltetik, hogy »mi« *jobb*ak vagyunk, mint »ők«” (WHITE 2014a, 3.). Ez a politikai polarizálás túlságosan merev, leegyszerűsítő és megőrző. A valóság ennél sokkal bonyolultabb: vannak, akik dolgoznak és adót fizetnek, de kapnak juttatásokat is, és vannak, akik ki-be járnak a munkaerőpiacon (WHITE 2014a).

A menedzseri szemléletű bürokrácia megszorításokat alkalmaz a juttatások kérelmezőinél, és a jóléti szolgáltatások reformjának eme eszközét azért használják, hogy csökkentse a költségeket, valamint a külföldi kérvényezőket munkára bírják. A külföldi segélykérelmezők számára kidolgozott eljárásokat általában olyan stratégiáknak állítják be, amelyek kivezetik a kérvényezőket a segélyek miatti függőségi helyzetből. Az eljárások azonban a különböző népcsoportok fölötti területi kontrollra is alkalmasak. Mivel az unióban belül a vízum már nem követelmény, a *bürokrácia megfigyelési eljárásai és korlátozó intézkedései veszik át geopolitikai szervező funkcióját*. Ugyanakkor ezek a megfigyelések és hatásuk az országok közötti mobilitásra igen problematikus jelenségek.

A továbbiakban bemutatjuk, hogy hogyan fonódnak össze a migráció és a jóléti szolgáltatások a kriminalizációs eljárásokkal, valamint azzal, hogy a segélyezési megfigyelés társadalmi megosztása hogyan működik az országos adminisztratív rendszer menedzser-szemléletében.

4.3.2. A gyanú elve mint a jóléti szolgáltatások területi politikája

Míg a migráció kriminalizálása történelmi jelenség, a mobilitás korlátozásának újfajta alkalmazása kifinomultabb és kevésbé látható formákat öltött. A kívülállás élménye könyvek, versek, dalok, filmek és egyéb művészeti ágak egyetemes témája. A legkülönbözőbb korok és helyek politikacsinálói – még a Tudorok is a 16. században – közigazgatási és büntető törvények kombinációjával igyekeztek megfékezni a szegények és koldusok vándorlását (WEBER–BOWLING 2008, 356.). Az unióban a külföldieket folyamatosan fenyegető, veszélyt és kiszámíthatatlanságot sugalló elemeknek állítják be (PARKIN 2013), Anderson (2013) pedig a migráció és a szegények kriminalizálásának kapcsolódását elemezve a szuverenitással, az állampolgársággal és az állammal kapcsolatos feltevésekkel is kapcsolatba hozta a jelenséget (ANDERSON 2013). Érdemes tehát tanulmányozni a migráció társadalmi-gazdasági helyzetén és a munkaviszonyokon alapuló kriminalizálását, illetve azt, hogy ez hogyan hat a vándorlók elrettentésére és ellenőrzésére (MELOSSI 2003). Melossi arra is rávilágít, hogyan változik a roma bevándorlók viselkedése a haszonturizmusra alapuló biztonsági intézkedések hatására, valamint hogy melyek az efféle osztályozásokon alapuló beavatkozások valódi hatásai.

Bár az újabb kutatások elsősorban a nem európaiak vagy illegális bevándorlók be-börtönzésére vagy kiutasítására koncentrálnak, vannak legális európai állampolgárok is, akiknek az esete azt mutatja, hogy a – társadalmilag-gazdaságilag és földrajzilag egyaránt – kívülállóknak ítélt emberek szabályozatlan mobilitása már régóta társadalmi nyugtalansággal és zűrzavarral kapcsolódik össze (PARKIN 2013, 3.). A migrációt kriminalizáló médiahíradásokban jól látható, hogy elmosódnak a migráció, a faj és az etnikum fogalmai közötti határok. Mint a fenti cseh példa mutatja, ezek az intézkedések jobbra szimbolikusak: arra szolgálnak, hogy a nagyközönség felé igazolják az újabb kontrollpolitikát.

Jogi kutatások általában arra a következtetésre jutottak, hogy a migráció kriminalizálásának hátrányos következményei (mint például a bizalmatlanság növekedése) túlszárnyalják a védelem esetleges pozitív eredményeit (FRA 2011; PARKIN 2013). Továbbá „tekintettel a tudományos közmegegyezésre a büntető törvények helytelen alkalmazását illetően a migráció kezelésében és a büntetőjog alapelveit fenyegető veszélyei tekintetében, az irodalomban meglepően kevés szó esik azokról a kulcskérdésekről” (PARKIN 2013, 18.), amelyek a *crimmigration* (migrációval kapcsolatos bűntények) trendek közbizalomra tett hatásáról szólnak.

Ahhoz, hogy megértsük ezeknek a jelenségeknek az egyes csoportokra, például a romákra, gyakorolt valós hatásait, meg kell vizsgálnunk a hivatalos szakpolitikai célok és azok valós eredményei közötti szakadékot.

4.4. Geopolitika és jóléti rendszerek

Az utóbbi évtizedekben a jóléti politika központi helyet foglalt el a migrációról szóló közbeszédben, s ez felkeltette a tudósok és a politikusok figyelmét, szakterülettől és pártpreferenciától függetlenül. Az európai bevándorlási politika harmonizációjáról szóló diskurzus a tagállamok között felerősíti azt az általános szemléletet, hogy a jólét vonzza a bevándorlást (BANK 2000, 149.). Egyrészt tárgyalás folyik a tagállamok között arról, hogy a különböző migrációs státuszú emberek közül kik jogosultak jóléti szolgáltatásokra, másrészt a jogosultsággal kapcsolatos kü-

lönbségekről és az egyes tagállamokban kapható juttatásokról. Schulzek (2012, 1) írja: „Jacques Chirac már 1999-ben megjegyezte, hogy »a jóléti juttatásokkal kapcsolatos helyzet képes minden korlátot lerombolni, amit a bevándorlással szemben emelhetünk«” (SCHULZEK 2012, 1.). Ennek következtében két fő tendencia jelent meg az európai jóléti politikákban: az egyik a tagállamok jóléti rendszereinek harmonizációja, a másik pedig a vállalkozói alapú új jóléti elv. Ez a két összeférhetetlen elv komoly bizonytalanságokat okozott az uniós és a helyi törvényhozásban a jóléti jogosultságokat, valamint ezek digitalizált megfigyelőrendszerekkel történő értékelését illetően.

4.4.1. Uniós szakpolitikák és állampolgári jogok

A jóléti politikákkal kapcsolatos igazi aggodalom 2004 után kezdődött, amikor az A8-országok (a 2004-ben csatlakozott országok) polgárai egyre nagyobb számban költöztek nyugati országokba és élni kezdték a befogadó országok különféle jóléti programjai által kínált lehetőségekkel.

A szociális szakpolitikák harmonizációja sürgető téma lett, miután a 2004/38/EC uniós direktíva meghatározta az uniós állampolgárok jogát arra, hogy „egy másik tagállamban tartózkodjanak három hónapnál nem hosszabb időtartamig”. Ez a direktíva a szociális támogatásokat és a tartózkodási jogot illetően elvileg azonos elbánást biztosít a nem munkakereső, nem aktív uniós állampolgároknak. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy: „A tagállamok maguk szabályozhatják saját társadalombiztosítási rendszerüket; ám ezeket a rendszereket az elmúlt 50 év folyamán uniós szintű koordinációnak vetették alá, annak biztosítására, hogy az emberek akkor is biztosítva legyenek és ne veszítsék el a jogaikat, amikor az Unión belüli szabad mozgásra vonatkozó jogokkal élnek. A 883/2004 számú szabályozás, a 465/2012 számú módosítással, uniós szinten modernizálni és egyszerűsíteni kívánta a társadalombiztosítási rendszerek koordinációjára vonatkozó szabályokat. Ez a társadalombiztosítás bizonyos területeire vonatkozik, de a szociális támogatásra nem” (ICF GHK 2013, 1.).

Ezek a szabályok aggodalmat keltettek azokkal a jogosultságokkal kapcsolatban, amelyek az uniós jog biztosít a nem aktív uniós bevándorlóknak, vagyis hogy igénybe vehetnek-e egészségügyi ellátást és más speciális juttatásokat. Még az is felmerült, hogy ez a jóléti turizmus „veszélyeztetheti az európai jóléti államok fenntarthatóságát” (ICF GHK 2013, 7.). Az emberi jogok, a társadalombiztosítás és a szociális támogatás fogalmainak megkülönböztetése az uniós jogrendben többféle korlátozás bevezetésének nyitott utat. Eltérő helyi értelmezéseket tett lehetővé, és megengedte az egyes tagállamoknak, hogy saját jogrendszerükben új ellenőrzési és kiválasztási mechanizmusokat vezessenek be.

4.4.2. „Control-Alt-Hack” – Ki kaphat társadalombiztosítást?

Az uniós szociális szakpolitika területén hosszan tartó vita folyt a „szociális Európáról” és a 883/2004-e számú szabályozásról, valamint az SNCB¹⁴-kre való jogosultságról. A vita főképp akörül zajlik, hogy mely juttatásokat harmonizálják a tagállamok között, és milyen

¹⁴ Az SNCB rövidítés a „special non-contributory cash benefit”-re, azaz a különleges, befizetést nem igénylő, készpénzes segélyekre utal.

feltételekhez kössék a jogosultságot. Az európai integráció kezdeti éveiben a szociálpolitika elsősorban a munkavállalók szabad mozgásának biztosítására irányult. Az egyes országok társadalombiztosítási rendszereit úgy koordinálták, hogy javuljon az országok között mozgó munkavállalók és családjaik helyzete. Leibfried és Pierson (1995) a szociálpolitikák integrációjának dinamikáját vizsgálva azt találta, hogy létezik egy „közösen gyakorolt politikai felügyelet a szociálpolitika fölött” (idézi FALKNER 2009, 4), amely sokszintű, erősen töredezett rendszerként működik, amely „rendszerben a tagállamok hatalma nemcsak összeadódott, hanem egyre inkább korlátozás alá is került” (FALKNER 2009, 10.).

A jóléti ellátás sokfélesége, azok finanszírozása miatt az egyes nemzeti jóléti rendelkezések és az uniós direktívák között bonyolult kölcsönhatás van. Ez a függőség problémákat jelent a nemzeti adminisztráció számára a juttatási kérelmek napi szintű kezelésében. Mivel ezek a szakpolitikák és irányelvek a szociális szolgáltatások helyi adminisztrációjában jelennek meg, a direktívák a vállalkozói szemléletű kormányzás új elvei szerint valósulnak meg, és a külföldi kérelmezők új társadalmi osztályozásához vezettek. A kérelmezők digitalizált jóléti felügyelete az alapszintű szolgáltatók megközelítésében is strukturális változásokat eredményezett.

4.5. A jóléti intézmények és a migráció szabályozásának viszonya

A jóléti felügyelet szociálpolitikai szemlélete határozza meg, hogy a felügyeleti mechanizmusok hogyan kategorizálják az embercsoportokat és milyen egyenlőtlenül kezelik az állampolgárokat a szolgáltatások és források elosztásának látszólag rutinjellegű folyamatai során (GILLIOM 2001). Az intézményeknek szélesíteniük kell a felügyeletet ahhoz, hogy következtetéseket vonjanak le a kedvezményezettek viselkedésére vonatkozóan. Ehhez részletes és bizalmas információkra van szükség a családra, az együttműködésre, a létfenntartási módokra és személyes szükségletekre vonatkozóan. Az utóbbi években a digitalizált adatkezelés elterjedése rendkívüli módon megnövelte a megfigyelés által biztosított hatalmat, ami újfajta fenyegetést jelent a személyes autonómiára.

Az említett mechanizmusok közötti interakció vizsgálatához meg kell határozni azokat az interakciókat, ahol az ellendinamika megjelenhet, azaz az egyenlőtlenül elosztott terhek és juttatások rendszerében hogyan reagálnak erre az ügyfelek. Az új szakpolitikák egyre korlátozóbbak, és a célzott megszorítások könnyen lekövethetők a jóléti rendszer különféle jogosultsági szintjein, illetve a szolgáltatók hivatali menedzsmentje számára.

4.5.1. Az állandó tartózkodási hely tesztje

Az Egyesült Királyságban elérhető szociális ellátásra való jogosultság megszerzéséhez nemcsak az uniós bevándorlók, hanem minden EGT-beli állampolgár (Európai Gazdasági Térség) olyan speciális kívánalmaknak köteles eleget tenni, amelyek az angol állampolgárok számára nem kötelezők. Miután egy külföldi igénylő megkapta a bankszámláját és a bérleti szerződésén alapuló társadalombiztosítási számát, még egy NHR (*National Habitual Residence* – tartózkodási hely) tesztnek is meg kell felelnie. A tesztet a konzervatív kormány vezette be 1994-ben, hogy korlátozza a bevándorlók számára elérhető állami

szolgáltatásokat. Állami segílyt vagy juttatást csak úgy lehet igényelni, ha az igénylő bizonyítja, hogy állandó tartózkodási hellyel rendelkezik a Közös Utazási Területen (*Common Travel Area* – CTA: Egyesült Királyság, Csatorna-szigetek, Man-sziget, Ír Köztársaság) belül. Továbbá igazolni kell, hogy az Egyesült Királyságban szándékoznak maradni, és „értékelhető idő” óta ott is tartózkodnak. 2014. január 1-je óta, amikor a teszt átdolgozott változata életbe lépett, a jogosultságok csak akkor elérhetők, ha az igénylő előzőleg három hónapig folyamatosan a CTA területén tartózkodott. Azoknak az EGT-polgároknak, akik munkakeresés céljával érkeznek Angliába, szintén ki kell tölteniük ezt a tesztet, hogy bekapcsolódhassanak az angol munkaerőpiacra.

A második, a „letelepedési jog teszt” szabálya különösen ellentmondásos; a munkáspárti kormány vezette be 2004-ben, hogy megelőzze az újonnan csatlakozott kelet-európai államokból érkezők jóléti turizmus céljából való beutazását. Ez a szabály kimondja, hogy a gazdaságilag inaktív bevándorlóknak, akik se nem dolgoznak, se nem keresnek munkát, önfenntartóknak kell lenniük, ha Angliában akarnak élni. Nem kaphatnak jövedelemplótló támogatást (*Income Support*), álláskeresői támogatás (*Jobseeker’s Allowance, JSA*), jövedelemalapú munkakeresési segílyt, nyugdíjkiegészítést, lakástámogatást (*Housing Benefit*) vagy gyermek után járó juttatásokat. Az EU ezt diszkriminatívnak találta, de David Cameron miniszterelnök szerint a megszorító intézkedésekre szükség volt a „bűnös uniós jóléti igények” megfékezésére, s a teszt célja az volt, hogy „megakadályozzák a brit jóléti rendszerrel való visszaélést” (WINTOUR 2013, 1.).

A megközelítést egyesek arra való kísérletként értékelték, hogy „sietve akadályt gördítsenek az elé, hogy az uniós bevándorlók hozzájussanak a juttatásokhoz, válaszképpen arra a politikailag érzékeny döntésre, amelynek értelmében 2014. január 1-jétől megszűntek a romániai és bulgáriai vendégmunkásokra kirótt korlátozások” (RUTLEDGE 2014a). Ez a törvényi változás radikálisan befolyásolta az uniós bevándorlók hozzáférését a munkakeresési segílyekhez. A megszorításoknak szándékoltan országos hatásuk volt; a bevándorlókat egyik városból a másikba szorították, ahol azután megismétlődtek ugyanezek az eljárások, ugyanezekkel a szolgáltatókkal.

4.5.2. A társadalmi osztályozás eszköze és a megszorítások

Ha egy külföldi megfelelt az NHR-tesztnek, különféle online igényléseket adhat be. A kelet-közép-európai bevándorlók leggyakrabban munkakeresési segílyt és jövedelmi támogatást igényelnek, mivel olyan foglalkoztatási ügynökségek által közvetített rendszertelen munkából élnek, amelyek nem tudnak rendszeres bevételt biztosítani számukra.

Ezek az igények a külföldi – és bármilyen Egyesült Királyság-beli – igénylőket a JCP irodáihoz irányították. Ezek az irodák foglalkoztak olyan programokkal, mint az *Employment Zones* és a *Pathways to Work*. Azzal, hogy a munkakeresést kötelezővé, elmulasztását büntethetővé tették, a munkanélküliek életét számos szempontból szabályozták.

2012. október 19-étől kezdve minden munkakeresési segílyt igénylőnek kötelező volt munkát keresni online, a Universal Jobmatch honlapján. Ez az elektronikus rendszer egy kormányzati portálról érhető el, amelyet a Monster.com magáncég kezel, ami jól illusztrálja az állam és a magánszektor összefonódását ebben a menedzserszemléletű új jóléti rendszerben. Azoknak a munkakeresőknek, akik nem rendelkeznek a szükséges számítógépes készségekkel,

internetes tréningeket szerveznek. Ám sokan arra sem képesek, hogy JCP-ügyfeleknek jelentkezzenek online. A munkakeresőknek heti 30 órát kell munkakereséssel tölteniük, a kötelező *Work Programme*-on túl, vagy közhasznú munkát (*community service*) kell végezniük.

A bevándorlók anyagi jóléte szempontjából az ügyfél–menedzser interakció központi fontosságú, mivel minden egyéb jóléti vonatkozásban a JCP-szerződésüktől függnek. Az irodák és az ügyfelek között számos akadály nehezíti a hatékony kommunikációt. Először is nagyon kevés élő, személyes kontaktusra van lehetőség és az a kevés is többnyire a kérvényezők helyzetének és tevékenységének ellenőrzéséből áll; segítségükre viszont alig van lehetőség. Másrészt sok ügyfélnek nincsenek meg a szükséges, alapvető internethasználati ismeretei, így nem tudják az internetes munkakereső applikációkat rendeltetésszerűen használni. Továbbá az ügyintézők körében magas a fluktuáció, a jogi helyzet pedig gyakran változik, így az ügyfelek sokszor nem jutnak hozzá a legfrissebb, számukra releváns információkhoz. Így az igénylők kifizetéseit gyakran már az előtt leállítják, mielőtt azok megérthetnék, hogy nem teljesítették a JCP által előírt kötelezettségeket.

Az ügyintézők tevékenysége, céljai és szankcionálási rendszerük sem kellően átlátható, s ezzel a média is gyakran foglalkozik. Külföldi igénylők és angol állampolgárságú munkakeresők gyakran érzik úgy, hogy bűnözőkként kezelik őket, amikor nyomon követik munkakereső tevékenységüket. Ha úgy tűnik, hogy nem jelentkeznek elég megüresedett posztra, leállítják a segélyüket. Azért is megbüntetik őket, ha önszántukból hagyják el a munkahelyüket, vagy visszautasítanak egy megüresedett állást: az első büntetési időszak 13 hétig is terjedhet, a második 26 hétig, a harmadik akár három évig is. Mindez súlyosan érinti ezeknek a családoknak a lakáshelyzetét, mivel a lakhatási támogatás és az álláskeresői támogatás iránti igények összekapcsolódnak. Sok közép-kelet-európai bevándorló – a munkából adódó rendszeres jövedelmükön túl – országok közötti mobilitása a forrásoktól való hozzáféréstől függ. Ha elhagyják az országot, elveszítik a jogosultságukat. A jóléti szolgáltatásoktól kapható további juttatások kölcsönös függősége kulcsszerepet játszik abban, hogy le tudnak-e telepedni valahol, vagy tovább kell költözniük egy másik körzetbe. Az ellátásokhoz való hozzáférés korlátozása maga is változásokat eredményez az ügyfelek mobilitási mintázatában.

4.5.3. Tapogatózás a sötétben – Az uniós polgárok jogosultsági szabályainak változása

A segélyekre és juttatásokra való helyi jogosultságok szabályainak és gyakorlatának ismerete központi szerepet játszik az igénylők Európán belüli mobilitásában, nemcsak a selektivitása, hanem a büntetések miatt is. Az Egyesült Királyságban, amennyiben a közép-kelet-európai igénylők sikerrel átmennek az NHR-teszten – a munkaerőpiaci helyzetüktől függően –, különféle forrásokhoz juthatnak hozzá. Csakhogy ezeket az indikátorokat nem ellenőrzik rendszeresen, és erre nem is figyelmeztetik őket. Így ha az igénylők elhagyják az országot és közben tovább kapják az adókedvezményt, a később visszakövetelt havi túlfizetésekből adódóan a jogtalanul kifizetett adókedvezmények miatt jelentős adósságuk keletkezhet. További gondot jelenthet, hogy az alábbi típusú igényléseknek is vannak következményei az önkormányzati adócsökkentésre, az adókedvezményre és a lakhatási hozzájárulásra való jogosultságot illetően:

- A *lakhatási támogatás (Housing Benefit)* a legjelentősebb anyagi támogatás a juttatásoknak kiszolgáltatót külföldi állampolgárok számára. A juttatást, amely csökkenti a bérlő által fizetendő bérleti díjat, a Társadalombiztosítási Hozzájárulásokról és Juttatásokról szóló 1992-es törvény határozza meg. Csak azoknak jár, akiknek bérleti díjat kell fizetni és állandó tartózkodási engedélyük van az Egyesült Királyságban.
- A támogatási kérelem bizonyos elemei büntetést vonhatnak maguk után, ezzel is ösztönözve a helyi hatóságokat az adott költségelem ellenőrzésére. Mivel a lakhatási segély a legmagasabb az összes juttatás között, nagy hatása van az újonnan érkezettek életkörülményeire, különösen arra, hogy le tudnak-e telepedni a befogadó országban.
- Az *álláskeresői támogatás (Jobseeker's Allowance, JSA)* egyfajta munkanélküli segély azok számára, akik valóban munkát keresnek. Része a társadalombiztosítási juttatási rendszernek, célja az, hogy fedezze a létfenntartási költségeket, amíg az igénylő munkanélküli ((2013–2014-ben végzett terepmunkám idején ez heti 71 font volt). Ezt a társadalombiztosítási iroda (Social Security Agency¹⁵) kezeli. Hozzájáruláson vagy jövedelmen alapulhat, a támogatásra való jogosultság megszerzéséhez az igénylőnek ki kell jelentenie, hogy aktívan keres munkát, és ki kell töltenie egy beleegyező nyilatkozatot, valamint meg kell jelennie egy új munka kereső interjún. További kötelezettség, hogy kéthetenként fel kell keresnie egy munkaügyi kirendeltséget, ahol „alá kell írnia” egy tanúsítványt, hogy még mindig aktívan keres munkát. Az igényléseket egy jogi számítógépes rendszerben rögzítik.
- A *foglalkoztatási és támogatási járadék (Employment and Support Allowance, a továbbiakban: ESA)* egy 2008-ban bevezetett állami juttatás. Az ESA szintén vagy hozzájárulás- vagy jövedelemalapú. Ha az igénylő megfelel az országos biztosító feltételeinek, akkor hozzájárulásos ESA-t igényelhet maximum egy évre (a munkával kapcsolatos részre) vagy határozatlan időre (a támogatási részre). A jövedelemmel kapcsolatos ESA-hoz ki kell tölteni egy tesztet az anyagi helyzetről, de ha az igénylők mindkét feltételrendszernek megfelelnek, akkor megkaphatják a jövedelemalapú és a hozzájárulásos ESA-t is.
- A *jövedelempótló támogatás (Income Support)* jövedelemalapú juttatás az Egyesült Királyságban azoknak az alacsony jövedelmű személyeknek, akiknek 16 000 fontnál kevesebb megtakarításuk van. Igényelhetik a 16 év és a hivatalos nyugdíjkor között lévők, akik heti 16 óránál kevesebbet dolgoznak, és elismert okuk van arra, hogy miért nem keresnek aktívan munkát (például betegség, rokkantság vagy gyermekgondozás stb.).
- *Adókedvezményt* a kormány és az önkormányzat biztosít. Nem azonos az egyén adóbevallásához kapcsolódó kedvezménnyel. A legtöbb juttatástól eltérően ezt a királyi jövedelmi és vámhivatal (*Her Majesty's Revenue and Customs, a továbbiakban: HMRC*) fedezi. A közép-kelet-európai bevándorlók szempontjából kétféle adókedvezmény-lehetőség fontos:
  - *Gyermek után járó adókedvezmény (Guardian's Allowance, Carer's Allowance)* a gyermekgondozási segélyen felül jár azoknak a családoknak, akiknek a jövedelme

¹⁵ Társadalombiztosítási Iroda, a Department of Social Development (Társadalmi Fejlesztési Minisztérium) végrehajtó szerve.

nem éri el a 32 200 fontot. Ez az adókedvezmény attól függetlenül jár, hogy a családnak van-e nettó adófizetési kötelezettsége, valamint van-e munkájuk vagy nincs. Rokkant gyerekek után ez az érték magasabb.

- *Munkavégzési/munkabér után járó adókedvezmény* azoknak folyósítható, akik dolgoznak, viszont alacsony a jövedelmük. A 2003 áprilisában bevezetett visszatérítendő adókedvezmény-rendszer része, és ehhez is szükséges a rászorultságigazolás-teszt.
- *A rokkantsági ellátás (Personal Independence Payment, a továbbiakban: PIP)* bizonyos egészségi állapot vagy rokkantság esetén nyújt segítséget. Nem kell hozzá felmérni az anyagi helyzetet, nem hozzájárulásalapú, és attól függetlenül jár, hogy a kedvezményezett dolgozik-e, vagy sem. A PIP attól függ, hogy az állapot milyen hatással van a személyre. A PIP-et a 2012-es jóléti reform törvény (*Welfare Reform Act*) tartalmazta, ez lépett a 16–64 év közötti korosztály számára a korábbi rokkantsági segély (*Disability Living Allowance, a továbbiakban: DLA*) helyébe.
- *Az ápolási segély* nem hozzájárulásos társadalombiztosítási juttatás 65 év feletti rokkantak számára, amelyről az 1970-es országos biztosítási törvény (*National Insurance Act*) rendelkezett. Az igénylőnek bizonyítani kell, hogy testi funkciói ellátásához segítségre vagy folyamatos felügyeletre van szüksége. A felügyelet azt jelenti, hogy valakinek éjszaka ébren kell vigyáznia az igénylőre. Az igénylőknek a feltételeket legalább hat hónapig teljesíteni kell, mielőtt jogosulttá válnának erre a segélyre, kivéve, ha végállapotú betegségben szenvednek.
- A jogosultságok szabályozása és a gyakorlati jogalkalmazás alapvetően kihat az újonnan érkezettek életére: igyekeznek begyűjteni a legújabb információkat ezekről a jogszabályi változásokról, hogy megtarthassák jogosultságaikat.

A fentiekben felsorolt ellátások gyorsan változnak, vagy éppen el is tűnnek, mint például a családi kedvezmények vagy a rokkantsági segélyek. A juttatásokat ugyanis rendszeresen átstrukturálják vagy átnevezik, még akkor is, ha a változásokat fokozatosan vezetik is be. Például a DLA-juttatásra 2001 óta nem lehet pályázni, de máig több ezren kapják. Az Income Support funkcióit pedig, ami az egyik legfontosabb juttatás volt, szétosztják más, még meg nem határozott juttatások között. A folyamatos változás nemcsak az igénylők, de a hivatalnokok számára is nehezen követhető, s ez utóbbiaknak még össze is kell hangolni a különböző aktuális rendelkezéseket, igényeket és kifizetéseket (SPICKER 2011). A jogszabályok és a gyakorlat folyamatos átalakulása új és újabb megküzdési stratégiák kialakulását váltja ki az Egyesült Királyságban már letelepedett bevándorlók körében.

4.6. A körkörös csapda – Jóléti megszorítások mint a mobilitás irányító eszközei

David Cameron miniszterelnöksége idején a konzervatívok politikai narratívájának részeként a szociális juttatásokat úgy állították be, mint amelyek veszélyes vonzerőt gyakorolnak a közép-kelet-európai bevándorlókra, akiket lusta, haszonleső potyázókként festettek le, s akik a keményen dolgozó angol adófizetők közül élnek. A narratíva szigorúbb NHR-teszteket, a családokért (vagy tévedésért) súlyosabb büntetéseket és az igénylők által szolgáltatott adatok alaposabb ellenőrzését eredményezte.

A megszorítások első komoly hulláma a 2012-es jólétireform-törvénnyel kezdődött. A 2012. március 8-án életbe lépett törvény megváltoztatta a brit társadalombiztosítási rendszert, korlátozva „az új uniós bevándorlók hozzájutását jóléti juttatásokhoz, a munkakeresési juttatás megszerzését hozzákötve egy hat hónapos kötelező állandó tartózkodáshoz” (RUTLEDGE 2014a, 11.). A 2013. április 1-jén életbe lépett törvény rendelkezései fontos változásokat hoztak a lakhatási támogatás, a szociális alap, a gyermekgondozási támogatások, a JSA, a PIP és egyéb juttatásokhoz való hozzájutásban a közép-kelet-európai külföldi állampolgárok számára. A törvény megszüntette a diszkrecionális szociális alapot, a közösségi gondozási pénzeket és a kríziskölcsönöket. Ehelyett a helyi hatóságoknak adtak pénzt, hogy saját körzetükben ők gondoskodjanak az ellátásról. Az intézkedések nagy része több felelősséget rótt a helyi hatóságokra és arra ösztönözte őket, hogy fokozottabban ellenőrizzék az ügyfeleket. A szociális szakpolitikák *megszorító rendelkezései* közvetlenül is érintik az EU-s bevándorlók életét:

- Az első komoly megszorítás a *juttatási plafon meghatározása* volt, amely egy dolgozó háztartás átlagos nettó jövedelmét maximalizálta (például egyetlen személynek jelenleg nem utalható ki heti 350 fontot meghaladó összeg; családoknak – egyedülálló szülőknek és gyermekes pároknak – pedig maximum heti 500 font jár). Az előző bekezdésekben leírt juttatások nagy része beletartozik ebbe az összegbe. Az Országos Lakásszövetség nem szándékolta mellékhatásai miatt erőteljesen bírálta ezt az intézkedést.
- Az *alulkihasználtsági büntetés*, amelyet ellenzői „hálószobaadónak” vagy „vendégszoba-támogatásnak” hívnak, a lakhatási hozzájárulást 14%-kal csökkenti egy plusz szoba esetén, 25%-kal kettő vagy több plusz szoba esetén. Az új lakhatási hozzájárulás a szobák és az ingatlanban lakó személyek számát veszi figyelembe, és csökkenti a bérelt ingatlanra fizethető összeget. Ha becslés szerint a bérelt ingatlanban túl sok helyiség van a benne lakók számához képest, a lakhatási hozzájárulásokat jelentősen csökkentik. A szabály az önkormányzati és lakásszövetkezeti lakásokra érvényes, és kimondja, hogy minden 10 év alatti gyerekek egy szobában kell lakni, minden azonos nemű 16 éven alulinak szintén; viszont a rokkant bérlők gondozóinak, ha éjszaka is jelen kell lenniük, saját szoba jár.
- Az *általános támogatás* a fő rászorultsági alapú juttatásból és adókedvezményből hatot helyettesít – a JSA-t, a lakásfenntartási támogatást, a munkajövedelmi adókedvezményt, a gyermek után járó adókedvezményt, a foglalkoztatási és támogatási juttatást és a jövedelemtámogatást. Ez az egyetlen rászorultsági alapon működő kifizetés, amely alacsony jövedelmű, dolgozó embereknek, illetve munkanélkülieknek jár (DWP 2010). A támogatás azzal kívánja növelni a munkavállalási hajlandóságot, hogy az időleges foglalkoztatású, alacsony bérezésű munkában dolgozók számára megkönnyíti a munkahelyváltást, figyelve arra, hogy közben ne veszítsék el a juttatásokat, és leegyszerűsíti a juttatási rendszert azzal, hogy egyetlen kifizetésben egyesít többféle juttatást.
- Az önkormányzati adókedvezményt az önkormányzati adótámogatás nevű új rendszer váltotta fel, amely az *általános támogatási* rendszer része. E változás életbe lépése előtt a juttatásokat, engedményeket, mentesüléseket és csökkentéseket a központi kormányzat fedezte azoknak az igénylőknek a támogatására, akik nem tudták fizetni az önkormányzati adót. A szabályozás, az igényfelmérések ellenőrzése és a kifizetések

most átkerültek a helyi hatóságokhoz, de a költségvetést 10%-kal csökkentették, így az önkormányzatok is kénytelenek korlátozni a támogatási kifizetéseket.

- A rokkantsági ellátást (PIP) fokozatosan felváltotta a rokkantsági segély (DLA). A juttatást 2013 áprilisában kísérleti programként vezették be Észak-Nyugat- és Észak-Kelet-Angliában, majd 2015 októberében egész Nagy-Britannia területére kiterjesztették. Az igénylőknek felmérési eljárásban kell bizonyítaniuk az erre való jogosultságukat. A vizsgálatnak az igénylés előtt három hónappal le kell zajlania, az igénylőnek az igénylés után pedig legalább kilenc hónapig meg kell felelnie a vizsgálat elvárásainak. A kifizetések a rokkantság súlyosságától függenek, és alapjában a napi tevékenységek ellátásának képességéhez és a mozgásképességhez alakítják őket. Az igénylések jogosultságát időszakosan újra ellenőrzik; a rokkantság típusától függően az igénylő egy rövidebb, kétéves vagy hosszabb, 5–10 éves rokkantsági ellátáshoz jut. A vizsgálatokat jellemzően magáncégekhez, például az Atos egészséggondozóhoz szervezték ki.

Az Atos egészséggondozót, amely a képességfelméréseket végezte, számos vád érte amiatt, hogy indokolatlanul csökkentette rokkant ügyfelek juttatásait, akik közül emiatt néhányan öngyilkosságot követtek el. A jelentés¹⁶ szerint 2012 óta a minisztérium 49 esetben rendelt el szakértői vizsgálatot juttatásigénylők halálesetével kapcsolatban. Noha a csökkentések az összes jóléti juttatásigénylőt érintették Angliában, további új intézkedések kifejezetten azokat az újonnan érkezőket célozták, akik állami juttatásokban bíznak.

A 2006-os bevándorlási szabályozás (Európai Gazdasági Térség) módosítását 2013-ban fogadták el. Rutledge szerint a módosítás 6 hónapos törvényi vélelmet határoz meg az álláskeresői támogatáshoz, és a Szabályzat változtatott a „munkakereső” és a „dolgozó” meghatározásán (RUTLEDGE 2014a):

- Azoknak az EGT-állampolgároknak, akik az Egyesült Királyságban szeretnének tartózkodni, miközben munkát keresnek, kezdettől fogva bizonyítaniuk kell, hogy valóban aktívan keresnek munkát, és hogy valós esélyük van az alkalmaztatásra.
- Azoknak az EGT-állampolgároknak, akik a visszatartott munkavállaló (retained worker, azaz aki önkartán kívül munkanélküli) státuszt szeretnék megkapni, a kezdettől fogva bizonyítaniuk kell, hogy valóban keresnek munkát, és hogy valós esélyük van az alkalmaztatásra.
- EGT-állampolgárok 6 hónapnál tovább nem tarthatják meg munkakeresői vagy visszatartott munkavállalói státuszukat, csak ha „nyilvánvaló bizonyítékot” szolgáltatnak arra, hogy valós esélyük van az alkalmaztatásra.
- A dolgozói státusz megtartásának abszolút időbeli korlátja 6 hónap minden EGT-állampolgár számára, aki visszatartott munkavállalói státuszú, és 12 hónapnál kevesebbet dolgozott, mielőtt önhibáján kívül munkanélküli lett.

2014 januárjában a brit kormány újabb intézkedéseket vezetett be. Ezek szűkítették az EGT-beli bevándorlók hozzáférését a jövedelemalapú álláskeresői támogatáshoz. A legfontosabb változtatás a törvényi vélelem bevezetése volt, azaz a jövedelemalapú álláskeresői segélyre

¹⁶ https://ico.org.uk/media/action-weve-taken/decision-notice/2015/1424160/fs_50557638.pdf. (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)

való jogosultság három hónapra csökkentése, kivéve, ha az álláskereső sikerrel szerepel a valós munkakilátás (*Genuine Prospect of Work*, a továbbiakban: GPoW) felmérésen (RUTLEDGE 2014b). Ezt összekapcsolták a minimálbérkülöb-irányelvvel annak meghatározására, hogy egy EGT-állampolgár előző vagy jelenlegi munkája valósnak és hatékonyan minősíthető-e annak eldöntésében, hogy van-e joga az Egyesült Királyságban tartózkodni dolgozóként, vagy megtarthatja-e dolgozói státuszát, miután önhibáján kívül munkanélküli lett.

2014. november 20-án a társadalombiztosítási tanácsadó bizottság (*Social Security Advisory Committee*) jelentést tett közzé, amelyben bírálta azokat a szabályokat, amelyek az EGT munkakeresőinek bizonyos csoportjaitól megvonták a lakhatási támogatásra való jogosultságot. Rutledge (2014b) írja: „a bizottság aggodalmát fejezi ki ezeknek az intézkedéseknek a hatásai miatt, például azoknak az EGT-beli bevándorlóknak az esetében, akik számára a »hazatérés« nem reális vagy megvalósítható opció” (RUTLEDGE 2014b). Szerinte szerint „a tagállamoknak nem kellene a tartózkodási jog feltételét általános szabályként alkalmazni, amely automatikusan kizár uniós állampolgárokat, ha a szociális támogatás iránti kérelmük idején gazdaságilag nem aktívak” (RUTLEDGE 2014b, 4.). Úgy látja, hogy a „kormány igyekszik elriasztani az EGT bevándorlóit attól, hogy az Egyesült Királyságba jöjjenek, ha nem rendelkeznek határozott állásajánlattal, vagy reális eséllyel a munkához jutásra. Azoknak, akik munkakeresőként érkeznek az Egyesült Királyságba, maguknak kell biztosítaniuk a forrásaikat a lakhatásukhoz és minden egyéb saját vagy családi szükségletekhez, amíg itt tartózkodnak. Azoknak az EGT bevándorlóknak, akik nem tudnak munkát találni, nincsenek megtakarításaik vagy támogató hátterük, s így a nyomort kockáztatják, a legjobb opció a hazatérés” (RUTLEDGE 2014b, 5.).

2015. február 9-én a minisztérium megjelentette a DMG Memo 2/15-öt, amely úgy rendelkezik, hogy a valós munkakilátás felmérést terjesszék ki minden EGT-állampolgárra, akinek az álláskeresői támogatásra való jogosultsága 2014. január 1-je előtt kezdődött. Az ügyfelek brit tartózkodási engedélyének és az álláskeresői támogatásra való folyamatos jogosultságának felülbírálatára egy beszélgetés során, három hónapon belül kerül sor. Ha az igénylő csak munkakeresőként számít a tartózkodási engedélyre, meggyőző bizonyítékot kell szolgáltatnia arról, hogy a közeljövőben valós esélye van a munkába állásra (KENNEDY 2015, 17.).

4.7. Bermuda-háromszög – A juttatások igénylésének bonyolultsága

A jóléti intézkedések alkalmazásában kétféle nehézség rejlik: 1. eleve zavaros, hogyan lehet megkapni a juttatásokat, 2. az egymást átfedő juttatások tovább nehezítik a brit állami támogatásokra való jogosultság megszerzését. A rendszer összetettsége miatt azok a bevándorlók, akik egyébként nem próbálnák kihasználni a rendszert, végül is visszaélnének a szolgáltatásokkal, mert ezt tanítja nekik a bonyolult igénylési folyamat. Mondhatjuk azt is, hogy az Egyesült Királyságnak sikerült olyan neomenedzseri szemléletű, digitalizált jóléti rendszert felépítenie, amely lényegében éppen arra a viselkedésre kényszeríti a bevándorlókat, amelyeket meg akarna előzni.

Noha a harmonizációk és megfeleltetések összekapcsolják a különféle juttatásokat, a rendszer bonyolultsága megtanítja az ügyfeleket bevételeik bejelentett körülményeiktől függő növelésére. Az ügyfelek igyekeznek megtanulni az igényeik jogosultságának és ellenőrzésének

előfeltételeit. Ha hiba csúszik az igénylési folyamatba, meglátják az adott szerkezet hibáit és gyengéit. Az igények kölcsönkapcsolatain túl az igénylők megtanulják a bonyolult juttatások (álláskeresési támogatás, jövedelempótló támogatás) vagy a több részből álló juttatások szabályait. Az igazi kihívás az, ha több és egymással átfedő juttatás kapcsolódik össze.

Five types of complexity című cikkében Spicker (2005) az intézmények, az állandóan változó irányelvek és juttatási szabályozások egyenetlenségét írja le (SPICKER 2005). Egyes szabályok lényegesek, mint például a pontozásos rendszer, annak eldöntésére, hogy ki felel meg bizonyos kritériumoknak. A további szabályoknak két fő csoportja van: 1. feltételes és 2. adminisztratív. A feltételes szabályoknak is több fajtájuk van: „egyes juttatások morális feltételekhez kötődnek, például az önkéntes munkába állás és a készenlét a munkára” (SPICKER 2005, 3.). Az adminisztratív szabályok az ügyintézési eljárások bonyolultságából adódó nehézségekkel foglalkoznak, mert „a juttatási rendszer úgy változik, mint a sivatag homokja” (SPICKER 2005, 3.). Nem kétséges, hogy bizonyos juttatások szolgáltatásában a szakértelem csökkenéséhez vezet a helyi irodák átszervezése, az ügynökségi rendszer, a digitalizáció, az újfajta közigazgatás és az intézmények munkamegosztásának radikális megváltoztatása. Az adminisztratív folyamat háromféle változása vezethet a szakértelem csökkenéséhez: az első a számítógépesítés, mivel a technológia képtelen a szükséges bonyolult folyamatokat kezelni. A második az adatkezelés, mivel mindenképp két példányt kell tárolni, és a példányok a különböző irodák között is vándorolnak (SPICKER 2005, 4.), ugyanakkor nem férhet hozzájuk bárki. A harmadik az irodák közti egyre erősebb munkamegosztás (helyi iroda, regionális iroda, országos intézmény), ami óhatatlanul félreértésekhez vezet.

A legnagyobb kihívás azonban a folyamatok időigényessége és az egyéni körülmények változásai, hiszen az ügyfelek mozognak, megnőnek, öregszenek, elválnak, és a juttatások arra épülnek, hogy az ügyfelek helyzetük tudatában jelentik az abban történt változásokat. Ez az a pont, ahol az ügyfelek vagy visszaélhetnek a szolgáltatókkal való kommunikációval (vagy annak hiányával), vagy annak áldozatául esnek és megbüntethetik őket. A rövid távú szerződések, az alkalmi vagy időszakos munkák, a fizikai állapot változásai, a rokkantság stb. növeli a bizonytalanságot és megbízhatatlanná teszi a felméréseken alapuló becsléseket. A jövedelem és a civil státusz is változik, következőképpen az irodáknak újra ki kell számolni a juttatásokat a különböző időszakokra. A túlfizetéseket gondosan figyelik, és nem törődnek azzal, hogy képesek-e az ügyfelek visszafizetni, és ez növeli-e bennük a félelmet és a haragot, mert csalással vádolják őket. A hosszú távú kifizetések a leghatékonyabbak, amikor nem függenek más juttatásoktól és stabil körülményeken alapulnak, mint például az állami nyugdíj és a gyermek után járó támogatás. Ezzel együtt továbbra is gondokat okoz és mindkét oldalon bizalmatlanságot szül az igénylések prioritása körüli vita és az adóhatóság túlzott óvatossága a többszörös igények vonatkozásában (SPICKER 2005, 3–5.).

4.7.1. Sakkozás a juttatásokkal – A jogosult dolgozó bevándorló besározása

A korábbi bekezdésekben utaltunk már rá, hogy az újonnan érkezetteknek bizonyítaniuk kell, hogy képesek saját helyzetükkel megbirkózni, mert csak így lehetnek jogosultak a brit jóléti szolgáltatásokra. Ha a bevándorló meggyőzően bizonyítja, hogy valós esélye van törvényes munkát találni, rövid időre meghosszabbíthatják az álláskeresési támogatást. Ha nem, akkor ez a segély megszűnik, és vele automatikusan megszűnik a lakhatási támogatás

is. Az ellentmondás jól érzékelhető: végső soron csak azok szerezhetnek jogosultságot a támogatásokra, akik egyébként is csaknem önellátóak és valószínűleg nincs szükségük rendszeres támogatásra. Ráadásul ugyan az álláskeresői támogatást igénylő újonnan érkezettek és a brit állampolgárok aránya ismeretlen, ezek az előfeltételek eleve azt sugallják, hogy külföldi uniós állampolgár inkább ne támaszkodjon juttatásokra az Egyesült Királyságban. Még ha a bevándorlók meg is próbálnak támogatást kérni, a 2002. évi állampolgársági, bevándorlási és menekültügyi törvény a gyermekjogi törvény 17. §-ában korlátozza a nekik juttatható támogatást. A helyi hatóságokat túlterhelik az időigényes felmérések és bonyolult ügyek, amelyek lefoglalják a munkatársakat és az erőforrásokat, kevés idő és kapacitás marad arra, hogy jogi segítséget nyújtsanak külföldi igénylőknek (RUTLEDGE 2015). Az igénylést beadni akaró külföldiek számára csak az informális tudakozódás, a civil szervezetek vagy a próba szerencse technikája marad.

Röviden szólva az új keletű jogi megközelítések és hatásaik a társadalmi osztályozás eszközeivel növelik a méltánytalan elbánás veszélyét. A központi hatóságok úgy gyakorolnak nyomást a terepen dolgozóakra, hogy a közszolgákat jobb eredmények elérésére ösztönzik. Diller (2000) arra figyelmeztet, hogy „ez különféle formákban megy végbe, például teljesítményalapú értékelési rendszerekkel és a jóléti irodák intézményi kultúrájának újrafogalmazásával. Ezek a technikák annak a széleskörű új irányzatnak a részei a közigazgatásban, amely a vállalkozói működést igyekszik meghonosítani a kormányzati szerveknél. A jóléti adminisztráció új rendszerében a kritikus szakpolitikai korlátozások inkább az ösztönzési és értékelési rendszerekben észlelhetők, kevésbé valami óriási formális szabályozásban. Mivel a szakpolitikai döntések kevésbé átlátható módon születnek, kevesebb a lehetőség a nyilvános hozzászólásra. Ráadásul csökkent az adminisztratív meghallgatások hatékonysága, amelyek a kedvezményezettek számára az intézmények felelősségét volnának hivatottak biztosítani” (DILLER 2000, 121.).

4.7.2. Jóléti bűnözővé nyilvánítás – A jóléti visszaélések percepciói

A célorientált hivatali professzionalizmus egyik megnyilvánulása, hogy növekszik a kedvezményezettekkel szembeni ellenséges hangulat, miközben visszaélési vádakkal próbálják csökkenteni a jóléti kifizetéseket (KOHLER-HAUSMANN 2007, 333.). Ez a gyanúalapú szolgáltatási rendszer az ellenőrzést az ügyfelek magánéletének megsértésével terjeszti ki. A büntető állami politika érezhetően hatással van a közvélekedésre.

A visszaélések vizsgálata és büntetése mindig is része volt a jóléti adminisztrációnak. Az 1970-es évektől kezdve a büntető és a jóléti rendszer olyan módon fonódott össze, hogy megteremtse a kedvezményezettek fegyelmezésének új politikai, törvényi és technikai eszközeit. A csalásellenes kezdeményezések mélyen ágyazódnak a jóléti intézményeknek a kiadások csökkentéséért folytatott hosszú küzdelmébe (KOHLER-HAUSMANN 2007, 332.). A végrehajtási intézmények új feladatokat kaptak a jóléti visszaélések felderítésében és megbüntetésében. A kedvezményezettek fokozott ellenőrzése, szándékolatlan mellékhatásokkal, például a hajléktalansággal, még jobban marginalizálta az igénylőket. „A jóléti visszaélésekkel kapcsolatos ítéletek és vádemelésekre irányuló folyamatos médiafigyelem érezhetően összekapcsolta a bűnözést és a szegények korábban kevésbé konkrét erkölcsi megbélyegzését. A vádemelések átkeretezték a jóléti kedvezményezetteket: becstelen

bűnözőknek állították be őket, ami elhomályosította azt, hogy egyébként anyák és polgárok” (KÖHLER-HAUSMANN 2007, 331.). Különösen az etnikai kisebbségek váltak gyanúsá, anyagi-erkölcsi mibenlétük pedig erőteljes vizsgálatok tárgyaivá.

Oakley (2014) független jelentése az álláskeresői támogatás működésének több akadályáról is beszél. Az igénylők körében a büntetések 2013 óta tartó növekedése ahhoz kapcsolódik, hogy „az igénylők nem vesznek részt munkához kapcsolódó tevékenységben – főképp a kötelező munkaprogram találkozókban. Mint több médiahírből kiderült, ez a növekedés részben annak a nyomásnak köszönhető, amelyet az ügyintézők éreznek a célszámaik elérését illetően, valamint annak is, hogy a bizonyos csoportokra vonatkozó eljárásokban és megszorításokban történő gyors változások miatt több a tévedés. Az egyik legfőbb probléma az átláthatóság hiánya volt a büntetések kiszabásában” (OAKLEY 2014, 10.). Megdöbbentő mennyiségű bizonyíték állt rendelkezésre egyes JCP-irodák megközelítésével kapcsolatban, különösen a büntetéscélszám létezését illetően (OAKLEY 2014). Ahogyan Dame Anne Begg, a munka- és nyugdíjügyi bizottság elnöke megjegyezte: „A juttatási büntetések ellentmondásosak, mert olyan személyektől vonják meg a létfenntartáshoz szükséges támogatást, akiknek kevés vagy semmilyen jövedelmük nincs. Egyetértünk abban, hogy a juttatásokhoz teljesíteni kell bizonyos feltételeket, de lényeges, hogy az eljárások csak olyan bizonyítékokra támaszkodjanak, amelyek nyilvánvalóan megmutatják, mi az a támogatás, ami valóban működőképes az emberek munkába való visszasegítése szempontjából. Az intézkedéseket pedig méltányosan és arányosan kell alkalmazni. A rendszernek képesnek kell lennie a nehéz helyzetben levő emberek azonosítására és védelmére, beleértve a mentális problémákkal és tanulási nehézségekkel küzdő személyeket. Továbbá óvakodnia kell attól, hogy súlyos pénzügyi nehézségeket okozzon. A jelenleg alkalmazott rendszer ezt nem mindig képes teljesíteni” (OAKLEY 2014, 14.).

A társadalmi osztályozás hibáinak vannak vitatható előnyei is. Az igénylők megtanulják ezeknek az intézményeknek a működését, azok elvárásait beépítik a teljesítményükbe és kihasználják ezeket a rendszerszerű diszfunkciókat arra, hogy további juttatásokra váljanak jogosultakká. Szembefordítják egymással a különböző intézményeket és felhasználják mások konkrét ügyintézőkkel szerzett tapasztalatait. Ugyanakkor felmerülhetnek problémák azzal kapcsolatban, hogy az igénylők nem ismerik pontosan az igénylések folyamatát, vagy nem tudnak további támogatási lehetőségekről, így gyakran eltitkolnak olyan információkat, amelyek lényegesek lehetnének újabb igénylések vagy megváltozott körülmények esetén, vagy egyáltalán nem is nyújtanak be kérelmet, mert nem értik a rendszert (Commons Select Committee 2015). A technikai fejlődésnek köszönhetően egyre jobban kitapinthatók azoknak az ügyfeleknek a stratégiái, akik ügyesen navigálnak a rendszerben, de érdemtelen EGT-igénylőknek minősülnek. Ezért új ellenőrzéseket vezettek be, amelyek megnehezítik a juttatástól függő csoportok társadalmi megkülönböztetését nem, etnicitás és állampolgárság mentén.

4.7.3. Szociális szolgáltatás új köntösben – Az idegenek fegyelmezése

Többféle módszerrel lehet ellenőrizni a juttatásigénylők megbízhatóságát és fegyelmezni a viselkedésüket, vagy megelőzni a rendszerrel való visszaélésüket. Mindazonáltal egyre csökken az átláthatóság az igénylők és a szolgáltatók közötti kapcsolatban, mivel az utóbbiak nem kötelesek nyilvánossá tenni a megfigyelési módszereik használatát. A megfigyelési

főbiztos szerint sem a rejtett megfigyelési módszerek, sem a HMRC-től kért monitorozási eljárások statisztikái nem tehetők nyilvánosan hozzáférhetővé. Ezek ugyanis „kivételt képeznek az információszabadságáról szóló törvény hatálya alól” (Office of Surveillance commissioners 2014, 5).

A kormány weboldala szerint: „A Regulation of Investigatory Powers Act (RIPA) az a törvény, amely a hatóságok által használt rejtett technikák használatát szabályozza. Ennek értelmében, ha a hatóságoknak, például a rendőrségnek vagy kormányzati minisztériumoknak rejtett technikákkal kell valamely személyről magánjellegű információt szerezniük, megtehetik a szükséges, arányos és az emberi jogokkal összeegyeztethető módon” (UK Government 2013).

A juttatási csalások gyanúja esetén használható vizsgálódási módszerek hasonlóak azokhoz, amelyeket terrorista veszély esetén használnak, s ez nyilvánvalóan aránytalan. A narratívák a közbiztonságra és közbizalomra hivatkozva igazolják a rejtett megfigyelések olykor nagyon kifinomult módszereit, és tartják titokban az alkalmazott stratégiákat. Mint Sharpe (2007, 16) írja, ennek támogatói így érvelnek: „sok bűnöző folyamatosan aktív, ügyesen felméri a titkos megfigyelési módszereket és hasznot húznak minden információból, amelyet a rendőrségről és az eszközökről össze tudnak gyűjteni. Az információt arra használják, hogy megzavarják a vizsgálati módszereket és ellehetetlenítsék a bűnös tevékenységük megelőzését és felfedezését, például úgy, hogy a bűnözőket képessé teszik a nyilvánosságra került megfigyelési technikákkal szembeni ellenintézkedések kidolgozására” (SHARPE 2007, 16).

A RIPA lehetővé teszi a helyi hatóságok számára a titkos megfigyelést. Ezeknek a hatóságoknak meglehetősen széles körű funkciója van, és „törvény kötelezi őket arra, hogy szankcionálják a jóléti visszaéléseket, a lakhatási támogatások jogtalan igénylését, ellenőrizhessék az »együttéléseket«, a »munka és a juttatások együttes meglétét« és a helyi adófizetés elkerülését” (RIPA 2013). A helyi hatóságok három vizsgálati módot alkalmaznak: az irányított megfigyelést, a titkos személyes hírszerzést és a bírói meghatalmazással történő kommunikációs adatgyűjtést (UK Government 2012). Más titkos technikák alkalmazására, például telefonbeszélgetések lehallgatására nincs felhatalmazásuk. A csalásellenes intézkedések hozzájárulnak a szegényebb városi körzetek és a gyanús újonnan érkezettek kriminalizálásához. A kedvezményezettek lakhelyét gyakrabban ellenőrzik, és a célszemélyeknek el kell tűrniük a személyes és pénzügyi döntéseik folyamatos bürokratikus vizsgálatát.

4.7.4. Jóléti megfigyelés és társadalmi osztályozás

Reich (1964) is utal a törvényi függőség csaknem mindenkire kiterjedő jellegére, mivel majdnem minden állampolgár kap valamilyen állami támogatást a társadalombiztosításon és különféle juttatási programokon keresztül, az állami oktatásban, a különféle engedélyekben, a közszférában vagy a szolgáltatások széles választékában. Érvelése szerint a kormány által biztosított támogatások olyannyira alapvetőek az állampolgárok számára és annyira mindenre kiterjedőek, hogy ezek biztonsága kulcsfontosságú, legalább annyira, mint a magántulajdon biztonsága.

A közép-kelet-európai külföldi állampolgárok szükségleteinek ellátása és a nyomozó megfigyelés közötti feszültség nem a jóléti rendszer sajátossága. A jogokat illetően

valóban van egy újfajta feszültség, ami a gazdasági jólét és a polgárjogok korának terméke (MUNGER 2003, 663.), hiszen az Egyesült Királyság jóléti rendszere elrejtéi értékelési szempontjait. Az alkalmazott eljárások nem követnek közös irányelvet, de nem is vizsgálnak minden igényt egyedileg. A jóléti megfigyelés társadalompolitikai perspektívájából nézve világosan kell látnunk, mely megfigyelési mechanizmusok teszik lehetővé a szervezetek számára, hogy „a népesség csoportjait kategorizálja és a források és szolgáltatások látszólag rutinjellegű és mindennapos elosztásában egyenlőtlen mértékben vizsgáljon meg állampolgárokat” (CHUNN–GAVIGAN 2006, 7.). A szociális, pénzügyi és foglalkozással kapcsolatos jóléti rendszerek közötti morális és értékfogalmak („arra érdemes” és „érdemtelen”) különbséget jelölnek a megfigyelés intenzitásában is. Ahol a kedvezményezetteket „arra érdemesnek” látják (különösen a pénzügyi és foglalkozásbeli juttatások terén), ott sokkal kevesebb a megfigyelés, mint azoknál, akiket „érdemtelennek” tekintenek (HENMAN–MARSTON 2008). Henman és Marston kiemelik: „ugyanúgy, ahogyan a »jólét társadalmi eloszlása« rávilágít – és megkérdőjelezi – a jóléti ellátások látszólag »természetes« különbségeit, a »jóléti megfigyelés társadalmi eloszlásának« gondolata rávilágít és megkérdőjelezi a jóléti *megfigyelés* különböző mértékének látszólagos »természetességét” (2008, 192.). A „jóléti megfigyelés társadalmi eloszlása” a megfigyelés különböző szintjeire utal ugyanazon ellátáson belül. Például a munkanélküli segíylen élők megfigyelésének kezelése esetleg nem történik azonos módon. Egyes munkanélkülieket kockázatosabbnak tekintenek, mint másokat, és az ennek megfelelő zaklatás és megfigyelés szintje is változó (MCDONALD 2013).

4.8. Konklúzió – Megkülönböztető megfigyelések, avagy a digitális szegényház

Az Európán belüli migráció biztonságiasításával az ellenőrző intézkedéseket a jóléti ellátás területére is kiterjesztették, és a közzféra fokozódó privatizációjával a szociális intézményrendszerben is megjelentek az új értékek és mechanizmusok. A biztonságot pénzügyi függetlenségként határozták meg, a kormányzati szolgáltatások pedig szegénységkezelő iparrá váltak, átvéve az üzleti szféra hatékonyságorientált stratégiáit és versenyértékeit. Ebben az értékrendben a külföldi támogatásigénylőket közömbösítendő társadalmi-gazdasági fenyegetésként kezelik.

Azzal, hogy a szegények kezelésébe bevonták a privatizált szolgáltatókat és az igénylők monitorozására és jellemzésére új technológiákat alkalmaznak, a szociális juttatási rendszer a népesség ellenőrzésének és követésének új mechanizmusaiá váltak, és újabb platformot nyitnak a társadalmi osztályozáshoz. A deleuze-i rendszerszintű megfigyelés jól követhető az üzleti módon működő közzféra pénzügyi átvilágítással működő migrációs politikája és az adaptálódó igénylők kapcsolatában. A megfigyelő társadalom megmutatja a média és a szakemberek által közvetített dialektikus interakciót a panoptikus (fönről lefelé irányuló) és szinoptikus (alulról fölfelé irányuló) folyamatok között. A folyamatok a látszattól bonyolultabbak. Hier szerint „amikor a megfigyelési technikák elkezdték megkönnyíteni szélesebb néprétegek monitorozását, ezt először a megfigyelések kulturális jellegében történt elmozdulásként értelmezték, a hierarchiák ezzel együtt járó kiegyenlítésével. Hogy megértsük azokat a mélyebb erőket és törekvéseket, amelyek létrehozzák és fenntartják a rendszerszintű megfigyeléseket, ebben az elemzésben megmutatjuk, hogy a számos megfigyelési technikába beágyazódott dialektika hogyan járul hozzá a polarizációhoz azzal,

ahogyan egyszerre egyenlíti ki és szilárdítja meg a hierarchiákat. [...] Ehhez jelentősen hozzájárulnak a széleskörű társadalmi sérelmek, a társadalmilag konstituált kockázati csoportok ellen irányított antagonizmusok, amelyek egy második lépcsőben a megfigyelés felülről irányított felerősödésében összpontosulnak” (HIER 2003, 401.).

„A megfigyelési programok célja a csalások felderítése és kiküszöbölése volt” (GILLIOM 2001, 127–128.) és nem a szegények sebezhető csoportjainak segítése. Az újabb megszorítások és kiválasztások – a jóléti rendszer szándékaival ellentétben – jól mutatják a terhek és javak egyenlőtlen elosztását a jóléti megfigyelés társadalmi megosztásában is. Henman és Marston írják: „A juttatások igénylőivel kötött szerződések egy része bizonyos szabályozott biztonságot kínál a kedvezményezetteknek, míg másokat sokkal korlátozóbb módon kezelnek. Az efféle beavatkozás, legyen az korlátozás, államilag engedélyezett megfigyelés vagy büntetés, erkölcsileg megkérdőjelezhető, ha a népességnek bizonyos részére alkalmazzák, míg másokra nem” (HENMAN–MARSTON 2008, 109.).

A szociális támogatás rendszerében régóta működik a rendkívül tapintatlan, részletes és folyamatos megfigyelés. Henman és Marston szerint „a jóléti visszaélések felfedezésére és üldözésére szakosodott megfigyelés fokozódását sokkal inkább erkölcsi, mintsem gazdasági okokkal indokolták. Sainsbury (1998, 18) szerint »a jóléti rendszert megkárosító igénylők mindig is ott voltak a modern társadalom démonjai között«, s ezt a pozíciót a tömegmédiá és a – bármilyen pártállású – kormányok boldogan megerősítették” (HENMAN–MARSTON 2008, 190.).

Az általunk jóléti megfigyelésnek nevezett jelenség egyenlőtlen alkalmazása nem új dolog: a szegények erősebb megfigyelése jól dokumentálható (például FOX–CLOWARD 1971). A kockázaton alapuló társadalomban érvényesülő prioritások nemcsak az egyének által képviselt fenyegetést határozzák meg, de – a gazdasági tevékenységüket mérő megfigyelési gyakorlaton alapuló – értéküket is meghatározzák, és egy újfajta társadalmi megosztottságban helyezik el őket. Ramage (2007) így látja: „A statisztikai felmérések elemzéséből kirajzolódik azoknak az embereknek a profilja, akik az átlagnál nagyobb valószínűséggel fognak csalást elkövetni. A számítógép kidobja az ilyen jellemzőket hordozó ügyfeleket, és a regionális irodákat felszólítja, hogy vizsgálják meg ezeket az eseteket. Az eredményeket számítógépes rendszer őrzi, így a Társadalombiztosítási Minisztérium egyre jobban ismeri azoknak az ügyfeleknek a jellemzőit, akik szabálytalanul vettek föl pénzt” (RAMAGE 2008, 213.).

Míg a magánszféra megsértésére és az adatvédelemre meglehetősen figyelem irányul, addig a társadalmi osztályozás mechanizmusainak tudományos vizsgálata mérsékeltebb érdeklődést kapott, valószínűleg azért, mert nem foglalkozik a jóléti rendszer társadalmi kapcsolatokban észlelhető hatalmi viszonyaival – noha ez a megfigyelésre adott egyetlen közpolitikai válasz. A magánszféra-paradigma nem figyel arra, hogy a társadalom különböző csoportjai képesek a megfigyelési módszerek kikerülésére, vagy saját hasznukra fordítják azokat, miközben más társadalmi csoportok személyes körülményei egyre növekvő intenzitású megfigyelés alá kerülnek. Tony Fitzpatrick (2005) megjegyzi: „Miközben szinte senki nem tudja kivonni magát az alól, hogy valamilyen állami támogatást kapjon az élete során, vannak, akik elég tehetősnek ahhoz, hogy kivásárolják magukat a közszférából, és így csökkentik a rájuk irányuló állami megfigyelést is [...] A megfigyelés elsősorban és alapvetően egy osztályozási és nyilvántartási forma. Nem annyira az a lényeg, hogy milyen adatokat gyűjtenek, hanem inkább hogy milyen kategóriákba sorolják, és hogyan használják fel őket [...] Ezek a kategóriák és humán tartalmuk az állami megfigyelés hatásai: mindenki érdemesnek bizonyul, ha elfogadja, mi több, üdvözli a megfigyelő tekintetet” (FITZPATRICK 2005, 174, 178–179.).

Vákát oldal

5. Közvetítők, védelmezők és úttörők – A roma mobilitás működésének láthatatlan szereplői

5.1. A pokolba vezető út is jó szándékkal van kiköveve

A szociális juttatások igénybevétele gyakran a bevándorlók és a bürokraták közötti közvetlen viszonyrendszerben jelenik meg. Az igénylők gyakran megerősítenek bizonyos sztereotípiákat, vagy megváltoztatják az etnikai bevándorlókról kialakult helyi percepciókat. A kulturális áttételek a legtöbb esetben jó célt szolgálnak, de vannak, amelyek felerősítik az előítéleteket. Az intézmények ügykezelői rendszerint a romákat magukat hibáztatják marginalizált helyzetükért, és ritkán ismerik fel, hogy a nemzetközi mobilitást különböző stigmatizáló, kirekesztő gyakorlatok formálják. Az utóbbi évtizedekben a romák európai befogadásáról megjelent értekezések jeleznek némi változást (SIMANDI 2015), a legtöbb azonban az emberi jogi kampányok, az európai uniós integrációs projektek és a civil szervezetek tevékenységének gyenge eredményeire fókuszál. Ilyenek a nemzeti integrációs stratégiák, a Roma Integráció Évtizede program vagy azok a tudományos publikációk, amelyek hozzájárultak a roma bevándorlók kriminalizálásához és kiutasításához (SOBOTKA–VERMEERSCH 2012; SPIDLA 2009; THEMELIS 2009).

A roma integrációs politika jelentős összegeket fektetett be helyi, regionális és nemzetközi roma projektekbe. Az eredmények nemcsak a beavatkozások strukturális eredménytelenségeit jelzik, de kiemelik a kontraproduktív, öntámogató projektek létezését is, amelyek a célcsoport marginalizált helyzetéből húznak hasznot, úgy, hogy közben fenntartják a kirekesztettségi helyzetet és a már kialakult negatív képet. A továbbiakban kutatásom és a korábbi szakirodalmi áttekintés alapján elemzem a részt vevő közvetítők szerepét és befolyását, tehát azokat, akik a roma bevándorlókért dolgoznak, vagy róluk írnak. A fent elemzett viszonyrendszerben, ahol az összekötő szereplők aktívan bevonódnak a romák és a helyi hatóságok közötti kapcsolatba, két fő szint van. Elsőként a segítő szakemberek, a civil szervezetek, a tolmácsok, a közösségi képviselők és a jogi tanácsadók azok, akik személyesen intézkednek a bevándorlók oldalán a mindennapi életben. Egy absztraktabb szinten azok is ők, akik közvetett módon formálják a jóléti politikát és alakítják az általános képet a roma etnikumról. Szerepük szerint lehetnek uniós döntéshozók, kutatók és/vagy nemzetközi aktivisták. Ezek az összekötő szereplők formálják a romákról kialakított képet, és azt, ahogyan újabb romanarratívák jellenek meg a befogadó társadalomban. Elsőként azoknak a szerepét mutatom be, akik közvetett módon alakítják az interakciókat és azonosítják a romákat a jóléti gondoskodás hálójában. Ezt követően a kutatók és a szakértők szerepét ismertetem, majd reflektálok a roma aktivisták kihívást jelentő helyzetére és arra, hogy ők miként hatnak a romák kirekeszttségéről szóló diskurzusra. A fejezetet a tolmácsok szerepének vizsgálata zárja, amelyet a jóléti intézményrendszer keretében vizsgálók.

Az empirikus adatok gyűjtése a kiinduló országokban felvett interjúkkal kezdődött, ezzel felkészülve a londoni részt vevő megfigyelés kutatási szakaszára. Az interjúk

és a megbeszélések a kutatás első szakaszában olyan kutatókkal készültek, akik a migráció, az etnicitás, a szociálpolitika és a kriminológia területén kutatnak, majd olyan szakértőkkel, akik ismeretekkel rendelkeznek a roma migrációról és a jóléti megszorításokról. A kutatás ezen szakaszában a digitalizált megfigyelési intézkedések még nem kerültek előtérbe, ez csak később vált a vizsgálat központi tárgyává. Amint a csatolt táblázatban felsoroltam: rendőrök, tolmácsok, önkormányzati dolgozók, segítők, szociális munkások és pártfogó felügyelők osztották meg tapasztalataikat és aggodalmaikat a témával kapcsolatban. Meglepő módon a legtöbb kutatónak alig volt elsődleges információja a romák migrációs tapasztalatairól. Többen az aktivistákra és a civil szervezetekre hivatkoztak, de ismereteikhez hozzájárultak a médiából származó források vagy újságcikkek is. A fiatal kutatók közül – akik romákkal foglalkoznak, és etnográfiai kutatásokat folytatnak a mobilitás vagy migráció témájában – többen kerülik a jóléti függőség témakörét, és megpróbálják igazolni, hogy a külföldön élő romák munkanélküliségének alapja a gyenge nyelvtudásuk és az oktatási háttérük. A rendszertelen jövedelmet óvatosan határozták meg, anélkül, hogy az etnicitással összefüggő jóléti csalást bűncselekményként hivatkoznák. Az etikai problémákat általánosságban említették, és a meginterjúvolt kutatók legtöbbször azt állította, hogy nem tud ilyen esetről, vagy inkább hallgat róla. Az aktivisták és a civil szervezet dolgozói a kiinduló országban hasonló válaszokat adtak, illetve azt mondták, hogy a hazatérők általában családi problémák és a strukturális munkanélküliség miatt térnek vissza korábbi hálózataikba. Ellentétben ezzel, a Londonban élő aktivisták és kutatók jóval tájékozottabbak voltak az újonnan érkező romák körülményeiről és tevékenységéről, illetve rendszeresen hangsúlyozták a juttatások megszorításának, a bürokratikus akadályoknak és az újonnan érkezőkkel – kiváltképp a romákkal – szembeni idegenkedés jelentőségét. A rendőrség válaszai régióként eltérőek voltak: Londonban például a roma etnikumról kialakult konnotációk sokszor összefonódtak a románok képével, különösen így volt ez a szakértői interjúk esetében. A magyar romák csak Manchesterben kerültek szóba diaszpóráként, illetve Észak-Angliában egyes interjúkban utaltak cseh és szlovák romákra, rendszerint hivatkozva a média által közvetített és ismételt jóléti turisták narratívájára. Számos kutató és szakértő foglalkozik a romákkal, de a migrációs kérdésekkel és tapasztalatokkal összefüggésben a külföldi juttatásokkal és támogatásokkal kapcsolatos problémák ismeretlenek voltak a befogadó országban. A migrációs aspektustól eltekintve ezek a reprezentatív hangok gyakran keretezik az etnikai bevándorlókat olyan gazdasági kifejezésekkel, mint „függő viszony”, „anyagi források hiánya” vagy „kizsákmányolás”. A legtöbb interjú nem biztosított megfelelő mennyiségű adatot a roma migrációs folyamatokhoz, de felvetették az érdekeltek szerepét a külföldön zajló etnikai konnotációk kialakulásának folyamatában. Nem kétséges, hogy az etnikai csoportok ilyen típusú gazdasági keretezésének transznacionális hatásai vannak a továbbadott stigmákra, amely új paraméterként szolgál a profilozásban és a szelekciós intézkedések alkalmazásában.

5.1.1. A hozzátartozás kiépítése – A romák határokkal történő megjelölése

A jóléti politikák, a hivatalok attitűdje és az összekötő személyek közötti kapcsolat elemzéséhez át kell tekintenünk, hogy miként fejlődött a roma etnicitás kerete az elmúlt években, és miként vezetett a romákkal szembeni kiemelt figyelemhez, illetve a célzott támogatáshoz

az EU tagállamaiban. A *framing* koncepcióját használó társadalomtudományi tanulmányok többsége a meghatározást Erving Goffman írásaiból merítette (GOFFMAN 1974). Goffman „elsődleges keret” kifejezése arra a „konceptuális szerkezetre” utal, amely rendszerezi az értelmezéseket vagy a „mentális készleteket”, annak érdekében, hogy képessé tegye az embereket arra, hogy megértsék és létrehozzák a társadalmi eseményeket. A keretek nemcsak magyarázó funkcióként szolgálnak, hanem gyakran speciális célkitűzéshez nyújtanak támogatást, mint ahogy teszi ezt a roma etnicitás esetében is. Az aktivisták a kereteket arra használják, „hogy mobilizálják a potenciális csatlakozókat és adományozókat, hogy külső támogatásokat gyűjtsenek és leszereljék az ellenfeleket” (VERMEERSCH 2003, 885.). A társadalmi mozgalmakat kutatók nagyobb érdeklődéssel fordulnak a keretezés felé, ahogyan az érdekelt felek „terjesztik a társadalmi valóságuk értelmezését, annak érdekében, hogy a választókhöz forduljanak” (VERMEERSCH 2003, 42.). A keretek azonban nem mindig előnyösek a kérdéses csoport számára. „Ezek az aktorok tudatos stratégiai erőfeszítésként sajátos narratívákat mozgósítanak azért, hogy alakítsák a világ és a maguk közös értelmezését, amely legitimálja és motiválja a kollektív cselekvést” (MCADAM–MCCARTHY–ZALD 1996, 6.). A romák jelentős diverzitása és fragmentáltsága miatt ezek a narratívák nem értékelhetők, ha az emberek nem tudnak azonosulni ezekkel a valóságokkal. Ráadásul a keretezések nem egy vákuumban, hanem „egy komplex, többszervezetes, többintézményes arénában zajló alkudozásban léteznek” (VERMEERSCH 2003, 885.). Tekintettel a romák európai kontextusban értelmezendő tudatos keretezési folyamatára, meg kell értenünk, hogy a képviselők miként alakították a közelmúltbeli roma etnikum kategóriáját a politikai szintéren.

5.1.2. Az „én” (self) megváltoztatása – A roma politikai identitás alakulása

A probléma az áldozati narratívában hangsúlyozott politicizált és etnicizált roma etnikum tudományos fogalmával kezdődik. Ezeket a statikus fogalmakat gyakran alkalmazzák az aktivisták és a civil társadalom tagjai, kiemelve a romaként azonosított személyek marginális szocioökonómiai státuszát. Fontos elismerni, hogy ezek valódi problémák és határozottan relevánsak az európai diszkriminációs problémák jobb felismeréséhez, de közben nem hatékonyak az integrációs folyamatokban, mivel a romák másságát emelik ki. Amikor jogosultságokról és a jóléti elosztásról hoznak döntéseket, a kormányzati támogatáshoz való hozzáférés a szükségben lévő csoportok társadalmi konstrukcióján alapszik, nemcsak a befogadó államban, hanem a kiinduló országban is. Ha a fogalmak a gazdasági deprivációhoz kapcsolódó etnikai konnotációkat is tartalmaznak, a hivatkozások a geopolitikai kontrollstratégiákban részeivé válnak az érdemes állampolgár jóléti konstrukciójának is. A kutatók és civil szereplők – akik feltérképezik a marginális helyzetben lévő csoportok helyzetét, kulturális, szociális és gazdasági jellemzőiket – hozzák létre ezeket a konnotációkat, amelyeket azután felhasználnak a döntéshozatalban is.

A roma mobilitás kapcsán a narratívák összefüggésben állnak azokkal a narratívákkal, amelyek a romák marginalizált és kirekesztett pozícióját hangsúlyozzák az Európai Unióban. A kommunizmus bukása utáni liberalizációs és demokratizálódási folyamatok lehetővé tették, hogy a romák – etnikai csoportként – kapjanak jogosultságot arra, hogy részt vegyenek a köz- és politikai életben. „Válaszként a gazdasági elégtelenségre, illetve a félelemre, hogy a többségi társadalom bűnbakká teheti őket, új roma politikai elit és

civil szféra alakult ki. Kiemelték a roma kérdést, előtérbe helyezték a kulturális, szociális és politikai igényeket és igyekeztek mozgósítani a roma közösséget.” (NOVOSELSKY 2015, 2. fejezet). Új európai romapolitika alakult ki. A szakirodalom rendszeresen megfogalmazza az etnicizálódás kockázatait és negatív hatásait, ennek ellenére az utóbbi idők politikai hangjai továbbra is a romák marginalizált helyzetét hangsúlyozzák, újra létrehozva a már létező narratívát az önfenntartás képességének hiányáról, amely közvetlen jóléti intézkedéseket von maga után. Emiatt elkerülhetetlen a roma identitás politikai keretének bevonása, hogy megértsük, miként alakulnak az interakciók a roma bevándorlók és a jóléti szolgáltatást nyújtó hivatalok között Londonban (NACU 2012).

5.1.3. Etnicizálódás mint roma politikai stratégia

A roma politikai érdekképviselet és önreprezentáció skizofrén állapotába került. A roma érdekképviselet nem roma képviselők által igyekszik még több figyelmet irányítani a romák strukturális kirekesztettségére. Ezzel egyidőben viszont a romák jelentős része távolságot tart a roma politikától, mert úgy vélik, ezek az etnikai keretek hozzájárulnak a mindennapi kirekesztettségükhöz. Hemelsoet és Van Pelt azt vizsgálták, hogy milyen módon etnicizálódik a roma identitás a közpolitikai intézkedések során, amelyre hatással vannak a közvetítők, mint például a kutatók vagy az aktivisták, akik ezeknek a konnotációknak a „felhasználásával” járulnak hozzá a roma identitás alakulásához és a stigmatizációs sémák megerősödéséhez megerősödéséhez (HEMELSOET–VAN PELT 2015, 148.). Az interjúalanyok megerősítették, miszerint a roma identitás mindig előtérben van a közhivatalokkal való kapcsolatok során, és ez meghatározza a mindennapi interakciókat. A folyamat természetesen nem egyirányú. Túl azon a kérdésen, hogy a felépített etnikai identitás hogyan alakítja a roma migrációt, felmerül az a kérdés, hogy a roma önmeghatározás miként válhat jelentőségteljesebbé egy másfajta politikai elgondolás számára. Ahhoz, hogy megértsük, a romák miként határozzák meg identitásuk egyes elemeit, és ezt hogyan határozzák meg más szakértők, fontos látni a közöttük lévő határt és megvitatni az újabb, társadalmilag kialakított keretet (HEMELSOET–VAN PELT 2015, 150.). A folyamat a romákról szóló európai párbeszéddel kezdődik. Példaként láthatjuk, hogy az európai parlamenti felszólalásokban miként emelik ki a romák marginalizált és áldozati oldalát a kiinduló országokban:

- „Találkoztam olyan anyákkal, akik sírva jöttek oda hozzám és kérték, hogy segíts nekik, mert nem rendelkeznek egészségbiztosítási kártyával, ami miatt a szabadban kellett szülniük, ez pedig az újszülött gyermek halálát okozta.
- Láttam olyan anyákat, akik elhagyták síró gyermeküket, mert nem volt munkájuk vagy segélyük, és el kellett menniük koldulni egy másik államba, hogy ennyitől szerezzenek a gyermekeiknek.
- Találkoztam olyan családokkal, ahol az apát és az unokát lelőtték a neonácik.
- Láttam olyan roma házakat, amelyeket szélsőséges csoportok felgyújtottak.
- Találkoztam olyan fiatalokkal, akiket azért vertek meg a polgártársai, mert ők cigányok.
- Találkoztam olyan kamaszokkal, akik a városi csatornahálózatban éltek, mert nem tudtak máshová menni.

- Saját magam láttam az édesanyámat, aki ikrekkel volt várandós, majd erőszakkal sterilizálták, és több másik roma nővel is találkoztam, másik országból, akire hasonló sors várt.
- Számos bírósági pert indítottam életem során, amikor nem engedtek be boltokba, éttermekbe és hasonló helyekre az etnikai származásom és a roma viseletem miatt.” (VOULASRANTA 2015, 3.)

A közös nevező ezekben a politikai narratívákban az a meggyőződés, hogy a romák számos olyan problémával szembesülnek, amelyek eltérőek a többségi társadalom problémáitól (például területi szegregáció, diszkrimináció, alacsony iskolázottság és generációk közötti szegénység) (SIGONA–VERMEERSCH 2012). Ahogy azt Kostka kifejti „a közpolitikai dokumentumokban található értelmezések makacsul elhatárolják egymástól a mai európai társadalmak általános kérdéseit, a roma közösség életkörülményeire vonatkozó kérdésektől” (KOSTKA 2015, 81).

A deprivációs szempontok elméleti és konceptuális kérdésként jelennek meg az utóbbi idők irányelveiben, és egy esszenciális, egyoldalú kép a romákról, amelyeket a szegénység és marginalizálódás okairól szóló normatív állítások támasztanak alá. „Amíg a döntéshozók empirikus felmérésekre támaszkodva próbálják meg kezelni a roma kirekesztettség problémáját, addig az értékelések ezt összekapcsolják azokkal a már létező kognitív és morális térképekkel, amelyek a cselekvéseiket meghatározzák” (KOSTKA 2015, 87.). Ilyen például a nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere (2011) és az Európai Roma Intézet (a továbbiakban: ERI) felállítása (2014), amelyek komoly lépést jelentenek a roma identitás átpolitizálódásához, és a kifejezetten romákat célzó kezdeményezések, projektek további növekedését biztosítják. Mind az akadémiai szféra, mind az aktivisták élesen bírálták a két kezdeményezést, úgy vélték, hogy ezek a projektek csak egy kis csoport érdekeit szolgálják. A MIGROM projekt vezetője, az egyetemi oktató Yaron Matras nyelvész úgy vélekedik, hogy az ERI egy roma elit oligarchia, „amelyet látszólag a romaellenesség elleni harcra szántak, de valójában a fő cél az volt, hogy a saját maguk által kikiáltott »roma elit« kirakata legyen, akik az utóbbi időkben politikai ismeretségre tettek szert” (Romani Studies Network 2014).

A történelem során a rendőrök által vezetett felmérések, szakértői becslések és a politikához köthető kezdeményezések a fizikai megjelenés és a szociális környezet alapján azonosították a cigányokat/romákat, nem pedig önazonosítás alapján. Az utóbbi idők gazdasági és politikai feltételei az identitáskeretezési folyamatot önfenntartó ciklussá alakították, ahol a romákról rendelkezésre álló ismeretek azonosítják azokat a roma problémákat, amelyek politikai válaszokat követelnek. Ez újabb tudáshoz vezet, és további szükségleteket és politikai válaszokat generál. A tudást a roma szakértői csoport birtokolja, és a roma csoport szakértői keretezését eredményezi egy olyan esszencialista narratívában, amely megkülönbözteti őket a többségtől. Ez befolyással van a társadalmi szolidaritásra, ugyanis elszakítja és eltávolítja a romákat a többi állampolgártól. Ezek a politikai tendenciák teszik lehetővé a roma mobilitás megkülönböztetését az Európán belüli többi mozgástól, és ezek igazolják a speciális intézkedéseket a befogadó államban.

Amióta a romák jóval korlátozottabb jelentést tulajdonítanak az etnikai elgondolásnak a közbeszédben (például etnikai csoport versus nemzetközi mozgalom), azok a személyek, akik romának vallják magukat, megtapasztalják az elkülönülést a (intézményesített) többségi társadalomtól. Emellett létezik egy generációk közötti identifikációs különbség is a migrációs tapasztalatoknak köszönhetően (a fiatalabbak jóval inkább a külső csoport

kommunikációját folytatják, és kevésbé szigorúan azonosítják magukat romaként, mint az idősebb felnőttek). Vagyis létezik távolság az adott közösség (például egyik saját hálózattal rendelkezik, amelyhez túlnyomórészt ragaszkodik a kiterjedt család) és a fősodor társadalom között, de nincs vágy arra, hogy a tágabb roma közösséggel azonosítsák őket. Ahogy Hemelsoet és Van Pelt megerősíti, „nincs semmilyen olyan támogatás, amelyet a roma bevándorlók kifejezetten a romákat célzó támogatásként értékelnének. Ez a széthúzás csak még problematikusabbá teszi a különbségtételt, ezért a romák jobban preferálják, ha személyként ismerik el őket, mintsem romaként” (HEMELSOET–VAN PELT 2015, 158.). Ezt az etnikai fókuszot, mint hivatkozási alapot, több válaszadó is említette, akik jobban szeretnék, ha nem roma voltak alapján címkéznék fel, hanem más társadalmi jellemzőik alapján ítélnék meg őket. Amint azt a későbbi példák mutatják, ellentét van a roma politikai képviselők, a kutatók és a civil társadalom között az etnikai keretezés szerepéről és azok helyi integrációs politikába történő adaptálódásáról. Mindazonáltal az identitás leépítése sem eredményez strukturális megoldásokat a romák és a körülöttük lévő többség problémáira.

A legtöbb romaspecifikus politika roma projekteket eredményez, amelyek határozottan hozzájárulnak a probléma etnicizálódásához. Kontraproduktív roma politikára példaként Kostka (2015) a Szlovák Szociális Alap működését mutatja be, azt, hogy a program miként keretezi a társadalmi kirekesztődést az egyéni és csoportos alkalmazkodóképesség fogalmaival, ugyanakkor kevés figyelmet szentel az intézményi egyenlőtlenségeknek. „Ez a mellőzöttség kényszeríti a források átírányítását az intézkedések felé, amelyek célja a célcsoport – roma közösségek – viselkedésének megváltoztatása. Ennek az alkalmazott, célzott megközelítésnek ellensúlyoznia kellett volna azt az elterjedt gyakorlatot, hogy átírányítják a forrásokat a leginkább marginalizált helyzetben lévő közösségektől, ehelyett, a regionális és helyi fejlesztési stratégiáktól való elszigetelődéshez vezetett. Ez de facto megerősítette az alapok átírányítását más prioritások felé” (KOSTKA 2015, 6.).

A fenti megállapítások megkérdőjelezzik az EU és több nemzetközi, romákat képviselő szervezet által támogatott célzatos szemléletmód pozitív hatását. Ahogy a példák mutatják, ez a probléma etnicizálódásához és a fősodor politikától történő eltávolodáshoz vezethet.

Brubaker (2004) több olyan aspektust is meghatároz, amelyekre az etnikai csoportok keretezése során figyelemmel kell lenni. Ő is óv az etnikum átpolitizálása (például elit manipuláció), a csoportretorika és a politikából élő kulcsszereplők politikai érdekének redukcionista álláspontjától. Kiemeli a különbséget a vezetők és állítólagos választói, illetve a csoport esetleges természete között, és az intraetnikus mechanizmusokra fókuszáló megosztott megközelítésre tesz javaslatot (BRUBAKER 2004, 176–177.). Bár a fenti nézőpontok szükségtelennek és leegyszerűsítettnek tűnhetnek, a roma identitás kerete igazolja, hogy a roma etnikai kisebbség politikai konstrukciója érzékeny és rendkívül bonyolult kérdés, továbbá a résztvevők jelentős részének érdekei konfliktusban állnak egy hosszú távú roma közpolitikai döntés meghozatalával.

5.2. Tojáshejőn járva – A kutatói perspektíva etnikai kerete

Surdu (2015) álláspontja szerint a szakértői narratívák azt szolgálják, hogy megerősítsék azokat az ideológiákat, amelyek az intézményi politikákat irányítják. A romákról szóló tanulmányokban az elméleti perspektívák hiánya „marginalizált helyzetbe hozza

a roma kutatásokat a tudományos szférában” (SURDU–KOVATS 2015, 14.). Az akadémiai szféra és az aktivisták elitje határozza meg, hogy a politika célesoportjainak társadalmi konstrukcióját hogyan építik fel. A politikatudományokkal foglalkozók inkább a nemzetközi szervezetek és a roma aktivizmus szerepére fókuszálnak, a tudományos kutatások szerepe viszont a roma identitás megteremtésében növekedett meg. A kvantitatív kutatók gyakrabban használják az elméleti és történeti nézőpontokat a romákkal kapcsolatos értekezéseikben (SURDU–KOVATS 2015, 16.). Felvetődik néhány fontos episztemiológiai kérdés a romákkal foglalkozó különböző tudományterületeken. Nemcsak az eltérő episztemiológiai háttér alapján vannak különbözőségek a kutatók között, hanem a bevonódásuk alapján is. Egyes kutatók kapcsolatban állnak egyetemekkel, míg mások munkáit politikai intézmények publikálják és terjesztik – például EBESZ, ERRC (European Roma Rights Center), OSI (Open Society Institute) –, Nyílt Társadalom Alapítvány, Világbank, Európa Tanács (CoE). Ez utóbbi kétségtelenül szélesebb disszeminációt eredményez, de az álláspontok különbsége elhomályosul, amikor a kutatók civil szervezet által fizetett tanácsadói szerepet vállalnak.

Kutatásom kezdetén roma konferenciákra, találkozókra és workshopokra jártam, hogy szélesítsem szakmai kapcsolati hálóm, és megrémültem a különböző kutatóktól érkező, egymást támadó és bíráló narratíváktól, illetve megjegyzésektől. A téma interdiszciplináris természete miatt különböző tudományterületek képviselőivel léptem kapcsolatba a szociálpolitika, az antropológia, az emberi jogok, a roma tanulmányok, a biztonságpolitika vagy a migrációkutatás területéről. Az ellentmondásos kutatási témán túl személyes feszültségek is jelen voltak, és számos kutató – főleg a roma tanulmányokkal foglalkozók – meggyőződése, hogy ők képviselik a megfelelő megközelítést és támadják a többieket a kockázatos etikai megfontolások miatt (mint például a média tájékoztatása, illetve olyan kutatási eredmények és szenzitív témák bemutatása, amelyek kedvezőtlenek lehetnek mások számára). A konferencia résztvevői érzékenyek voltak, személyeskedő, támadó felszólalásokat tettek. Voltak, akik kisértáltak a teremből, néhányan kiabáltak, és egyes esetekben meg is fenyegették az előadót. Az ellentmondásos tudományos tárgyat leginkább a nyári egyetemek mutatják meg, íratlan szabályaikkal a meghívottak kiválasztásában, hogy az előadó szívesen látott-e, vagy sem. A tudományos témával kapcsolatos viszály, éppen a roma kutatási alanyok életébe történő személyes bevonódásuk miatt, nem magyarázható a mások elképzelésével szembeni elfogadás hiányával vagy a kutatói szubjektivitással. A konfliktusok erős kapcsolatban állnak a kutatói aktivizmussal, a civil szervezeti munkával és az európai politikai szervezetektől való függéssel. A roma kisebbséggel kapcsolatos kutatási témák érzelmekkel telítettek, és kiegészülnek a romák iránti hűség és jogaik védelmének narratívájával. Számos kutatónak vannak roma rokonai, vagy érdeklődést mutatnak a roma aktivista csoportok iránt, viszont ez nem igazolhatja azt a morális keretet, amely a romák feltételezett érdekein alapszik, és amely „etikai szűrőt” eredményezhet az adatokban és a kutatási témákban.

A kutatási folyamatokban, mint reflexiós folyamat, rendkívül fontos a kutatói pozicionalitás. Eszerint a konstruktivista megközelítés szerint a reflexivitas kívánalmának két aspektusa különült el egymástól: egyfelől a kutatói-cselekvői pozíció reflexiója, másfelől a keletkező tudás kritikai reflexiója. Ez utóbbi annak vizsgálata, hogy a hatalmi viszonyok miként tüntetik fel a társadalmi-történeti tudásunkat. Ennek igénye a társadalmi struktúrára vonatkozó kérdésvetetésből és a résztvevők emancipációjában való érdekeltiségből fakad. Ezzel szemben a pozicionalitás reflexiója cselekvőképességünk felülvizsgálatát jelenti egy meghatározott kontextusban. Konkrétan ez arra vonatkozik, hogy a beavatkozás

terepéül szolgáló közösségben miként változnak a kívülállók és a belül lévők közötti határok, miféle kapcsolatok jönnek létre közöttük, s cselekvési lehetőségeik és ambícióik miként módosulnak a kutatás (adatgyűjtés-adatszolgáltatás, támogatás-segítés, kollaboráció) folyamatában.

A töredezett tudományterület etnikai kisebbségekre vonatkozóan nemcsak a diszciplínák közötti elkülönüléseket képezi le, de a roma aktivizmus, érdekképviselő és a töredezett politikai jelleget is mutatja, ezek ugyanis a romakutatásokhoz hasonló narratívákra épülnek. A töredezettség több helyi vagy az uniós alapok által finanszírozott kutatást eredményez az egészségügy, a gender, a munkaerő és az oktatás területén. A kutatások jelentős része azt a célt szolgálja, hogy megelőzze a roma gyermekek korai iskolaelhagyását, az egészségügyi állapotuk megváltozását, csökkentse az iskolai szegregációt, vagy segítse az informális és formális úton szerzett tanulmányok validálásához való szélesebb hozzáférést. A kutatásoknak további kiemelt célja a bejelentett munka biztosítása, a lakhatási körülmények jobbítása, a romák politikai részvételének fejlesztése vagy a romákkal szembeni negatív attitűd megváltoztatása. Úgy tűnik azonban, hogy a változatos kutatási témák ellenére a tanulmányok mégis közös etnikai keretet alkalmaznak, azt, amely a romákat a strukturális egyenlőtlenségeknek és a szociális-gazdasági függőségnek veti alá. Emellett megjelenhet az etnicitás kulturális keretének alkalmazása is, amelyben a roma etnikum kulturális jellegzetességei a többségi elvárásokkal állnak konfliktusban. A legújabb kritikai kutatások rámutatnak az elméleti és módszertani határookra, de ennél is fontosabb, hogy vitába szállnak azokkal a kutatókkal, akik kerülnek az érzékeny témákat és nem elemzik az illegális magatartásokat (TREMLETT–MCGARRY 2013; STEWART 2013; STEWART–RÖVID 2011).

A fenti megközelítés veszélye abban rejlik, hogy a kutatók izolált narratívái hatással lehetnek az eredménytelen politikákra és további stigmatizációhoz vezethetnek. Elsőként a tudományos területen történő etnikai keretezés általános kérdéseit tárgyalom. Az antropológusok, kriminológusok és az emberi jogokkal foglalkozók sajátos nézőpontját ismertetem, párhuzamosan ezen tudományos keretek határaival a roma migráció kérdésében. Ezt követően az aktivisták és civilek szerepével foglalkozom és azzal, hogy tevékenységeik – elmentmondásban, de közben egymásra utalva a kutatókkal – miként formálják a közpolitikák kialakítása során alkalmazott etnikai kereteket. Végül bemutatom a tolmácsok közvetlen hatását, azt, hogy a roma etnicitásról kialakult képük milyen módon kerül továbbításra a hivatalos ügyintézés folyamatában a roma bevándorlókkal folytatott interakciókban.

5.2.1. Délibáb és elefántcsonttorony – A roma etnicitás és a tudomány keretei

A Világbank megfogalmazása szerint a romák idegenkednek az oktatástól és az egészségügytől, és a szervezet a roma kultúrát (is) felelőssé tette a kedvezőtlen helyzet kialakulásáért. Az ilyen állítások értékeléséhez elengedhetetlen, hogy kritikusan szemléljük az etnicitás tudományos keretezésének szerepét a közpolitikai döntéshozatalban. A Világbank publikációjában megállapítottakat Jean-Pierre Liégeois fogalmazta meg, aki az Európa Tanács ROMED-programjának tanácsadója. A program a „közvetítők” szükségességét támogatja és nyíltan hirdeti azt a nézetet, miszerint „a kultúrájuk odáig juttatja a romákat, hogy elszakadnak a közintézményektől” (MATRAS 2015, 168.). Ez a meghökkentő állítás Liégeois

munkájában csak egy példa a fenti problémára, hasonlóan azokhoz az állításokhoz, mint hogy „a traveller az, aki nincs kapcsolatban a környezetével” vagy „a cigányok világszerte a jelen pillanat fontosságát hangsúlyozzák” (LIÉGEOIS 1988). Liégeois neve – ezen kijelentései miatt – kapocssá vált a döntéshozók és kutatók közötti félreértésekben.

Az intézmények adaptálják a szakértők állásfoglalásait és saját narratívát tesznek hozzá, amely a szektor intézményei között állandóan adaptálódik, majd uralkodó közpolitikai narratívává válik.

De hogyan lehetséges a roma etnikai identitást meghatározni ilyen sokszínűséggel szemben? Talán abból célszerű kiindulnunk, hogy pragmatikus konstrukció szükséges a hatékony roma témájú közpolitika kifejlesztéséhez. A területi igények és a népszerű nomád ábrázolásmód nélkül is van egy fő osztályozó elem, nevezetesen a történeti narratíva az indiai eredetről és a roma nyelv érvényessége, amely osztályozóként szolgálhat a romáknak. Etnikai vitákon alapulva ezek az aspektusok osztják meg a kutatókat. Azok, akik ezzel nem értenek egyet, azt mondják, hogy ez a megközelítés nem európai roma etnikai csoportokat konstruál (éppúgy, mint a roma kulturális gyakorlatok), ezért ezek megerősítik az ellentéteket a romák és a nem romák között. A „roma gyakorlatok leírása már önmagában »essenciális« és határokat épít” (MATRAS 2015, 168.). Beszélhetünk-e tehát bármilyen olyan etnikai osztályozóról, amely előrevivő lehetne a döntéshozatalban?

A tudományos etnicitáskonstrukció – bármennyire is gyakran úgy használják – nem objektív koncepció. A különböző diszciplínák ellentmondásos fogalmakkal rendelkeznek, amelyek a későbbiekben a politikai intézmények termékeivé válnak. Például a *roma* kifejezés, amely általánosságban a politikailag korrekt szinonimája a *cigány* meghatározásnak, mára egy jóval szélesebb és homályosabban meghatározható csoportot jelöl, amely sokszínű népességből tevődik össze az Európai Unióban (MATRAS 2015). A roma kifejezést eltérő értelmezéseken átívelő, irányjelző kifejezésként alkalmazták, hogy elhomályosítsák azokat a meghatározásokat, amelyeket elnehezítettek a negatív vagy túlságosan romantikus konnotációk (gypsys, tsiganes – cigányok). A roma kifejezés használata szoros összefüggésben áll az érdekképviseleti folyamattal, és kontextusba került a politikai reprezentáció programjával: „védelmezni és megszólalni minden eltérő önmeghatározással bíró csoport nevében, akiket korábban széles körben társítottak a többiekkel, leginkább a pejoratív átívelő címke miatt” (VERMEERSCH 2011, 93.).

Az ilyen típusú tudományos koncepciók módszertani következetlenségeket okoznak, mivel „a romák meghatározása átjárható, és a romákra alkalmazott survey módszerek porózusak, megbízhatatlanná teszik a kvantitatív adatokat is” (MATRAS 2015, 169.). Számos kutató panaszkodik arra, hogy a romák számát alábecsülik, utalva arra, hogy lehetséges lenne pontosabb megszámolás, illetve objektív mérési eszközei is vannak a romák azonosításának. A vitát a későbbiekben a Salford Report publikációja alapján ismertetem, mert komoly feszültségeket okozott a roma kutatói hálózatban. Surdu (2015) jelzi azt az ellentmondást (SURDU 2015), amely a szakértők önmeghatározásai (népszerűsíteni a szervezeteiket, hogy biztos forrást és alapot találjanak maguknak) és az ehhez elengedhetetlen problémakeretbe foglalása, valamint fontosságának kiemelése között feszül (MATRAS–LEGGIO–STEEL 2015). Általános vita folyik az etnikai konstrukció elkerülésének jelentőségéről és annak szükségességéről, hogy a hasonló problémákat szociális, gazdasági kontextus keretében azonosítsák. Ezek az ellenmondások és ellentétek keretezési szakadékot okoznak, zürzavart a politikai keretekben és kibúvókat a helyi törvényhozási gyakorlatokban.

5.2.2. Virágok és zenék – Társadalomtudomány és antropológia

Az *antropológia* az egyik első romákkal foglalkozó olyan diszciplína, amelynek célja a népcsoport szocioökonómiai helyzetének és kulturális értékeinek jobb megértése (KÁLLAI 2002; SZUHAY 2011; HORVÁTH 2005; PRÓNAI 2006; RYDER 2011; TENIGL-TAKÁCS 2007). A kutatások egy része néprajzi és leíró jellegű, amelyek fókuszában a helyi közösségek, a családok közötti kapcsolatok, illetve a nem romákkal való interakciók strukturális aspektusai állnak. A kutatási programok kimunkált módszertannal rendelkeznek, de elméleti szinten gyakran gyengék és hangsúlyozzák az egyes roma hálózatok társadalmi másságát, illetve az antropológusok által felvetett aggodalmak is sokkal inkább módszertaniak, mint politikai jellegűek. Az egyik roma érdeklődésű akadémiai hálózat, a Gypsy Lore Society is a néprajzi megközelítésekre alapoz. A nemzetközi társaságot 1888-ban alapították az Egyesült Királyságban. A hálózaton kívüli kutatók gyakran bírálják a társaságot a megközelítési módja miatt, amely hozzájárulhat a démonizált vagy romantizált roma, cigány és traveller képhez. A tagok nemcsak etnográfiai kutatásokat, hanem irodalmi, nyelvészeti, média, zenetudományi és történelmi vizsgálatokat is folytatnak. Ezek az ismeretterjesztő kutatások számos információt nyújtanak a roma etnikai csoportok rokonságáról, a genderről, a gazdasági és társadalmi struktúráról, de gyakran hiányzik belőlük az elméleti alap, és korlátozottan vannak hatással a politika és a közbeszéd által formált roma képre. Az antropológusok jelentős része kerüli az értékelő konnotációkat és az érzékeny témákat, hogy kiküszöbölje a romák további kriminalizációját, és inkább fókuszálnak a kisközösségekre, illetve az etnikai és nemzeti hovatartozásukkal kapcsolatos értelmezésekre. Kollégáimtól többször hallottam a következőket: „Soha nem fogok arról beszélni, hogy...”, „soha nem végezném a kutatásodat”, „túlságosan kockázatos” vagy „soha nem fogjuk említeni az illegális tevékenységeket vagy a rendszertelen bevételeket” (MATRAS 2015). A politikai narratíváktól való távolság miatt az antropológia közvetítő terület a többi romákkal foglalkozó tudományos diszciplína között.

Az EU-s tagállamok bővítése óta megnövekedett a tudományos érdeklődés a roma mobilitás iránt (VIDRA 2013a; GRILL 2011; TREMLETT 2014; BROWN et al. 2014), illetve hogy miként változik az etnikai és vallási hovatartozás a nemzeteken átívelő migráció során (RIPKA 2015). Az antropológusok figyelnek az online tevékenységekre és a szociális média sűrű hálózatára is, amelyek átlépik a határokat, és a szolidaritás, illetve az identitás olyan formáját alakítják ki, amelyek nem az érintkezésen és a szemtől szembeni kontaktuson alapulnak. A „többszörös etnikai hovatartozás”, a „párhuzamos identitás”, a „szituációs etnikai azonosítás”, mint ahogy az „etnikai hibriditás” és a „közöttiség” koncepcióról szóló viták politikaorientált definíciókat eredményeznek, amelyekben ez a vegyesség „új etnicitást” termel, amelyet a transznacionális romák elgondolása jellemez, akik különböző kulturális területeken vagy azok között szocializálódtak (HUMPHRIS 2014).

A fogalmak nemcsak az unió felülről jövő kezdeményezéseit állítják kihívás elé, hanem azokat a kutatókat is, akik megalapozott identitáskoncepcióval dolgoznak. A koncepcionális zavar a helyi közigazgatási szervekhez is elér, amelyek képtelenek megbirkózni ezzel, és inkább tudomást sem vesznek a kérdésről. Emellett tartanak attól, hogy bármilyen pozitív diszkrimináció olaj lenne a helyi feszültségek tüzeire, viszont nincsenek olyan ajánlások, amelyek segítenének a politikai kezdeményezéseknek, miként keretezzék a romákat és bátorítsák a helyi társadalmi csoportokat, hogy fogadják el őket egyenlő partnernek

és polgártársnak. „A megnövekedett erőfeszítések a koncepcionális tisztázásért elősegíthetik a roma mobilitásról folyó vitákat akár a médiában, a politikában és az aktivisták között” (HUMPHRIS 2014, 96–97.).

5.2.3. Ne használd a „C” betűs szót! – „Cigány gazdaság”, avagy jogellenes hálózatok etnikai keretben

A romákkal kapcsolatos tanulmányoknak két típusa van: az egyik tartalmaz roma etnikai keretet, és nem említ semmilyen illegális jelenséget, míg a másik típus a deviáns viselkedésre fókuszál, viszont kerüli az etnikai keret használatát. Utóbbiak jó szándéka azon alapul, hogy megelőzzék a stigmatizációt, de vannak hátulütői is. A kriminológusok régóta érdeklődnek a deviáns viselkedés, az etnicitás, illetve a migrációs tapasztalat közötti összefüggések iránt (AAS–BOSWORTH 2013). Számos kutatás fókuszában a „bűnözés és faj” kapcsolata áll, illetve a kísérlet arra, hogy magyarázatot adjanak az etnikai kisebbségek felülreprezentáltságára például a fogvatartotti populációban. Azt azonban, hogy pontosan mi a szerepe a kisebbségi perspektívák megfogalmazásának a kriminológiában, soha nem kérdőjelezték meg. Ha a megnövekedett bűncselekményi ráta, a büntető igazságszolgáltatás diszkriminatív bánásmódja, a rendőrségi diszkrimináció, a keményebb büntetések vagy a bűnügyi statisztikákban lévő etnikai előítéletek kerülnek a vizsgálat középpontjába, az etnicitás konceptualizálása egy adott változónak tűnik. A bűnüldözési rendszer hozzáállása a migránsokhoz – például a szelektív bűnügyi nyilvántartás vagy bűnüldözés; a kormányzati tisztviselők faji előítéleteken alapuló mérlegelési gyakorlata – a romák esetében alig kutatott terület. Léteznek a romákkal szembeni célzott rendészetről szóló feltevések Európában, a deviáns romák viselkedéséről szóló kulturális magyarázatok vagy a határokon átnyúló illegális kereskedelemről szóló értekezések, viszont az összefüggések továbbra is elavultnak tűnnek a tudományos munkákban.

Bovenkerk 2014-es könyvében több elméleti megközelítést is felvázolt a bűnözés, az etnicitás és a migráció közötti összefüggések magyarázatára. Az import modellt, amely az összefüggéseket az újonnan érkezők migrációs folyamatára alapozza (SHAW–MCKAY 1942), azzal a feltételezéssel él, hogy a deviáns viselkedést a kiinduló országból hozzák magukkal. Mivel a romák különböző országokból érkeznek és nincs egy közös hazájuk, hiba lenne ezt az elképzelést alkalmazni.

Más kutatók a megváltozott genderszerepek, a családi szerkezet vagy a kulturális konfliktus miatti szociális kontroll hiányát használják magyarázóként. Ez utóbbi akkor történik, amikor az egyén kultúrájának szabályai és normái konfliktusba kerülnek a hagyományos társadalom szabályaival. Ez gyakori lehet, amikor a romák a nyugati államokba költöznek. Sellin (1938) úgy véli, hogy bármelyik kultúrában, ha az egyének viselkedése nem illeszkedik a társadalmi normákhoz, az a normák megszegésének tekinthető. Továbbá azt állítja, hogy környezeti diszkrepancia magyarázhatja a bűnelkövetők magas arányát bizonyos kisebbségi csoportokban, de az összefüggés nem bizonyított (SELLIN 1938). Ezeknek a teóriáknak és az általuk használt elméleti keretek megvitatására empirikus kutatásokra lenne szükség.

Míg egyes kutatók attól tartanak, hogy az etnikai adatgyűjtés megerősítheti a sztereotípiákat, mások szerint adatokra van szükség ahhoz, hogy teljes és pontos képet kapjunk a népességről, beleértve a diszkrimináció és egyenlőtlenség létező formáit. Azok a kutatások,

amelyek fókuszában az etnicitás és a bűnözés összefüggései állnak (az állampolgárságtól függetlenül), hajlamosak megmaradni a kvalitatív módszereknél, ezzel mikroszintű, de mély analízist nyújtanak a kriminalitásról. A bevándorlás és a bűnözés kapcsolatával foglalkozó tanulmányok inkább kvantitatív felmérésekre épülnek, és szélesebb, bár kevésbé árnyalt képet adnak a bűnözésről. Az etnicitás, migráció és a bűnözés közötti összefüggéseket geopolitikai szempontból (GOME 2014) – amely magában foglalná a válaszadók mobilitási szempontjait – ritkán vizsgálják. Ez a könyv ezt a hiányosságot pótolja.

A bűnügyi statisztikai adatok mutatják az elkövetők állampolgárságát, de az etnikai hovatartozásukat nem, illetve külföldiek esetében a migrációs státuszukat sem. Komoly akadályokat jelent ez a hivatalos állami intézmények és a kutatók által végzett statisztikai felmérések során. Egyes társadalomstatisztikai adatok hatékony gyűjtésének hiánya a társadalmi tények elhallgatásához vezet, és ez kontraproduktív hatással van a probléma és az egyenlőtlenségek felismerésére.

5.2.4. Bűnözés és kultúra etnikai keretben

Egyre nagyobb figyelem irányul a mobilitás, az etnikai csoportok és a bűnözői hálózatok közötti összefüggésekre (SIEGEL 2014). A Sutherland által megalkotott *differenciális asszociáció* elméleten nyugvó kulturális megközelítések mind a mai napig népszerűek a bűnözési ráták és a különböző társadalmi csoportok deviáns viselkedésének okai közötti különbségek magyarázatára. A kultúra stratégiai alkalmazása kritikai figyelmet igényel, mert „a kultúra nem adott, nem olyasvalami, ami az egyéneken kívül formálja az emberi magatartást” (BAUMANN 1996, 11.). A kultúra olyan folyamat eredménye, amelyben az emberek értelmet adnak a világuknak, az etnikai csoportok megalakulása pedig az a folyamat, amely a kollektív azonosítás útján fejleszti azt (KINKET–VERKUYTEN 1997). A tolmácsok, aktivisták és a köztisztviselők gyakran csak a statikus kulturális különbségeket látják az egyes kulturális csoportok között, amelyet a nevükre, nemzetiségükre, bőrszínükre vagy az öltözködésükre alapoznak. Ezek a sztereotípiák kirekesztik azokat a romákat, akik nem illenek bele az etnikai keret adta feltételezésekbe, és erősítik a meglévő, hagyományos roma képpel kapcsolatos sztereotípiákat. A rendőrök, sőt néhány szociális munkás is állítja, hogy a romák „eladják lányaikát”, „prostituálják feleségeiket” és „kizsákmányolják azokat, akik nem a rokonaik”. „Kulturális támadások” vagy „kulturálisan motivált bűncselekmények” (VAN BROECK 2001) fogalmának megalkotása érdekes változatosságot nyújt az etnicitás és a bűnözés viszonyában. Thorsten Sellin 1938-as érveléséhez igazodva a bűnözés annak az eredménye, hogy az etnikai kisebbségek követik a saját magatartási normáikat, és megszegik új otthonuk törvényeit. „Számos szokás ezek közül nem tekinthető törvényszegésnek, sokkal inkább annak, hogy ha nem tartják be ezeket a szabályokat, akkor veszélyeztetik a pozíciójukat a közösségükben, sőt talán azt is kockáztatják, hogy kiközösítik őket” (BOVENKERK–YESILGÖZ 2004, 4.).

A bűncselekményt általában nemkívánatos deviáns viselkedésként határozzák meg. Bovenkerk és Yesilgöz (2004) azonban azt mondják, hogy ezeket az elkövetőket a *differenciális asszociáció* megközelítése szerint nem csábítják bele a bűnözésbe, hanem pontosan ez a viselkedés az, amit a közösségi értékek alapján elvárnak tőlük. Megeshet, hogy a társadalmi státuszuk csökken, ha nem adnak választ ezekre a nyomásokra, még akkor is, ha ez bűncselekmény elkövetését jelenti (BOVENKERK–YESILGÖZ 2004).

Előfordulnak kulturális különbséggel magyarázható bűncselekmények a roma bevándorlók között, de ezek sokkal inkább a helyi köztisztviselők kulturális félreértelmezésén alapulnak, ami a romák kriminalizálásához vezet a befogadó országokban. A romák és a jóléti szolgáltatást biztosító intézmények között meglévő kölcsönös bizalmatlanság miatt, az információk cseréje során történő szelekció valóban eredményezhet félreértéseket és eltérő értelmezéseket. Ennek lehet az a következménye, hogy bizonyos magatartásformák – meghatározott társadalmi kontextusban és a környezettel való kölcsönhatásban – speciális etnikai jellegű bűnözésként jelenhetnek meg. E körbe tartozik az, hogy a bűnelkövetők kreatív módon használják kultúrájukat és manipulálnak annak érdekében, hogy megkapják, amit akarnak – például meggyőzik a közhivatalnokokat arról, hogy fenyegetett helyzetben vannak, vagy stratégiai értelemben használják családjaik bűnözői képére való hivatkozást. Van Poeck és Vandenabeele (2012) is úgy látja, hogy a kulturális aspektust nem lehet függetlennek tekinteni a szubkultúrák szocioökonómiai tényezőitől (VAN POECK–VANDENABEELE 2012). Hebbenrecht és Baillergeau (2012) szerint csak összehasonlító kutatásokkal érthetjük meg a kulturális meghatározottságokat, de figyelembe kell venni az olyan döntéshozói determinánsokat is, mint a szocioökonómiai körülmények, és ezt össze kell kapcsolnunk a bűnüldözéssel és a politikai struktúrával (HEBBENRECHT–BAILLERGEAU 2012). Baumgartner és munkatársai (2009) úgy vélik, hogy a kulturális és etnikai faktoroknak nincs hatásuk a bűnelkövetési kockázatra, de a társadalmi depriváció fontos szerepet játszhat a szocioökonómiai faktorok között (BAUMGARTNER et al. 2009). Különböző kutatások folytak a bevándorlók és az etnikai kisebbségek bűnözésének kérdésében, különösen a második generáció vonatkozásában, de jelenleg sincs egyetértés arról, hogy hogyan határozzuk meg a problémát, és miért van az, hogy egyes bevándorlócsoportokkal kapcsolatos kérdések átpolitizálódnak a biztonsági diskurzusokban, ahogy ez a romák mobilitása esetében is látható.

5.2.5. A kriminológia jetje – Az érzelmi fordulat és a tabuk

A roma etnikai keret a bűnügyi tudományokban olyan, mint a jeti a nyugati civilizáció számára. Úgy véljük, létezik. A roma bevándorlókat célzó rendészeti bűnmegelőzési projektek elkezdődtek (például a brit rendőrségi műveletek, a Lamplight Projekt vagy a Golf-művelet¹⁷), de politikailag továbbra is inkorrekt roma migránsokról szóló kriminológiai kutatásokról beszélni. Az etnikai konnotációk megjelenése a kriminológiában (mint például VAN SAN és LEERKES 2012 tanulmányai) közvetlenül kapcsolódtak a stigmatizációhoz, a diszkriminációhoz és a rasszizmushoz; de képmutató lenne azt állítani, hogy ezek a konnotációk ne jelennének meg a döntéshozatali folyamatokban. A kérdés az, hogy ezek az etnikai jelentések milyen módon válnak részévé az újabb kontrollintézkedéseknek.

Széles körű feltevéseken alapul az állítás, hogy a kutatók elméleti megközelítéseikkel formálják a közbeszédet, különösen a roma bevándorlók esetében. Az etnikai jelentések tabuk, ezek a megosztott közbeszédben manifesztálódnak, ahol a bűnüldöző szervek figyelmen kívül hagyják a tényeket, a romantikus megközelítések javára. Petintseva (2014) szerint az, hogy a diskurzusban mely tudományos hangok jelennek meg, komoly rizikót jelent, mert ezek határozzák meg, hogy kinek az álláspontja az elfogadható, vagy melyik nézőpont

¹⁷ Lásd Golf-művelet – Brit és romániai közös nyomozás (JIT) a román szervezett bűnözés és gyermekkereskedelem elleni küzdelemben: – https://ec.europa.eu/anti-trafficking/eu-projects/operation-golf-%E2%80%93-uk-and-romanian-joint-investigation-tackling-romanian-organised-crime_en (a letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)

a haszontalan vagy naiv (PETINTSEVA 2014). A diskurzus nemcsak az akadémiai narratívák értelmezéséről szól, de formálja is azokat a feltételeket, amelyeket ezek a reprezentációk hoztak létre és tettek fontossá. Az tehát a kérdés, hogy melyek azok a domináns diskurzusok, amelyeket elutasítottak vagy stigmatizáltak ebben a kérdéskörben (PETINTSEVA 2014, 214.). Petintseva érvelése szerint az etnikai tabuk azóta kerülendők, amióta a kriminológusokat demonizálták, és úgy jellemezték ezeket a szakembereket, mint akik veszélyt jelentenek a roma empowerment mozgalmakra. A fenti megközelítés szerint ugyanis a romákkal kapcsolatos kriminológiai megállapítások igazolhatják a létező diszkriminatív jelentéstartalmakat, és további stigmatizációhoz vezethetnek. Ebből a következtetésből viszont hiányzik egy fontos elem. A roma etnicitás témájának akadémiai keretét az érzelmek is formálják. Az érzelem „mint a személyek és szociális intézmények közötti dimenzió” (BARBALET 1992, 161.) gyakran elutasított nézőpont a tudományban. „A jogtudósoknak, akik képesek megérteni az érzelmeket nemcsak egyszerűen mint a racionalitástól való elmozdulást, hanem mint megerősítő elemét egy reakciónak, a jog és az érzelmek perspektívája olyan utat kínál, amely mind a jogi szereplők részére, mind az intézményeknek befolyásolja az emberi tapasztalatokon alapuló központi dimenzióját” (ABRAMS–KEREN 2009, 1998). Meg kell tehát értenünk ezeket az aggodalmakat, amihez elkerülhetetlen, hogy a roma etnicitás keretezésének tárgyalásánál az akadémiai területre az érzelmi klímát is bevonjuk.

Az érzelmi klíma az érzelmek és érzések olyan készlete, amelyet nemcsak a kutatók és az aktivisták helyeznek el a közös társadalmi struktúrában, de jelentőséggel bírnak a politikai és a társadalmi identitás formálásában, illetve a kollektív magatartásban is. „Az érzelmi klíma ezért olyan érzelmi hangokat és mintákat tartalmaz, amelyek megkülönböztetik a társadalmi csoportokat vagy kategóriákat egyéni hozzátartozás alapján” (DEMERTZIS 2013, 176.).

A roma etnicitás érzelmi keretének más tudományterületben való megfontolásával jobban megérthetjük az emberi jogi célokat is a jogi tanulmányokban, illetve azt, hogy ezek az érzelmi aspektusok hogyan formálják az akadémiai narratívákat a roma kisebbség keretezésében.

5.2.6. Akadémiai keresztrefeszítés – A roma jogok lovagjai

Az emberi jogi megközelítésben és a fejlődéstanulmányokban a roma etnikum áldozati narratívában kereteződik. Ezek a gyakran tárgyiasító megközelítések intézményi igazságosságot követelnek azáltal, hogy létrehoznak egy szembenállást a konzervatív kormányzati narratívával szemben. Habár a roma jogok védelméről szóló tanulmányok a roma kirekesztettség témáját európai napirendi ponttá emelték, további adalékot adtak a roma népesség kirekesztettség keretéhez, és ráirányították a figyelmet a roma felemelkedési mozgalmak által csökkenteni kívánt függőségi jellemzőkre. Azok a romák, akik nem tudnak azonosulni az emberi jogi megközelítésű roma fogalommal, elutasítóak ezekkel a kutatásokkal szemben. Érvelésük szerint – amely számos válaszdónál megjelent – ez a megközelítés nem hajlandó elismerni a roma személyek – például a jól berendezkedett roma középosztálybeli családok – innovatív és önfenntartó képességét és egy állami függőségi képet erőltetnek.

A kutatók egy része a helyi önkormányzatokat hibáztatja a romák helyzetéért, és nyomást gyakorol a bűnüldöző szervekre, hogy lépjenek fel a gyűlölet-bűncselekmények

és a diszkrimináció eseteiben. A romáknál, akik kirekesztettségnek és gyakori kilakoltatásoknak vannak kitéve – ahogy Franciaországban és Olaszországban az elmúlt években látható volt –, a kevésbé látható privacy-problémák alig kapnak figyelmet. A tanulmányok ugyan hangot adnak azoknak, akik képtelenek az intézkedések ellen fellépni, és érzékenyítik a közvéleményt a roma migránsok tapasztalatairól, a szerkezeti megalázottságról, de nem képesek növelni a politikai szervek felelősségvállalását. A közép-európai országokban néhány diszkriminációs tanulmány és azok védekező etnicizáló narratívája még inkább növelte a feszültséget a romák és a nem romák között.

Mint az fentebb is olvasható, az érzékeny problémákra való fókuszálás együtt jár a roma politika fejlődésével, amelyek szorosan egybefonódnak az empirikus emberi jogi kutatásokkal, amelyek mindent megtesznek, hogy elkerüljék a további diszkrimináció kockázatát. Az óvatos és gyakran túlságosan védelmező akadémiai megközelítések egyszerűsített és démonizáló narratívákat használnak a hatóságokról, hangsúlyozva az állami és a helyi hivatalok hiányosságait és diszkriminatív gyakorlatait. A jórészt kulturális relativista megközelítések romanticizált képet festenek az etnikai csoportokról, különösképpen a romákról. Az emberi jogi narratívák a legtöbbször azért kerülnek a kritikák középpontjába, mert az etnikai keret figyelmen kívül hagyja a hatalmi kapcsolatokat, amely a jogokról és kötelezettségekről szóló neoliberalis politikai keretben alakultak ki. Az új munkaalapú értékek mellőzik az egyenlőség humanista fogalmait, ezért a roma bevándorlókkal kapcsolatos jóléti narratívákkal gyakran visszaélnak, hogy igazolják a segélyturisták megbélyegző fogalmait. A kritika a társadalomtudományi kutatások klasszikus episztemiológiai elvárásain alapszik, de az akciókutatások is megjelentek módszertani eszköztárunkban. Az emberi jogokkal foglalkozó kutatók gyakran együttműködnek civil szervezetekkel, akik képviselőket látnak el a roma diszkriminációs esetekben. Ezek a kapcsolatok hajlamosak gyengíteni a kutatók nyilvános hitelességét, mivel a közbeszédben elfogultnak tűntethetők fel. Mindazonáltal hozzájárulnak a közös jóhoz, elő tudják mozdítani az akadémiai ismeretek szélesítését írással, vitákkal, nyilvános beszédekkel és kritikai reflexiókkal. Kutatóik személyes kapcsolataik miatt gyakran nyomás alatt vannak a tudományos világban, és támadják őket, amely erőteljes jelzést ad a többiek számára, hogy maradjanak inkább háttérben. Az ilyen társadalmi szerepeknek komoly etikai vonzatai vannak, ahogy ez a 3. fejezetben olvasható.

5.2.7. Megilleti őket egy hely a kerekasztalnál – A roma kutatások lovagjai

A döntéshozatali és az akadémiai narratívákban megfogalmazott etnikai keret közötti kapcsolat még nyilvánvalóbbá válik a European Academic Network on Romani Studies (Romani Studies Network 2014) tagjai közti eszmecsere vizsgálatá során. Az online hálózatnak megközelítőleg 400 tagja van, és célja a roma polgárok európai befogadására tett törekvések támogatása. „A projekt előmozdítja az interkulturális dialógust és növeli a kutatások láthatóságát a tudományos közösségen kívül azért, hogy támogassa az együttműködést a döntéshozók és további érdekelt felek között” (Romani Studies Network 2014).

Több mint három éven keresztül követtem a hálózat vitáit, és több taggal is van offline kapcsolatomban. A hálózat számos diszciplínát lefed, és jól ismert akadémiai tagjai is vannak, ennek ellenére csak néhány tag az, aki rendszeresen aktív. Az elmúlt három évben

széleskörűen megvitatták „a romák kulturális identitásának lényege” (Romani Studies Network 2014), ami jól illusztrálhatja, milyen különböző konfliktusok éltetik a roma keretezést a romákról kialakított vitás képekkel és fogalmakkal. A hálózat tagjai kapcsolatban vannak az Európai Unióval, az OSI-val vagy egymás civil szervezeteivel, roma programjaival vagy folyóirataival.

Az online felületen megvitatták a roma identitás kérdését, az etikai és módszertani problémákat és a kutatók politikai hovatartozását. A vitás pontok részletes rálátást nyújtottak a roma kutatók által kialakított ellentmondásos roma keretekre. A roma kutatások töredezett területén a kutatók rétegzett célokat és konfliktusos kapcsolatokat képviselnek. A romák helyzetéről folyó viták azt a konfliktusos érdeket és episztemiológiai különbségeket illusztrálják, amelyek a roma kutatási projektek résztvevői között húzódnak. Ez egyértelművé vált a Salford Egyetem roma migrációs projektjéről szóló rádióinterjú után.¹⁸ A projekt vezetőjével készült rádióinterjú után a brit híreket előtörték a kutatás állításai, miszerint több mint 200 000 roma bevándorló él az országban.

A releváns számok kérdése éppen az egyik olyan fő téma, amely ellentmondásos nézőpontokat vet fel a kutatók között, ám ebben az esetben a kritikák a rádióinterjú etikai következményei miatt indultak el, mivel az interjú a romák beözönléséről szóló morális pánik egyik forrásává vált. Sokan úgy vélték, hogy a Salford-jelentés megsértette a romákat, a populáris médiában bemutatott kutatási eredmények pedig, a nem igazolható adatokkal, a szélsőjobboldali narratívákat támogatták.¹⁹

A kutatás nem tartalmazott empirikus adatokat, ezért a hálózat egyik tagja az etnográfiai módszerek fontosságát igyekezett hangsúlyozni, és példaként felhozta az Egyesült Királyságban élő, kizsákmányolt szlovák romákról szóló adatokat. Kiemelte az adatgyűjtés fontosságát, de végül amiatt érte kritika, hogy nem jelentette a példaként említett bűncselekményeket a rendőrségnek.²⁰ A vitákban a romákkal kapcsolatos bűnözési kérdések hiperszenzitív témát jelentenek, legtöbbször dühös reakciókat és támadó megjegyzéseket váltanak ki. Hasonló vita alakult ki, amikor a Soros György által támogatott Európai Roma Intézet (ERI) alakult meg azzal a céllal, hogy népszerűsítse a roma kultúrát és védje a roma civilszervezeteket. Néhány tag kifejezte aggodalmát a kezdeményezéssel kapcsolatban; nem a felülről érkező politikai érdek zavarta őket, hanem az érdekelt felek által kiválasztott roma képviselőkkel való kapcsolata.

Azt állították, hogy az ERI a romákat Soros oktatási vállalkozásának eszközeként és nem alanyaként kezeli. Ezek a roma keretek különbséget tesznek az elithez tartozó romák és a hagyományos romák között, akik nélkülöznek és szükségük van a politikai támogatásra. A roma kategóriák közötti normatív különbségek megjelennek a roma kutatási projektekben is, amelyekben viszont a sikeres vagy középosztálybeli romák nem is jelennek meg. Gyakori vitatéma az akadémiai keretek és a politikai végrehajtás viszonya, ugyanakkor a hálózat tagjai alig vállalnak felelősséget a hibáik miatt.

Kétségtelen tény, hogy a roma kutatók erős politikai szándékkal rendelkeznek a romákkal kapcsolatos politikában, szervezetekben és módszertani prioritások meghatározásában, de az akadémiai felelősséggel szembeni túlzott védelmező álláspontjuk miatt ezeknek

¹⁸ <https://romamatrix.eu/about-us> (a letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)

¹⁹ <http://romanistudies.eu/documents/email-list-archive/> (a letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)

²⁰ DURST, Judit (2014): 'Compiling data on Roma. Discussions on Roma migrants in the UK and the number games'. Elérhető: <http://romanistudies.eu/documents/email-list-archive/> (a letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)

a narratíváknak limitált hatásuk van a romákra. Az európai politikák, a Roma Integráció Évtizede program vagy bármelyik nemzeti roma stratégiára megfogalmazott belső kritikák ellenére a hálózat tagjainak vajmi kevés közérdeke fűződik az utóbbi idők roma migrációjáról szóló viták etnikai keretezéséhez. Vincze ezt így összegezte: „Amíg a kutatók nyilvános felelősségéről beszélünk és részben azokról, akik készítik és terjesztik a roma migrációról szóló tudásanyagot, nem kellene elfelejtenünk, hogy az egész romaellenes migrációs politikák és az annak alapul szolgáló rasszizmus, része annak a törekvésnek, hogy a régebbi uniós tagállamok (és a Európai Gazdasági és Monetáris Unió) »igazolják«, hogy a tőke miért áramolhat szabadon az uniós tagállamok között, míg a munkaerő (kiváltképp a volt kelet- és közép-európai munkaerő) pedig miért nem» (VINCZE 2015, 44).²¹

Az érzelmileg túlfűtött fogalmak gyakran szinte pamfletjellegű megfogalmazásai folyamatosan a romák áldozati szerepét és másságát hangsúlyozzák. A romakutatók úgy vélik, azzal képesek megvédeni a romákat, ha kerülük a bűnözés, a manipuláció, a kizsákmányolás vagy zaklatás fogalmak használatát, de úgy tűnik, hogy ezzel együtt is konzerválják a helyi nemzeti többség által tapasztalt megkülönböztetéseket és frusztrációkat. Összefoglalva az emberi jogok jelentős kérdés a romák strukturális deprivációjában, de a befogadó állam munkaerőpiaci megközelítésű jóléti filozófiájában, ahol a szolidaritást és a támogatást ki kell érdemelni, olyan strukturális feltételek vannak jelen, ahol az elköteleződés humanitárius koncepciói nem hatékonyak. Ameddig a túlélési stratégiákat nyíltan nem vitatják meg és nem elemzik, addig lehetetlen ellenérveket felhozni azon büntető populista hangok ellen, amelyek politikai célokra használják a negatív roma sztereotípiákat.

5.3. Aktivisták

„És akkor ott ültünk egy szabadtéri kocsmában, hallgattuk egy híres magyar roma zenekar koncertjét, mialatt panaszkodtunk a roma mozgalmak kihívásairól. »Ki akarok szállni ebből. [...] Olyan frusztráló, de ennek nincs semmi értelme« – mondta. Rendeltünk egy újabb kör rövidet, majd mint két tolvaj, a srácok egymásra néztek és egyszerre megitták az italukat. Amint kiürült a pohár, a beszélő hozzátette: »ez egy mocskos üzlet... nem kellene részt venni ebben«. Az említett férfiak a roma felemelkedést célzó civil társadalom két főszereplője, akik jól ismert szervezeteknek dolgoznak, magasan képzettek, és a legjobb tudásukat adják a roma egyenlőségért, görnyedten ültek az üres poharaik felett, szürke arcukat a színpad felé fordították egy cinikus félmosollyal, amint elmerültek gondolataikban az elakadt beszélgetésről, ami mindössze 15 perce kezdődött, amikor véletlenül egymásba futottunk. Azt gondoltam, hogy mindenki kiszáll egy idő után.» (Kutatási napló 2014)

A roma mozgalmak mellett elkötelezett nem roma aktivisták elbátortalanodnak, és egyes esetekben meg is szegényítik őket, amikor beleütköznek a szakma összetett érdekhálózatába. Ahogyan azt az idézet is mutatja, néhány aktivista úgy érzi, hogy nem képesek olyan módon segíteni a romáknak, ahogy az aktivizmusnak segítenie kellene kisebbségeket,

²¹ Short broadcast about Roma communities living in the UK – video. <http://www.channel4.com/news/uk-immigrations-migrants-roma-eu>
<http://romanistudies.eu/documents/email-list-archive/>
<http://www.theguardian.com/local-government-network/2013/dec/09/migrant-romacommunities-integration-uk-manchester> (a letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)

és elgondolkoznak azon, hogy tevékenységük mennyire csak a már jobb helyzetben lévőket szolgálja, például a roma politikai képviselők érdekeit. A kérdés tehát az, hogy miért ilyen problematikus a roma civil társadalom, és ez milyen hatással van a romák intézményi kapcsolataira.

Az elmúlt években kapcsolatokat alakítottam ki a „romakérdés” mentén ismert helyi aktivistákkal. Volt, akinek személyes oka volt, hogy ezzel foglalkozzon, míg néhányan nem tudták figyelmen kívül hagyni a barátaik mindennapi megalázását. Voltak, akiket informális úton választottak meg a szociális közegük által, vagy a munkájuk miatt lettek aktivisták, mint például jogászok (TASZ, Helsinki Bizottság), pártfogó felügyelők (Bagázs), újságíró (Vojta Lavicka) és civil szervezeti dolgozók. A válaszadók közül voltak, akik hittek a politikai tiltakozásokban, míg mások a forradalomban vagy a nemzeti, független politikai képviseletért folytatott küzdelemben. Úgy tűnik, hogy az aktivisták arra használják a külföldi példákat (mint az egyesült államokbeli fekete empowerment mozgalmat), hogy hirdessék az egalitárius nézőpontot, együttműködésben az LMBTQ és zsidó aktivista csoportokkal. Ez a fejezet azt mutatja be, hogy a roma szakértők, aktivisták milyen szerepet töltenek be a romák intézményi kapcsolataiban. Az európai roma civil társadalom közötti többszörös átfedés miatt fontos megérteni, hogy ezek a kölcsönhatások milyen módon formálják az Európában élő romákkal kapcsolatos szelektív közigazgatási intézkedéseket.

5.3.1. Etelessük a szörnyet vagy harcoljunk vele? – Roma aktivizmus a külföldi biztonságpolitikákban

A roma aktivizmust többnyire politikai konstrukciónak tekintik, de sokszor figyelmen kívül hagyják kapcsolatát a biztonságiasítási politikával. A roma aktivizmus az 1920-as és 1930-as években kezdődött, amikor roma szervezetek Bulgáriában, Jugoszláviában, Romániában és Görögországban elkezdtek felhívni a figyelmet a roma fiatalok oktatására és a helyi kisebbségi problémákra (MARUSHIAKOVA–POPOV 2004; KLÍMOVÁ 2002). Az áttörést az 1971-es első Roma Világkongresszus hozta, ezt tekintik a nemzetközi roma mozgalom igazi kezdetének. A visegrádi országokban az átmeneti időszak utáni feltételek ideális táptalajként szolgáltak a roma aktivizmusnak és a felemelkedő roma elitnek, akik képviselték a megosztott roma etnikumot (PUXON 2000, 94.). A kommunizmus bukása után „az etno-politikai mobilizáció megnőtt a régióban, mint ahogy a faji intolerancia és a romák elleni erőszak is, ezzel elindítva az aktivizmus új hullámát, ami egyesítette a roma értelmiség új generációját” (PUXON 2000, 94.).

A romló gazdasági feltételek és a növekvő társadalmi feszültségek szintén ösztökélték a mozgalmat, és szoros kapcsolat volt a politikai érdekeltek és az aktivisták között. „A változó intézményi és politikai körülmények 1989 után (például a nyitott határok nyugat felé) új lehetőségeket hoztak magukkal az etnikai követelések szervezésében. A romák, például Csehszlovákiában, az új politikai elitől támogatást kaptak, az aktivisták magukat nyíltan az antikommunista mozgalom különálló csoportjaként határozták meg, és csatlakoztak a koalíciós pártokhoz, akik megnyerték az első demokratikus választásokat” (VERMEERSCH 2003, 879.).

A Nyílt Társadalom Alapítvány, az Európa Tanács (ET) és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) egyre jobban koncentrált a romák helyzetére.

Az 1990-es évektől kezdve ezek a szervezetek külön ajánlásokat tettek a nemzeti roma stratégiákra, továbbá speciális szervezeteket hoztak létre, hogy megbirkózzanak az etnikai kérdésekkel összefüggésben lévő problémákkal. Szakértői testületek jöttek létre, mint a Roma és Szintó Ügyek Kapcsolattartó Pontja, amely különféle tudományterületről érkező szakértőket alkalmazott, akiket elsősorban az ET toborzott. A későbbiekben még több képviseleti szerv alakult meg, amelyekbe bevonták a roma elitet is. Számos kutató számára az EBESZ-ben meghatározott roma és szintó emberi jogok védelme vitatható politikai kérdéssé vált (VAN BAAR 2012a). A kezdeményezések azért jöttek létre, hogy elérjék az etnikai kisebbségek társadalmi egyenlőségét, de a legtöbb végül is a romák monitorozását és jelentések készítését eredményezte.

2004-ben az Európa Tanács és a *Roma befogadás az EU-n belül* platform pártfogása alatt megalakult az Európai Roma és Traveller Fórum. Az új mozgalmak fontos szerepet tölthettek be a roma etnikai kisebbség politikai képviselésében, de a szocioökonómiai helyzetet és a tagállamok romákkal szembeni diszkriminációs problémáit gátló indokként használták fel a csatlakozási folyamatban. Egyes visegrádi országok számára a sikeres roma integráció belépőjegyként szolgált az Európai Unióba. Ez támogatásokat eredményezett a helyi, nemzeti és nemzetközi civil szervezeteknek is, amelyek azért dolgoztak, hogy megváltoztassák a romákkal szembeni kormányzati politikát. A nemzetközi szervezetek az elmúlt évtizedekben számtalan jelentést, ajánlást és határozatot jelentettek meg, de képtelenek voltak megváltoztatni a leginkább függő helyzetben lévő vagy szegregált kisebbségi csoportok helyzetét (MAJTÉNYI–VÍZI 2006). A jelentések gyakran következtelenek és képtelenek konkrétan meghatározni a roma közösségek problémáit, ellenben új narratívát alkottak az aktivisták között, akik a roma etnobiznisz kockázataira figyelmeztetnek ezekben az integrációs keretekben.

A közép-kelet-európai országok számára a koppenhágai kritériumoknak való megfelelés és a civil szervezetek támogatásának – amelyek alapos kutatások után fókuszált dokumentumokat készítettek az Európai Bizottság számára a romák helyzetéről – fő motivációja az európai uniós tagság volt. A jelentések végül a romák helyzetének javításával kapcsolatban szó szerint azt fogalmazták meg, amit az Európai Bizottság világosan meghatározott a csatlakozási kritériumokban. A bizottság éves, rendszeres jelentésében a helyzetleírások inkább tájékoztató és általános jellegűek voltak, és még fontosabb, hogy nem jelölték meg konkrétan, milyen mértékben kellene javítani a helyzeten a jobb értékelési eredményért. A rendszeres jelentések nem soroltak fel konkrét követelményeket olyan nemzeti jogszabályok bevezetésére, amelyek megtiltják a hátrányos megkülönböztetést olyan kulcsfontosságú területeken, mint a foglalkoztatás, oktatás vagy lakhatás. Ennek következtében széles körű értelmezési lehetőségek merültek fel, hogy miként lehet kielégíteni a kisebbségvédelmi követelményeket (KÖCZÉ–RÖVID 2012, 12.).

A tagállamok a roma stratégiákat a politikai elköteleződés jeleként határozták meg, de a romák mindennapjai nem sokban változtak. Ezek a folyamatok megnövelték a kritikai hangokat a roma aktivisták között, és konfliktusokat szültek az EU-csatlakozás mellett állók, illetve azok között, akik szkeptikusak voltak a felülről jövő nemzetközi kezdeményezésekkel szemben.

A feszültségekhez hozzátéve „néhány roma aktivista hezitál, hogy bevonja a romákat a nemzeti kisebbségi jogok vitájába, mert félnek, hogy a kisebbségi jogok nem elsősorban a romák érdekeire, hanem a hatóságok érdekeire reflektálnak” (VERMEERSCH 2003, 890.).

Így ahelyett, hogy a nem megfelelő kisebbségvédelem akadályja lenne az uniós tagságnak, sok aktivista attól tart, hogy a romák lehetnek azok, akikre akadályként fognak tekinteni. Ez a félelem nem megalapozatlan, ami abból is látszik, hogy miként reagálnak a roma migrációra és menedékkérőkre a szélsőjobboldali nemzeti mozgalmak (BÁRÁNY 2002). Valójában a roma bevándorlóokra reagáló egyes tagállamok nemzetközi nyomásgyakorlása csak súlyosbítja ezt a problémát Közép-Európában (KÓCZÉ–RÖVID 2012, 13.).

Az aktivisták által megalkotott etnikai identitás kerete ellentétes a fent említett akadémiai és politikai narratívákkal. Az aktivisták narratívái a kritikai hatalmi kapcsolatokra épülnek, amelyben a romák elnyomott nemzeti ellenségként jelennek meg, amelyet a politikai szervenek konstruáltak, hogy eltereljék a többségi társadalom figyelmét a valós társadalmi és gazdasági problémákról. A kormányzati retorikával kapcsolatos kritikai reflexiók etnikai csoportként határozzák meg a romákat, amelyben a romák definíciója politikai eszközt szolgál. A kritikák azt állítják, hogy a romák politikai keretezése letagadja a szerkezeti és történelmi fejlődést, amely a romák többségét földrajzi szegregációba és a jóléti függőségbe kényszerítette. Az aktivisták pártolják a multikulturalizmust, és a roma kulturális identitást az elismerésért folytatott politikai küzdelem központi fókuszába helyezik, támaszkodva a roma identitás kulturálisan felépített elemeire. Hajlamosak olyan kisebbségi identitást kialakítani, amely „stigmatizáló” abban az értelemben, hogy együtt jár a roma kultúra, az erkölcsi és gazdasági depriváció sztereotip képeivel. Amíg ezek a kisebbségi jogi követelések jól rezonálnak a nemzetközi fórumokkal, fennáll a veszélye annak, hogy újraélesztik a kulturális határokat, az etnikai kollektívákban való gondolkodást, a sztereotípiák megerősítését és a kollektív fellépés megakadályozását. Követve Kóczé és Rövid (2012) érvelését, az alfejezet a roma aktivisták által képviselt kisebbségi jogokat támogató projektek kétértelműségére reflektál (KÓCZÉ–RÖVID 2012).

A roma keretezés gyakran úgy tekinti a kisebbséget, mint egy széleskörű közösséghez kötődő elköteleződési kényszert. „Az etnikai kisebbség nem egyszerűen egy emberek csoportja, amely különbözik a társadalom többi tagjától a nyelvében, hagyományában és így tovább, hanem inkább annak a folyamatnak az eredménye, amelyben az ilyen különbségek társadalmilag és politikailag értelmezendők, és amelyre hatással vannak” (VERMEERSCH 2003, 882.).

Vermeesch politikai beállítottságon alapuló különbséget rajzol fel az aktivisták között, és az *opportunisták* kifejezését azokra használja, akiknek egyértelműen van helyi kapcsolata a kormányzati pártokkal, a *radikálisokkal* szemben, akik távolságot tartanak a helyi politikai erőktől. Sokan dolgoznak a romák etnikai kisebbségként való elismeréséért és az egyenlőségükért, hogy azonos jogokkal és lehetőségekkel élhessenek a rendszerváltás utáni társadalmakban (VERMEERSCH 2003). Nicolae Gheorghe, Horváth Aladár, Kozma Blanka, Klara Orgovanova, Kristína Magdolenová, Karel Holomek, Ivana Mariposa Čonková, Lubomir Zubák, Andrzej Mirga, Lucie Fremlova, Setét Jenő, Daróczi Ágnes, Bársony Kata, Daróczi Gábor és még sokan mások foglalkoznak a diszkrimináció, a jogi és a közigazgatási korlátok kérdéseivel az iskolák, az oktatás és az egészségügy viszonylatában. Ahogy azt Nicoleta Surdu elmagyarázta: „nincs társadalombiztosítás, nincs hozzáférés a minőségi infrastruktúrához, az információáramlás limitált, a telepek elszigeteltek. A problémák megsokszorozódnak a diszkrimináció hatására, amikor például egy roma beteget elkülönítve helyeznek el a kórházakban, külön rendelési időt határoznak meg, vagy egyes háziorvosok elutasítják a roma betegek felvételét. Erős intolerancia van

az egészségügyi dolgozók körében a roma betegekkel szemben, és nem értik meg azt, hogy a romák családjaikkal idénymunkáért vándorolnak vagy, hogy a roma nők nem mehetnek egyedül nőgyógyászhoz” (Roma Integráció Évtizede 2009, 62.).²²

A roma aktivistáknak egyre inkább elkülönülő agendái vannak. Több kisebb helyi csoport létezik, illetve működik egy növekvő szakmai hálózat, amely központi szerepet játszik a politikai szervek létrehozásában. Az ERIO (*European Roma Information Office*) elindított néhány online roma rádióadást, illetve kézikönyvet publikáltak roma aktivisták számára, hogy miként támogassák helyi, nemzeti és európai szinten a roma befogadás ügyét. A roma aktivizmus professzionálódásának egyik szimbólumaként a kézikönyvet azzal a szemlélettel állították össze, hogy a romaközösség-alapú képviseletet a megfelelő információkkal és képviselettel szükséges támogatni, különösen a helyi csoportok, hálózatok és szervezetek szintjén, hogy a roma közösségek szükségleteit és prioritásait célozzák meg.²³

A fejlesztések növelik a tudatosságot a strukturális problémák tekintetében és beépülnek a szocioökonómiai kérdések esszencialista etnikai keretébe. Ezek a folyamatok generálják a feszültséget a helyi politikai képviselők és a radikális aktivisták között, akiket azzal vádolnak, hogy valójában olyan diplomaták lettek, akik már nem értik meg a saját közösségeiket. A nemzetközi roma vezetők másokat vádolnak azzal, hogy távol tartják magukat a romák mindennapi tapasztalatainak valóságától. Általánosságban a roma mozgalmaknak megvannak a saját Malcom X-ei és Martin Luther Kingjei is, akik feltárják, hogy saját társadalmi, gazdasági marginalitásuk ellentétben van a tudományos aktivizmussal (BÁRÁNY 2002, 263.).

A roma aktivizmus szakmiasodásának jelentős fejlődése ellenére egyre növekvő eltérés van a romák tényleges szükségletei és az aktivisták által képviselt szükségletek között, illetve növekvő elkülönülés látható a roma közösségek nemzetközi és helyi szükségletei között is. Ezek a diszkrpanciák együtt alakultak ki a „területhez nem köthető nemzet” etnikai keretezésével, ami az „indiai eredeten” és a „határokon átnyúló együttműködésen” alapszik. Ezek tudományos fogalmak és nem támogatják a belföldi mobilizációt. Ahogy azt Kóczé és Rövid állítja, az átlagos romákat nem érdekli, hogy nemzetként tekintsenek rájuk, nem akarnak roma iskolákat, hanem egyenlő nemzeti állampolgárok akarnak lenni mindenféle megkülönböztetés nélkül. A roma mint nemzet előmozdítása elsősorban az egyes államok érdekeit szolgálta, mivel elfordította a hangsúlyt az állami felelősségről (KÓCZÉ–RÖVID 2012). Több roma aktivista tapasztalja, hogy a Nemzetközi Roma Szövetség (IRU) stratégiája a belföldi kontextusban potenciálisan aláássa a romák mint nemzeti kisebbség pozícióját.

Azok az aktivisták, akik a roma identitást a „nemzeti kisebbség” keretében képviselik, szintén különbséget tesznek a roma és az etnikai többség között, de nem tartanak igényt a romák speciális európai státuszára. Fenntartják, hogy a nemzetállamok a romák anyaországai, ahol nemzeti kisebbségként kellene tekinteni rájuk, és támogatást találni a kisebbségi jogokhoz a nem roma támogatóktól és más nemzetiségektől (VERMEERSCH 2003, 890.). Ez a keretezés szintén vitatott, mivel a romák – akik soha nem követeltek politikai autonómiát – megtapasztalják, hogy helyzetük kisebbségiként eltér a többi nemzeti kisebbségtől. Ezt megerősítik más nemzetiségi érdekcsoportok is, akik távolságot tartanak a roma perspektívától, mint például a magyar nemzetiség Szlovákiában.

²² www.romadecade.org/cms/upload/file/8525_file1_roma-realities-%25E2%2580%2593-decade-2005-2015.pdf (a letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)

²³ www.erionet.eu/doc-handbook-roma-activists_en (a letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)

A helyi programok túlnyomó többsége a nem romák által kezdeményezett nemzeti stratégiák irányelvei alapján alakultak ki; ezért a makropolitikai konjunktúrákba bevonódott roma aktivistákat élesen kritizálják azok, akiket képviselniük kellene. A vád az, hogy pénzért keresnek azoknak a testvéreiknek a kárára, akik deprivációban élnek, vagyis elárulják embereiket a saját érdekeikért. A feszültségek a roma aktivista hálózatok belső peremén jelentkeztek (KÓCZÉ–RÖVID 2012, 117–119.), és vissza kell őket vezetni ahhoz, ahogy a romákat és problémáikat a roma aktivisták etnicizálják. A diszkriminációs kérdések tagadhatatlanul komoly problémát jelentenek több országban, de az etnikai keretezés a többi probléma vonatkozásában kontraproduktív lehet, akár például a migrációt illetően is.

Az aktivisták egy része azt állítja, hogy a szerkezeti és intézményi diszkrimináció a roma migráció gyökere. Míg mások a migrációt arra használják, hogy nyomást gyakoroljanak a helyi önkormányzatokra, mint például a Szlovákiai Roma Kezdeményezést (szlovák roma párt, RIS) támogató aktivisták, akik azt állították, hogy még több roma fogja elhagyni az országot, ha nem tesznek erőfeszítéseket a helyzetük javításáért. Vannak, akik úgy vélik, a Kanadába tartó menekülthullám az elmúlt évtizedekben negatív hatással volt a roma aktivizmusra, különösen azok után, hogy nyilvános spekulációk szóltak arról, hogy a roma politikai pártok tudatos erőfeszítéseket tesznek a migráció megszervezésére. Aggodalmak is felmerültek a befogadó országok reakcióira, ahogy ez a brit vízum szigorításának esetében is megtörtént. Némely kormányzati narratíva arra használja a roma menekültek ügyét az aktivistákkal szemben, hogy azt állítja, a roma migráció tudatosan szervezett, azért, hogy rossz hírnevét keltsék a magyar kormányzatnak és a magyar romáknak. A roma aktivisták nem akarták azt látni, hogy a romákat hibáztatják amiatt, hogy blokkolják Magyarország belépését az Európai Unióba, ahogy ezt Farkas Flórián, az Országos Roma Önkormányzat elnöke állította (KÓCZÉ–RÖVID 2012, 57). Az aktivisták, akik együttműködnek a kormányzati intézményekkel, nyíltan nem értenek egyet azzal az állásponttal, hogy a romák az üldöztetés miatt menekülnének, és aláássák azoknak a követeléseknek a legitimációját, amelyek a migrációs hullámra hivatkozva akarnak nyomást gyakorolni a kormányzatra. Más roma aktivisták meggyőződése pedig az, hogy a befogadó államok diszkriminatívak a roma menedékkérőkkel szemben, azzal, hogy őket gazdasági menekülteknek tekintik (VERMEERSCH 2006).

Mindez hátrányos azokra nézve, akik részesei a folyamatoknak, ezért még inkább el akarják rejteni identitásukat a befogadó környezetben. A romák etnikai keretének nemzetközi kontextusba helyezése több problémát is felvet, ami még jobban megosztotta a roma aktivistákat. A feszültségeket a pénzügyi konfliktusok is táplálták, amelyek az európai roma integrációs projektekre szánt alapokkal tovább nőttek. A konfliktusokat könnyű nyomon követni a roma aktivisták és a civil szervezetek közötti kölcsönös kapcsolatokon keresztül.

5.3.2. A roma etnobiznisz – Összefonódások az aktivisták és a civil társadalom között

Az utóbbi évtizedekben a roma jogi aktivizmust azzal vádolták, hogy kontraproduktív, sőt tevékenységeik visszafelé sülnek el, és megerősítik a romaellenes előítéleteket, elmélyítik a helyi konfliktusokat a romák és a többségi társadalom között (VAN BAAR 2015). A vádak egy része az aktivisták pénzügyi függőségén alapul, illetve az olyan szervezetek iránti hűségükön, mint például a Nyílt Társadalom Alapítvány (OSI). Vannak, akik úgy vélik, hogy

az unió roma civil társadalmá szintén diszkriminatív keretezésbe csúszik át azáltal, hogy különbséget tesz a romák és a többi kisebbség között, illetve továbbra is bizonytalanok a roma kisebbségvédelem kritériumaival kapcsolatban. A médiában etnobizniszként címkézve ellentmondásos gyakorlatok alakultak ki a roma zászló alatt, és a jogi keretet politikai vállalkozók kezdték használni a nemzeti kisebbségek védelmére, hogy anyagi, pénzügyi és politikai hasznot szerezzenek, miként abból a roma emberi jogi követeléseket előmozdító aktivisták is részesülnek (CĂRSTOCEA 2012).

A konfliktus az európai alapok terjedésével kezdődött. Ez ugyanis helyi etnikai versenyhelyzetet eredményezett, mivel a támogatásokról úgy tűnt – és úgy is jellemezték –, hogy ezek kizárólag a lakosság etnikailag meghatározott részének (a romák) segítségére fókuszálnak és nem az egész helyi közösségre. A civil szervezetek, amelyek megkapják ezeket a támogatásokat, főszereplővé válnak a terepen, beolvadva a versenybe és együttműködve a helyi aktivista csoportokkal.

A hagyományos társadalmi mozgalmakat felszívta a „projektek kultúrája” (SAMPSON 2002, 30.), amelyben a civil szervezetek generálják a roma aktivizmus új formáit. Hangsúlyozva az áldozati narratívát és az esszencialista koncepciót, a roma aktivista mozgalom kitágítja a politikai döntéshozatal érzelmi dimenzióját. A helyi feszültségek erősítésével és a politikai érvek alakításával a roma aktivizmusnak növekvő szerepe van a roma bevándorlók biztonságiasításában és az etnikai konnotációkban, amelyek befolyásolják a bűnüldözés és a biztonság, a bűnözés és büntetés kollektív érzelmei közötti dinamikát. Ez a folyamat erősen összefonódik a roma civil szervezeti fejlődéssel és azok európai politikai támogatottságával.

Első pillanatra az látszódik, hogy a civil szervezetek nincsenek kapcsolatban a jelenlegi roma aktivizmussal, és úgy tűnik, az aktivisták nyilvánosan elhatárolódnak ezektől a szervezetektől. A határok azonban a formális civil szervezetek és az informális aktivista csoportok között komplexebbek, a kapcsolatok homályosak, átfedésekkel és együttműködésekkel átszöttek. A roma aktivizmus és a civil szervezetek közti kapcsolatot úgy is meg lehet határozni, hogy kölcsönösen hasznos *titkos szimbiózis, amely lehetővé teszi a tartós aktivizmust, hogy javítsák a társadalmi kirekesztődést, anélkül, hogy a civil társadalmi ipar részévé válnának*. Személyes kötelékeik eredményeképpen az aktivisták a civil szervezetek finanszírozókkal és formális intézményekkel való kapcsolataira, illetve a jogi segítségnyújtásukra, technikai támogatásukra támaszkodnak, hogy elkerüljék a szponzoroktól való közvetlen függőséget. Vannak aktivisták, akik civil szervezetnek is dolgoznak. Ez azonban ciklikus logika: egyes aktivisták intézményesítik és kibővítik a romákról alkotott megközelítéseket, és azokat az intézményesített terepre viszik. Illetve fordítva: megkérdőjelezzik a civil szervezetek jó kapcsolatát a szponzorokkal és az állammal, így a szervezetek újból teret nyerhetnek a helyi aktivizmusban. Az ellentét a civilek és az aktivisták közötti konfliktussá is fejlődhet, vagy egyfajta hibrid szervezeteket eredményezhet. „A civil szervezetek – tekintettel a növekvő versenyre a támogatásokért mind a kormányzatok, mind a donorok részéről érkező nyomásra, amelyek megkövetelik a szakmaiság és a hatékonyság bizonyítását – gyakran közel vannak azokhoz a mozgalmakhoz, amelyek radikálisan kritizálják a kormányzatokat, ezzel veszélyeztethetik a civil szervezetek szerződéses kapcsolatát vagy a támogatás alapú segítséget” (GLASIUS–ISHKANIAN 2014, 34.).

Egyes aktivisták rendíthetetlenül visszautasítják és kritizálják a civil szervezetek menedzserszemléletét, bár néhányan felismerik ezeknek az előnyeit, és a fent említett módon

együttműködve, új alternatív területeket, szervezési módokat és gyakorlatokat alakítanak ki, amelyek megőrzik az aktivizmus eszményét és emancipációs logikáját. Ennek ellenére az aktivisták továbbra is ellentétben állnak azokkal a civil szervezetekkel, amelyek magukévá tették a piac és az állam anyagi és kényszerítő logikáját. Kettejük között a fő különbség a mindennapi gyakorlatban megjelenő személyes érdekek, amelyek szerkezetileg formálják a romák képviselőit.

A következő részben magyarázatot adok arra, hogy a civil szervezetek gyakorlatai miként alakítják a roma bevándorlók és a helyi szolgáltatások közötti interakciókat.

5.4. A romákért vagy a romákból élni? – A finanszírozás szerepe a civil társadalomban

„A mi nyakunkon élnek” – mondta. „Sajnálom Veronika, de én nem fogok odamenni” – mondta, amikor elhívtam egy helyi civil szervezet irodájába, akikkel kapcsolatban álltam. „Ezek az emberek pénzt csinálnak a mi problémáinkból. Talán jó szándékkal vannak, de a végén, nézz ránk – semmi nem változik. Nekünk kell megoldanunk mindent. Ez egy új üzlet. Mi vagyunk az aranytojást tojó tyúk.” (HF73)

A fenti idézet is mutatja, hogy egyes roma bevándorlók szkeptikusak a civil szervezetek szerepét illetően. Vannak, akik elkerülik ezeket, mert úgy érzik, kizsákmányolják őket, és a bürokratikus rendszer részeként megszerzik a romáknak szánt forrásokat, függő helyzetben tartják az etnikai kisebbségeket, hogy igazolják a saját létezésüket, és még több anyagi támogatáshoz juttassák a saját szervezetüket. Mások saját haszonszerzésükért kihasználják a kisebb szervezeteket a helyi közintézményekkel tartott kapcsolataikkal, és csak akkor fogadják el őket ténylegesen, amikor juttatásokat akarnak igényelni. A kisebb civil szervezetek munkájának nyomom követése lehetővé tette számomra, hogy megértsem az alárendeltségi kapcsolatrendszer és ennek strukturális hatását a romák mindennapi életére.

Általánosságban a roma civil társadalmat a bizalmatlanság és a szóbeszéd irányítja, amelyet megerősítenek a roma identitás konfliktusos konnotációi. A roma mozgalomban többségében nem roma aktivisták dolgoznak, s ez sokszor úgy jelenik meg a közbeszédben, hogy a romák nem hajlandók elköteleződni a saját politikai képviselőjük mellett. Sok, magasan képzett roma fiatal igyekszik ezeket a szerepeket betölteni, de a legtöbben feladják. Az egymásnak ellentmondó érdekekkel szembesülve azt mondják, hogy a különböző részt vevő felek ezerfelé húzzák őket, anélkül, hogy bármi előrelépés történne. Inkább asszimilálnak a többséghez, és nem vállalják fel azokat az elvárásokat, hogy a politikai vagy társadalmi szinten a romák képviselői legyenek. „Azoknak van jobb esélye a munkaerőpiacon és hogy megvédjék gyermekeiket a zaklatástól, akinek a roma identitása fedve marad, különösképpen külföldön, ahol kevésbé ismernek fel minket mint romák, és – hivatkozva a nemzeti identitásunkra – maradhatunk »kelet-európaiak.«” Ezeknek a mintáknak különböző magyarázatai vannak.

A Roma Integráció Évtizede és a Nemzeti Romaintegrációs Stratégia hatására a Nyílt Társadalom Alapítvány roma kérdésekkel kapcsolatos perspektívája uralkodóvá vált a magyar civil szervezeti életben. Narratíváikat a többi szervezet is használja a forrásteremtés-

kor. Ez a megközelítés olyan képet alakít ki a romákról, ami alapján ők Európa szegény és hontalan kisebbsége, hasonlóan a terület nélküli, állam nélküli nemzet avantgárd képéhez. Ennek következtében a nemzetközi „proroma” civil társadalom több figyelmet szentel a kisebbségek szocioökonómiai státuszának, és a roma civil szervezetek újra visszhangozzák a roma kirekesztettség narratíváit. Továbbá a szervezetek, mint egy civil marketingszervezet, olyan romák által képviselt, a roma kérdésre fókuszáló politikai szerveződések képét alkotják meg, amelyek jobban megfelelnek a globális világnak, mint a nemzeti államoknak.

A hagyományos civil szervezetek koncepciójával szemben – és ezt tekinthetjük progresszív válasznak is a neoliberális globalizációra – a roma civil társadalom ebben a formában, nemzetközi forrásokkal megtámogatva, a neoliberális agenda és az európai migrációs politika szolgálatában áll. Röviden ebben az alfejezetben ismertetem kutatásaim eredményét a neoliberális „üzlet” szerepéről és arról, hogy a civil szervezetek és azok menedzserszemléletű felépítése miként formálják a roma civil társadalmat és a romákkal kapcsolatos politikai keretet.

5.4.1. A humanitarizmus áruba bocsátása

A civil szervezetek bonyolult helyzetben vannak a roma empowerment területén. Egyrésztől gyakran éri őket a vád, miszerint pénzügyi csalásokba keverednek, hogy megőrizzék legitimitációjukat, és a tevékenységük fenntartja a romák függőségi helyzetét. Másrészt a szervezeteket néha idealista módon ábrázolják, mint „olyan egységek, amelyek azért alakultak meg, hogy jót tegyenek”, és nem kapcsolódnak sem a politikához, sem a piachoz, illetve ők a gyenge és marginalizált helyzetben lévő csoportok „demokratizálódásának”, „fejlődésének” és „támogatásának” képviselői. A neoliberálisok számára a civil szervezetek fontossága a szocioökonómiai életben rejlik. Úgy tekintenek ezekre a szervezetekre, mint „a privát szektor részei, akik szolgáltatásokat visznek a szegényeknek olcsón, egyenlő módon és hatékonyan” (PAYES 2005, 19.).

Civil szervezeti munkásokat nyomon követve és velük időt töltve két ellentmondásos probléma merült fel a romákhoz való viszonyukkal kapcsolatban, amelyek kontraproduktívak lehetnek, és felmerülnek etikai vonzatok is a szervezethez való „hűségük” esetében. Egy civil szervezeti dolgozó, aki teljes állásban egy államilag támogatott rehabilitációs projektben dolgozik, azt mondta, hogy lojalitási problémák miatt kényelmetlenül érzi magát a civil szervezetnél a szabadidejében. „A civil társadalom jó liberális tagja nem dolgozik a kormányzatnak.” Ezt a problémát akkor vetette fel, amikor arról panaszkodott, hogy a szervezet további tagjai besúgóként tekintenek rá, olyan személynek tartják, akiben nem lehet teljesen megbízni. A köztisztviselőkre és a helyi hatóságokra gyakran ellenséggként tekintenek, mint olyan bürokrátákra, akik társadalmilag nem érzékenyek, nincsen kritikai nézőpontjuk, és részben ők a felelősek ügyfeleik problémáiért. Habár gyakran azt állítják, hogy a szerepük a hegemon társadalmi rendre való reflektálás, egyben csatornaként is szolgálnak a domináns csoport számára, megerősítve a hegemoniát azzal, hogy információkat adnak ki a klienseikről (PAYES 2005, 38.). Minden városban, ahol felkerestem a romákat, bejárési lehetőséget kaptam azokhoz a civil szervezetekhez, amelyek támogatták a helyi családokat, programokat szerveztek, segítettek az ügyintézési problémáikban, főként a lakókörnyezetükben tapasztalt lakhatási nehézségekkel kapcsolatban. A legtöbb szervezet

kicsi, amelyeket helyi szociális munkások működtetnek, akik elkötelezettek a romák támogatása mellett. A romákat sérülékeny, hátrányos helyzetű félként látják, akik társadalmi és fizikai kirekesztésnek vannak kitéve, illetve pénzügyi gondjaik vannak. A szervezeteknek többnyire van egy irodájuk a romák által lakott környéken és olyan munkatársaik, akik oktatási, anyagi és jogi támogatásra specializálódtak. Az itt dolgozók igen kritikusak és védelmezők a klienseikkel szemben. A legtöbben belefáradtak a kutatókba, és ignorálják az újabb információ- és interjúkéréseket, mivel nem látnak semmiféle hasznot ezekből a doktori programokból és nemzetközi jelentésekből. Figyelve a klienseket és a szervezeteket, meglepő volt, hogy a roma családok számára nyújtott számos támogatás ellenére ők is reprodukálnak hamis adatokat, és tudatosan vagy akaratlanul hozzájárulnak az illegális tevékenységekhez. Az még inkább aggályos, hogy az olyan szervezetek, mint a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM), amely a roma migrációs kérdéssel is foglalkozik, szintén átveszi ezeket az adatokat és újraalkotja ugyanazt a roma képet, amelyet a hamisított adatok építettek fel. A képek a civil szervezeti dolgozók és a roma kliensek mindennapi interakciói során alakulnak ki, akik eltitkolnak további adatokat ügyeik háttéréről, így eredményezve módosított adatot a jóléti juttatások igénybevétele során.

A személyes beszélgetések során a civil szervezeti munkatársak kiszolgálják klienseik akaratát és hűségesegek maradnak a szervezetükhöz, még akkor is, ha a feladatok megkövetelnek jogilag vitatható tevékenységet is. Láttam azt, hogy az ott dolgozók miként hagyják figyelmen kívül a családok háttérét, akikkel együtt dolgoznak, hogy teljesítsék az elvárásokat és megtartsák a szervezet iránti bizalmat. Egy esetben megkértem, hogy fellebbezzek a HMRC-hez a túlfizetéséről szóló döntések ellen, amikor rájöttem, hogy az adójóváírási követelések hamis elszámolásokon alapszanak. Más ügyekben űrlapokat töltöttem ki a kliensek számára, és észrevettem, hogy az adatok, amelyeket kitöltök, hamisak és elavultak. Ez azért is problematikus, mert a segítséget nyújtó személy neve is rajta van az űrlapokon. Mikor megkérdeztem a többi munkatársat, hogy miként küzdenek meg ezekkel a problémákkal, és mi lenne, ha mellőznék ezeket a kéréseket és a segítséget, így válaszoltak: „ha a kliens nem mondja el nekünk az igazat, mi nem tudjuk, hogy nem teljesen őszinték velünk”. Roma dolgozók esetében ezek a stratégiák eltérőek: velük a roma kliensek láthatólag nyitottabbak ügyeikkel kapcsolatban, elvárják a roma dolgozók lojalitását.

A nem roma munkatársakkal szemben a kliensek sokkal szelektívebb módon osztják meg az információkat, és igyekeznek igaznak bemutatni állításaikat. Mivel több családtag használja ugyanannak a civil szervezetnek a szolgáltatásait, a segítő szakemberek ismerik a családok valós életkörülményeit, és felismerik az ellentmondásokat az állításaikban. Valójában a civil szervezeti dolgozók informálják a klienseiket az eljárásokról, a rendszer gyengeségeiről és arról, hogy miként vizsgálják meg az igényléseket. Fellebbeznek, amikor elutasítják ezeket, és segítenek legitimálni az igényléseket, ha a kliensnek nincsen bizonyítéka. Soha nem voltam tanúja olyan esetnek, ahol egy munkatárs visszautasított volna egy klient, mivel igyekeznek fenntartani a bizalmi kapcsolatot és megőrizni a kliensek számát. Mikor megkérdeztem a munkatársakat, hogy a vezetőjük tisztában van-e ezekkel a gyakorlatokkal, azt válaszolták, ez csak a szokásos üzlet. „Mit gondolsz, Veronika, ki irányítja ezeket a bünszervezeteket? Túl sok pénz van benne, hogy kockáztassa.” (Civil szervezeti munkatárs, London, 2013. február 30.)

A civil szervezeti kliensek jelentős részének valóban szüksége van segítségre és képtelenek maguk megoldani a problémáikat, viszont sokan használják a szolgáltatásokat saját

pénzügyi hasznukra. Telefonhívást kezdeményezni egy call centerben igen időigényes és drága lehet, ezért a kliensek a segítő dolgozókat kérik meg, hogy az ő nevükben telefonáljanak és oldják meg a problémáikat. Más szóval a civil szervezeti munkatársak csapdába estek az egyéni igények etikai problémái, a szervezet előírásai és a neoliberális elvek között, amelyek nem mindig előnyösek a roma empowerment számára. A kliensek továbbra is függnék a civil szervezeti szolgáltatásoktól, közben ezek a folyamatok a dolgozókat is bevonják a tisztességtelen igényekbe.

A roma empowerment ereje a helyi politikai folyamatok iránti elkötelezettség szintjétől is függ. A szervezetek közül vannak, amelyek úgy jellemzik önmagukat, mint az empowerment elveit képviselő nem politikai szereplők. „Ez a percepció odavezeti a szervezeteket, hogy távol tartsák magukat a politikai konfrontációtól és támogassák a technikai megoldásokat a politikai gyökerű problémákra. A nem politikai megoldások előnyben részesítése a politikai problémákra pedig csökkenti a hatást a politikai, társadalmi és gazdasági változásokban” (PAYES 2005, 41.).

Az állam és a civil társadalom mindig kiegészíti egymást, konfliktusosan összekapcsolódnak és erősítik a társadalom egészében már meglévő hatalmi struktúrát. A civil szervezetek hozzájárulása a politikai változásokhoz nemcsak a sajátos anyagi érdekek előmozdítását jelenti a helytelen kormányzati forráselosztás megváltoztatásának érdekében, hanem küzdenek a nagyobb roma részvételért is a döntéshozatali folyamatokban. A közép-kelet-európai államok populista kormányai felerősítik a közvéleményt, különösen a diszkriminatív narratívákat, és manipulálják a mainstream média üzeneteit, hogy igazolják népszerűtlen intézkedéseiket azzal, hogy a civil társadalomhoz, a civil szervezetekhez és a társadalmi mozgalmakhoz fordulnak (PAYES 2005, 61.). A konfliktusos kapcsolat hatással van a romák keretezésére, azáltal, hogy kiemeli a romák marginalizációját és hozzájárul a strukturális érdektelenséghez a helyi hatóságok részéről. A romák „speciális helyzetének” nyomatékosításával szerzett támogatásokkal a civil szervezetek kényszerülnek privatizálni a „roma kérdést”, hogy hozzáférjenek a kizárólagos forrásokhoz. Ezek az önfenntartó narratívák végül hozzájárulnak a romaképhez.

A neoliberális ideológia több szinten is megjelenik ezek között a szakemberek között. A kritikai fejlesztéstudományok is egyre több és több figyelmet szentelnek a professzionizációnak. A kutatók, akik alkalmazzák a támogatóik által preferált módszereket, hozzájárulva a szakértők dominanciájához, növelik a befolyásukat a célzott roma közösségek felett (HICKEY–MOHAN 2005). A fejlesztés növekvő digitalizációja, az ellenőrző listákba, az űrlapokba és az eljárásokba vetett bizalom mind formálják a fejlesztési beavatkozások fentről lefelé tartó folyamatát, különösen a pénzügyi elszámoltathatóságot. Népszerű eszközök közé tartoznak a fejlesztési eredményeket mérők is, mint például a társadalmi tőke felbecslése (SRINIVAS 2009). Ellentétben a vezetéssel, a civil szervezetek menedzserszemlélete – hasonlóan a 4. fejezetben az Egyesült Királyságban működő jóléti intézményekkel kapcsolatban megfogalmazott struktúrával – abból a feltételezésből indul ki, hogy csak a képzettséggel rendelkező alkalmazott képes szervezeti célokat teljesíteni a társadalmi fejlődés elérése érdekében (PARKER 2002, 10.). Ez nagyobb ellenőrzést követel a szervezetektől annak érdekében, hogy hatékonyan koordinálják az „embereket és a dolgokat, azért, hogy az elfogadott kollektív célok megvalósuljanak” (PARKER 2002, 4.). Érdekes módon a közszolgáltatások kiszervezésének tendenciája – ahogy ez az 5. fejezetben olvasható – gyakran a civil szervezetekre és az aktivistákra hárítja a felelősséget. Így a civil szervezetek,

amelyeket bátorítanak arra, hogy a köz- és magánszféra közti partnerségek kialakításában gondolkodjanak, gyakran nem voltak képesek kifejleszteni azokat az eszközöket és kapacitásokat, amelyek ahhoz szükségesek, hogy megfelelően megküzdjenek ezzel a felelősséggel.

Az alulfinanszírozott és kis létszámmal működő segítő és emberi jogi szervezetek, amelyek felvállalják ezeket a felelőségeket, gyakran olyan helyzetbe kerülnek, amelyben strukturálisan túl sokat követelnek maguktól. Sokszor nem képesek megfelelni a civil szervezetek teljesítményével szemben támasztott globalizált elvárásszintnek, és előfordul, hogy még a saját alkalmazottaiknak sem tudják biztosítani az egyenlő bánásmódot (TREHAN–KÓCZÉ 2009), vagy hajlamosak a projektjeik eredményeit kevésbé kétértelműnek beállítani, mint amilyenek azok valójában. „Néhány fontos feladat áthárítása a civil társadalom szervezetei számára sokszor együtt jár még egy depolitizáló hatással: a demokratikus elszámoltathatóság csökkentése, például, hogy milyen módon történik a szegénységellenes és egyenlőtlenségellenes intézkedések végrehajtása, különösképpen ott, ahol a civil szervezetek ellenőrzése és értékelése nem megfelelő vagy teljes mértékben hiányzik” (KÓCZÉ–RÖVID 2012, 20.). Vagyis a helyi közösségek képviselőinek, a támogató és az önkormányzatok között közvetítő civil szervezetekkel együttműködve eredményeket kell felmutatniuk a rendelkezésükre bocsájtott fejlesztési alapokért cserében.

Önkéntesként és kutatóként együtt dolgozva több civil szervezettel, részt vettem civil szervezeti munkatársak számára tartott képzéseken, és a kliensekkel tanulmányoztam a civil szervezeti adományozók számára készült kérdőíveket. A kérdések néha irrelevánsak, kulturálisan szenzitívek vagy időpocséklóak voltak és bizalmatlanságot váltottak ki a kliensekből (SRINIVAS 2009). A civil szervezeti projektek valódi sikereinek értékelése gyakran manipulált és a nézőpontokat úgy határozzák meg, hogy még reprezentatívabbnak tűnjenek. A segítő szakembereket gyakran keresik tolmácsolással, amikor telefonos igényeket nyújtanak be szociális juttatásokkal kapcsolatban, ezért regisztrálják az ügyszámokat, amelyekben tolmácsoltak, hogy még több támogatást kapjanak a romák számára nyújtott tolmácsolási szolgáltatásokra. Láttam kevésbé sikeres programokat, mint az iskola utáni tanodák és az egészségügyi képzési programok, amelyek leírását módosították vagy az éves jelentésekből kihagyták. Alig olvastam olyan programokról, amelyeket eredménytelennek vagy szakmailag sikertelennek tekintettek. Különösen a nemzetközi uniós projektekben tartják a roma civil szervezeteket sikernek.

Az érdekelt felek által irányított folyamatok ahhoz a konklúzióhoz vezetnek, hogy a szponzorok által finanszírozott és monitorozott roma civil szervezeti projektek nem vonják felelősségre a roma kormányzatot helyi, nemzeti és nemzetközi szinten. Ehelyett ugyanannak az áldozati narratívának az alkalmazásával járulnak hozzá a romák etnikai keretezéséhez.

5.4.2. Majomszeretet – A donorok, a civil szervezetek és a roma civil társadalom szakértői szentháromságának kritikája

A romákat gyakran elmaradottnak, aluliskolázottnak, európai barbár törzsnek festik le, akik a helyi többség zaklatásainak áldozatai. Escobar (2011) úgy véli, hogy bár a fejlesztési programok különböző csoportok számára előnyösek, valójában fenntartják az elmaradottságot a jövedelmi kérdések depolitizálásával és a romák alávetésével a külső politikai és technikai

ellenőrzésnek (ESCOBAR 2011). Közép-Európában a roma civil szervezetek a romák alacsony szocioökonómiai státuszát tekintik az etnikai feszültségek fő forrásának, és ezért a szolgáltatásokra, illetve a humanitárius segítségnyújtásra koncentrálnak. Stroschein (2012) szerint ezek a civil szervezeti célmeghatározások kontraproduktívak, mert felmentik a kormányzatot attól a felelősségtől, hogy egyenlő szolgáltatásokat nyújtson, és ezzel elkülönítik a romákat a többi etnikai csoporttól (STROSCHIEIN 2002). A legtöbb roma civil szervezet kerüli a nyílt párbeszédet, mert attól tart, hogy a romák, mint a legszegényebb és a leginkább jogfosztott kisebbség tagjai Közép-Európában, talán nem képesek a megfelelő módon kifejezni magukat. Ez viszont megerősíti a meglévő sztereotípiákat (PAYES 2005, 104.).

A roma bevándorlók etnikai keretének legfontosabb aspektusait és a civil szervezeteken keresztül történő haladási irányát a segítő hálózatok célkitűzései határozzák meg. Ahhoz, hogy a civil szervezetek még fontosabb szerepet vállalhassanak, többre van szükségük, mint a láthatóság növelése: azaz szükséges a háttérintézmények pénzügyi és egyéb támogatásainak elérése és a jó helyezkedés, hogy kihasználják a neoliberais strukturális berendezkedés által teremtett lehetőségeket. Megteremtik a szükségletet munkájuk iránt, ahogy erre a következő idézet is utal:

„A civil szervezetek túlhangsúlyozzák a szegénységet és a diszkriminációs történeteket, annak érdekében, hogy »rászoruló alanyt« alkossanak – egy »problémának« konstruált populációt, amely »megoldásra« szorul. A szervezetek által azonosított szükségletek nem biztos, hogy összhangban vannak a kérdéses csoport valódi igényeivel, de a domináns diskurzussal az embereket »humanitárius projektként« határozzák meg. A finanszírozás eléréséhez és a láthatóság növelésének érdekében azzal érvelnek, hogy a munkájuk szükségszerű. A civil szervezeteknek tehát rendelkezniük kell egy »mesével, ami inspirálja a pátoszt, és cselekvésre buzdítja az embereket.«” (TIMMER 2010, 268., idézi FORTE 2014, 12.)

A fenti civil szervezeti gyakorlatok olyan projektelítet hoznak létre, amely szoros kapcsolatban áll a donorközösséggel. A támogatásokért folyó versenyben a civil szervezetek azzal növelik szakmai erejüket, hogy értelmiségiüket alkalmaznak jó angol nyelvtudással és menedzsmentképesekkel. „Ha hajlandóak – elengedni a civil társadalommentes piaci alternatív fejlesztési irányt – és együttműködnek a neoliberais rezsim politikáival és a nemzetközi pénzügyi szervezetekkel” (TIMMER 2010, 268., idézi FORTE 2014, 115.). Azaz együttműködnek az adományozókkal, és – melléktermékként – közvetetten fokozzák az állami ellenőrzést. Ez megtörténik függetlenül attól, hogy eléri-e vagy sem gazdasági és társadalmi céljaikat. Továbbá a roma szociális projektek azáltal segítenek felemelni a helyi képviselőket, hogy a külföldi támogatásokat felhasználva a szakértőik potenciális ideológiai válaszokat biztosítanak (FERGUSON 2007, 34.). Ez az elit táplálja a feszültséget a radikális aktivisták, a nagy nemzetközi civil szervezetek, a kisebb helyi egyesületek és a formális politikai pártok között. Noha a civil szervezetek az aktív erőfeszítéseknek köszönhetően hozzájárultak a demokratizálódáshoz, a társadalmi jelenségek befolyásolásához és a kormányzati „igazságok” megkérdőjelezéséhez, a roma politikai keretek pont fordítva működnek. A hatalmi viszonyok „stratégiai visszafordíthatóságát” és a fogalmakat,

amelyek alapján az emberek a romákra gondolnak az olyan transznacionális szervezetek, mint a Nyílt Társadalom Intézet vagy az ERRC, nem megváltoztatják, hanem alakítják. (TIMMER 2010, 268., idézi FORTE 2014, 119.). Az egyenlőtlenség és a közép-európai makroszociológiai és gazdasági folyamatok féken tartásával a civil szervezetek túlzottan leegyszerűsítik a társadalmi viszonyokat, és leginkább a helyi többséget hibáztatják a diszkrimináció miatt. Ez a narratíva gyakran szemet huny a romák közötti konfliktusok és az interetnikus kapcsolatok helyi vonatkozásai fölött. Hasonlóan a roma aktivistákhoz, a magasan képzett romák sincsenek tekintettel arra a vádra, hogy kezdenek elszakadni a gyökereiktől, hogy nem segítik a családtagjaikat, és hogy pénzt keresnek a közösség szegény tagjainak rovására. Többen a migrációt választották, hogy kikerüljenek az ellentétes elvárások csapdájából. Egyrészt elvárják tőlük, hogy képviseljék a romákat a „gádzsó társadalomban” azzal, hogy részt vesznek a roma politikában, a másik oldalon ugyanakkor frusztrációt és alacsony elismertséget tapasztalnak a saját kisebbségi csoportjuk részéről.

A terepkutatás ideje alatt a barátok és a kollégák engem is társítottak ezekkel a narratívákkal, kifejtették aggodalmaikat velem kapcsolatban és az összeköttetéseimről a szervezetekkel. Magyarországon és Szlovákiában például nyilvánvalóvá vált, hogy a civil szervezeti narratívák táplálják a helyi jobboldali politikai erőket, amelyek a diszkriminációközpontú narratívákat kifordítják, és a romákat hibáztatják a helyi bűnözési problémák és a társadalmi devianciák miatt. Egy, a roma integrációval foglalkozó cseh szakértő azt állította, hogy a roma civil szervezeti alapokat be kellene szüntetni, mert tanúja volt, hogy a támogatást miként osztották el egymás között a korrupt politikusok, akik maguk hozták létre civil szervezeteket, hogy hasznot húzzanak a helyi romákat illető integrációs támogatásokból. A roma aktivisták szintén vádolták a nemzetközi szervezeteket amiatt, hogy azok az adományozók felé lojálisak, és figyelembe veszik a prioritásaikat még akkor is, ha azok ellentétesek a roma közösségek prioritásaival. Még a radikális konzervatívok is kritikusak az alapokkal kapcsolatban. A Nyílt Társadalom Intézetet – mióta proroma szervezeteket támogatott – Soros György alkalmazottainak tekintik (akinek a neve számos összeesküvés-elmélettel áll összefüggésben Kelet-Európában), és ezzel összekapcsolják a Sorosról kialakult xenofób konnotációkat a romafóbiával. A jobboldali populista hangok pedig Nyugatról támogatott civil szervezeteknek titulálják őket, akik lerombolják a nemzeti kultúrát és gazdaságot, illetve előnyhöz juttatják a zsidó közösséget, akik pedig kihasználják a magyar társadalmat. A támogatói csoportok a bűnelkövetők védelmezőiként jelennek meg, akik azon dolgoznak, hogy leépítsék a nemzetállamot. A helyi roma képviselők szintén kritizálják ezeket a szervezeteket amiatt, hogy technokraták és elszakadnak a közösségi szolgálat hagyományos értékeitől (TREHAN 2001). A romák úgy érzik, hogy lekicsinylően istápolják őket a hálózatok, és panaszkodnak, hogy a hivatásos adakozók szociális fogyasztóivá válnak.

A roma civil társadalom privatizált uniós kormányzati projektté vált. Az adományozókhöz kapcsolódó függőségi problémák mellett a roma részvétellel is egyértelmű akadályok vannak a roma civil szervezetekben. A töredezett roma közösségek, a merev és rugalmatlan szervezeti struktúra, a támogatások hatékonyságának és az igazgatósági tagok kiválasztása mögötti transzparencia hiánya állandó konfliktusokhoz vezet szerény és szervezeti szinten egyaránt. Ha romák is bekapcsolódnak, a kapcsolataik igen hierarchikusak maradnak, a vezetők jórészt saját rokonaikat nevezik ki a testületekbe (BÁRÁNY 2002, 292.).

5.4.3. A civil társadalom etnikai kormányzása

Az Európai Unió geopolitikai kontrollintézkedéseinek is célja, hogy segítenek meghatározni és kiválasztani azokat a csoportokat, amelyek támogatják a civil szervezeti munkát a globális civil társadalomban. A roma érdekképviseleti szervezetek is részt vesznek az ilyen típusú kiválasztásban, ugyanakkor arra is törekcsenek, hogy megkérdőjelezzék és átirányítsák az intézkedéseket „más célkitűzések felé, mint azok, amelyeket a társadalom látszólagos és látható hivatalos kormányozhatósága terjesztett elő” (FOUCAULT 2007, 199). A civil szervezetek azt követelik, hogy azok a törekvések maradjanak a „jó kormányzás” keretében, amelyet a minden érdekelt általi részvétel, a támogatási és döntéshozatali transzparencia, valamint a jogállamiság tisztelete jellemez.

A civil szervezetek irányításához használt etikai kiindulópont, illetve a szervezetek és a kormányok egyesített erejének társadalmi eredményei azonban ellentmondásosnak tűnnek (GREY–WILLMOTT 2005). Martin Kovats olyan kutatók és értelmiségiek véleményére alapozva állítja ezt, akik nem minden esetben foglalkoznak megfelelő módon a szegénység és az egyenlőtlenség tágabb szocioökonómiai és politikai kontextusával (KOVATS 2001). A kutatók, az aktivisták és a civil szervezetek felelősségének összekapcsolásával a romák beleragadtak a „gettó gazdaságokba, amelyben a lokalizált (segélyalapú) tőke áramlása nem kapcsolódik a mainstream gazdasághoz, és ezzel hozzájárul a hátrányos helyzetű közösségek izolációjához” (AMIN et al. 2008, idézi MAYER 2003, 121.). A civil szervezetek és aktivisták inkább segítettek a marginalizált romákat a globális támogatási és fejlesztési forrásokhoz való hozzájutásban, semmint bevonni őket a régió vagy az ország gazdaságába. Ez a folyamat a politikai és kulturális felbomlás sajátos formáit eredményezi. A jelenlegi körülmények között, ebben a folyamatban, a problémák ahelyett, hogy elhárítanak őket, megerősödnék, és aláássák a szolidaritást. Röviden összefoglalva a civil szervezetek kiterjesztik a kormányozhatóságot azzal, hogy még több személyt és helyet tesznek kormányozhatóvá és adminisztrálhatóvá.

A civil társadalom bevonódása a szociális tevékenységek ellátásába a neoliberais agendát szolgálja azzal, hogy minimalizálja az állam szerepét a társadalomban. Politikailag a civil társadalmon alapuló szervezetek nem rendelkeznek az állam állandóságával, és nincs kapacitásuk a vagyon szisztematikus módon történő szétosztására (KAPOOR 2005, 211.). A fejlesztési munkák civil szervezetekre történő átruházásának politikai eredménye, hogy „a szegénység enyhítésének terhét strukturálisan szegényes helyre helyezik át, amely pedig hagyja, hogy a civil szervezetek de facto legitimálják a neoliberais strukturális szabályozó programokat, mivel azok kitöltik a jóléti szolgáltatási rést” (MOHAN 2002, 49.). A fejlődő államokban az önkéntesek és a támogatói szféra szakértői a neoliberalizmus és az új menedzseri szemlélet fő társadalmi közvetítői (GEORGEOU–ENGEL 2011). Az európai stratégiák nyíltan bátorítanak arra, hogy széleskörűen vonjanak be civil szervezeteket és más nem állami szerveződécsket annak érdekében, hogy még hatékonyabban közvetítsék az unió integrációs politikáit az Európai Unió államaiban.

Összefoglalva tehát: a roma aktivistáknak és a civil szervezeteknek kritikusan kell szemlélniük a civil társadalomban érvényesülő neoliberais diskurzusokat, a vállalkozói tevékenységet, illetve a humán és társadalmi tőke alakítását. A tágabb szocioökonómiai és politikai körforgásban az etnikai diskurzusok hozzájárulhatnak a célcsoport elszigeteléséhez. Nemcsak az aktivisták és a civil szervezetek, hanem a nemzetközi adományozók is

megerősítik az etnikai konnotációkat azzal, hogy ösztönzik ezeknek a projekteknek a fenntarthatóságát és igazolják a politikai céljaikat. Ismétlődően azzal érvelnek, hogy az önsegítés elméletei, illetve a humán és társadalmi tőke építése bizonytalan, és ezért „a jelenkori politikai és gazdasági konjunktúra által okozott egyenlőtlenség strukturális forrásai” (RANKIN 2002, 10.). Ez a kritika nem jelenti azt, hogy minden civil szervezeti projekt alapvetően problematikus, de jelentős számban vannak olyanok, amelyek elszigeteltségben mozgósítanak, és ezzel azt eredményezhetik, hogy – osztály, etnicitás vagy a gender mentén – megvédik vagy megerősítik a meglévő hierarchiakat (VAN BAAR 2009).

5.5. Továbbadott stigmák, bürokratikus szabályzatok, romákkal együtt dolgozó bevándorló tolmácsok

A civil szervezetek és az aktivisták indirekt módon formálják a romákról kialakult etnikai értelmezéseket, miközben visszhangjai a kormányzati bürokratikus struktúra neoliberais professzionalizmusának. A privát és állami együttműködések – a menedzserszemléletű értékekkel együtt – megjelennek más szolgáltatásokban is, különösen azoknál, akiknek személyes kapcsolata van a romákkal a hivatalos interakciókban. A következő párbeszéd-részlet egy rendőrségi tolmáccsal zajlott, és a tolmácsok szerepét tárgyalta:

A: *„Tudnál nekem segíteni, Veronika? Igazából szeretném a rendőrséggel megértetni, hogy kik az oláh cigányok és mik a tipikus oláh cigány vezetéknevek. Azért, mert a múlt héten beszéltek (a rendőrök) a Kolompár névről, hogy az jelenthet-e valamit, de szerintem nem jelent többet, mint például az Orsós, ugye? Azért, mert valakinek a vezetékneve Kolompár, nem jelenti azt, hogy ők veszélyesebbek, mint az Orsósok, ugye? Vagy bármelyik oláh roma név... hogyan tudod megismerni őket...*

B: *Egy ilyen következtetés végképp veszélyes lenne.*

A: *Vagy melyik területen élnek Magyarországon?*

B: *Nem tudod osztályozni a magatartást az alapján, hogy melyik meghatározott alcsoporthoz tartoznak. A területi eloszlás még kevésbé releváns.*

A: *Mert, ahogy én értettem, a legtöbb szervezett bűnözés az oláh cigányokhoz kapcsolódik. Mi itt rendkívüli módon érdeklődünk a kriminológiai szempont iránt, például fel kellene rajzolnunk valamit, hogy meglásd mik ezek a kapcsolatok (lentebbi rajz)... Majd később beszélünk erről, csak azért, mert a bűnözés kapcsolódik a kultúrához.*

B: *Kérlek, ne következtess semmire (a rendőrségnek). Ez tisztán diszkrimináció. Már láttam beás orgazdákat és lovári hamisítókat. Ez nem releváns.*

A: *De a földrajzi terület lehetséges, hogy releváns. Nos, nem tudom, hogy miként. Majd később beszélünk.*

B: *Rendben. Óvatosan. Vannak vegyes családok is, kérlek, vedd komolyan.*

A: *Mindenesetre, a térkép nemcsak a cigányokat mutathatja, de annak biztosítására is, hogy kapok...*

B: *Úgy értem a stigma. És nem.*

A: *Engem nem érdekel a stigma.*

B: *Vannak mobilitási nyomvonalak, de semmiképp sem egyértelmű etnikai vonalak mentén.*

A: *Ha valakinek megengedik, hogy hasznot húzzon a másiktól, azért mert ez része a kultúrájuknak, akkor ők bűnözők. Ez nem egyértelműen etnikai vonalak mentén történik, de ha készítesz egy rajzot, jól láthatod.*

B: *Nos, ha találsz bármi ilyesmit, akkor én is nagyon kíváncsi lennék. De számomra ez abszolút nem tiszta.*

A: *Nincs elég információnk... De nagy szükség lenne arra, hogy felderítsük ezeket a szervezett bűnözői hálózatokat, és a földrajzi ismeretségek és a rokonságok nagyon fontosak.*

B: *Attól függ. Látom, hogy egyre növekszik a hajléktalanok és szegény emberek kihasználása, akik nem részei ezeknek a hálózatoknak.*

A: *Nem érdekel honnan jönnek.*

B: *Sok embert az interneten keresztül szerveznek be.*

A: *Nem úgy értem, úgy értem, hogy attól függ, hogy milyen célt szolgálnak.*

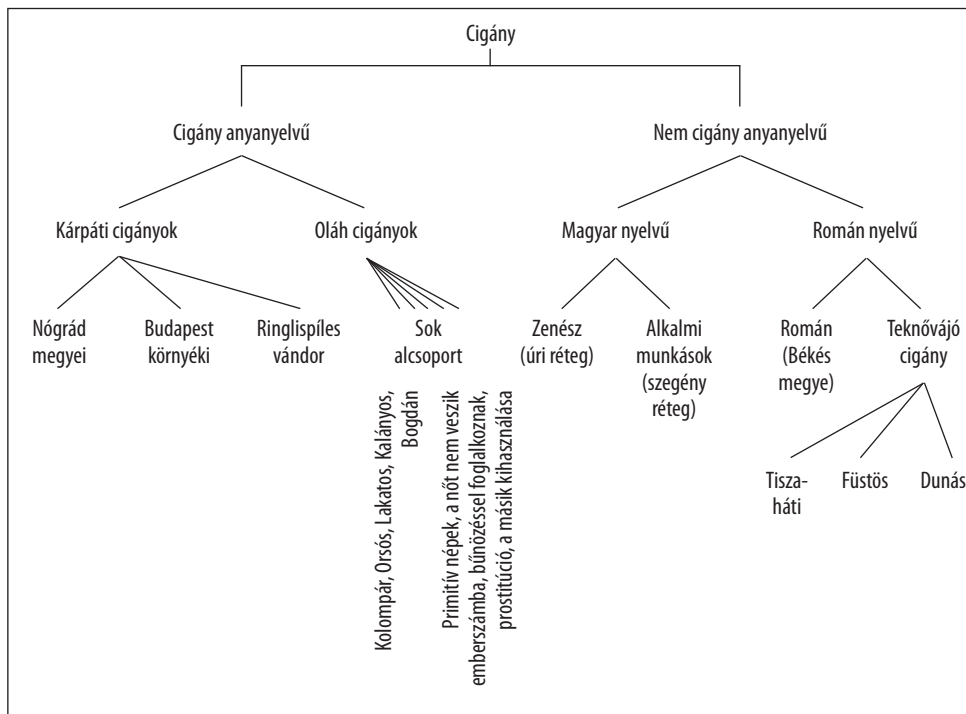
B: *Családi ismerősei cserélik ezeket a szerencsétleneket. A családok így segítenek egymásnak. (IN9)*

Az a tolmács rajzából (2. ábra) egyértelműen kitűnik, hogy önmagát a roma gyanúsítottakkal dolgozó rendőri erőkkel azonosítja, aki információkat biztosít a romákról, a „cigányokról”, akik egy „primitív nép, a nőket nem veszik emberszámba, bűnözéssel, prostitúcióval és mások kihasználásával foglalkoznak”.

Az idézet egy Közép-Európából származó tolmáccsal történt párbeszédéből származik, aki a brit rendőrségnek dolgozik. Ez a jogi tolmács rendőrként dolgozott a hazájában, és egyértelműen hajlandó volt átadni „kulturális ismereteit”, hogy támogassa a roma bevándorlókkal foglalkozó rendőri erőket. Ezek a narratívák jól illusztrálják a kiinduló országban a rendőrök által használt különböző konnotációkat az egyes etnikai alcsoportokról hivatkozva a bűnözésre, anélkül, hogy valóban megértenék a bűnözés és etnicitás közötti összefüggéseket. Azért, hogy megértsük ezeknek a gyakorlatoknak a hosszú távú hatásait, elemeznünk kell a tolmácsok szerepét a roma etnicitás felépítésében a befogadó államban.

A tolmácsok, akik hídszerepet játszanak a hivatalok és az újonnan érkező romák között, gyakran hivatkozott szereplők a bürokratikus gyakorlatokról szóló interakcionista tanulmányokban. A bevándorlók érkezésekor szükség van formális és informális támogatásra, hogy részeseivé váljanak a helyi rendszernek és áthidalják a nyelvi akadályokat. Vannak vállalkozó tolmácsok, akik segítséget nyújtanak az újonnan érkezőknek egy kisebb összegért cserébe, és vannak professzionális tolmácsok, akiket a hivatalok alkalmaznak, hogy lefordítsák a jelentkezéseket vagy speciális ügyekben tolmácsoljanak a rendőrségen vagy a bíróságon. A romák jobban bíznak azokban, akik inkább informális úton dolgoznak és információkat biztosítanak a helyi közigazgatási szabályokról, mint azokban, akik a rendőrségnek

dolgoznak. A tolmácsok általában kiinduló útmutatásokat adnak a letelepedési folyamatról, és kulturális tolmácsolást biztosítanak a helyi hivataloknak. A nyelvi tolmácsolás közigazgatási kérdésekben a tolmácsok munkájának túlbecsült része. Ezek a közvetítők háttérinformációkat adnak az eljárásokról, a helyi közigazgatási rendszerről, tanácsokat a munkaügyi hivatalokról és leggyakrabban a lakhatási kérdésekről. A „tolmácsok” lehetnek barátok, lakótársak, főbélrők vagy hivatalos tolmácsok, akik különféle szolgáltatást nyújtanak, mint a dokumentumok lefordítása vagy támogatás a jelentkezési hívásoknál.

2. ábra

A tolmács által meghatározott roma csoportok

Forrás: a szerző saját szerkesztése riport alapján

Az útmutató tanácsok végrehajtása és a roma etnicitásról kialakult kulturális fogalmak továbbadása, ahogy azt a fenti idézet is mutatja, egyre jelentősebb. Jelen kutatásban a tolmácsok szerepét nemcsak a roma bevándorlókkal kapcsolatos tapasztalataik miatt vizsgáltam, hanem azért is, hogy megértsük a tolmácsok hatását a kulturális megértés szintjén a helyi közigazgatási intézményekben. A tolmácsok nemcsak szemtanúi azoknak a kihívásoknak, amivel a bevándorlók szembesülnek, hanem ők is azonosítanak különböző gazdasági stratégiákat. A támogatási ügyekbe való bevonódásuk következménye, hogy használhatják saját személyes nézőpontjukat is az etnicitásról, és vonakodva adnak információkat, különösen a romákról, ami hosszú távon változásokat eredményezhet a jogi segítségnyújtásban.

A helyi törvényi szabályozástól függően a tolmácsolás kontextuálisan meghatározott. Tolmácsoltam romáknak különböző helyzetekben és látogattam bírósági tárgyalásokat, munkaügyi központokban megbeszéltem találkozókat, iskolai beavatkozásokat, hogy megismerjem a különféle intézményi interakciókat. Próbáltam megérteni, hogy a tolmácsok tudása az etnikai háttérről vajon hatással van-e a kommunikációra és az ügyek kimenetelére. Emellett készítettem interjúkat tolmácsokkal; a legtöbbjük bírósági tolmácsként dolgozik és szerepelnek a hivatalos brit regiszterben. A tolmácsokat aggasztják a szakképzett tolmácsolásról szóló szabályozások, és azt állítják, hogy a nem kvalifikált bevándorlók elveszik tőlük a munkát, mert olcsóbb szolgáltatást nyújtanak és lerombolják a képzett tolmácsok hírnevét. Sokszínű etnikumokkal együtt dolgozni azonban nem csak képzettség kérdése. A roma etnicitás kérdésével kapcsolatos érzékenyítés problémáját, úgy tűnik, alábecsülik a tolmácsok alapképzésében. A kulturális tudatosság hiánya lehetővé teszi, hogy a tolmácsok a személyes nézőpontjukat alkalmazzák, ami lehet, hogy a küldő ország többségi narratívájának visszhangja, amely a romákra fejletlen, iskolázatlan bűnözői csoportként tekint.

A következő részben három következményt ismertetek a kulturális feltevésekkel kapcsolatban. Az első a tolmácsok kulturális közvetítését mutatja be és azt, hogy miként importálják az etnikai stigmát a befogadó országba. A második a tolmácsok gyakorlati bevonódásával foglalkozik a romákkal való interakciókban, és azzal, hogy miként fedik egymást a támogatói, a közvetítői és a hivatali tolmácsolás. A harmadik pedig, hogy miként adódnak tovább az érzelmek a külföldön romákkal dolgozó tolmácsok identitásépítésének eredményeképpen. Végül a tolmácsolás fő következményeit fogom összefoglalni, hiszen ezek megváltoztatják a jogi politikákat és azt, ahogyan a befogadó országban a helyi közhivatalnokok értelmezik a roma etnicitást.

5.5.1. Mozgó stigma és a címkék kereskedelme – A nyelvi függőség ára

Mielőtt a tolmácsok szerepének fent említett vonatkozásaira rátérek, szükséges megvitatni a tolmácsolás helyi szabályozását. A bevándorlók azt szeretnék tudni, hogy milyen körülmények megléte esetén jogosultak a tolmácsolásra, és mi az a kontextus, amikor a hivatalnak nem kötelessége tolmácsot biztosítani. Különböző interjúk során és a saját érdekképviseleti munkámban is hallottam, hogy a romákat diszkriminálják azzal, hogy nincsen elérhető tolmács a munkaügyi központi interjún vagy a helyi önkormányzati megbeszéléseken. Amikor megkérdeztem a munkaügyi központ munkatársait a tolmácsolással kapcsolatos szabályokról, a válaszuk elég bizonytalan volt: „Függ az ügytől, vagy hogy milyen súlyos” (Redbrigde); „Vannak pénzügyi határaink, és ők meg tudják oldani ezt azzal, ha hoznak néhány barátot” (Eastham). Egyes esetekben maguk a hivatalok sem voltak biztosak abban, hogy milyen feltételei vannak a tolmácsolás igénybevételének.

Számos roma számára a tolmácsoláshoz való hozzáférés megtagadása is diszkrimináció. Ez nem etnikai diszkrimináció, de a válaszadók állítják, hogy kelet-európai hátterű a probléma, és úgy látják, más kisebbségeknek, például a pakisztániaknak, biztosítva van ez a szolgáltatás. Az 1976-os Race Relations Act, amelyet a 2000-es Race Relations (Amendment) Act módosított, kimondja, hogy az állami szervek jogi kötelessége, hogy kiküszöböljenek minden jogtalan faji diszkriminációt. Faji diszkriminációnak tekinthető az, ha egy személytől annak érdekében, hogy hozzáférjen a szolgáltatásokhoz, elvárják,

hogy angolul beszéljen. A Race Relations Act továbbá megköveteli, hogy a szolgáltatásokat ne diszkriminatív módon szervezzék. Kulturálisan érzékeny, magasan képzett tolmács hiánya és az ügyfélhez szociálisan kötődő családtag, barát vagy egyéb személy megbízása veszélyezteti a szolgáltatásokhoz való hozzáférést, illetve azok minőségét és bizalmasságát. A hivatalos tolmácsoknak képzettnek, ellenőrzöttnek kell lenniük, és köti őket az etikai kódex. A tolmácsolás során pártatlannak, bizalmasnak és pontosnak kellene lenniük, és magatartásuknak összhangban kellene lennie a brit foglalkozási normákkal. A gyakorlat napi valóságában ezek az attitűdök igen eltérőek.

5.5.2. A hivatásos tolmácsolás korlátozásai mint diszkriminációs forma

A válaszadók többsége szerint a helyi tolmácsolási gyakorlatok jelentős mértékű változáson mentek keresztül az elmúlt évtizedekben, és azt állították, hogy „ez brit stratégia, hogy elkerüljék a képzetlen bevándorlók hozzáférést a szociális juttatásokhoz és a szociális lakhatáshoz” (HM69). Megemlítették, hogy a brit adóhatóság vagy a munkaügyi központi kommunikációkban megszigorították a tolmácsolási szolgáltatásokat, ezért kénytelenek bevonni valakit saját költségükön, aki segít nekik. Az informális tolmácsok esetében is vannak szigorítások. Sandra Hale (2004) etnográfiai kutatásában számos olyan hátrányt említ, amelyet a bevándorlók a hivatalos tolmácsolás korlátozásai miatt tapasztalnak, például azokat a félreértéseket, amelyek helytelen hivatali döntést eredményezhetnek (HALE 2004). Ezen felül a HMRC csökkentette a személyes kontaktusokat, és arra kényszeríti az ügyfeleket, hogy online jelentkezzenek, és telefonon vagy levél formájában kommunikáljanak. Így kisebb a lehetőség az ügyintézővel való beszélgetésre, és megnövelték a korlátozásokat az informális tolmács használatára nézve is. A válaszadók ezt egyfajta szelektív stratégiának tekintik a képzetlen bevándorlókhoz szemben, míg mások a menedzserszemléletű bürokratikus rendszerhez kötik, ahol a megszorítások limitált szolgáltatásokat eredményeznek. Ezt megerősítette néhány hivatásos tolmács is:

„Visszautasítják a tolmácsok használatát, vagy ha mégis engedélyezik, akkor olyan ügynökségekkel dolgoznak, akik bagatell összeget fizetnek a tolmácsoknak. Egyszer mondták nekem, hogy a szabály megváltozott, és csak az első megbeszélésen használhatnak tolmácsot, és utána az ügyfélnek kellene magával hoznia valakit (a találkozóra), aki tud fordítani. De a családtagokat nem fogadják el mint tolmácsot. Mivel ha nem vagy képzett, nem tudsz pártatlan maradni, így annak a személynek a pártjára állsz, akinek fordítasz, és a bizalom megtörhet. Szóval úgy vélem, hogy a pártatlanság és a megbízhatóság sem garantált, nem tudom, mi történik most. Bárki lehet ma tolmács. És én nem akarok olyan személyekkel együtt dolgozni ugyanannyi pénzért, akik nem képzettek. A probléma az, hogy tolmácsként a jogi státuszunk nem védett. És még egyszer mondom, ez ijesztő, mert én minőségi szolgáltatást nyújtok az ügyfeleimnek, és ha a kapcsolat köztem és a kliensem között nem minősített, képtelen leszek a megkívánt szolgáltatást nyújtani. A másik oldalról kapott információt

módosíthatja a kettőnk közötti kapcsolatot. Soha nem fogod ugyanazt érezni. Ez nagyon veszélyes.” (IN8)

Mások úgy látják, hogy ez nem anyagi kérdés, hanem a döntéshozók nem ismerik a tolmácsok szerepét és alábecsülik ennek a szakmának a létjogosultságát. Ezek a megszorítások változtatásokhoz vezethetnek a szolgáltatás nyújtásában és strukturális gondokat okozhatnak a jogi ügyekben. Az egyik bírósági tolmács így panaszkodott:

„A legtöbb ember nem igazán érti, hogy a tolmácsolási munka mivel jár. Nem értik, hogy szükséges a megfelelő képzettség a gyakorlásához. Például én... egy tolmács képzett nyelvész, aki mestere egy nyelvnek, a tolmácsolási technikáknak és köti őt a magatartási kódex, és szükséges, hogy valamilyen terület szakértője legyen. Veszélyes lehetsz, amikor tolmácsolsz, mert nagyon sok szabályod van. Például a bíróságokon sok problémánk van a CAPITA-val, ami egy tolmács ügynökség. Először is, mindenki, aki képzett, rajta volt a nemzeti regiszteren, ehhez szükséges volt a képzettségre, bizonyítani kellett, hogy megvan a 400 óra gyakorlat és szükséges volt az erkölcsi bizonyítvány megléte. Ezt a nyilvántartást a bíróság és a rendőrség hozta létre, és megvolt a saját listájuk, stb. Nos, a CAPITA bejött, és azt mondták, hogy ők olcsóbb szolgáltatást kínálnak, és a képzett szakembereket félretették. [...] ha romáknak tolmácsolnak [...] a tanult ember, aki továbbadja az információkat és teljesen elferdítik, amit a roma személy mond [...] előítéletesek és lenézik a roma embereket.” (IN2)

Az ügynökségek közötti különbségtételt – hogy alkalmaznak-e képzetlen tolmácsokat – megerősítették a romák által kifejezett aggodalmak, de egyik kutatási alany sem érezte, hogy a tolmácsok diszkriminálnák.

Önkéntes segítőként dolgozva az egyik helyi civil szervezetnél lehetőségem nyílt arra, hogy bevonódjak a roma kliensek igénylési és fellebbezési eljárásaiba, ahol tolmácsolásom érdekes aspektus volt a juttatások igénylésekor. Azonosítani kellett magam, és nem volt szabad megmagyaráznom semmit, amit hallottam, ha úgy láttam, hogy az ügyfél számára az nem egyértelmű. Még az angolul beszélő kliensek is úgy gondolták, hogy előnyösebb, ha én telefonálok az érdekükben, a formális érdekképviselési asszisztensi státuszom miatt. Abban a nyolc hónapban, amit ott töltöttem, egyre több szigorítás jelent meg az informális tolmácsok (ami akkor én is voltam) alkalmazásával kapcsolatban. Egyre több és több tesztkérdést foglaltak bele a tolmácsok regisztrációjába, és nem engedélyezték a további hozzászólásokat a tolmácsolás során, amivel egyértelművé tennék a kérdéseket, amiket feltettek az ügyfélnek. Egyes esetekben arról kérdeztek, hogy mi a neve a legkisebb húguknak vagy mi a második betűje az édesanyjuk keresztnevének.

Azon túlmenően, hogy ez gyakran kellemetlen volt, és a kliensek képtelenek voltak túljutni az első néhány kontrollkérdésen a gyenge tolmácsolás miatt, több interjúalanyom is vitatta a megszorítások és a kontrolleszközök legitimitását az olyan esetek miatt, amikor visszaélés történt. Olyan történeteket mondtak el, ahol az angolul jól beszélők a papírjaikat felhasználták adójóváírás igénylésekor, akár a saját rokonukét. Romák, akik

visszatértek a hazájukba azt mondták, hogy fizetniük kellett valakinek – aki ugyanabból az országból érkezett –, aki tolmácsolást ígért, illetve támogatást a juttatások igénylésekor, visszaélve a nyelvtudásuk hiányával és a szociális függőségükkel. A JCP irodáiban az ügyintézők épp az ellenkezőjét tették, és biztatták az ügyfeleket, hogy hozzanak magukkal barátokat vagy rokonokat, akik fordítanak. A legnagyobb különbség az, hogy a HMRC-vel folytatott interakció soha nem személyesen, hanem leginkább telefonos vagy írásos formában történik, míg a JCP-találkozók mind a mai napig inkább szemtől szembeni megbeszélések.

A munkaügyi ügyintézés a legbürokratikusabb érintkezési pont a roma bevándorlók-nak, de vannak más helyzetek is, amikor szükséges a tolmácsolás, például a bíróságokon, önkormányzatoknál vagy az iskolákban. Ezekben az interakciókban a tolmács különböző pozíciókat foglalhat el attól függően, hogy mennyire vonódik be és érti meg a kulturális konnotációkat. A tolmácsoláshoz való hozzáférés megszigorítása ellenére meg kell különböztetni a tolmácsolás néhány formáját, és bizonyos területeket ki kell választani ezeknek a dialógusoknak a kiterjesztett elemzéséhez.

5.5.3. Kulturális közvetítés vagy importált etnikai stigma?

A tolmácsokon keresztül zajló interakciók nemcsak gyakorlati segítséget jelentenek a bevándorlók-nak, hanem ők közvetítik az ügyfelek etnikai háttérének értelmezését is a helyi hivatalok felé. A tolmácsok – akik gyakran ugyanabból az országból származnak, mint az ügyfelek – fogalmainak megértése azért szükséges, hogy megértsük, hogyan kategorizálják a különböző etnikumú bevándorlókat. A hivatásos tolmácsokat kétnyelvű vállalkozóknak tekintik, akik dokumentumokat fordítanak és tolmácsolnak az élő beszédben. A Londonban élő roma bevándorlók tapasztalatai alapján a tolmácsolás sokkal kevésbé fontos feladata a tolmácsoknak, mint az az értelmező szerep, amellyel továbbítják az otthonról hozott kulturális konnotációkat. A tolmács és a kulturális közvetítő kiegészítő jellegű és egyben különböző szerep is. A két nyelv ismeretétől még nem lesz valaki tolmács, mint ahogy két kultúra közötti hasonlóság sem tesz valakit kulturális közvetítővé. Számos definíciója van a kulturális közvetítésnek tekintettel a szerepre, a képzettségre, a tolmácsolási szabályokra és arra, hogy a fő elveik mennyiben hasonlítanak vagy különböznek a tolmácsokétól (PHELAN–MARTÍN 2010, 9). Ebben az alfejezetben etnográfiai elemzésre alapozva ismertetem a romák etnikai konnotációinak továbbadását a tolmácsok által átadott kulturális közvetítés részeként.

5.5.4. Mi a jó válasz? – Nyomtatványokkal vagy tolmácsolással segíteni?

Amióta a kulturális közvetítés két irányba halad, a tolmácsok többféle szerepet is betölthetnek a befogadó társadalom és a frissen bevándoroltak közötti interakciókban. Egyrészt a helyi szereplők igyekeznek megérteni az újonnan érkezők értékeit, normáit, és megbirkózni az elvárásaikkal. Másrészt a tolmácsok is át tudnak adni információkat a romáknak a helyi jogi eljárásokról, a jelentkezési űrlapokról, a jogosultsági szabályokról és a különféle igénylések lehetséges kimeneteleiről. Vagyis képesek tisztázni számukra

a bürokratikus folyamatokat, mint például hogy hogyan töltsenek ki egy igénylőlapot, hogy minél hamarabb jogosultak legyenek. Egyes tolmácsok nyíltan elismerik, hogy erkölcsi kötelezettségüknek érzik, hogy segítsenek az igénylésekkel a családoknak, hogy növeljék az esélyeiket a juttatásokra, és tájékoztatják őket a jogosultságok előfeltételeiről. Elmondják nekik az ellenjavaslatokat, valamint hogy mik azok a személyes adatok, amelyeket el kell titkolni, vagy ki kell hangsúlyozni, hogy túljussanak az átvilágításon. Néhány tolmács viszont kellemetlenül érzi magát ezektől a kérésektől, mivel úgy látják, hogy ezek ellentétesek a magatartási szabályokkal, ezért kerülik azokat a romákat, akik olyan tanácsot is kérnek, ami magában foglalja, hogy „melyik a jó válasz az igénylőlapon”. Egyes tolmácsok féltek velem beszélni, mert bevételük ezeken a segítő munkákon alapulnak. Többen is néhány családnak dolgoznak, bizonyos összeg fejében házhoz mennek és „kijavítják az igényléseket és fellebbeznek” vagy „segítenek” nekik. A klienseik tudják, hogy mennyit fognak kérni tőlük bizonyos típusú űrlapokért, vagy hogy mennyi az órabérük. Én is szembesültem hasonló elvárásokkal a terepkutatás során: telefonhívások, meghívások, levelek, e-mailek, Facebook-üzenetek. Minél ismertebb volt a bevonódásom a roma bevándorlók között, annál több kérést kaptam. A válaszadók megosztották aggodalmaikat, és a legtöbbször tanácsot kértek tőlem az igényléssel kapcsolatban. Felhívtam a különböző szervezeteket a válaszadóim nevében, fellebbezéseket írtam az HMRC döntései ellen, kértem formanyomtatványokat. Próbáltam elmagyarázni nekik a különböző döntések lehetséges következményeit attól függően, hogy milyen személyes adatokat osztanak meg. Ezek a feladatok etikailag vitathatók voltak, de segítettek egy mélyebb tudás megszerzésében a bevándorlócsaládok valódi helyzetéről, és hogy miként mutatják magukat a digitalizált ügyintézési eljárásokban. Emellett szélesebb körű megértést biztosított számomra az intézményi diszfunkciókról és a szakmaiság hiányáról.

Azokat a romákat, akiket segítettem, sokszor ignorálták a hivatalok, vagy nem vették komolyan az igényléseiket. Amikor hangsúlyoztam a szerepemet ezekben a beszélgetésekben, és a családok érdekeit képviseltem, különböző válaszokat kaptam, amelyek gyakran azoknak a hibáknak a tisztázásához vezettek, amit az ügyintézők vétettek. A technokrata szociális juttatásokban lévő kiskapuk és a gyorsan változó jogosultsági szabályok miatt a szociális támogatásokról számos félreértés és ellentétes döntés születik. A romák emiatt tanácsokat kapnak a személyes baráti körükből, és frissítik az ellentmondásokat a valós életkörülményeik és a regisztrált között, hogy fenntartsák a jogosultságot. A civil szervezetnél végzett segítői munkám során rájöttem, hogy ennek a folyamatnak a célja az állandó, naprakész tudás, hogy ne vezessék félre a klienseket. Ez a képlékeny „segítség az igénylőknek”-folyamat dilemmákat vet fel a kulturális közvetítés felelősségének hatáiról, mivel előidézheti, hogy a tolmácsok ügyfelei hamis igénylőlapokat adnak be. A kérdés az, hogy hol vannak a határok a tolmácsolás és a kultúrák közötti közvetítés között.

A tolmácsok rendszeresen utalnak szerepük komplexitására olyan helyzetekben, mint például a bírósági vagy rendőrségi tolmácsolás az ebben rejlő kommunikációs problémákra. Egyikőjük komolyan aggódott amiatt, hogy felismerhető lesz a kutatásban, mások elmondták, miként fenyegették meg őket az általuk tolmácsolás bírósági ítélet miatt. Voltak, akik kiemelték, hogy szerepük tisztán jegyzőkönyvszerű – az üzenet újraalkotása egy másik nyelven –, és emiatt elvárható a semlegesség, láthatatlanság és személytelenség (BERK-SELIGSON 1990). Mások megemlítették, hogy jelenlétük a garancia a szabályos meghallgatáshoz, ahol megfigyelőként érzik magukat, ami biztosítja, hogy a romákat nem diszkriminálják.

Ennek ellenére létezik olyan felfogás is, hogy „a tolmács aktívan irányítja a kommunikációt azáltal, hogy kulturális közvetítőként viselkedik, az »egyeztetés« szolgáltatását nyújtva” (MERLINI–FAVARON 2003, 212.). A bevonódás a romák számára igen problematikus a kulturális közvetítéskor, és az is, hogy miként fejezzék ki magukat a tolmácsok percepcióiban.

A tolmácsok közül többen állítják, hogy felismerik a romákat a szókincsük, a nyelvhasználatuk és a vezetéknevük alapján. Ha úgy érzik, hogy az egyszerű, szóról szóra történő fordítás feszültségeket okoz a strukturális félreértések miatt a romák és a helyi hivatalnokok között, akkor ezt kulturális kerettel próbálják tisztázni. Például a romák a családi kapcsolatokat eltérő fogalmakkal határozzák meg: az unokatestvéreiket testvérnek nevezik, az unokaöccsükre vagy unokahúgukra gyermeküként hivatkoznak. A jogi tolmácsok szerint különböző módon értelmezik a háztartás helyzetét is, mint a nem romák. Gyakori az albérlet, a többszörös foglalkoztatottság és a juttatások miatt a nem bejelentett és elavult lakcímek. Ezek a szempontok akkor válnak relevánssá, amikor a tolmács igyekszik tisztázni a kliensek magatartását és életkörülményeit a különféle interakciókban. A helyzettől függően négy tolmácsolási formát lehet megkülönböztetni: párbeszéd, összekapcsolás, bírósági és ad hoc jellegű tolmácsolás (JIANG 2007).

Az első a párbeszéd helyzetekre utal (kórházban, közintézményben, üzleti vagy diplomáciai helyzetben) szakmai találkozások során, például: „rendőrségi, bevándorlási és jóléti szolgáltatások interjúi, orvos-páciens konzultációk, üzleti tárgyalások, [...] és így tovább” (MASON 1999, 147.). Terepmunkám alatt fordítottam ilyen beszélgetéseket és adatokat gyűjtöttem az interakciókból. A válaszadóim elővigyázatosak voltak ezekben a párbeszédekben, tudatosan megválogatták azokat az információkat, amelyeket megosztottak a hatóságokkal. Az információk szelekciója a bizalmatlanság egyik tünete, amely okozhat zavarodottságot, mivel a hiányos adatok gyanút ébresztenek a hivatalok részéről. Ez további csalási és tisztességtelenségi vádakhoz vezethet azokban az ügyekben, ahol a közigazgatási szervek összevetik az egymásnak ellentmondó vagy hiányos adatokat a családokról.

Az összekötő tolmácsolás verbalizálja a kapcsolatot olyan beszélők között, akik nem beszélnek azonos nyelvet. A szakirodalomban szinonimaként használják a delegált tolmácsolás kifejezést. Ezeket a gyakorlatokat a leginkább templomi szertartásokon vagy olyan konferenciákon alkalmazzák, ahol a résztvevők más-más roma etnikai csoportból származnak és különböző nemzetiségűek. Ez igen gyakori módszer az európai döntéshozatal szintjén, de limitált jelentősége van a helyi szervek kommunikációjában.

A tolmácsolás két nagyon fontos területe, amely hozzájárul a roma etnicitás képéhez: a bírósági és hivatali tolmácsolás. Speciális jogi helyzethez köthető (intézményi), a tolmács által közvetített kommunikáció aspektusára reflektálnak (MIKKELSON 2008). A közösségi tolmácsolás jogi helyzetben magában foglalja azokat a fő jogterületeket, ahol tolmácsok dolgoznak az angol nyelvterületen (rendőrségi meghallgatások és kihallgatások, bírósági, tárgyalótermi meghallgatások és tárgyalások), kiemelve a képzett tolmácsok fontosságát a pontosság miatt (MIKKELSON 2008). Ahogy azt az összes tolmács állítja, a neoliberais piaci elvek beszűrődtek a tolmácsolás területére, a pénzügyi megszorítások szakmaiatlan gyakorlatokat eredményeznek, például olyan ügynökségeket alkalmaznak, akik képzetlen tolmácsokat foglalkoztatnak. A jelentős verseny és az alacsony munkabiztonság miatt nagy a versengés az azonos területen dolgozó tolmácsok között. Az egyik interjúalany az előre nem látott következményekre panaszkodott:

„Mint amikor az egyik jogi képviselő odajött hozzám egy ügyben, és azt mondta, hogy nem akarok együtt dolgozni ezzel a tolmáccsal... Azt akarom, hogy gyere vissza, mert amióta megérkezett, védenem kell mind a két szülőt... Meg kellett küzdenem ezzel... mert ez a tolmács azt gondolja, hogy a romák csak isznak, a pénzt ételre költik, és az ügyfelem nem bíz benne. Vagyis, ha nem vagy képes professzionális személyként kialakítani kapcsolatot, ha nem érzik úgy, hogy megbízhatnak benned, nem fognak beszélni veled, és ha nem beszélnek veled, nem fognak beszélni az ügyvéddel, így nem tudják őket megfelelően védeni. Mivel a kapcsolat ezek között megakadályozza a kommunikációt. És megváltoztatják azt, amit mondanak, mert szégyenkeznek miatta. Egyik nap egy szociális ügyben tolmácsoltam, és a mellettem lévő személy egy másik ellen fordult, aki nem volt képzett. A bevándorlók esetében a tolmácsok miatt akadoznak a bevándorlók jogai.”

A párbeszédekben a tisztázási erőfeszítések még több zavart okozhatnak. A képzetlen tolmácsok nem biztos, hogy teljes mértékben értik a bírósági stratégiákat, a saját szerepüket, és nem rendelkeznek megfelelő nyelvészeti és tolmácsolási szaktudással. Hale tanulmányozott bírósági ügyeket is, ahol a tolmács szerepének félreértelmezése gyakori a tolmácsolásra felkért nem szakemberek között. Ahelyett, hogy saját szerepüket pártatlan tolmácsként látnák, inkább ügyvédként vagy kapuőrként tekintenek magukra. Ez a hozzáállás nyíltan vagy titkon is megjelenhet a hozzászólásaikban vagy tanácsaikban az „ügyfelek” vagy az ügyvéd számára (HALE 2004). A képzetlen tolmácsok, akikkel együtt dolgoztam, megosztottak velem ügyeket és biztosították az utánkövetést azokról a jogi kérdésekről, ahol roma bevándorlók jelentek. Volt egy beszélgetésünk arról, hogy miként tartják fenn a semleges pozíciót. A legtöbb nem szakképzett tolmács azt állította, hogy lehetetlen semlegesnek maradni. Voltak, akik azt vallották, hogy ők az igazságosságot támogatják. Amikor megkérdeztem, hogy mit jelent ez, azt válaszolták, hogy „azok, akiknek igaza van” ezzel utalva arra, hogy nem pártatlanként szerepet választanak a beszélgetésben: annak az oldalát, akiről úgy érzik, hogy erkölcsileg megérdemli. A képzetlen tolmácsok rendszerint úgy látják magukat, mint helyi szakértők, akik támogatják az újonnan érkezőket. Tolmácsolást biztosítanak rész munkaidőben, és segítenek ad hoc tolmácsolásokban, például telefonbeszélgetéseknél a főbélővel vagy hivatalokkal (JIANG 2007).

Ezek értékes interakciók a kulturális továbbítások megértésében, mivel spontán alakulnak ki és személyes helyzetekben történnek (eltekintve a jegyzetkészítéstől a konzekutív tolmácsolásban), kontextualizálás nélkül (JIANG 2007). Amikor bírósági ügyeket követtem, interjúztam bírósági és rendőrségi tolmácsokkal, rendőrökkel, volt rendőrtisztekkel és tanárokkal, akik ma már tolmácsként dolgoznak. Azok, akik visszautasították az interjúadást, nem akarták megszegni a magatartási szabályokat, mivel bizonyos esetekben ugyanazzal a személlyel, jogi ügyvel voltunk kapcsolatban. Az angol bíróságon követtem szexuális kizsákmányolás céljából elkövetett emberkereskedelmi ügyet, amelynek roma bevándorlók is érintettjei voltak, de az etnikai háttérnek nem volt relevanciája a bírósági tárgyaláson, a bírósági tolmácsok soha nem említették az etnicitást. A rendőrségi meghallgatáson a tolmácsok sokkal inkább hajlamosak voltak említeni a rendőröknek, hogy romáknak tolmácsolnak, feltételezve, hogy a kulturális nézőpont segít megérteni a gyanúsított helyzetét.

Két egymással ellentmondásos narratíva különböztethető meg az azonos országból származó ügyfelek etnikai konnotációiról. Az egyik a romákat bírósági helyzetben a körülmények áldozatainak tekinti, akiknek hiányos a kontextuális tudásuk, különösképpen a gyermekgondozási szabályokról az Egyesült Királyságban. A másik kiemeli a romák jól értesült és talpraesett jellemzőit, akik ravaszak és tudják, hogyan szerezzenek előnyt a helyzetükből, például a roma sztereotípiákról szóló hiányos tudásból. Ez a narratíva a roma bevándorlókat innovatív érkezőknek tekinti, akik együttműködnek és támogatják egymást, illetve hasznot húznak rejtett identitásukból egy külföldi országban, ahol megkímélik őket a mindennapi diszkriminációtól. Találkoztam olyan tolmácsokkal, akik felmondtak a rendőrtisztek diszkriminatív attitűdjé által okozott frusztráció miatt. Jogi kontextusban az etnikai konnotációk stigmatizációjának és a kulturális átörökítés sztereotipizálásának többféle magyarázata van. A fő érv magában foglalja a tolmácsolás korlátait a jogi szolgáltatások világában, a menedzseri szemléletű autokrata intézkedések és a szerződéses állami szolgáltatások pénzügyi megszorításai miatt.

5.5.5. A stigma importálása – A roma etnicitás kulturális konstrukcióinak tolmácsolása külföldön

Terepkutatásom alatt több olyan tolmáccsal is interjúztam, aki ügynökségeknek dolgozott és bírósági, rendőrségi meghallgatásokra kapott időpontokat. Ők arra panaszkodtak, hogy, a tolmácsolás pénzügyi megszigorításai miatt, sok képzetlen újonc nyújt szolgáltatást elégtelen kulturális közvetítői tudással. A legtöbbjüknek orvosi konzultáción voltak tapasztalatai, a szociális és egészségügyi dolgozókkal együtt, illetve segítettek iskolákban és más állami intézményeknél. Az esetek nagy részében a tolmácsok szintén bevándorlók voltak, Csehországból, Magyarországról, Szlovákiából és Lengyelországból érkeztek jelentős kulturális tőkével, befejezett felsőfokú diplomával vagy nyelvvizsgával. A kutatásban szereplő négy roma válaszó kivételével hazájukban kevés korábbi tapasztalatuk volt romákkal való közös munkában. Mindazonáltal, mint a legtöbb csehnek és szlováknak, a többségi társadalomhoz hasonló, a munkaköri narratívába szilárdan beágyazódott véleményük volt a romákról. Legtöbbjük véleményét normatív megközelítés keretezi a mindennapi rutinjukról, a gyermekeik szocializációjáról és az általános társadalmi kódjaikról. Ahogy azt az egyik tolmács elmagyarázta: „Ha elszegényedett háttérrel érkeznek Szlovákiából, és azonnal nevelőszülőkhöz kerülnek, ahol mindent megkapnak, egészen zseniálisak az iskolában.” Ezek az értelmezések azt mutatják, hogy a tolmács szerint a szegénység és a nem megfelelő szocioökonómiai környezet kapcsolatban van a romák szülői képességével és a roma gyermekek iskolai sikereivel. Ezek az elképzelések azt mutatják, hogy a roma gyermekek jobban szeretik a gazdagságot és a nem romák középosztálybeli életmódját, mint ahogy ezek rendszerint elhangzottak a gyermekgondozási bírósági ügyekben. A tolmács magyarázata szerint: „Összehasonlítva a szlovák szegregált oktatással, itt, amikor megkapják a megfelelő támogatást és a rutint, mivel a rutin nagyon fontos a gyerekeknek, akkor a roma gyermekek nagyon hatékonyak. Innen nincs visszaút visszakapni a gyerekeket.” A romákkal kapcsolatos ilyenfajta hivatkozások, miszerint hiányzik a mindennapi rutinjuk, szegényes körülmények között élnek, illetve hogy a roma szülők nem képesek megadni a megfelelő támogatást, a civil szervezeti munkatársak között is gyakoriak. Ezek a munkatársak arra

az elképzelésre alapozzák a kulturális konfliktusokat a romák és a befogadó társadalom között, hogy a romák gyermekeiket egészségtelen ételekkel etetik, nincs időérzékük és nem működnek együtt a hatóságokkal. Ezeket a képzeteket leginkább a kelet-közép-európai államokból érkező tolmácsok és szociális munkások adják tovább.

„Soha nem tapasztaltam semmilyen formáját a diszkriminációnak, és azt kell, hogy mondjam, minden ügyvéd ugyanúgy bánt velük, mint a fehér angolokkal. Nekik nincs meg a kulturális csomagjuk, és mivel sok problémánk van otthon, nem vagyunk annyira előítéletesek. Vannak tapasztalataim jogi képviselőikkel... nem tesznek különbséget, azok, akik együtt dolgoznak bevándorlókkal, nem differenciálnak. Akkor lesznek az ügyvédek dühösek, amikor nem jelennek meg az eljáráson. Ez egy komoly probléma. Mivel a romák soha, de soha nem érkeznek időben. Egyszer volt egy esetünk, odaadtuk a hölgynek a szükséges útiköltséget, kikerestük a vonatmenetrendet, tudta a vonatok menetrendjét, megvolt az utazásra a pénze az állomástól a bíróságig, de mindig lekéste a vonatot és soha nem érkezett meg időben. Ki kellett mennem az állomásra, hogy felvegyem őt, ami egyáltalán nem a feladatom, mint tolmács, de biztos akartam lenni benne, hogy odaér a tárgyalásra. Mert mikor késett, legalább négy ügyvéd várt rájuk. Elfogadhatatlan, hogy a bíróknak kell várniuk rá. És annyira sok eljárás van és várniuk kell még 2, 3 vagy 4 hónapot a következő tárgyalási napra. Szóval, amikor késnek, dühösek lesznek. Azért mert az angoloknak nagyon fontos a pontosság. Ebben a szakaszban az emberek nem nagyon boldogok, amikor véletlenül felbukkannak. De soha nem mondják meg nekik, hogy legközelebb pontosan kellene jönni. És nem igazán értik a pontosság fontosságát. Nem gondolom, hogy átmegy az üzenet számukra. Mivel az angolok nagyon udvariasak és a saját kulturális pozíciójuk szerint viselkednek. Szóval, ehelyett azt mondják: »Nagyon hálás lennék, ha a következő alkalommal időben érkezne.« De soha nem határozottak ebben. Nem gondolom, hogy ez elegendő, de ők nem tudnak változni és megértetni azt, hogy pontosnak kell lenni. Én nyíltabban fejezném ki magamat, ha azt szeretném, hogy az ügyfél pontos legyen. Valami módon mindig várnom kell és nézni, hogy mi a legjobb út, hogy odajussanak a bíróságra és odaadni nekik a pénzt.” (IN4)

Ez a tolmács járt érzékenyítő kurzusra és oktat tolmácsokat is. Igyekezett megmaradni válaszaiban olyan professzionálisnak és semlegesnek, amennyire csak lehetséges, de magát egyértelműen a jogi szolgáltatókkal azonosítja, azzal, hogy a „mi” kifejezést használja, illetve számos feltételezést használt a romák magatartásával kapcsolatban.

Ahogy az több válaszadó is megerősítette, az azonos nemzetiségű *gádsók* (nem romák) szigorú és kizárólagos határt tartanak fenn, csapongó módon felvázolva a különbségeket, de egyben alkalmazzák is őket a munkahelyeken, ahol a romák és a nem romák egymás mellett dolgoznak. Hasonlóan a tolmácsok esetével, a nem roma kelet-közép-európai

bevándorlók szégyenérzettel beszélnek, amikor kiderül, hogy a romák azonos nemzetiségűek, és aggódnak amiatt, hogy sztereotipizálni fogják nemzeti identitásukat (GRILL 2012, 49–50.). Az ellentétes metanarratívákat a tolmácsok továbbítják: megkülönböztetés, viktimizáció, romanticizálás vagy a bűnözői asszociációk, amikor az etnikai konnotációkat az alulinformáltságra, az aluliskolázottságra és krónikus szegénységre alkalmazzák.

Jan Grill (2012) és más cseh kutatók, akik romákkal foglalkoznak, hasonló tapasztalatokkal rendelkeznek a sztereotípiák továbbításáról (GRILL 2012). Ahogyan azt Grill megjegyzi, a közép-európai tolmácsok, mint ahogyan általában a bevándorlók az azonos küldő országból, kritikus szerepet játszanak egyes személyek romaként való azonosításában és leírásában. A legtöbb közép-európai tolmács magasan kvalifikált és rendelkezik szakmai végzettséggel, leginkább vállalkozók és szerződésben állnak ügynökségekkel, amelyek biztosítanak olyan ügyeket, ahol szükséges a tolmácsolás. Az a szociokulturális csomag, amelyet magukkal visznek az Egyesült Királyságba, a romákat a legproblémásabb kisebbségként azonosítja Kelet-Közép-Európában, leginkább negatív asszociációk özönével, azt sugallva, hogy a romák hazugok, iskolázatlanok, agresszívek és lusták.

Azok közül a tolmácsok közül, akiket követtem, voltak, akik megerősítették azt a feltevést, hogy a romák olyan segélyturisták, akik kihasználják a nyugati, naiv jóléti bürokratikus rendszert. Az egyik tolmács, akivel interjúztam, maga is kisebbségi volt a származási országában, és annak ellenére, hogy személyesen is ismerős volt számára a stigmatizáló kijelentések ereje, maga is hangsúlyozta a negatív jelentéseket a romákról. Az első alkalommal, amikor találkoztunk, így reagált a kutatásomra: „Ohh, nagyon sokat tudok rólok mondani! Néha nem tudod elhinni, amit látsz.” Azt mondta, hogy a legtöbb jogi ügyében, körülbelül 60 százalékában, a gyanúsítottak romák voltak, és voltak, akik megfenyegették őt azzal, hogy az előző elítélést a korábbi tolmács miatt kapták. Azt is elmondta, hogy néhány roma akkor is kért tolmácsolást, ha beszélt angolul, hogy a bíróság fizesse számukra, vagy nem akartak bajba kerülni a korlátozott angol nyelvtudásuk miatt. Amikor rájött, hogy nem az a célom, hogy kriminalizáló véleményeket gyűjtsék a romákról, megpróbálta megváltoztatni a narratíváját és ignorálta azokat a kérdéseket, amelyek a saját roma kulturális nézőpontjára vonatkoztak. A tolmácsok többsége, annak ellenére, hogy azt állította, ragaszkodik a magatartási szabályokhoz és hangsúlyozza a tolmácsok semlegességét, bevonódott a „kulturális fordítás” cselekményébe, különösen akkor, amikor zavart arckifejezést látnak a hivatalnok arcán romákkal való ügyintézés közben. Ahogy Grill mondja, a tolmácsok kulturális közvetítőként szolgálnak az intézmények számára az ismereteik miatt:

„Fel vannak szerelve egyfajta »józan bölcsességgel« a »cigányainkról« (például cseh vagy szlovák), amelyet Csehországban vagy Szlovákiában felnöve, mérgező tapasztalataikon keresztül, magától értetődően (eo ipso) szereztek meg. A legtöbbjük kötelességének érzi, hogy a környezetében elmagyarázza a különbséget a roma/cigány és a nem roma szlovákok és csehek között. Egyesek számára ez fontos kérdés volt, és a gondolat, hogy a skótok a romákat/cigányokat egy nemzeti kategóriába sorolják a szlovákokkal, a szégyen forrásává vált. Nemcsak a szakmai kötelezettség miatt érezték kötelezőnek a »kulturális fordítás« feladatát, hanem az intézményi elvárás miatt is.” (GRILL 2012, 49–50.)

A szakemberek nem értik teljes mértékben, hogy mi a tolmács szerepe, mit jelent a pontos tolmácsolás, az, hogy ne tisztázza a zavaros kérdéseket, biztosítsa a tanúk válaszát releváns módon, tanácsokat adjon, vagy elvégezzen bármilyen perifériás feladatot, ami nem tartozik a kompetenciájába. Az adataim azt mutatják, hogy az ügyvédek gyakran felhasználják a harmadik személyt (például „meg tudná kérdezni őt”), amikor elveszítik a kontrollt, vagy rendre akarják utasítani a tanút. Hivatalnokok, rendőrök és ügyvédek gyakran elvárják a tolmácsoktól, hogy helyreigazítsák a helyzetet, megfeddjék a tanút, ahelyett, hogy ők maguk tennék meg ezt. Ezt a kölcsönös bűnrészességet az egyik cseh tolmács emelte ki: „Ez az ő (tolmácsok) feladatuk, hogy elmagyarázzák a kulturális különbségeket, de nem kellene, hogy rajtuk múljon. De ahogy azt te is tudod jól, az intézmények elvárják.”

A romák különbségeivel kapcsolatos interkulturális megjegyzések, és amit ők „helyzetnek” neveznek Kelet-Közép-Európában, azon a jövőbeli érdeken alapul, hogy az állami alkalmazottak, akik bevándorlókkal foglalkoznak, jobban megismerjék a romák/cigányok kultúráját. Terepmunkám alatt a romákról kialakult kulturális feltételezések a rendőrökön, a szociális szolgáltatások hálózatain keresztül terjedtek, zavart okozva egyes magatartások speciális formáinak okaiban, például a családon belüli erőszaknál. Segítő dolgozóként a hivatalok megkerestek, hogy igazoljam a roma családokon belüli agresszió és a gyermekek kihasználásának kulturális elfogadottságát. Bár több ügy kapcsolódott a romákhoz, az emberkereskedelem kivételével a jogi ügyek nem voltak romaszpecifikusak. Érdekes módon az „osztály” vagy a kelet-európai kulturális elgondolások nem szerepeltek a hivatalnokok magyarázataiban, sem a posztindusztriális, lepusztult Kelet-Londonban, ahol a legtöbben élnek. A kategorizálás fő módja elsősorban a kultúra és a közösség fogalmaiban jelenik meg.

5.5.6. Átadott érzelmek, utazó félelmek

A tolmácsok által folytatott kulturális közvetítés nemcsak a képzeteket és az elvárásokat továbbítja, hanem az érzelmeket is. Ez utóbbiaknak közvetlen következményei vannak a romák intézményi kapcsolataira és a helyi bürokrácia által kifejlesztett hosszú távú politikára (például a szociális elosztás gyakorlatára). A romákat gyakran sérülékenynek, kulturálisan elmaradottnak, jóléti gondoskodástól függő embernek írják le, akik a törvényen és a társadalmon kívül élnek. Ezek a konnotációk hangsúlyozzák a másságot és a kompatibilitás hiányát a társadalomban.

A roma aktivisták és a civil szervezetek is kiemelik ezeket a véleményeket, amelyek gyanúhoz és félelemhez vezetnek a befogadó társadalomban. A tolmácsok hangsúlyozzák a romák sérülékenységét, viktimizációjukat a szervezett bűnözésben vagy épp az ellenkezőjét, érintettségüket az emberkereskedelemben. A veszélyes „más” képeinek lehet következménye a bűnözéskezelés intézkedéseire és a fenyegetés fogalmára a befogadó közösségekben. A tolmácsok egy része úgy látta, hogy, az etnikai konnotációk hatására, az emberkereskedelemlről szóló legutóbbi törvények migrációs kontrolltechnikaként is értelmezhetők annak érdekében, hogy kizárják a gyanús csoportokat. Mások azt mondták, hogy mikroszinten a szociális munkások sokkal szigorúbban alkalmazzák a szabályokat azért, hogy a nemkívánatos romákat rábírhassák, hogy továbbmenjenek egy másik kerületbe. A tolmácsok által leírt helyzeteket sokszor érzelmi kifejezésekben fogalmazták meg, amely tisztázta a szerepüket a „civilizációs túlélés” logikája szerint. A kriminalizáló diskurzusokat, „amelyek a nyilvánosság félelmét (re)produkálják, rendszeresen az állami hivatalok generálják, hogy igazolják represszív gyakorlataikat,

mint például a fedett rendőrségi munka növelése, a bűnmegelőző nemzetbiztonsági intézkedések elfogadása és a polgárok bevonása a rendfenntartásba” (PASQUETTI 2013, 44.). Azáltal, hogy a romákra mint a bűnügyi szervezetek tagjaira, kívülállókra és a jóléti rendszer parazitáira utalnak, ezek a továbbított érzelmek megerősítésként szolgálnak a különböző kommunikációs szintek összekapcsolódási pontjainál (BARBALET 1992; SCHEFF 1994). Azáltal, hogy figyelmünket a rendfenntartás által generált érzelmekre fordítjuk, a hatalom- és a státuszelméletek szerepe nőni fog a személyes kapcsolattartás szintjén is, eredményeképp pedig a lakosság privilegizált részéhez kötődő biztonságra vonatkozó érzelmek mások lesznek, mint a marginalizált szegmensekhez, kisebbségekhez, illetve bevándorlókhoz köthető érzelmek (KEMPER–COLLINS 1990).

A következő idézet azt illusztrálja, hogy a tolmácsok nemcsak továbbítják a stigmatizáló elemeket a romákról, hanem akár rendőrségi feljelentést is tesznek, ami növeli a romák és a bűncselekmények közötti asszociációkat. A legtöbb kelet-közép-európai tolmács összekapcsolja a romákat az emberkereskedelemmel. Az egyikőjük így írta le ezeket az etnikai stratégiákat:

„Például, múlt pénteken elmentünk vallomást felvenni egy olyan valakitől, akivel kereskedtek. A nőket célozzák, hogy is nevezzem őket, a bandák. Roma személyek, akik roma személyeket csapnak be. Eljöhettek a telepre és ígéretet tett, hogy ad nekik munkát, majd elvitte a nőket a házaiba, bezárta őket, elvette a személyi igazolványait, majd felvette a segélyeiket vagy férjhez adta őket. Rendszerint férjhez adták őket... a tapasztalataim szerint palesztinokhoz vagy nigériaiakhoz. Nem kapják meg a pénz. Rendszerint 200 vagy 300 fontot kapnak. De általában a pénzösszeg, ami cserélődik, az 8000 font, ami azt jelenti, hogy a nigériai fizet mintegy 9000 fontot valakinek féluton. Szóval van még két másik szereplő, akik megosztóznak a 8000 fonton. Vagyis, 4000 font itt marad, 4000 font megy a másik szereplőnek és 400 font megy a lánynak. Azt hiszem, tudják a nők helyzetét. Nagyon okosak. Azt hiszem, szlovákok azok, akik ezt megszervezik. Ismerniük kell a helyzetet és ismerniük kell a kérdéses nőket. Abban nem vagyok biztos, hogy ők szervezik a szertartást. Szerintem azt a nigériaiak szervezik. Többnyire megpróbálják megcsinálni valaki mással, mert nekik több engedélyre van szükségük a tartózkodáshoz. Volt két nagyon fortélyos esküvőm telefonon keresztül az anyakönyvvezetővel, amely esetekben visszautasítottam, hogy ott legyek, mert ha jelen vagyok, és látom, hogy gyanús a helyzet, az én kötelességem, hogy hívjam a rendőrséget. Lehet, hogy nem az én kötelességem, de úgy érezném, hogy feladatom hívni a rendőrséget és közölni velük, hogy van valami furcsa dolog az egészben. Kockázatos helyzetbe hoznám magamat. Egy eset volt, amikor elmentem egy templomi szertartásra, ahol két roma nő és egy nagy nigériai család volt ott. Ez volt az első eset, amikor nem tudtam, hogy miként reagáljak, tájékoztattam a lelkészt, és azt mondta, ez történik mindenhol az Egyesült Királyságban. Többet nem beszélt velem erről a dologról. Nem tudtam, hogy mit tegyek, szóval nem jelentettem, de ha még egyszer ilyen helyzetben találnám magamat, kimennék a mosdóba, telefonálnék és jelezném, hogy mi történik éppen. Nagyon gyorsnak kell lenned,

azt kell mondanom, ami éppen történik, és nem tudom elhalasztani az ügyet... A nők nem jelentik ezt, mert nem beszélnek a nyelvet, kényszerítik őket ezekbe a házasságokba. Nem szabad akaratukból vannak ott, ki akarnak szabadulni onnan, bármibe beleegyeznének, hogy kiszabaduljanak az országból. Rendszerint a házasságkötő jelenti ezeket, vagy a rendőrségnek vannak informátorai, és ők teszik ezt meg.” (IN2)

Válaszadóim, akik együtt dolgoztak tolmácsokkal soha nem panaszkodtak rájuk, de a tolmácsok olykor panaszkodtak azokra az emberekre, akikkel együtt dolgoztak, hogy előítéletesek, és elmondták a hatóságoknak, hogy „mit jelent az, hogy roma”. Ezen a vonalon az intézményi szereplőknek, mint a tolmácsoknak, közvetlen hatása van az állami válaszokra az ilyen diskurzusban felépülő „külső fenyegetések” esetén (PASQUETTI 2013). A biztonsági gyakorlatok ezáltal elkerülhetetlenül kimozdulnak a döntéshozatali közeg hagyományos kereteiből, és átítatják a mindennapi élet társadalmi viszonyait. A biztonság intézményi gyakorlatainak egybeolvasztása és a mindennapi élet gyanakvásáról szóló diskurzusok – olyan mindennapi gyakorlatokat alakítanak ki, amelyben már a „gyanús” emberek kiszűrése és jelentése a buszon, vagy a „veszélyes” környékeken körbe-körbe autókázás – fontos, félelemre alapuló érzelmi komponenseket tartalmaznak.

5.6. Konklúzió

A roma etnikai identitásra ma használt referenciákat kutatók, szakértők és hivatalnokok narratívái formálták a történelem során. „Egyértelmű, hogy az állításunk nem az, hogy a roma csoport nem létezik, épp az ellenkezője. Az állítjuk, hogy a csoport formálódott és a folyamat mögötti hajtóerő a versengő politikai érdek” (SURDU–KOVATS 2015, 7). A kérdés az, hogy a bűnüldözési gyakorlatok hogyan tudnak hatni az érzelmekre egy ilyen társadalmi kontextusban, ahol a roma etnikai fogalom úgy konstruálódik a politikai és nyilvános vitákban, mint a legitim politikai közösség veszélyes és érdemtelen kívülállója. Kutatók, aktivisták, tolmácsok, rendőrségi és biztonsági szervezetek alakítják azt a narratívát, amely kulcsfontosságú szerepet játszik az érzelmek (re)produkciójában, amelyben a biztonságiasítás alakítja a fő etno-nemzeti törésvonalakat a polgárságon belül a romák és a nem romák között (PAP 2014; BRUBAKER 2004).

A romákról kialakult narratívák betekintést nyújtanak és „tájékoztatják” a döntéshozókat különböző előfeltevésekről. Áttörnek a létező előítéleteken, megerősítik a létező koncepciókat, tisztázzák az ezek alapjául szolgáló motivációkat és okokat, illetve új elemeket hoznak be. Hozzáadnak a társadalmi megfigyelési gyakorlatok értelmezéséhez és az etnikai bevándorlók biztonságiasításához. Az etnikai bevándorlás nem statikus valóság: a társadalmi gyakorlatok időről időre változnak, és a megértés folyamata véget nem érő. Az esettanulmányok nemcsak informálnak bennünket a politika értelmező megközelítéséről, hanem hozzájárulnak a valóság felépítéséhez és kreatív módon formálják is azt. Ez a politikai dimenzió összefüggésben van a hangadás egyik céljával: az egyén saját hangjának és perspektívájának figyelembe vétele ugyanis demokratikus cselekvés. Az ilyen narratívák iránti érdeklődés megnyitja a teret a folyamatban lévő párbeszédekben és a romák legjobb érdekeiről szóló vitákban azzal kapcsolatosan, hogy miként előzzék meg ezeket az érzelmileg meghatározott kontrollgyakorlatokat (HEMELSOET–VAN PELT 2015, 157).

Vákát oldal

6. Visszatérés a Bermuda-háromszögbe – A juttatásokhoz való hozzáférés

6.1. Segélyturizmus vagy modern rabszolgaság? – Roma bevándorlók hozzáférési stratégiái

Az olyan kifejezéseket, mint a „segélyturista” azokra a külföldi juttatásokat igénylőkre alkalmazzák, akik a jóléti rendszerre támaszkodva egy külföldi államban munka nélkül tartózkodnak, habár az érkezők élete inkább egy fogvatartott életszituációjához hasonlítható. Az intézkedések – mint ahogy a börtön cellái kapcsolódnak a központi folyosóhoz – összekapcsolódnak. Az érkezőnek mint bármelyik segélyigénylőknek, mint egy biztonsági kapun, át kell haladniuk különféle kontrollintézkedéseken, ahol az örök digitális szentinelként – miután átvizsgálták őket – egyenként nyitják ki a kaput az áthaladáshoz. Az igénylők bizonytalanságban várnak a döntéshozókra, akik úgy viselkednek, mint az örök, azaz ellenőrzik és osztályozzák az áthaladni akarókat.

Bár a letelepedés egy idegen országban sokszor egyszerű folyamatnak tűnik, ahol az újonnan érkezők, mint az összeszerelő szalag termékei, követik korábban érkezett honfitársaik lépteit, egy rendkívül komplex digitalizált rendszerbe kényszerülnek. Az Egyesült Királyságot gyakran jóléti paradicsomnak írják le, annak ellenére – ahogy ez az 5. fejezetben is olvasható –, hogy a kérelmeket rendszeresen felfüggesztik vagy visszautasítják az igényléseket. Az újonnan érkező bevándorlók ahhoz, hogy kiismerjék magukat a jóléti rendszer labirintusában, hozzáférési stratégiákat fejlesztenek ki. Az uniós bővítés után egyes tagállamok hivatali rendszerének prioritásai megváltoztak, és a szociális ellátás területén egyre inkább a piaci eszközök és a magánszervezetek bevonásának irányába tolódtak el. Ezek a jóléti szervezetek nagymértékben ki vannak téve a hatékonyságorientált gyakorlatoknak, célokra és a korlátolt diszkrecionális döntéshozási jogköröknek.

A szociális ellátásban történő változások átalakították a tradicionális bürokrácia szerepét a megfigyelő társadalomban. A „jólétiség” a munkanélküliekkel szembeni célzott online rendszert alakult át, amelyben a társadalmilag kiszolgáltatott helyzetben lévő bevándorlók szigorú ellenőrzéseknek és szankcióknak vannak kitéve. Ezek az eljárások a nemzetközi mobilitás kontrollálását és a pénzügyi visszaélések megakadályozását szolgálják. A lakosság kontrolljának digitalizációja – mint az elektronikus kormányzás geopolitikai intézkedése – új stratégiákat eredményezett, amelyekben a szelekciós paraméterek függetlenek az állampolgárságtól és az etnicitástól, de nem függetlenek a gazdasági státusztól. A jóléti szolgáltatások felhasználóit nyíltan és burkoltan is arra biztatják, hogy alkalmazkodjanak a neoliberais piac igényeihez. A marginalizált helyzetben lévő bevándorlók következetesen az elvárt állampolgári magatartást imitálják (WOOLFORD–NELUND 2013, 23.) azért, hogy sikeresen továbbjussanak az eljárásokban, akár manipulációval, mellékutakkal vagy a rendszer elől való rejtőzködéssel.

A kötet hátralévő része három fejezetet tartalmaz, amelyek a bevándorlók pénzügyi stratégiáit mutatják be. Mindegyik fejezet egy konkrét hivatallal kialakított interakciós

formára összpontosít. Az első a jóléti ellátás alapvető feltételeit, illetve az álláskeresés kihívásait ismerteti a befogadó országban. A második rész a romák nehézségeit vizsgálja, amelyekkel az adókedvezmények igénylésekor szembesülnek. Végül azokat a stratégiákat ismertetem, amelyeket azok alakítottak ki, akik rejtve kívánnak maradni a jóléti rendszer elől.

A megfigyelték aktív szerepet játszanak azokban az intézményi dinamikákban, amelyek a hozzáférésüket befolyásolják a jóléti ellátás rendszerében. Az intézmények és a bevándorlók közötti interakciók állandóan alakítják a juttatások jogosultságainak előfeltételeit a digitális térben. Automatizált profilozási szoftverek válogatják a gyanús igénylőket, akiket számos adatbankban tárolt információ alapján azonosítanak különböző attribútumok szerint. Válaszként az igénylők újabb hozzáférési lehetőséget keresnek a rendszerben, hogy elkerüljék a szelektációs mechanizmusokat. Az intézményi igénylőrendszer piacorientált alakulása során olyan módszerek alakultak ki, amelyek a juttatás igénylőit a munkaerőpiaci részvétel felé tolják, és megszigorítják a jogosultságukat a szociális ellátórendszerben (lásd 1. ábra).

A juttatások igényléséhez szükséges feltételeknek egyre nehezebb megfelelni az Egyesült Királyságba érkezőknek. Először is bizonyítaniuk kell a hivatalos lakcímüket annak érdekében, hogy társadalombiztosítási számot (*National Insurance Number*, NI number) igényelhessenek. Emellett a bankszámlaszám minden juttatás igénylésének feltétele, de jövedelemigazolás nélkül problémás lehet a számlanyitás bármely helyi bankban. Míg a bevándorlóknak az érkezésüktől kezdve rendszeresen kell a lakbért fizetniük, de a lakhatási támogatás csak azok számára elérhető, akiknek van állásuk, vagy kapják az álláskeresési támogatást (*Jobseeker's Allowance*, JSA). Ezt azonban csak azok igényelhetik, akik átmentek a *National Habitual Residence* (NHR) teszten. A teszt azt ellenőrzi, hogy adott személy életvitelszerűen az Egyesült Királyságban tartózkodik-e. Ez összességében azt jelenti, hogy a bevándorlók az országban tartózkodásuk első három hónapjában semmilyen juttatásra nem jogosultak. Ezeknek az egymásra épülő feltételeknek a komplexitása nemcsak a szociális ellátás korlátaiban jelenik meg, hanem bürokratikus peremterületként is, ahol a jól informált, újonnan érkező bevándorlók képesek megkerülni a korlátozásokat, hogy jogosultak legyenek a támogatásokra. Az 1. fejezetben olvasható, hogy a jóléti ellátórendszerben megfigyelési és szankcionáló gyakorlatokkal célozzák a roma bevándorlókat, akik ellenstratégiákat alkalmaznak a kirekesztéssel és kriminalizációval szemben, hogy képesek legyenek a befogadó országban maradni.

A következőkben a roma mobilitással kapcsolatos etnográfiamat prezentálom, hogy érdekeltessem, a londoni bürokratikus gyakorlatok változása miként formálja a roma érkezők tudását az ellenőrző és szelektáló gyakorlatokról. A részletes esettanulmányok időrendben világítják meg a mobilitási mintázatokban és a pénzügyi stratégiákban történt változásokat. A fejezet átfogó elemzést biztosít a brit letelepedés egyes szakaszairól, különösképpen a munkaügyi központ (*JobCentre Plus*) adminisztrációjában történő kontrollstratégiákról.

6.2. Első állomás – A letelepedés előfeltételei

A következőkben a helyi hivatali rendszerek és a bevándorlók közötti interakciók különböző szintjeit elemzem a megérkezés pillanatától, amelyeket három központi kérdés mentén vizsgálok. Első: mit kellene tenniük az igénylőknek a szociálpolitika szerint? Második: hogyan kellene intézniük az igényléseiket, és mit várnak el tőlük annak érdekében, hogy megkapják a támogatásokat? Harmadik: milyen reakcióik vannak valójában?

Először azt mutatom be, hogy a közvetítők/ügynökök miként válnak a folyamatok kulcsszereplőivé. Ezt követően ismertetem az alapvető helyi regisztrációk nehézségeit, például a társadalombiztosítási szám igénylését. Végül bemutatom a munkaügyi központ irodáinak gyakorlatán keresztül a jelenlegi jóléti intézkedések menedzserszemléletű következményeit is, mint például a pénzügyi szankciók alkalmazását.

A fejezet központi érvelése: az intézmények és az ügyfelek közötti személyes interakciók kölcsönös összjátékában az „érdemesség” folyamatos felülvizsgálata történik, hiszen ez az érdemesség a jóléti juttatásokhoz való jogosultság előfeltételeként van meghatározva.

6.2.1. A segítség elad(hat)ó – Közvetítő, főbérelő vagy példakép?

Ahhoz, hogy valaki képes legyen egy idegen országban letelepedni, szinte mindig szükséges, hogy az illető ismerjen valakit, aki járatos a külföldi hivatali ügyintézésben. Ezek a szereplők lehetnek fizetett tolmácsok, akik extra információkat biztosítanak a helyi eljárásokról; főbérelők, akik hasznot húznak az igénylők sikereiből; családtagok, akik igyekeznek elérni, hogy rokonaik öfenntartóvá váljanak, hogy elkerüljék a további kiadásokat; vagy hivatásos közvetítők, akik az információk árusításából élnek. Az identitásárusítás során/csalási ügyekben – ahogy ezt a későbbiekben ismertetem – a közvetítők kombinálják a különféle szolgáltatásokat, mint például a szállásbiztosítás és az álláskereséssel kapcsolatos információk, a bankszámla nyitása vagy a biztosítási szám megszerzése. A közvetítők esetében homályos a határ a konszenzuális és a kizsákmányoló kapcsolat között.

A roma közvetítők egyike (BR5), akivel interjút készítettem, egy magyar férfi, a harmincas évei közepén jár, és immár öt éve él Londonban. Elmagyarázta, hogy milyen módon lépett ki a szürkegazdaságból, és indította el saját ingatlanos cégét. Mint több hasonló letelepedett vállalkozó, ő is azzal üzletel, hogy más etnikai kisebbségektől bérel házakat, amelyeket kiad a honfitársainak. Emellett egy barátja segítségével Magyarországon toboroz kivándorlókat, majd segítséget nyújt számukra az érkezésük után. Korábban ő is toborzóként kezdte egy másik ügynökségnél, majd amikor megfelelő mennyiségű pénzt keresett, bérelt egy nagy ingatlant és ingatlankiadással kezdett foglalkozni. Mára több háza van, amelyeket heti fizetéses alapon szobánként ad ki.

Főbérelőként komplett csomagot kínál, amellyel támogatja a Magyarországon toborzott bevándorlókat azzal a gyakorlati egyezséggel, hogy munkát talál számukra. Panaszkodott, hogy minden, amit a frissen érkezőkért tesz, az őt rossz színben tünteti fel, mert az emberek képtelenek felmérni a körülményeket és felismerni, hogy 200 fontért cserébe mennyivel meg tudja könnyíteni az életüket. Ezért az összegért információkkal látja el a bevándorlókat, és korrupt állásinterjút biztosít egy helyi hotelben. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy lefizet egy HR-gyakornokot az adott hotelben, hogy az adja el az interjúkérdéseket és árulja el a jelentkezők nevét annak érdekében, hogy az új jelentkező sikeresen pályázzon az állásra. Segítséget biztosít a bankszámla nyitása során és a társadalombiztosítási szám igénylésekor. Ez utóbbi és a laccím nélkül nehéz bankszámlát nyitni, ami viszont előfeltétele az állásjelentkezésnek és a szociális juttatásoknak. Állítása szerint a 200 fontos adminisztrációs díjból 150 fontot fizet a hotel toborzójának, és körülbelül 20 font fedezi az utazási költségeit. Ezek alapján alig keres 30 fontot fejenként.

„Amikor megkérdeztem tőle, hogy miért fektet ennyi energiát ebbe ennyire kis jutalékért cserébe, idegesen rám förmedt: »Miért? Mert a házamban fogsz élni, és fizetni fogod a lakbért számomra. Szóval ez mindenki számára jó, látod?«” (BR5)

Az információk, a komplex jelentkezések és a „szívességek” mint a közvetítő által biztosított tolmácsolás akár 200 fontba is kerülhet az érkezőknek, ami komoly anyagi befektetés. Ezen felül még fizetniük kell a lakbért, kauciót és az utazási költségeket, amelyet szintén az ügynökök szerveznek. Amióta ingyenes jogi segítség nem elérhető az ügyfelek számára, azóta azok függő helyzetbe kerültek az ügynököktől és gyakran el is adósodnak. Bár a civil szervezetek támogatják a bevándorlókat jelentkezési űrlapokkal és fellebbezésekkel, az újonnan érkezők általában nincsenek tisztában ezeknek a szervezeteknek a létezésével. Ezek a megszorítások növelik a közvetítők szerepét, hiszen nekik vannak helyi kapcsolataik és segítséget tudnak nyújtani, hogy a bevándorlók átjussanak a társadalmi segélyezés adminisztratív gépezetének rostáján. Viszont ez a függő viszony egy idegennel növelheti az adatokkal való visszaélés kockázatát.

A roma közvetítőket nagymértékben kizsákmányolónak tekintik a bérlőik, és többen modern rabszolgakapcsolatban koszt-kvártély alapon élnek vagy dolgoznak nekik. Ugyanakkor ezek a közvetítők példaképként is megjelennek azok számára, akiknek imponál az életstílusuk. Az egyik interjúalany (BR3), aki először volt Londonban és takarítóként dolgozott egy hotelben, hasonló stratégiát követett, mint a toborzója. Első alkalommal, fogyatékosága miatt, képtelen volt megtartani a munkáját, és visszaköltözött a származási országba. Az idő alatt, amíg felkészült a visszatérésére, online barátságokat kötött, és az első megállapodásokat otthonából intézte el, hogy vissza tudjon költözni. Amikor visszatért Londonba, sokkal felkészültebb volt, mint az első alkalommal, a korábbi rokkantsági támogatásait ingatlanba fektette, amelyet kiadott, pont, mint a fent említett közvetítője. Ugyanazt a stratégiát követte, de az előfeltételeket csökkentette a kliensei számára egy heti lakbérre és plusz egy heti kaucióra. A szobákat a közösségi médiában hirdeti, és komoly energiát fektet a a bérlőivel kiépített személyes kapcsolatokba.

Közvetítők, akik magukat romának vallották a kutatás során, mind egy konkrét célcsoportra specializálódtak (például toborzás hotelben való munkára, gyári munkákra vagy csak albérletkiadások), de meglepő módon egyikük sem hajlandó albérletet nyújtani romáknak, ami felveti az etnikai szolidaritás kérdését. Egy válaszadó, aki lakáskiadással foglalkozik és hagyományos roma családban nőtt fel, segítséget kérte egy szobával kapcsolatban, amit szeretett volna kibérelni. Érdekes módon hajlandó volt együttműködni romákkal, de nem volt hajlandó fogadni roma albérelőket: „Nem akarok romákat, ők nem dolgoznak” (BR2). Más válaszadók is rendszeresen említették ezeket a diszkriminatív gyakorlatokat, kiemelve azt, hogy a roma származású bérlők megnövelik a nehézségeiket, amikor igyekeznek szállást vagy munkát találni. Ez újbóli társadalmi és gazdasági kirekesztettséget eredményezhet. A romák emiatt nem bíznak a „professzionális toborzóknak” és inkább támaszkodnak saját társadalmi hálójukra.

A válaszadók, akiket ilyen közvetítők támogattak, kizsákmányoló ügynököknek jellemezték őket, akik gyakran kihasználják klienseik naivitását vagy bizalmát. Néhányan a támogatások igénylésekor nemcsak a tudásukat árusították, hanem új érkezőket is toboroztak, hogy használják az irataikat hitel- vagy bérleti szerződések megkötése során.

Voltak, akik a toborzókat kereskedőknek írták le, akik igényléseket és bankszámlanyitásokat írattnak alá a nevükben, majd visszaküldik őket a származási országba – ezeket az eseteket részletesen ismertetem az utolsó fejezetben. A kizsákmányoló kapcsolatok növekvő tudatosságot eredményeznek nemcsak a bevándorlók körében, hanem a hivatalok között is.

A közösségi médiának köszönhetően az újonnan érkezők jobban informáltak a közvetítői jutalékokról és ellenőrizni tudják az ügynökségeket, akiknek fizetnek a szolgáltatásokért. Egyre inkább képesek önállóan intézkedni, és egyre kevesebben válnak kizsákmányolás áldozataivá:

„Már nem lehet olyan könnyen szakítani rajtuk, vagy kevesebben jönnek. Akkor romlott el minden, amikor a 90 százalékuk csalt, és innenől kezdve nem bíznak az ügynökségekben... De azok, akik azt mondják, hogy 20 fontot kérnek óránként, azok továbbra is csalnak... Néhány évvel ezelőtt sokkal több ember érkezett, de ma már vannak ezek a közösségi médiák és más honlapok, szóval most már óvatosabban. És sok versenytárs rossz hírbe hozza a többiekkel is. Belefáradtam, hogy állandóan összehasonlítanak a többiekkel [az ő üzletét is számos oldalon megvitatták]. Csináltam hülyeségeket, beismerem.” (BR5)

A korábbi Londonba érkező migrációs hullám tapasztalatainak köszönhetően az új generáció egy olyan társadalmi és szimbolikus tőkét birtokol, amivel gyorsabban tud alkalmazkodni a helyi bürokrácia labirintusában. Ezek a folyósok gyakran ideiglenesek voltak és gyorsan bezárultak. Ahogyan Grill leírja, a roma bevándorlók tisztában voltak az erőfeszítések korlátozott időtartamával, és tudták, hogy a siker kulcsa nemcsak az egyes technikák vagy mechanizmusok megértése, hanem ezek megfelelő idejű felismerése (GRILL 2015, 101.).

Az intézményesített kontroll és az egyéni bizonyítás állandó dinamikájában az ellenőrző hatóságok felfedezték a manipulációs technikát, amivel az újonnan érkezők letepedni próbálnak. Emiatt váltak az ellenőrzések még szigorúbbá, és komoly büntetéseket vezettek be a személyes adatokkal való visszaélés és a hűtlen kezelés esetében. Ez újabb típusú függőségi viszonyokhoz, innovatív adatvisszaélésekhez és a kizsákmányolt bevándorlók láthatóságának növekedéséhez vezetett.

6.2.2. Letelepedés – Bérleti szerződések

Minden egyes EU-tagállam rendelkezik alapvető adminisztratív eljárással, ami garantálja, hogy külföldi uniós állampolgárok képesek legyenek élni és dolgozni bármely tagállamban. A bevándorlóktól elvárják, hogy maguk fizessék az utazási költségeiket és intézzék a saját szállásukat. Ez a befektetés a legtöbb marginalizálódott migráns esetén rövid távú hitellel kezdődik, és függőséget alakít ki a rokonokkal, barátokkal a befogadó országban. A frissen érkezőket legtöbb esetben a rokonok szállásolják el, tartózkodási helyüket általában nem használják a társadalombiztosítási szám igénylésekor, mert az igénylésük hatással lehet a főbérlet adókedvezményére, lakhatási támogatására. Ha a szobát illegálisan adják ki, a főbérlet nem kötnek hivatalos bérleti szerződést, ami miatt az újonnan érkezőknek gyakran kell egy olyan lakcímet találniuk, amit hivatalosan regisztrálhatnak, hogy bizonyítsák tartózkodásukat.

Hasonlóan több uniós országhoz, az Egyesült Királyságnak sincs központi adatbázisa, amely jegyzi az albérleteket, így más követelményeket állítottak fel a brit tartózkodás bizonyítására. Ha egy lakó szobát bérel egy regisztrált helyi ügynökségtől, a cég biztosít hivatalos dokumentumokat. Ezeknél a cégeknél általában több előfeltételnek kell megfelelni: több havi kauciót kérnek, hosszú távú szerződést kötnek és az informális szobaáraknál magasabbak a lakbérek. Számos roma nem engedheti meg magának az ilyen magas összeget egy szobáért. A bérleti szerződés előfeltételei nem problematikusak a bérlő számára, aki kiadja a szobát, de a főbérlő számára igen – aki nem fizet adót és nem regisztrálja az ingatlant –, akkor, ha a bérlő valamilyen juttatást igényelne az ingatlanra.

Ha a főbérlő nem akar bérleti szerződést kötni, akkor a bevándorlók egyéb stratégiák alkalmazására kényszerülnek. Az interjúkban a válaszadók azt mondták, hogy ideiglenes lakcímet biztosítottak maguknak, amikor a társadalombiztosítási számot igényelték. Vannak olyan eladó albérleti megállapodások, amelyeket „szennyezett címen” regisztrálnak, ezeket a közvetítők árulják alacsony összegért, de voltak olyan válaszadók is, akik meghamisították a saját albérleti szerződésüket és eladták vagy odaadták azt a barátaiknak. Alig volt olyan interjúalany, aki a regisztrált címen lakott volna az első hónapokban, ami természetesen torzítja a szolgáltatók adatbázisait. Számos igénylés után ezeket az *elárusított címeket* ellenőrzik, de, a londoni lakhatási piac nagy fluktuációja miatt, ez nem tekinthető a bűnüldöző szervek prioritásának. Az igazi probléma akkor kezdődik, amikor regisztrálni kell a szociális juttatások igényléseit.

6.2.3. Társadalombiztosítási szám – A valós identitás Londonban

A regisztrációs eljárás egyik legfontosabb része a NINO, a brit társadalombiztosítási szám kérelmezése. Miután az igénylők hozzájutottak egy bérleti szerződéshez, időpontot kell kérniük telefonon a társadalombiztosítási szám igénylése miatt, ami gyakran tolmács segítségét igényli. Ha sikerült időpontot egyeztetni a helyi munkaügyi irodával, akkor levélben hívják be őket interjúra. Ezek a hivatalok gyakran nem hajlandók tolmácsot biztosítani (a tolmácsolás szolgáltatásának feltételei nincsenek meghatározva), ami az igénylőket függővé teszi azoktól, akik fordítanak nekik. A bevándorlók jobban szeretnek valaki olyannal részt venni ezeken a meghallgatásokon, aki tisztázza számukra a kérdéseket, és talán sugallja a „helyes választ” is. Ezek az informális tolmácsok félreértéseket okozhatnak, késedelmet az eljárási folyamatban és akár a kérelem elutasítását is.

A NINO igénylési űrlapja hosszú és bonyolult, illetve vannak bizonyos kérdések, amelyekre a bevándorlóknak meg kell tanulniuk „megfelelően válaszolni”, hogy megszerezzék a jogosultságot. Az egyik válaszadó említett egy általános példát, a „munkavállalási szándékot” mint előfeltételt. Számos család igyekszik a szülőket is regisztrálni családegyesítés céljából, habár a szülők gyakran hazájukban vonultak nyugdíjba. Azonban azért, hogy megkapják a számot és az egészségbiztosítást, igazolniuk kell, hogy munkavállalás céljából érkeztek, mivel az Egyesült Királyságban nem jogosultak nyugdíjra. Azoknak, akik nem munkavállalás vagy oktatás céljából érkeznek, szinte nincs esélye bekerülni a brit regisztrációs rendszerbe, ezért az igénylők, egyes esetekben, kénytelenek hazudni a szociális juttatásokhoz való hozzáférés valódi céljáról, különben nem jutnak hozzá a társadalombiztosításhoz. Amint az a későbbiekben olvasható, egyes interjúalanyok

elmondták, hogy a meghallgatások alatt maga az ügyintéző is a hazugságot javasolta, hogy a kérelmező jogosult legyen a regisztrációra.

Tolmácsként és segítőként, különböző civil szervezeteknél dolgozva, foglaltam időpontokat a különböző országokból érkezőknek és látogattam az interjúikat. Szinte mindenki tisztában volt az eljárás fontosságával, és voltak olyanok, akik megváltoztatták a nevüket és a személyi igazolványukat, hogy egy második kérelmet is be tudjanak adni, különösen a hitelbírálatok miatt. Az egyik válaszadó azt mondta, hogy „nagyon sok bajt okozott”, amikor utoljára Londonban élt. Csalást követett el, felvett egy rövid távú kölcsönt, ami miatt leromlott a hitelminősítése. Visszatért a hazájába, megváltoztatta a nevét, új személyazonosító iratokat kérelmezett azért, hogy új társadalombiztosítási számot tudjon igényelni, vagyis létrehozhasson egy új, adósságmentes identitást. A közép-európai romáknak, akik kapcsolatban álltak a helyi civil szervezetekkel Londonban, erős rálátásuk van a hivatali rendszerre, és ismerik a különböző jogosultsági szabályok közötti összefüggéseket. Mégis sokan nem képesek felhasználni ezt a tudást a nyelvi problémák vagy az online regisztráció buktatói miatt.

A tolmácsoláshoz való limitált hozzáférés az igénylési eljárásokban az egyik leglátványosabb hivatali akadály, amelyet a pénzügyi megszorításokkal indokoltak. A tolmácsok szerint az árak nagyon alacsonyak, mivel ezek a hivatalok egy céget szerződtetnek, akik pedig képesítés nélküli tolmácsokat alkalmaznak. Másik akadály is felmerült a terepmunka időszakában: a bankszámla igénylésének korlátozásai. Az Egyesült Királyságban bankszámla nélkül szinte lehetetlen munkát találni vagy bármilyen juttatást igényelni.

6.2.4. Bankszámla

Az európai szabad mozgás ellenére az Egyesült Királyságban élő bevándorlóktól elvárják, hogy legyen brit bankszámlájuk. A számlanyitáshoz a külföldi állampolgároknak igazolniuk kell a személyazonosságukat és a lakcímüket. Akik külföldön élnek és tervezik, hogy az Egyesült Királyságba költöznek, vagy oda visszatérnek, azok számára ez problematikus lehet a hitelminősítés hiánya miatt.

Különböző általános előfeltételek nehezítik meg a kért iratok benyújtását. Megkövetelik az eredeti útleveleket, a társadalombiztosítási kártyát vagy a születési anyakönyvi kivonatokat. Az úti okmányoknak érvényesnek kell lenniük (nem lejárt iratok), emellett friss rezsizsámlák szükségesek és, a tanulók esetében, a kurzusok dátumai, amelyek a befogadó levélben állnak.

A bankok többsége nem hajlandó belföldi banki szolgáltatásokat nyújtani azoknak, akiknek nincs lakcíme az Egyesült Királyságban a csalások megelőzése és a plusz adminisztratív költségek miatt. Azoknak a bevándorlóknak, akiknek nincs jövedelme és megfelelő lakcíme, általában gondot okoz a számlanyitás. A számlanyitás azonban még a lakcím bizonyítása mellett is meghiúsulhat egy gyanakodó banki alkalmazott miatt. Az egyik válaszadó – egy idősebb nő, aki akkor költözött Kelet-Londonba, hogy együtt legyen a családjával –, amikor számlát próbált nyitni, hogy kérelmezni tudja az álláskereső támogatást, hagyományos ruházatot viselt, és fel volt tűzve a haja. A lányával utazott a High Streetre, de visszautasították az összes bankban. A lány egyre feszültebb lett és jelezte a banki alkalmazottnak, hogy ugyanannál a banknál nyitott számlát, ugyanolyan feltételek

mellett, mint amelyek az édesanyjánál is fennállnak, mire a banki dolgozó azt válaszolta, hogy a „feltételek két héttel korábban módosultak”. Számos kudarc után elintézte, hogy interneten keresztül egy Santander betéti bankszámlát nyithasson az édesanyjának (BR3).

A helyi önkormányzatok jogi tanácsadását pénzügyi megszorításai miatt teljesen leszűkítették. Az ügyvédek olyan mértékben túlterheltek, hogy képtelenek elvállalni újabb ügyeket. Egy tapasztalt civil szervezeti segítő szakember úgy véli, ez azért is aggasztó, mert a megszorítások megakadályozzák, hogy az emberek jogi eljárásokat indítsanak a kormányzattal szemben. A hivatali kirekesztéssel kapcsolatos bármilyen szabálytalan helyzetet a civil szervezetek felé kellene becsatornázni, ahol rendelkeznek a jogi ügyek lefolytatásához szükséges kapacitással.

A csalástól való félelem miatt a bankok megnehezítik a számlanyitás lehetőségét. Ahogy ezt egy ágazati menedzser egyértelművé tette, néhány csalási ügy miatt – amelyben kelet-európai bevándorlók voltak érdekelték – az a központi döntés született, hogy a bankok csak azoknak a külföldi uniós állampolgároknak nyitnak számlát, akik írásos dokumentumokat tudnak becsatolni (például közüzemi számlákat), amelyekkel igazolni tudják, hogy valóban az úrlapon megadott lakhelyen tartózkodnak. Az általános vita szerint ezeket a megkötéseket a pénzmosás elleni, 1993-ban beiktatott szabályok miatt tették kötelezővé, amikor a bankok is bevezettek extra ellenőrzéseket.

A számlanyitás megtagadása esetében a válaszadók megoldásként sok esetben a családtagjuk bankkártyáját használják, vagy betéti kártyát választanak, ami viszont kevésbé biztonságos. A romák gyakran támaszkodnak a családi hálózat vagy az online közösségi média fórumain megtalálható információkra. Ezekon a fórumokon sokan kérnek tanácsot és gyűjtenek ötleteket, hogy miképpen lehet elérni a hitelminősítést. Az általános megoldás a *várakozás* vagy egy könnyebb, ideiglenes bankszámla nyitása addig, amíg az uniós bevándorlók képesek megfelelő hiteltörténetet bizonyítani az előnyösebb számlaszámért.

Az egyik interjúalany, aki Kanadában és Írországban is élt, elmagyarázta a taktikáit ezekkel a megszorításokkal kapcsolatban. Néhány évvel korábban, mielőtt ezek a szigorítások megjelentek volna, ő több bankszámlát is képes volt nyitni, habár a családjának voltak adósságai és rövid távú kölcsönei a számlájához kötve. Azt mondta, hogy hasonló gyakorlatok vannak Kanadában és Írországban is (HM36). Ez a család gyakran adott el *bankkártyákat, hitelkártyákat vagy akár bankszámlákat a PIN-kóddal együtt* és dokumentumokat is. A tranzakció után bejelentették a helyi bankfiókban, hogy a kártya elveszett vagy ellopták. Ezek a gyakorlatok még mindig rendszeresek, de a válaszadók szerint – akik részt vettek hasonló adásvételekben – bár az újabb szigorítások még sérülékenyebbé teszik az újonnan érkező bevándorlókat, azoknak, akik hosszabb ideig részt vettek bankkártya-tranzakciókban, ez még inkább nyereséges.

6.2.5. Hogyan lehet megélni?

Az érkezést követően, miután sikerült bérleti szerződést kötniük, hozzájutottak a NINO-hoz és a bankszámlához, a bevándorlóknak jövedelemmel kell rendelkezniük. A brit munkaerőpiacon leginkább a munkaközvetítők szervezik az állásjelentkezéseket. Ezek az ügynökségek fontos szerepet játszanak a bevándorlók pénzügyi stabilitásában, különösen azoknál, akik képesítés nélküli munkát keresnek. A válaszadók szerint ez stresszes

és kiszámíthatatlan folyamat. Az ügynökségek rövid távú, rendszertelen és rosszul fizető állásokat kínálnak, és a jelentkezőket általában egy nappal korábban értesítik az állásról. A romákat gyakran ezeken az ügynökségeken keresztül toborozzák, hogy dolgozzanak a helyi önkormányzatoknak, raktárakban vagy gyárakban. A romáknak, akik nem rendelkeznek kiterjedt kapcsolati hálóval a befogadó államban, szembe kell nézniük a brit álom keserű oldalával; mielőtt az adósságaik megnövekednének, sokan szociális segélyeket igényelnek, hogy jogosultak legyenek a lakhatási támogatásra.

A londoni albérleti árak rendkívül magasak, ezért az egyik legfontosabb juttatás a lakhatási támogatás. A következő részben a szociális juttatást kérelmezők interjúiból kirajzolódnó regisztrációs stratégiákat mutatom be. Mint ez az esetekből olvasható, a hivatali eljárásoknak elsősorban ebben a szakaszában jelenik meg a digitális jóléti rendszer kirekesztő jellege, amely speciális képességeket és a kérelmezési folyamat ismeretét követeli meg.

6.2.6. Színjáték – Rokkantsági ellátások

A szociális juttatások kérelmezőinek egyik csoportja a munkaképtelen bevándorlóké. A terpekkutatásom alatt tapasztalt legérdekesebb hivatali folyamatok közé tartoztak a rokkantsági ellátással kapcsolatos kérelmezési ügyek. A rokkantsági ellátást (*Personal Independence Payment*, PIP) 2013-ban vezették be a rokkantsági támogatás új formájaként. Ez váltotta a korábbi rokkantsági segélyt, amely komoly változtatást jelentett, mivel a jogosultak csak 16 és 64 év közöttiek lehetnek. A törvényi változtatás után szinte mindegyik korábbi kérelmezőt felül kellett vizsgálni, hogy jogosultságuk valóban fennáll-e. Az űrlapok hosszúak lettek, és a kérelmezőknek orvosi papírokkal kell igazolniuk fogyatékoságukat. 2013-ban több mint 3 millió támogatott volt a korábbi támogatási formában, de ez a szám a szigorításokkal radikálisan csökkent. Már 2013-ban sok, korábban ilyen segélyben részesülő elveszítette a támogatást, de nem azért, mert elköltöztek vagy felépültek volna, hanem mert az új kritériumok szerint nem voltak jogosultak az új támogatási formára. Ez az új szelektációs intézkedés együtt járt a tartózkodási hellyel kapcsolatos feltételek szigorításával. A rokkantsági ellátás igénylésének feltételei: a kérelmezőnek az utolsó három évből kettőt az Egyesült Királyságban kellett tartózkodnia, nem állhat bevándorlási ellenőrzés alatt, és hosszú távon fennálló fogyatékosága van, amely befolyással van a mobilitásra és a mindennapi életre.

Az új rokkantsági ellátási program azt jelenti, hogy az Egyesült Királyságba érkező, fogyatékkal élő emberek nem tudnak igényelni rokkantsági támogatást az első két évben, miközben dolgozni sem képesek. Ez a szigorítás hatékony módon próbálja bezárni a határokat a krónikusan beteg bevándorlók előtt, ami gyakori esetben a kérelmezőt arra kényszeríti, hogy hazudjon a tartózkodási idejéről, ami hamis papírok előállítását eredményezi.

A legutóbbi statisztikák igazolják, hogy a brit kormány nem kívánja támogatni az egészségügyi problémával élőket, és igyekszik mindenkit visszakényszeríteni a munkaerőpiacra (OHARA 2015). A brit foglalkoztatási és nyugdíjfolyósítási kormányzati szerv (DWP) utolsó jelentése alapján háromból két rokkantsági ellátást kérelmező azt nem kapja meg, csak akkor, ha visszafordíthatatlan betegsége. A statisztikák emellett a jelentős elmaradásra is rávilágítanak, amelyet az Atos, Capita és a hivatal együttes hibái eredményeznek: hatból kevesebb mint egy kérvényt bíráltak el eddig. Sok kérelmező nem kap határozatot, aki igen, azoknak mindössze 37%-a kapott valamilyen támogatást (DWP 2014).

Úgy tűnik, a kormány a jóléti kiadások sikeres csökkentésének útjára lépett; nemcsak azzal, hogy hónapokkal elhalasztja a döntéseket és a kifizetéseket, hanem azzal is, hogy magasabbra emelte a támogatottsági küszöböt. A legtöbb kérelmet nem megfelelő módon vizsgálják ki, és a kérelmezők, akik nem elég lelkesek vagy elkeseredettek, hogy fellebbezzenek a negatív döntés ellen, azoknak csak az a megoldás marad, hogy elfogadják a döntést és olyan állásra jelentkeznek, amelyet esélyük sincs megkapni. Az egyik válaszadó, aki fellebbezett, azt mondta, hogy a bírósági meghallgatáson azt kérték tőle, kösse meg a cipőfüzőjét, amikor ezt megtette, a kérelmét elutasították. Többen állították, hogy a papírjaik elvesztek a hivatalokban, vagy amikor telefonáltak, azt mondták, hogy nincsenek benne a számítógépes rendszerben, ez pedig valószínűtlen, mivel regisztrálják a telefonos jelentkezéseket is. A nem aktív állampolgárokkal szembeni szigorítások jól illusztrálják a kiválasztási paramétereket a szociális osztályozás folyamatában.

A kormányzati szervek nem küldik meg időben a határozatot, így a kérelmezők nem tudnak fellebbezni, mivel túlságosan későn kapják meg a döntést. Mikor a kérvényező nevében én telefonáltam, alig kaptam információt; az ügyintézők megígérték, hogy visszahívnak, de ez rendszerint nem történik meg. A hivatalnokok nem együttműködőek, ehelyett megpróbálják visszautasítani az új kérelmeket, vagy kedvét szegni a kérelmezőknek. A civil szervezeti munkatársak tisztában vannak ezekkel a tendenciákkal és megtanulták, miként fejezzék ki, vagy akár túlozzák el, a kérelmezők panaszait.

Az egyik válaszadó szinte teljesen vak volt, ennek ellenére három alkalommal kellett fellebbeznie, mire elfogadták az igénylését. Az adatlapok gyakran eltűntek vagy nem küldték ki az egészségbiztosító tesztjét. Megkért valakit, hogy kísérje el őt a találkozóra, hogy egyértelművé tegyék, valóban fogyatékkal él. Gyakran kellett fizetnie a tolmácsért, aki segített az űrlapokkal, és sokszor magának kellett intéznie a telefonhívásokat. A fogyatékosága nem teszi lehetővé, hogy dolgozzon, de a tesztben azt kérdezték, miként tartja el magát addig, amíg vár a döntésre. Ez komoly dilemma, mivel a jövedelmét kifogásként használhatják fel, hogy elutasítsák a kérelmét. Türelmesen próbálkozott addig, míg végül öt és fél hónappal később elfogadták a kérelmét. A halogatás azt eredményezte, hogy tartózkodásának első fél évében nem volt hivatalos bevétele. Csak a jól képzett és kitartó bevándorlók tudnak valós igényt benyújtani, és fenntartani önmagukat addig, ameddig nem születik meg a döntés. Ahogy ezt az egyik válaszadó megfogalmazta: „hazugságra kényszerítenek bennünket, hogy túléljünk” (HW61).

A rokkantsági támogatást igénylők sokszor úgy érzik, nem elég, hogy éveket kellett várniuk, a helyzetük még inkább leromlott, amit az ügyintézők nem vettek elég komolyan. Voltak, akik azt mondták, igazolniuk kellett, hogy adósságban vannak. A külső forrásoktól való függés, mint például a diákhitel vagy egyéb hitelek, miatt úgy érzik, az adósságuk kontrollálja őket.

A frissen érkezett bevándorlók anyagi támogatásának ezt a fajta ingadozását kormányzati stratégiaként alkalmazzák, hogy a munkaerőpiacon inaktív bevándorlókat kikényszerítsék az országból. Kevés figyelmet szentelnek az egyéni taktikákra, amelyek szembeszegülnek ezekkel a szigorú kontrollintézkedésekkel nap mint nap. A fenti eset illusztrálja: az újonnan érkező bevándorlók egy harmadik fél segítségével egyesítik a helyi szolgáltatásokat, hogy hatékonyan küzdjék le azokat a korlátokat, amelyeknek célja kiszorításuk a jóléti rendszerből vagy akár az országból. A neoliberais értékek nemcsak azoknak szólnak, akik hajlandóak dolgozni, hanem azoknak is, akiket hajlandóak támogatni.

6.3. A munkaügyi hivatalok elefántcsonttornya

A munkaügyi hivatal szervezetének (JobCentre Plus) – egyes válaszadók maffiaként hivatkoztak rá – számos kirendeltsége van országszerte. Elsősorban ők a felelősök a társadalombiztosítási interjúkért, a juttatások intézéséért és a különféle munkaügyi támogatások kérelmeinek vizsgálatáért. A különféle kérelmeknek különféle kimenetelei lehetnek. Ezek mindegyikét a kellemetlen környezetű irodákban intézik, amelyeket biztonsági örök véde- nek, rendőrségre emlékeztetővé téve a helyet. Itt a kérelmezőknek rendszeresen jelenteniük kell erőfeszítéseiket a munkakeresésben vagy azt, hogy miként csökkentik a kiadásait.

Az eljárás tele van kisebb akadályokkal, amelyek eltántoríthatnak a támogatás igénylésétől. A legtöbb kérelem az első jelentkezéstől függ, amelyet online kell beadni, ezt követi a szokásos tartózkodásihely-teszt (National Habitual Residence, NHR). Ha sikeresen teljesítik a tesztet, interjúra hívják őket, hogy az ügyintézővel megvitassák a támogatás feltételeit. A kérelem visszautasítása dominóhatású lehet: egy kérelem elutasítása automatikusan jogosulatlaná tesz számos más támogatásra is. Ezek az eljárások a társadalmi újraelosztás folyamatait szolgálják azáltal, hogy kiválasztják és kirekesztik magukból azokat, akik nem tudják bizonyítani érdemességüket.

Az idő stratégiai eszköz – nemcsak a hivatalok, hanem a kérelmezők számára is. Az eljárások hosszú ideig elhúzódhatnak, így néhány bevándorló más stratégiát alkalmaz a döntés megszületéséig. Sokan adósságba kerülnek: elmaradt lakbér, kifizetetlen közüzemi számlák, végül sokukat kilakoltatják. Ebben az esetben arra kényszerülnek, hogy új igénylést nyújtsanak be az új lakcímükkel, emiatt pedig állandó mozgásban vannak. A civil szervezeti munkatársak szerint a főbérlők és az ügynökségek virágzó üzletet folytatnak a marginalizált helyzetben lévő albérlők és dolgozók kizsákmányolásával. A következőkben rövid áttekintést nyújtok arról, hogy a válaszadók miként jutottak túl ezeken a hivatali folyamatokon, hogy hozzáférjenek a támogatásokhoz.

Az állandó tartózkodási helyre vonatkozó tesztet 1996-ban vezették be egyfajta elsődleges szelekciós mechanizmusként a támogatást igénylőkkel szemben az Egyesült Királyságban. Rutledge (2014c) így írja le a teszt működését:

„A tesztet az Egyesült Királyság megköveteli az új belépőktől és a hazatérő állampolgároktól, hogy bizonyítsák, hogy tartósan a Közös Utazási Területen tartózkodnak (Egyesült Királyság, Csatorna-szigetek, Man-sziget vagy Írország); ha ezt nem teszik meg, nem lesznek jogosultak semmilyen támogatásra. A Nessa-ügyben meghatározták, ahhoz, hogy valaki teljesítse a tesztet, szükséges a letelepedési szándék, vagyis hogy az Egyesült Királyságban kíván tartózkodni egy ideig, illetve, hogy valójában már ott is él egy »jelentős ideje«. Az, hogy ez az időszak mit jelent pontosan, nem került meghatározásra, minden ügyet egyedileg bíráltak el. A későbbiekben viszont meghatározták ezt, a jelentős időszak valahol egy és három hónap között van akkor, ha a letelepedési szándék megvan: CIS/4474/2003”.

Miután a kérelmező online benyújtott valamilyen típusú kérelmet, megkapja a tesztet, hogy igazolja tartózkodásának időtartamát, és írja le munkavállalási történetét a befogadó

államban, megalapozva annak pénzügyi hátterét. A tesztet röviden már bemutattam és megvitattam a szociális intézkedések követelményei között a 4. fejezetben.

A terepmunka időszakának 2013-as kezdetekor majdnem mindegyik kérelmező, aki elintézte a bérleti szerződést, a társadalombiztosítási számot és a munkaügyi jelentkezést, átment a teszten, még akkor is, ha a teszt igen hosszú volt, és sokuknak segítségre volt szüksége a fordításban. A tesztet 2014. január 1-jével megváltoztatták. Az ezt követő időszak után érkezöket – akik első heteikben igényeltek juttatásokat – elutasították, mivel a teszt a jövedelemalapú támogatások igényléséhez minimum három hónap tartózkodási időt követel meg. A támogatási időszak maximumát eközben 6 hónapra csökkentették, ami azt jelenti, hogy a támogatásban részesült személynek ezután állást kell találnia. Ezek a feltételek ellentmondásos helyzeteket eredményeztek. Sokan egy hónap elteltével rájöttek, hogy képtelenek fenntartani magukat egy ilyen rövid időszak után a befogadó államban (RUTLEDGE 2014c). Az egyik interjúalany így fogalmazott:

„A rendszer kényszerít téged, hogy hazudj. Mert mikor elmész a munkaügyi hivatalba (JobCentre), hazudnod kell, és azt kell mondanod, hogy már három hónapja itt vagy, majd a bankszámlával hazudnod kell, hogy már hat hónapja itt vagy, mert itt is vannak előfeltételek. Majd megpróbálsz azokhoz fordulni, akik segíteni tudnak (rövidtávú hitelekkel), mint a Money Shop és a Speaking Cash (rövidtávú hiteleket árusító üzletek), majd egy olyan helyzetbe kerülés, ahol jobban teszed, ha elfelejted a számládat és egy másikat nyitasz, hogy tiszta maradj. A kamatok nagyon magasak, és talán egy idő után törlik a számlát, de legalább két, három, négy évre regisztrálnak.” (HF37)

Összegezve: azoknak, akik hajlandók kérelmet benyújtani, két választásuk van: hazudnak a tartózkodásuk idejéről és kérelmezik a társadalombiztosítási számot, vagy *hazatérnek* és igyekeznek jövedelmet szerezni, majd kérelmezik a munkakeresési támogatást három hónappal később, hogy teljesíteni tudják a tesztet. Miután visszatérnek a három hónapos társadalombiztosítási számmal, és el tudják intézni az albérleti szerződést, van esélyük átmenni a teszten. Vagyis az újonnan érkező bevándorlók fő stratégiája a *várakozás* volt.

6.3.1. Várakozás

A várakozás a jövőre vonatkozó anyagi elvárások viszonyában fogalmazható meg (SIGONA–TREHAN 2009, 30.). Egyértelmű határ van azon személyek között, akik várnak valakire vagy valamire és azok között, akik számítanak valamire, hogy az egy bizonyos időpontra megtörténik. A várakozás és az elvárások közötti különbség ezért meghatározható a situáció feletti kontroll szintjeként is.

Az interjúalanyok folyamatos számításokat végeztek a költségekről. Az általános feltételezéssel szemben, miszerint a romák egyik napról a másikra élnek (SZUHAY 2011, 116.), pont az ellenkezőjének voltam szemtanúja. Több lehetséges kivándorló keresett meg Skype-on vagy Facebookon, hogy megkérdezzenek a fizetési határidőkről és a jogosultság elérésének minimumidőszakáról. Az egyik válaszadó elmagyarázta, hogyan tervez számos család:

„Ha benyújtasz egy kérelmet, akkor talán jogosult leszel a juttatásokra három hónap elteltével. Ha meg tudod oldani a három hónapot a családdal, akkor megkapod azt a kis összeget, hogy javíts a helyzeteden, vagy bejelentkezel, hogy vállalkozó leszel... ő (egy másik roma) megjavította a vállalkozói regisztrációját »amit munkának neveznek«, de ő nem dolgozott ezalatt az időszak alatt. Csak megkapta az adójóváírást, és emiatt a hamis foglalkoztatottság miatt a családja talán megkapja a lakhatási támogatást. Három hónapig, még ha nem is kapta meg, de általánosságban azért jönnek a nagy semmiért, mert ingyen laknak.” (HM49)

A fenti idézet azt mutatja, hogy a három hónapos várakozás a jövőben, várhatóan, havi kifizetésekkel fog végződni. Lefebvre szerint „a várakozás elkerülhetetlen terméke a mindennapi élet nem megfelelő adminisztrálásának – a nagyarányú gazdasági rendszer fejlődése, az idő növekvő szegmentációja, a privat- és a közszféra szigorú elhatárolása” (idézi MORAN 2004, 219.). Hoag megjegyzi „sok ember számára a bürokrácia a lassúságot, a késedelmeket, a felesleges papírmunkákat, a bonyolult előírásokat és egyéb intézkedéseket jelenti, amelyek általánosságban korlátozzák a személyeket” (HOAG 2011, 82.). A kérelmezők megerősítést keresnek, összehasonlítják kérelmüket másokéval és igyekeznek kiszámolni a siker esélyét. A digitalizált adatok cseréjéről Hoag így fogalmaz:

„A szervezeti szabályok és a hierarchia gyakran egyértelműek, és mégis, a bürokrácia egy bizonyos szinten mindig homályos, rejtélyes és logikátlan mind a »belsősök«, mind a »külsősök« számára. Ez a homályosság felbátorítja a hivatalnokokat – ők lesznek a kapuőrök, az információk és források áramlásának kontrolljává.” (HOAG 2011, 82.)

Ha egy adat egyszer bekerül a rendszerbe, ezeknek a kapuőröknek több tudásuk van, mint a kérelmezőknek maguknak. „A költségvetési megszorítások és a növekvő munkateher következtében ez az információáramlás növekvő nyomás alá kerül, és a várakozás egyre fontosabb jellemzővé válik. Vagyis, bizonyos helyzetekben történő várakozás vizsgálható a szereplők közötti csere és hatalom formájaként, ahol az erősebb személynek sikerült elkerülnie a várakozást, mivel arra kényszeríti a többieket, hogy várokozzanak” (GASPARINI 1995, 35.).

A kontrollok megvitatásának fő szempontjai – ahogy azt Humphris (2013) állítja – a várakozás szerepe és a hivatali gyakorlatok időbeli aspektusai a jogokhoz való hozzáférés fázisaiban (HUMPHRIS 2013). A várakozás tekinthető egyfajta stratégiának, ami a hivatalnokoknak és az ügyfeleknek teret biztosít a manőverezésre (SIGONA–TREHAN 2009); várni az átmeneti kontrollok végét, amelyek 2014-ben hozzájárultak a „reményteljesítő gép” koncepciójához (NUIJTEN 2004).

A hivatalokkal történő interakciókban nyomon követhető, hogy az információk és kapcsolatok hogyan lesznek alkudozás tárgyai a várakozási folyamatban. Ez elvezet az át nem adott információk, a meg nem kért kérdések és a „köztitok” fejlődésének vizsgálatához. A romák és a hivatalnokok mind a két oldalon ki tudják alakítani a zavar, a szkepticizmus és a harag környezetét, ami szélsőséges álláspontokat eredményezhet. A bürokrácia képessége, hogy „reményteljesítő gépként” cselekedjen és várokozzon a jövőbeli változásokra, amely a jelen döntéshozatalt formálja.

6.3.2. Választaktikák

Ha ezek a várankoztatási taktikák nem vezetnek eredményre, és nem tántorítanak el több bevándorlót a szociális kérelmekről, válaszlépésként további megszorításokat vezetnek be. Annak ellenére, hogy a munkahelykeresési támogatás és a jövedelem pótló támogatás alacsony összegű bevételt biztosít, az alkalmassági feltételek teljesítése és az említett teszt nélkül a bevándorlók nem tudtak lakhatási támogatást igényelni. A korábbi szabályozást – 10(3B)(k) – eltörölték, amelynek következményeként a munkahelykeresési támogatás önmagában nem elegendő a lakhatási támogatáshoz. Csak az Európai Gazdasági Térség álláskeresője – akinek megmaradt a munkavállalói státusza – tud igényelni lakhatási támogatást, amíg kapja a munkanélküli ellátást (RUTLEDGE 2014d). A HB A6/2014 szabály így fogalmaz (idézi RUTLEDGE 2014d):

„Az a személy, aki bizonyos idejű munkaviszony után álláskeresőként támogatást igényel, álláskeresőnek és nem visszatartott munkavállalónak minősül, amennyiben a korábbi munkáját a hatóság nem igazinak és nem hatékonynak ítéli meg. Amennyiben a jelentkező három hónapot töltött az Egyesült Királyságban, azonnal jogosulttá válik az álláskeresői támogatásra, de automatikusan nem válik jogosulttá a lakhatási támogatásra.”

Broeders és Engbersen így írtak az állandó küzdelemről az állam és a bevándorlók között:

„Az állam forrásokat, technológiát és emberi erőt irányít a megfigyelésre, illetve a felügyeletre (a tömeges megfigyelés fegyvereit), a bevándorlók pedig igyekeznek megkerülni ezeket és az innovációkat, néha egyszerű, de attól még hatékony módon. Az irreguláris migrációval kapcsolatos politika fegyverkezési versenyhez hasonlít: a cselekvések reakciókat provokálnak. Az illegális bevándorlók igyekeznek semlegesíteni a kormányzati politikákat, amelyek célja, hogy olyan stratégiák használatával azonosítsák és ellenőrizzék őket, amelyeket a »kődös társadalmi struktúra« fogalma alatt határoznak meg; társadalmi struktúra, amely a személyek és szervezetek erőfeszítéseiből emelkedik ki, hogy elkerüljék az ismeretszerzést a tevékenységükről, ezáltal vizsgálhatatlanná és meghatározhatatlanná válnak; vagy egyfajta ködöt képeznek tevékenységeik átláthatatlanságára (FOGSOC 2003:5). Caplan és Torpey (2001, 7.) megjegyezte, hogy az államok és az alanyai/állampolgárai rutinos macska-egér játékot játszanak az azonosítási követelményekkel.” (BROEDERS–ENGBERSEN 2013, 2–3.)

A juttatásokkal kapcsolatos növekvő megszorításokra reakcióként a frissen érkezettek stratégiákat fejlesztettek ki és igyekeztek „magukat foglalkoztatni”. Számos válaszadó vállalkozóként regisztrált, és azok, akik valóban hajlandóak voltak dolgozni és maradni, kényszerítve érezték magukat, hogy csaljanak a dokumentumaikkal (például elszámolások

vagy hamis munkaszerződések vásárlása), hogy megkapják az adókedvezményt és jogosultak legyenek a lakhatási támogatásra. A bevándorlók, akik erős transznacionális hálózattal rendelkeznek vagy a szürkegazdaságba, vagy a fekete munkaerőpiacra csúsznak át. Több interjúalany változtatott stratégiát, hogy továbbra is megmaradjon a jövedelme, a munkanélküli támogatást igénylők lassan átváltak az adójóváírás kérelmezőivé. Akiknek viszont van ötévesnél kisebb gyermeke, továbbra is jogosultak a lakhatási támogatásra, amennyiben a jövedelemptóló támogatás iránti kérelmüket elfogadták.

6.3.3. Jövedelemptóló támogatás – Egyedülálló anya egyik napról a másikra

Túljutva a tartózkodásihely-teszten a jövedelemptóló támogatás az egyik legstabilabb bevételi forrást jelenti a családok számára. Nemcsak azért, mert elég nagyvonalú, hanem mert hosszú távú és ez biztosíthatja a családokat, hogy megkapják a lakhatási támogatást. Amint az a szociális politikák fejezetben olvasható, ahhoz, hogy valaki megfeleljen a támogatás feltételeinek, a kérelmezőnek vagy várandósna kell lennie, vagy egyedül kell nevelnie egy öt év alatti gyermeket, valamint néhány esetben jogosult lehet rá az is, aki betegsége vagy fogyatékosága miatt munkára képtelen. A kérelmezőnek idősebbnek kell lennie 16 évnél, az Egyesült Királyságban kell élnie és a kérelmezés időpontjában nincs bevétele vagy alacsony a jövedelme (kevesebb mint 16 órát dolgozik egy héten). A támogatás addig jár, ameddig a legkisebb gyermek be nem tölti az ötödik életévét, vagyis az újonnan érkező bevándorlóknak, akik hajlandók letelepedni a családjukkal Londonban, van egy strukturális megküzdési eszközük, amelyet gyakran alkalmaz a brit többség is.

Egy egyedülálló válaszadó, aki három gyermekével él együtt egy önkormányzati lakásban Kelet-Londonban, kiemelte azt a problematikus képet, amivel roma bevándorlóként szembesült. Egy alkalommal meglátogattam őt a tökéletesen, szinte palotává dekorált lakásában. A kávéját egy Chanel kávéscsészéből kortyolgatta, elegáns ruházatot viselt, mialatt folyamatosan járkált az apró nagyszobában, dohányzott és közben magyarázta: „Tudod, Veronika, választhatunk, hogy otthon leszünk mocskos romák vagy itt mocskos jóléti szemetek” (PF26). Elmondta azt is, hogy mennyire stigmatizálnak érzi magát attól, hogy a jóléti rendszeren él, és elmagyarázta, hogyan szeretne munkát találni, amikor idősebbek lesznek a gyermekei. Abban a helyzetben, akkor, nem volt más lehetősége, mint hogy a juttatásokból éljen.

Több kisgyermekes szülő igényli ezt a támogatási formát úgy, hogy meghamisítják adataikat a családi állapotukról, vagy eltitkolják a partnerük jövedelmét. Elsőként a kérelmező egyedülálló anya regisztrálja magát és figyel arra, hogy a bérleti szerződés az ő nevének legyen. Az apa egy másik címen regisztrálja magát, ott, ahol a valódi bérlők nem igényelnek semmilyen támogatást, így az apa hagyományos módon tud pénzt keresni. Az anya ezek után kérelmezi a lakhatási támogatást, az adókedvezményt és a gyermekek után járó juttatásokat, és ez így együtt teljes bevételt biztosít a család számára. Ezek a gyakorlatok habár igen gyakoriak Londonban, és a helyi hatóságok tisztában vannak velük, akikkel én dolgoztam, azok esetében nem ellenőrizték, hogy az anya valóban a férje nélkül él-e, vagy sem. Az igazi kihívás akkor kezdődik, amikor a gyermekek megnőnek, és az anyának munkát kell találnia.

6.3.4. Álláskeresés és elrettentés

Az álláskeresői támogatás a legkevésbé kedvelt támogatási forma a bevándorlók között, de gyakran ez az egyedüli legális módja annak, hogy a közép-kelet-európai bevándorlók jogosultak legyenek a lakhatási támogatásra. A támogatás olyan felnőtteknek jár, akik a nyugdíjkorhatár alatt vannak, nem nappali tagozaton tanulnak és munkára alkalmasak, aktívan munkakeresők, vagy kevesebb mint 16 órát dolgoznak egy héten. Az ellenőrzések intenzitása – összehasonlítva a többi juttatással – viszonylag magas, és a kérelmezőknek heti rendszerességgel kell jelenteni arról, hogy miként áll a munkakeresési folyamatuk. A kormányzati honlap (brit kormányzat 2016) zavaros leírást ad a követelményekről, de egy mondat eltéveszthetetlen a lap közepén: „a támogatás felfüggesztésre kerül, ha nem tartja be a megállapodást és megfelelő indok nélkül abbahagyja a munkakeresést.”

Akik megszerzik a hozzáférést a támogatásra, azoktól elvárják, hogy transzparens és aktív módon dolgozzanak munkavállalási lehetőségeik fejlesztésén, illetve szerződést írjanak alá a megállapodásról az ügyintézővel. A brit munkaerőpiac leginkább az ügynökségeken vagy a kormányzati munkakeresési alkalmazásokon keresztül érhető el, ami azt jelenti, hogy elengedhetetlen az internethasználat ismerete. Akiknek korlátozottak a képességeik, azoknak ezek az online jelentkezések meglehetősen bonyolultak, még akkor is, ha ez kötelező ahhoz, hogy jogosultak maradjanak a támogatásra. A munkaügyi hivataloknak vannak kijelölt mérőföldköveik, az ügyintézők ellenőrzik és szankcionálják azokat, akik nem teljesítik ezeket a követelményeket. Ez közvetlen hatással van a további támogatásokra, például az ingyenes iskolai étkeztetésre, a lakhatási támogatásra vagy az önkormányzati bérlakáshoz való hozzáférésre.

Az álláskeresői támogatás alacsony összegű, és ha a kérelmező elhagyja az országot, beszüntetik a folyósítását. Megfelelő mennyiségű pénz előteremtéséhez a roma férfiak közül sokan igénylik a támogatást, miközben a szürkegazdaságban dolgoznak (például autókat vagy cigarettát árulnak), míg a feleségük kérelmezi a jövedelempótló vagy a lakhatási támogatást. Ezek a családok megfelelő bevétellel rendelkeznek, de állandó bizonytalanságban élnek a körülményeik miatt. Az egyik interjúalany elmagyarázta, hogy néhány kérelmezőt gyakrabban ellenőriznek, vagy többet kell teljesíteniük az azonos kifizetésért, mint másokat, és ez a módszer paranoid kapcsolatokat eredményez:

„Körülbelül egy hónappal ezelőtt, heti rendszerességgel bizonyítanom kellett, hogy elküldtem 20 álláspályázatra a jelentkezésemet, hogy megkapjam a támogatást. Másoknak ezt csak minden második vagy harmadik héten kellett megtenniük. Aztán megkérdeztem, hogy is működik ez. Még arra a hirdetésre is rá kellett kattintanom, amelyikkel nincs semmi dolgom. De meg kell tennem, mert ha azt látják, hogy nem vagyok aktív, azonnal kiemelnek. Őszintén, csak azt ellenőrzik, hogy hogyan nem tudsz munkát szerezni. Mint, hogy van ez az álláskereső oldaluk, és sok állásnál azt kérdezik, hogy miért nem tudsz munkát szerezni, vagyis van két opció, és tudnod kell egyet választani. Nincs olyan, hogy hogyan lennél képes megszerezni egy munkát. Amikor jelentkezel egy állásra, nem teszed hozzá, hogy ez túl bonyolult a képzettségemhez képest, vagy ez túl messze van az otthonától. Ez teljesen nonszensz!” (HM50)

A hivatalok a kérelmezőket folyamatosan ellenőrzik és korlátozzák, és igyekeznek őket önfenntartó gazdasági helyzetbe kényszeríteni. A kérelmezőket a kormányzati álláskereső oldalon mért adatok alapján különböztetik meg a jóléti rendszertől való függőség kockázatának függvényében. Ezeknek az embereknek a csoportját komplex statisztikai adatok határozzák meg, amelyek azt vizsgálják, hogy ki jelentheti a nagyobb kockázatot (például család vagy hosszú távú munkanélküliség). Ezek a személyek több megfigyeléssel szembesülnek (és számos esetben magasabb elvárásokkal is, amikor bizonyítják az alkalmasságukat).

A támogatásban részesülők gyakran célpontjai a különféle technológiai megfigyeléseknek és a hivatal által szervezett személyes kontrollinterjúknak. Az állami bérlakások lakóinak először keresztül kell menniük egy szigorú jelentkezési eljárás, hogy bizonyítsák alkalmasságukat, majd felülvizsgálják az albérleti szerződésüket és a rendszeres bevételüket, hogy meghatározzák a lakbér szintjét. Emellett extra kontrollintézkedések is vannak azokkal szemben, akikről azt gyanítják, hogy csalárd gyakorlatokat folytatnak, mint például az adókedvezmények kérelmezői, akik kevés órában dolgoznak takarítóként.

A tranzakciós honlapok arra is kényszerítik a felhasználókat, hogy speciális feladatokban vegyenek részt az ügynökséggel az online munkakeresési folyamataik során. A felhasználóknak hitelesíteniük kell magukat az ügynökség felé és megbízható módon regisztrálniuk kell a személyazonosságukat. Ezután tudnak teljes tranzakciót végrehajtani az ügynökséggel online, és ellenőrizhetik az ügynökség adatbázisait a különböző biztonsági szinteken, amikor igyekeznek követni a jelentkezési folyamatot. Habár ezeknek az oldalaknak a jelentős részét félig kormányzati szervek fogadták el, az ügyintézők nem ismerik teljesen a korlátokat és hogy miként manipulálják azokat. Ezek a honlapok megnövelik a gyanút az ügyintézők között és a félelmet a kérelmezők körében. Ezek az attitűdök formálják a személyes interakciókat, amelyben mind a két fél igyekszik megkerülni a szabályokat és retorikai taktikákat alkalmaznak, hogy elérjék a céljaikat.

6.3.5. Online és offline felhasználói felületek – Interakciók a közép-kelet-európai roma bevándorlókkal

Az első bürokratikus eljárásokban a munkaügyi ügyintézőknek van személyes kapcsolata az igénylőkkel. Amint azt az 5. fejezetben már jeleztem, a bevándorlók a munkaügyi hivatalok ügyintézőire és az állástámogatás digitális jelentkezési rendszerére rendszertként tekintenek, amely magában foglalja a személyes feltételek, az aktivitás és a jövedelem állandó monitorozását. A bevándorlóknak, akik nincsenek mindig tudatában a kifizetések legújabb feltételeinek, legnagyobb félelme a pénzügyi szankció. Viszont az ügyintézők is nyomás alatt vannak a rendszer által felállított elvárások miatt: tudják, azokat büntetik meg, akiknek a leginkább szüksége lenne az állami támogatásra, de közben csökkenteniük kell a jelentkezések számát, amennyire ez csak lehetséges. A szabályok megkerülésével, ebben a két irányú folyamatban, nemcsak az ügyfelek, hanem az ügyintézők is kifejlesztettek stratégiákat, hogy megkerüljék a szabályokat.

Az egyik interjúalany segítséget próbált nyújtani az édesanyjának, aki Londonba költözött. Nem volt hozzáférése az egészségbiztosításhoz társadalombiztosítási szám nélkül. A nő ekkor már nyugdíjas korú volt, de nem volt jogosult a brit nyugdíjra, emiatt a fia reménytelenül keresett valamilyen megoldást, hogy megszerezze az édesanyjának

a gyógyszereit. Elmondta, hogy a munkakereső ügyintézője segített nekik azzal, hogy elmondta, mit kell mondaniuk:

„Amikor megkérdezték tőle (édesanyjától) miért érkezett az Egyesült Királyságba, azt mondtam nekik, azért hogy dolgozzon! Az ügyintéző adta a számba ezeket a mondatokat; azt mondtam, hogy már öreg, szóval úgy néz ki, hogy nyugdíjból él, és itt van a családja. Ekkor az ügyintéző azt mondta, hogy nem tud társadalombiztosítási számot adni neki, ha csak azt nem mondja, hogy négy órát dolgozik. Akkor azt mondtam, rendben, legyen négy óra. Szóval így kapott társadalombiztosítási számot, mert különben képtelen lett volna arra, hogy megkapja a gyógyszereit.” (HM36)

A fenti példa mutatja, hogy néhány ügyintéző hajlandó támogatni a kérelmezőket, főképp olyan esetekben, amelyekben gyermekek is vannak, de vannak olyan okok, amikor továbbra is moralizáló megközelítést alkalmaznak. A támogatás ezen formái – az informálistól kezdve a többé-kevésbé formális megállapodásokig – lehetővé teszik, hogy a szakemberek a törvénynek megfelelő módon cselekedjenek, és egyidejűleg biztosítsák, hogy nem alakulnak ki embertelen és fenyegető helyzetek. Az ügyintézők arra kényszerülnek, hogy ügyfeleiket minél hamarabb a munkaerőpiacra segítsék, és, személyes céljaik miatt, sokkal inkább hajlamosak segíteni az ígéretesebb ügyfeleknek. Ez az jelenti, hogy gyakran szigorúbbak azokkal szemben, akiknek kevesebb a képessége és a lehetősége arra, hogy munkát találjanak. Ezek az emberek rendszeresen kapnak büntetéseket, és még több megszorítást alkalmaznak velük szemben. Tanúja voltam több interjúnak a munkaügyi irodákban, láttam olyan ügyintézőket, akik tiszteletlenül viselkedtek a kérelmezővel, azt feltételezve, hogy nem hajlandóak munkát találni, vagy lusták, vagy a férjüket a család ellátásában hanyagnak írják le.

Egy fiatal, elvált válaszadónak, aki három gyermekével élt Kelet-Londonban, a legkisebb fia majdnem ötéves volt, amikor el kellett mennie a helyi álláskereső irodába. A meghallgatás célja nem volt egyértelmű, de az ügyintéző így magyarázta el a helyzetet számára:

„A jövedelemplótló támogatás megszűnik, amikor a fiad betölti az ötödik életévét. Nehéz lesz most neked. Ez az ország olyan embereket vár, akik dolgozni akarnak. Kinek kellene támogatnia a hazádban, ha ott élnél? A gyerekek apja a felelős értük, nem az Egyesült Királyság. Arra számíthat, hogy az állam gondoskodik a gyerekekről? Meg kell tanulnod angolul! Most már elég késő van ahhoz, hogy elmenj egy álláskereső tréningre. Állást kell találnod és bizonyítanod kell 20 keresést kéthetente, hogy megkapd az álláskereső támogatást... A lakhatási támogatásod is meg fog szűnni, és nem leszel jogosult adókedvezményekre.” (JCO2)

Ezek a narratívák gyakran támadóak, moralizálóak és egyes esetekben fenyegetőek. A segítő szakemberek is meghatároztak egy mintázatot abban, hogy miként halogatják és tartják vissza a klienseik adatait: „tudatosan nem küldik meg a döntéseket, hogy az ügyfelek ne tudjanak fellebbezni.” (JD)

A válaszadók rendszeresen panaszkodtak a döntéshozatali folyamatra és többen kiemelték, hogy a törvény előtti egyenlőség eszménye többé-kevésbé elveszítette a jelentését (DOWLING et al. 2006, 152.). A döntéshozatalról kialakult benyomásokat folyamatosan értékelik a kérelmezők, és azt állítják, hogy a jó hivatali kapcsolatokba be kell fektetni.

Lipsky (2010) úgy fogalmaz, hogy az ilyen vitás folyamatokat az „utcai szintű bürokráciával” társítják, amelyek esetében a köztisztviselők kiválasztanak személyeket bizonyos állami szolgáltatásra vagy szociális támogatásra azáltal, hogy diszkrécionális jogállami jogköreiket alkalmazzák az ügyfelekkel kapcsolatban (LIPSKY 2010). Ha úgy vélik, hogy az ügyfél megérdemel valamilyen típusú szolgáltatást, el tudnak térni a szabályoktól, több erőfeszítést tesznek azért, hogy megfelelő megoldást találjanak az ügyfél szükségleteire, vagy figyelmen kívül hagyják a kisebb szabálytalanságokat, mulasztásokat a kérelemben. Lipskyvel párhuzamosan ezek a stratégiák mazsoláztatásokat tartalmaznak. Az első sorban lévő ügyintézők kiválasztják a legígéretesebb, jó kilátásokkal rendelkező ügyfeleket vagy azokat, akik esetében alkalmazni tudják a jól ismert és tekintélyelvű kezelési technológiát, vagy azokat választják ki, akikben a gyors, költséghatékony eljárás ígértét látják és nem azokat, akik a leginkább szűkölködnek.

A párbeszédekben, ahol az újonnan érkezők nyelvi tudásának hiánya gátja a kifinomult interakcióknak, a kérelmezők manipulatív technikákat alkalmaznak, hogy elkerüljék a jövőbeni kifizetések megvonását. A romák mint etnikai bevándorlók szintén kitalálnak módszereket, amelyek megelőzik a további stigmákat és motiválják az ügyintézőket, hogy foglalkozzanak az ügyekkel és segítséget nyújtsanak a támogatásokkal kapcsolatban.

6.4. Abrakadabra – Nyelvi stratégiák

Az ügyintézők üzleti jellegű szemléletére válaszként a roma kérelmezők speciális technikákat vetnek be a személyes találkozásokkor. Elsőként az öncenzúrát alkalmazzák, amellyel megóvják magukat a további személyes információk megosztásának kockázatától. Többen, akik álláskeresési támogatást igényelnek, igyekeznek magukat jó neoliberais álláskereső állampolgárként beállítani, akik csak átmeneti feltételek miatt nem tudnak dolgozni. Ez a kép arra szolgál, hogy az érdekes kérelmezők közé sorolják őket, illetve hogy csökkentsék az ügyintézők nyomását, akiknek aktivizálniuk kell az ügyfeleiket. Amikor a romák úgy látják, hogy etnicitásuk látható, igyekeznek javítani az etnikai stigmán, főként azzal, hogy kiemelik pozitív hozzáállásukat a munkához. A következőkben rövid áttekintést nyújtok ezekről a gyakorlatokról és arról, hogy ezek mennyire tudnak sikeresek lenni az ügyintézőkkel kapcsolatos interakciókban.

6.4.1. Öncenzúra

Az ügyintézővel megosztott információk megszürése gyakori stratégia a támogatásoktól függő bevándorlók között. A munkaügyi hivatali találkozókat látogatva azt tapasztaltam, hogy az ügyfelek folyamatosan úgy módosítják lakhatási státuszukat, hogy azok megfeleljenek a fennálló feltételeknek. A gyorsan változó jogszabályok nehezen átlátható struktúrákat alakítanak ki a valódi feltételekről, amelyek néha még az ügyintézők számára

sem egyértelműek (BROEDERS–ENGBERSEN 2013). Ezek a körülmények a kérelmezőket gyanakodóvá, néha paranoiddá teszik, így igyekeznek hatással lenni a folyamatokra.

Sok roma állandó félelemben él az ellenőrzések miatt. Aggódnak, hogy a vizsgálat feltárja a be nem jelentett jövedelmet, vagy amiatt, hogy a partnerük ott éjszakázott, elveszítik a segélyre való jogosultságukat, vagy esetleg kiemelik a gyermekeket a családból, mert gyermekbántalmazást jelentettek (Court of Appeal for Ontario 2002, 515; MORTENSON 1999, 122–123.). Ezért folyamatosan öncenzúrával élnek (LITTLE 1998, 180.), még abban az esetben is, amikor az ügyintézők hibásan következtetnek az adatokból: a romák ekkor rendszerint csendben maradnak, elkerülik a vitákat és a helyesbítéseket.

Egyes segélyezésfüggőségben élő, frissen érkezett bevándorlók önmagukat „érdemes” jóléti címzeteknek látják, azáltal, hogy részt vesznek a *workfare* (munkaalapú) programokban vagy nyelvi kurzusokon, és úgy érzik, hozzájárulnak a fogadó társadalomhoz (CHUNN–GAVIGAN 2004). Mások sértődöttek az ügyintézővel való beszélgetésben, mert „érdemesebbnek” tartják magukat, mint másokat, akiknél úgy érzik, relatívan „jobban boldogulnak a szűkös források elosztásában” (SWIFT–BIRMINGHAM 2000, 94–95.). Ezeket az érveket gyakran használják más roma származású bevándorló kisebbségekre vonatkoztatva, akiket bűnözőknek vagy ingyenélőknek festenek le.

Más résztvevők, akik az álláskeresési támogatásból élnek, visszautasítják a jelenlegi jóléti szabályozás és politika neoliberais hajtóerejét, a *workfare* programokat, és kormányzati propagandának tekintik. Nem emelik ki a hátrányaikat az etnikai stigmatizáció vagy a családi kapcsolataik miatt, de hangsúlyozzák a munkanélküliségük átmeneti aspektusát. Noha az öncenzúra leginkább a megosztott személyes adatok előválogatásáról szól, vannak olyan stratégiák is, amelyek a szükséges adatok előállítására és az intézményileg elvárt „érdemességre” reagálnak.

6.4.2. Identitásmenedzsment-technikák – Önprofilozás és az összemossott etnikai stigma

A jóléti intézményektől függő kisebbségek identitásformáló és önmeghatározó folyamatokat alkalmaznak tudatos stratégiaként mind az online, mind az offline környezetben. A romák újraalakítják identitásuk bizonyos aspektusait, hogy teljesítsék a neoliberális ideált, amely jogosulttá teszi őket egyes juttatásokra (ENGBERSEN–BROEDERS 2011; WOOLFORD–NELUND 2013, 292.). Noha a roma identitás mindenhol etnicizálódott és romantizálódott, a közismert sztereotípiákat a bürokratikus folyamatokban történő identitásformálás eszközével a résztvevők egyre inkább megzavarják. A kontextusfüggő és gyakran rejtett „identitás” verbalizálásával a munkakereső roma bevándorló kihívás elé állítja a történetileg állandósult etnikai konnotációkat, és az intézményekkel való kapcsolattartás folyamán gyakran megcáfolja a romákra vetített esszencialista előítéleteket.

Egy munkáltatói önéletrajz „felépítése” például gyakori módszere az önprofilozásnak, ami egyes esetekben civil szervezeti munkatársak segítségével történt, akik tanácsokat adtak azokról a munkaformákról, amelyeket az ügyfelek bizonyítékként tudtak felmutatni, hogy megcáfolják az előítéleteket a munkamorálijukról. Sok regisztráló nem tudja, a szürkegazdaságban végzett munkáit vagy a családi vállalkozásokban eltöltött éveket hogyan „fordítsa le” az önéletrajzában, vagy hogyan definiálja szakmai tudásként. Ezekben az intézményi viszonyrendszerekben az újonnan érkező romák úgy hangsúlyozzák egyéni

képességeiket és teljesítményüket, hogy elfedjék a stigmatizált etnicitásuk hatásait, különösképpen a „munkakerülők” fogalommal összefüggésben. Így próbálják az ügyintézők szimpátiáját és megértését megnyerni, tudva, hogy ezek a formai követelések jelentik a hosszabb távú támogatottságot a szociális juttatások igényléseihez.

A válaszadók narratívái gyakran megcáfolják azokat az etnikai összemosódásokat különböző roma kultúrák között, amelyek ismertek a roma stigmatizációs diskurzusokban, és eszközként használják a más etnikumú csoportoktól való megkülönböztetést önmaguk pozitív tulajdonságainak nyomatékosítására. Például a pakisztáni és más etnikumú roma kisebbségektől való elhatárolódással a kérelmezők kivetkőzik a hozzájuk kapcsolódott stigmát. A mások általi stigmatizációs kísérletekre válaszul úgy igyekeznek differenciálni magukat a stigmatizált közösségektől, hogy a többi roma csoportot rossz fényben tüntetik fel. Ez hozzájárul az etnikai különbségek megerősítéséhez.

A stigma átirányítása más kisebbségi csoportok irányába megnöveli az etnicitás mindennapi relevanciáját a társadalmi kapcsolatokban. Néhány roma munkakereső úgy különíti el magát más kisebbségektől, hogy felvilágosítást tart etnikai különbségről és a származásból adódó következményekről. A stigma átruházása azokra, akik gazdaságilag kevésbé tűnnek érdemesnek a támogatásra, relativizálja az ő kiszolgáltatottságát, és legitimálja az intézményi támogatásra való jogosultságot. Amikor romungro kérvényezők azt állítják, hogy az oláh vagy vlach romák nem olyan érdemesek támogatásra, nem feltételezik, hogy ezzel a megközelítéssel végül a roma sztereotípiák ugyanúgy reprodukálódnak, mivel a hivatalnokok nem tudják megkülönböztetni a különböző roma etnikai csoportokat. Ezek a stratégiák, hasonlóan a sztereotípiák kombinálásához, nem járulnak a kérelmező helyzetének javulásához, mert gyakran inkább felerősíthetik az etnikai kategóriák felismerését (MOROȘANU–FOX 2013, 447). Ezt felismerve a kérvényezők gyakran azzal kompenzálják, hogy nyomatékosítják egyéni szakmai képességeiket. Moroșanu és Fox így fogalmaz:

„Ezek a narratívák az elérni kívánt tulajdonságokat idézik fel, hogy elkerüljék az etnikai stigmatizálás hatásait, elhomályosítva a különböző kategóriák határait. A válaszadókat ennek ellenére nem lehet könnyen megosztani azok között, akik favorizálják az etnikai diskurzusokat és repertoárokat, illetve azok között, akik adoptálták a nem-etnicizált perspektívákat. Valójában ugyanaz a bevándorló gyakran választja mind a két stratégiát attól függően, hogy milyen szociális helyzetben vagy milyen témában érintett, több eszközt is felmutatva a státuszépítésre.” (MOROȘANU–FOX 2013, 447.)

A túlélési stratégiák változásainak összjátékában a roma „etnikai lencse” állandó mozgás állapotában van (SCHILLER – ÇAGLAR – GULDBRANDSEN 2006).

6.4.3. A különbségek felértékelése

A társadalmi különbségek átértékelése a befogadó országban, mint a migrációs folyamat része, segít az etnikai kisebbségek relatív deprivációját pozitív kontextusba helyezni. A roma bevándorlók mobilizálják a különböző etnikai kisebbségek közötti különbségeket

a befogadó országban, és intézményi narratíváikban „fehérségüket”, illetve európaiságot nyomtatékosítják, hogy sötétebbnek láttassák a sötétebb bőrszínű jamaikai és ázsiai szegmensét a munkaerőpiacnak. A „faj” ebben az értelmében gyakran kulturálisan közvetített interpretációja, reprezentációja és reprodukciója a társadalmi különbségeknek (BRUBAKER et al. 2004, 41–44.).

A romák, amikor az Egyesült Királyságban élő pakisztáni kisebbségre piszkos és írástudatlan csoportként hivatkoznak, az otthoni és helyi többségi narratívákból merítnek, amelyben átrendezik a társadalmi különbségeket.

Habár a munkaerőpiacon a bevándorló és a helyi lakosok feltehetőleg ugyanazon a kategórián osztoznak, az etnikai különbségek reprodukciója itt is kiütözik a társadalmi különbségek kiéleződése mentén. Habár a faji megkülönböztetést gyakran személyes attribútumként kezeli a szakirodalom, a rasszizmus nem statikus állapot, hanem különböző célokra alkalmazott dinamikus, diszkurzív stratégia (BRUBAKER, LOVEMAN–STAMATOV 2004). Ezt a stratégiát etnikai stigmával élő bevándorlók rendszeresen alkalmazzák a hatóságokkal szemben.

A rasszista hierarchiák közötti sorrendbeli különbségeknek egyértelműen megvan az a pozitívuma, hogy bizonyos előnyökhöz juttatja a bevándorlókat más helyi kisebbségekkel szemben. Woolford és Nelund (2013) szerint figyelemmel kell lenni a pillanatnyi jogi kontextusra is, mint ahogyan az emberi interakciók és interpretációk sokszínűségére és komplexitására is (WOOLFORD–NELUND 2013). A gazdasági produktivitás és a rasszizmus társadalmi gyakorlata mind kapcsolatban állnak a jelenlegi jóléti intézkedésekkel a tagállamok intézményi kultúrájában.

A romák etnikai azonosítása a jóléti intézmények ügyintézői körében tartotta fenn korábban azt a kommunikációt, amely biztosította a segélyezetteknek az alapvető juttatások folyamatosságát, hogy fenntartsák a lakhatási támogatáshoz való hozzáférést, amely nem ritkán az egyik fő bevételi forrása a családoknak. Ebben különböző civil szervezetek és az önkormányzatok kisebbségi képviselői is szerepet játszottak. Ezek az intézményi támogatások azonban meggyengültek, ami miatt az etnikai identitás egyre marginálisabb szerepet kapott a digitalizálódó jóléti rendszer bürokráciájában. A fejezet utolsó részében bemutatok néhány újabb gazdasági stratégiát, amely illusztrálja, hogyan biztosították a rászorulókat a helyi szociális ellátáshoz való hozzáférést ezután.

6.5. Lakhatási tőke

Majdnem egy évet roma családoknál éltem Londonban, segítve őket az ügyintézésben, szerződések fordításában, tolmácsolásban. Mint önkéntes egy civil szervezetnél észleltem, hogy az Egyesült Királyságban a lakhatás, kifejezetten a lakhatási támogatás a legfőbb bevételi forrása a jóléti függőségben élő családoknak.

Általánosságban négy szállástípus érhető el az újonnan érkező bevándorlók számára: szobabérlés, ügynökségektől bérelt szobák, házbérlés vagy önkormányzati lakhatásra való jelentkezés. Mindegyik lehetőséget biztosít a támogatásra, mivel a feltételek nagyban függenek a többi juttatás és kifizetés jogosultságától. A következő elemzésben három, a romák által alkalmazott jellemző taktikát mutatok be, amelyhez annak érdekében folyamodnak, hogy szállásukat juttatásokkal biztosítsák.

Az első példa a szociális lakhatás bemutatására egy család története, amelyben két éven keresztül követtem figyelemmel a különböző döntéshozatali folyamatokat. Munkanélküli

anya volt, mielőtt kiköltözött volna Londonba, önkormányzati lakásban lakott a hazájában. Pár hónap elteltével Londonban, egy kis, bérelt lakásban eldöntötte, hogy elválik a férjétől, aki elhagyta őt, de minden szociális támogatás és a bérleti szerződés is a férje nevéen volt. Az édesanya munkakeresési támogatásból élt, a gyermek után járó adókedvezményre az apja nevében regisztrálták a szociális hatóságnál. Önkormányzati lakást próbált igényelni hajléktalansági jelentkezéssel, hogy az önkormányzatot arra kényszerítse, segítsenek neki szállást találni. Még nem volt jogosult az önkormányzati lakásra, mivel csak hat hónappal korábban regisztrált az Egyesült Királyságban, emiatt vissza kellett költöznie a származási országba, hogy elkerülje annak a kockázatát, hogy a gyermekét állami gondozásba vegyék. Hazatértét követően kitanulta az önkormányzati lakások igénylésének előfeltételei rendszerét, de közben nem értesítette a brit hatóságokat arról, hogy hazatért. Majdnem egy évvel később tért vissza Londonba a gyermekével. Kényszerítette a gyermek apját, hogy béreljen számukra egy házat, de az ő nevében regisztrálják. Mikor megkapta az első kilakoltatási felszólítást a szomszédokkal történt konfliktusa miatt, újra jelentkezett a helyi önkormányzatnál és átmeneti szállás hiánya miatt elintézte, hogy kapjanak önkormányzati lakást három hónapon belül. Azért történhetett meg ez ennyire gyorsan, mert regisztrált maradt az Egyesült Királyságban, akkor is, amikor visszatért a hazájába.

Mások kevésbé szerencsések, azt gondolják, ha hajléktalanság miatti jelentkezést adnak be, automatikusan kapnak önkormányzati lakást. Számos jól informált roma tudja, hogy London melyik kerületeiben lehet erről könnyebben meggyőzni a helyi szerveket, de sokan nem hajlandók elhagyni a helyi szociális hálót, amelyben élnek. Több válaszadó viszont rendszeresen költözött: egy család például 2013-ban nyolc alkalommal tette ezt. A kérdés az: hogyan érnek el néhányan sikert?

A juttatásokat gyakran felfüggesztik a (családi vagy lakó-) körülmények megváltozása miatt. A döntések határideje sokszor kiszámíthatatlan, és a legtöbb szociális támogatás összefüggésben áll egymással. Vagyis egy új lakcím bejelentése új munkakeresési támogatás iránti kérelmet is jelent, ami késedelmet okozhat a lakhatási támogatás utalásában, ezzel veszélybe kerül a napi megélhetése a családnak. A dokumentumok a bürokrácia labirintusában rendszeresen elvesznek (csak eredeti dokumentumokat fogadnak el postai úton), és a hiányos kérelmek elutasításhoz vezethetnek, amelyek pár hónap elteltével újabb kilakoltatási felszólítást eredményeznek. Ennek az ördögi körnek köszönhetően a kérelmezők hazudnak a lakcímről, hogy elkerüljék a kifizetések újbóli felfüggesztését.

Azok számára, akik képesek egy teljes ingatlant bérelni, van egy másik bevételiforrás-lehetőség is: befektetésként kezelik és kiadják a szobákat, míg lakhatási támogatást igényelnek az ingatlanra. Az albérlet további albérletbe adása gyakori stratégia, amit az újonnan érkező bevándorlók a többi helyi kisebbségtől tanulnak meg. A legtöbb magán-szállást pakisztáni főbérlelőktől bérlik, akik segítenek a bérlőknek a támogatási kérelmekkel. A főbérlelő számára előnyös, ha szegény bérlője van, mert az ő szociális juttatásai biztosítják a kifizetéseket közvetlenül a helyi önkormányzatoktól. A romák, akik nem képesek stabilizálni a jövedelmüket, ingatlanokat bérelnek, majd kérelmezik a lakhatási támogatást, végül kiadják a szobákat extra bevételért.

Az interetnikus kapcsolatokat gyakran alábecsülik ezekben a gazdasági stratégiákban. Hasonlóan ahhoz az esethez, amit Greenfields és Smith írtak le, az újonnan érkező bevándorlók kényszerített letelepedése térbeli közelségbe hozza őket más deprivált és társadalmilag kirekesztett csoportokkal, akik egyre növekvő mértékben a szociális lakhatások területén

koncentrálódnak, mint például a pakisztáni negyed Kelet-Londonban. Azt állítják, hogy a „társadalmi kapcsolatok gyakran nem léteznek a különböző társadalmi és etnikai csoportok között, és a polgári identitás deficitje vagy a faji, a társadalmi, az osztálybeli és a kulturális vonal mentén megosztott értékek polarizációja az oka a társadalmi és közösségi szegregációnak” (GREENFIELDS et al. 2010, 8.). A kötött társadalmi tőke ellenére, amikor kialakul egy erős belső csoport iránti hűség, a romák „egyidejűleg erős külső csoport iránti távolságtartáshoz is vezethet. [...] Az ilyen közösségdinamikák mentén a már létező társadalmi és gazdasági kirekesztettségben élők összetorlódnak, amely zárt »párhuzamos közösségek« kialakulásához vezet” (GREENFIELDS et al. 2010, 4.). Ezek a felvetések a csoport és a csoportközi kapcsolatok statikus konstrukciójára támaszkodnak, habár a személyközi kapcsolatok az interetnikus csoportok között, mint ahogy a terepmunka során kiderült, rendkívül dinamikusak. A roma és pakisztáni lakosok közötti kapcsolatok egy adott környéken klientista függőségi viszonyként jelennek meg, amely esetében a régebbi etnikai közösség támogatja és kizsákmányolja az újonnan érkezőket. A közöttük lévő interetnikus kapcsolatok átalakulhatnak, a személyes kapcsolatból munka vagy üzleti jellegű kapcsolat válhat, amely a jogi bürokratikus eljárásokon kívül zajlik, vagy, éppen ellenkezőleg, ez segítheti őket a jóléti rendszer ismereteihez. Habár az irodalom szerint a „túlságosan nagy bizalom a helyben kialakult »kötött« társadalmi tőkében megerősítheti a társadalmi és gazdasági kirekesztettség már létező formáit, azáltal, hogy meggátolja a szélesebb társadalmi kötelek kialakulását a közösség további részeihez” (GREENFIELDS–SMITH 2010, 4.). Az ilyen viszonyrendszerekre alapuló kizsákmányolásról szóló eseteket a 8. fejezetben tárgyaljuk. A roma bevándorlók sajátos stabil interetnikus kapcsolatára elsősorban a lakhatási piacon derült fény.

A főbérrelkel való informális kapcsolatok (PALOMERA 2014, 107.) és az albérletpiac alakulása lehetővé teszi számos újonnan érkező számára, hogy több mint egy lakást béreljenek és szintén ingatlanos vállalkozóvá váljanak. Ennek példáján több válaszadó is ingatlantöktét halmozott föl, azokat kiadva a sokkal kiszolgáltatottabb helyzetben lévő honfitársaiknak. Annak a lakásnak az esetében, amelyben együtt laktam az egyik válaszadó családjával, a lakbér integrált része lett egy szélesebb, kölcsönös kötelezettségi körnek – a barátság nevében (rendszeres fordítások, gyermekfelügyezés, bevásárlás stb.). A lakbér egyfajta támogatási formaként nyelődik el, a bérlok vagy a „védencek” között dinamikus hierarchia alakul ki (GELLNER–WATERBURY 1977). Azok a főbérlok, akik ismerik ezeket a gyakorlatokat, alacsonyabb albérleti díjat kínálnak, ha a lakhatási támogatás közvetlenül hozzájuk folyik be. A londoni roma családok gyakran kerülnek függőségi viszonyba pakisztáni vállalkozókkal, akik jövedelmüket a helyi lakhatási támogatások beszédéséből szerzik. Kiadják ingatlanjaikat többgyermekes roma családoknak, és felveszik az általuk megigényelt önkormányzati támogatásokat, ami további visszaélésekre is lehetőséget ad.

Az utolsó lakhatási támogatáshoz kötődő stratégia szoros kapcsolatban áll a korábban említett közvetítők tevékenységeivel, akik ismerik az ingatlanbérlet előfeltételeit, és eladják a szükséges dokumentumokat (jövedelmi bizonylat stb.), hogy alkalmassá tegyék az újonnan érkezőket kiadó ingatlanokhoz történő hozzájutásra. Ha egy család pénz nélkül érkezik, az ügynök kölcsönt ad, amelyet fel tudnak használni a kéthavi kaucióra és az első havi lakbérre. Amikor a család talál ingatlant, a bérleti díj megkötéséhez jövedelmét elszámolások bemutatásával kell bizonyítani: albérleti szerződéssel vagy banki kimutatással. Az egyik válaszadó megkérte a „lakótársát”, aki tőle bérelt egy szobát feketén, hogy írja alá a bérleti szerződést, amellyel egy másik ingatlant vehetnek át az ügynökségtől. Mivel a legtöbb

ilyen családnak nincs hivatalos vállalkozása vagy elegendő hivatalos jövedelme, ezért banki kimutatást vásárolnak közvetítőktől. A közvetítő, ezért cserébe, segít házat szerezni egy ügynökségtől, hogy azután a szobákat két hét alatt kiadják a Facebook-hirdetéseken keresztül.

6.6. Konklúzió

A könyv ezen része azzal a felvetéssel indult, hogy a romák a legkevésbé vonzó migrációs csoport, mivel őket a munkanélküliséggel, a jóléti turizmussal és a kulturális fenyegetettséggel társítják. A kevésbé vonzó csoportok célpontjai számos megfigyelési intézkedésnek is, és ez gyanakvóvá teszi őket. A megfigyelési és ellenőrzési módszerek ugyan láthatatlanok, de kirekesztő céljuk egyértelmű: akik nem illenek bele a helyi társadalmi normába, azokat továbbhaladásra kényszerítsék. Ez a kutatás feltárja a digitalizált jóléti intézkedések szelektív aspektusait, de azt is, hogy milyen innovatív válaszok állítják kihívás elé a létező ellenőrző gyakorlatokat és járulnak hozzá az új átvilágítási módszerek kialakulásához.

Ez a fejezet ismertetett néhány, a romák által alkalmazott taktikát, amely arra szolgál, hogy megértsük, a jóléti szolgáltatások korlátozása kulcsszerepet játszik a jelenlegi migrációs hullámokban. Mivel a legtöbb jóléti intézkedés reaktív és igyekszik választ adni a támogatások felhasználóinak ellenstratégiáira, emiatt folyamatosan változnak, és ezért sokszor az állami köztisztviselők sincsenek tisztában az éppen aktuális feltételekkel. A bevándorlók gyakran kapnak ellentmondásos információkat: ez gyanakvóvá teszi őket, ami fő szemponttá válhat a döntéshozatalban. Korábban bemutattam, hogy a jóléti korlátok hogyan bátorítják a bevándorlókat arra, hogy a gender, etnicitás, nemzetiség, osztály és a tartózkodás idő mentén megosztott taktikák széles körét alkalmazzák. A fejezet elemezte, hogy a roma bevándorlók miként alakítanak ki innovatív taktikákat, hogy biztosítsák a rövid távú túlélést, és megvalósítsák hosszú távú ambícióikat.

Az intézmények a kérelmek monitorozását és a juttatásokra jogosultak kiválasztását a társadalmi differenciáció geopolitikai technológiájaként több szinten hajtják végre. Ez nemcsak a kérelmezők meghallgatását vagy a jogosultsági kritériumok megvizsgálását jelenti, hanem egy kiterjedt ellenőrző eljárást is, amely összekapcsolt adatbázisok elemzésén alapul. A bemutatott példák szerint a kritériumok az állami támogatások védelmére kormányzati irányvonalak szerint épülnek ki, azaz a „rossz külföldi opportunisták” versus a „jó polgár” viszonyrendszerében. Az „adminisztrációs elrettentés” más ellenőrző eszközök igénybevételében is nyomon követhető. A modern büntető gyakorlatok jelenlegi átalakulása – csakúgy, mint a jóléti szankciók – a neoliberalis értékrendre reflektál, hogy kapitalista módon kiemelje a tanulékony, szorgalmas munkaerőt a folyamatosan termelődő engedetlen, fegyelmezetlen és néha kicsapongó, veszélyes osztályokból (SCHUMPETER 1942).

Annak ellenére, hogy az adóhivatali kérelmek kevésbé bonyolultak, mint a fent említett igénylések, radikális korlátozásokat vezettek be a személyes ügyintézés tekintve, és a legtöbb kérelmet és fellebbezést online platformokra migrálták. A következő részben az adóhatóság megfigyelési fejlesztéseire fogok rávilágítani, és hogy ezek miként kényszerítenek ki kockázatosabb gazdasági stratégiákat az adókedvezmények kérelmezőiből.

Vákát oldal

7. Online áruba bocsátás – A szociális biztonság kérelmei a virtuális bürokráciában

7.1. Bevezetés

A könyv egy disztópikus filmkarakterrel, Neóval kezdődött, aki a futurisztikus virtuális hegemoniában fejleszt ki és alkalmaz különféle stratégiákat. Jól illusztrálja ez azokat a jelenlegi taktikákat, amelyeket a jóléti kérelmezők alkalmaznak a digitalizált kormányzati bürokráciában, különösképpen a brit szociális biztonság rendszerében. A korábbi fejezetek részletesen bemutatták azt a folyamatot, amely során az üzleti gyakorlatok egyre növekvő mértékben jelennek meg az állami szolgáltatásokban – mint például a brit adóhivatal (Her Majesty's Revenue and Customs, HMRC) –, ahol technológiai eszközöket alkalmaznak arra, hogy kiválasszák és megfigyeljék a kérelmezőket. Noha a munkaügyi központ ügyfeleinek továbbra is van személyes kapcsolata a hivatallal, az adóhivatal kezd áttérni a teljes online ügyintézésre. Az újonnan érkező bevándorlók által használt stratégiák és „innovációk” elemzése képezi a monográfia fő érvelésének második részét. Ez a fejezet bemutatja az adóhatóság technokrata megfigyelő stratégiáit (köztük a pókháló diagramokat), illetve hogy a digitalizáció miként változtatta meg a „társadalmi osztályozás” folyamatát és a kérelmezők taktikáit az adóhatósággal folytatott kommunikációban.

A szolgáltatások rendszerének digitalizációja távolságot teremt a személyek adatai és az adatok mögött levő valós személyek között, ami kihát a szolgáltatások használóinak attitűdjére. Hipotézisem szerint a kérelmezők a virtuális jelentkezési rendszerben kevésbé pontos módon reprezentálják önmagukat, és inkább igyekeznek megközelíteni – amennyire ez csak lehetséges – a jogosultsági feltételek mentén meghatározott ideáltípust. A kérelmezők tehát megtanulnak különbséget tenni az őket leíró személyes adatok és a jogosultság ellenőrzésekor megkövetelt paraméterek között. Az adatszelekciós gyakorlatokon keresztül a kérelmezők módosítják az ellenőrző algoritmusokat. Ebben a digitális párbeszéd-folyamatban a vizsgálati módszerek és a kérelmezők folyamatosan módosítják az átvilágítási követelmények paramétereit, és ez még több megszorító kérelmezési eljárást generál. A kérdés az, hogy ezek a megküzdési mechanizmusok hogyan alakulnak ki az Egyesült Királyságban figyelembe véve a külföldi jóléti igénylők limitált technológiai felkészültségét.

A jóléti kérelmezés digitális területe tágabb pénzügyi kontextusban is vizsgálható. Az álláskereső támogatás és a lakhatási támogatás jogosultságának növekvő megszorításával a jelentkezésekben változás történt. Az igénylők erősen támaszkodnak az adókedvezményekből származó bevételre, emellett különféle hitelkérelmeket nyújtanak be, hogy jövedelemre is szert tegyenek. A fejezet azoknak a taktikáit elemzi, akik hozzá akarnak férni a munka vagy gyermek után járó adókedvezményhez. Bemutatom, hogy a 2013-as hivatalos követelmények szerint a válaszadók hogyan intézték el a juttatásokat olyan kétes technikákkal, mint a személyazonosság árusítása, a felülbírálatok elkerülése vagy hamis dokumentumok benyújtása. Ezen felül ismertetem a hiteligénylések két típusát is:

a diák- és a rövid távú hiteleket. Megvilágítom, hogy ezek a digitalizált pénzügyi platformok – amelyek néha helyettesítik a jóléti kifizetéseket – hogyan kényszerítik adósságba az újonnan érkezőket. Illusztrációként áttekintem az adóhatósággal folytatott interakciókat, amelyeket az újonnan érkező kérelmezők útjainak bemutatása, illetve a gyanúsnak tekintett igénylőkkel szembeni szelekciós mechanizmusok bemutatása követ.

7.2. Gyermekek után járó adókedvezmény – Identitásmenedzsment online

A gyermek után járó adójóváírás egy heti rendszerességű kifizetés a gyermekek ellátására az alacsony jövedelmű családok számára. Az adóhatóság határozza meg a kifizetés mértékét, amit a háztartás helyzete alapján állapítanak meg. A gyakorlatban a gyermekeket a személyazonosító okmányaikkal azonosítják, amelyet az iskola vagy a háziorvos nyújt be az adóhatóság részére. Emellett szükséges a lakcím igazolása is. A kérelmek egyes aspektusai pókhálószerűen összekapcsolódnak és függenek egymástól, ezért ha egy feltétel megváltozik, az mindegyikre kihatással van. Emiatt a kérelmezők igyekeznek elkerülni, hogy jelezzék a körülményekben bekövetkezett bármilyen változást. Ha a körülmények valóban megváltoznak, három fő stratégiát követnek: elkerülik a változás kommunikálását (leginkább a gyermek lakhelyének változását); nem családtag gyermekeire nyújtanak be kérelmet; vagy eladják a dokumentumokat egy harmadik félnek, aki fel tudja használni azokat a saját igényeikhez. Ezek a taktikák immorálisnak és illegálisnak tekinthetők, habár a transznacionális mozgó hálózatokban gyakran szükségesek a jövőbeni pénzügyi megszorítások elkerülése érdekében. A következő esettanulmány illusztrálja a kérdés komplexitását.

A lakhatás igen kényes kérdés több újonnan érkező család számára a potenciális jóléti megszorítások miatt. Ha egy család arra kényszerül, hogy egy másik kerületbe költözzön, értesíteniük kell az adóhatóságot a megváltozott körülményekről. A hatóság beszüntetheti a juttatások folyósítását, míg az új önkormányzati adót meg nem állapítják az új ingatlan alapján. Ez a juttatások felfüggesztéséhez vezet, a háztartás így lakhatási támogatás nélkül marad, ami bizonytalanságot eredményez. Továbbá amikor egy család elköltözik, a gyermekeket újra be kell jelenteniük az új kerületben, ami hatással van az utánuk járó adókedvezményre.

A válaszadók több taktikát is említettek, hogy miként tartják fenn a juttatások folyósítását, annak ellenére, hogy új kerületbe költöznek. Elsőként lakcímet „vásárolnak”, hogy a régi kerületben maradjanak bejelentkezve, így a gyerekeket az iskolában tudják tartani, ami azért lényeges kérdés, mert így elkerülhető, hogy az iskola értesítse az adóhatóságot a megváltozott körülményekről. A példabeli esetben két gyermeket a nagymamájuk címén jelentettek be, hogy elkerüljék a nagynénjük lakhatási támogatásának csökkentését, aki valójában elszállásolta őket. El kellett költözniük, amikor a főbérlő rájött, hogy romákkal van dolga, és gyanakodni kezdett a bevételük forrására. Jelenleg a család egy 50 négyzetméteres lakáson osztozik kilenc- vagy tizedmagukkal, köztük három gyermekkel. A lakás jelenlegi bérbeadója három szobát adott ki, ami illegális London környékén. A család óvatos volt, igyekezett titokban tartani lakhatásuk körülményeit az iskolában, mivel a nagymama nem bejelentett gyámja a gyermekeknek. Ezek a taktikák gyakoriak, mivel biztosítják a rendszeres kifizetéseket, illetve rejtve tartják a gyermekeket a gyermekvédelem radarjától (Terepnapló, London, 2014. december).

A különböző kerületek közötti költözködés nem az egyedüli kihívás, amivel a roma családok szembesülnek. Többen a határokon keresztüli mozgást is annak tekintik. A transznacionális mobilitás együtt jár a több állambani juttatások igényléseivel és a transznacionális mozgás elrejtésével annak érdekében, hogy megelőzzék a juttatások csökkentését. A magántanulói státuszú gyermekekkel a költözködés nem okoz problémát az iskolai órák látogatásainak hiánya miatt, így a gyermekek továbbra is bejelentve maradnak. Azokban az esetekben, ahol a gyermekek iskolába járnak, a szülőket még meg is büntetik, ha jelzés nélkül veszik ki őket az iskolából. Az egyik válaszadó kénytelen volt gyermekével együtt visszaköltözni a hazájába, de képes volt fenntartani a gyermek iskolai regisztrációját azáltal, hogy folyamatosan jelzett az osztályfőnök számára, és havi rendszerességgel halogatta a visszatérés időpontját. A gyermek iskolai beíratása biztosítja az adójóváírást. Ez másfelől bizonyítja az állandó tartózkodást, jogosulttá téve őket a szociális lakásra. Így fogalmazott:

„Elégé megszigorították most, de még mindig vannak kikapuk. Az én esetemben például, én 2011-ben jelentkeztem be, de nem élek itt az elejétől kezdve. Valójában jöttem és mentem, de az állam 2011 óta fizeti az adójóváírást, és amikor lakhatási támogatást igényeltem, kifizették! Mindent kifizetnek, amint meggyőződnek arról, hogy itt tartózkodom. Mivel tagjai az EU-nak, szabad a mozgás, nincsenek pecsétek, nincs semmi a hazaútjaimról (nincs bizonyítéka a határátlépésnek). Szóval én így kerültem meg a rendszert.” (HF73)

Ahogy azt elmondta, a rendszer megkerülésével képes volt igényelni adójóváírást és gyermekek után járó juttatásokat mind a két országban. A kérelmet először az Egyesült Királyságban, az apa nevében adta be. A hazájában, ahol a gyermek magántanulóként volt bejelentve, a saját nevében adott be kérelmet, így a gyermek egyidejűleg volt jogosult a támogatásokra mindkét országban. Utalva a helyi hatóságokra azt állította: „Képesek lennének kontrollálni ezt, de nem teszik.” Elmagyarázta, hogy a romák a legsikeresebbek ezekben az ügyekben, mert nem szégyellik, és nem érdeklik a többiek véleménye (HF73).

Az adójóváírási igénylések procedúrái az adóhatóságnál a leggyakoribb területei a válaszadók által elkövetett csalásoknak. Az újonnan érkezők képesek előnyükre fordítani a külföldi háttérüket, például az adminisztrációban jelentkező kulturális különbségeket. Például akkor is kérhetnek több gyermekre családi támogatást, ha a gyermekek születési családnéve különböző – a központi adatbázis hiányos anyakönyvezése miatt. Számos ilyen online kérelmet elfogadtak, még akkor is, ha az adókedvezményt a rokonaik gyermekei után kérvényezték. Az egyik válaszadó úgy érezte, hogy a saját apja használta ki azzal, hogy az ő gyermeke nevére kérelmezte az adókedvezményt. Mások beszámoltak olyanokról, akik kérelmet adtak be a testvéreikre vagy akár elhunyt gyermekek nevére. Az egyik válaszadó így fogalmazott:

„Hadd mondjam, sokan beadnak papírokat mások gyermekeire, hogy kapják a heti kifizetéseket. Amikor a saját gyermekük betölti a 18. életévet, már három gyermek van a nevük alatt. Nem tűnik fel, hogy ez nem az ő gyereke. Látom ezeket a dolgokat, mivel mi töltünk ki néhány hivatalos iratot, és a családnévük soha nem azonos. Aztán

vannak azok, akik felveszik a pénzt olyan gyermekek után, akik nem élnek. Például, a gyermek már meghalt régen, akár 10 éve is, de a születési anyakönyvi kivonat még megvan és itt az Egyesült Királyságban használják.” (PM21)

Ez az interjúrésztel rámutat, hogy a régióban a kiszolgáltatottabb külföldi igénylőknek kiterjedt tudása van arról, hogyan legyenek jogosultak a jóléti intézkedésekre, hogyan növeljék bevételüket rendszeres foglalkoztatás nélkül. Ezek az információk a Facebookon és az újonnan érkezők számára fenntartott fórumokon vagy privát üzeneteken keresztül terjednek. Akik részesei ezeknek a stratégiáknak, név szerint ismertek és könnyen elérhetők. A kérelmezők közül sokan nem tekintik csalásnak az adójóváírási kérelmeket, különösképpen amikor a kiterjedt család neveli és gondozza a gyermekeket. Mások félnek a túlfizetés miatti következményektől és az adósságtól. Roma bevándorlók más kérelmezőktől tesznek szert tudásra, mint például a pakisztáni munkáltatóktól vagy főbérlektől. A főbérlek támogatásként és a lakbér kifizetésének garanciájaként tekintenek a bürokratikus akadályok elkerüléséről szóló információkra. A következő elemzés arra világít rá, hogy a hátrányos családok, megismerve a rendszer kiskapuit, hogyan értékelik egyre inkább saját állampolgárságukat.

7.3. Az identitás kiárusítása

A személyazonosság értéke alapvetően megváltozott a digitalizált társadalmakban. Az azonosítás területén a technológiai fejlesztéseket (például a biometrikus adatok használata) a biztonság és a bűnmegelőzés jövőjének tartják. Az adatokkal való visszaélés megelőzésével kapcsolatos követelmények egy bináris megkülönböztetést feltételeznek az áldozatok és az elkövetők között, ahol az utóbbiak aktív részesei az online adatlopásnak, míg az előbbieket alulinformáltak az identitáscsalások kockázatairól és nincsenek tisztában a személyes adataik kihasználásával. A következő identitáscsalási ügyek azt illusztrálják, hogy ez a megkülönböztetés nem is olyan egyértelmű. Az áldozatokat és a családokat gyakran ellentétes fogalmakként határozzák meg, habár vannak köztük átfedések. A két kategória közötti homályos vonalat a juttatásokkal és a veszteségekkel kapcsolatos bevonódás, befektetés, illetve a relatív tapasztalatok mértéke képezi. Az áldozatok tapasztalatainak empirikus adatai nélkül nem tudjuk felmérni az identitáscsalás értékét. A túlfizetések eredményeiként a jövőbeni adósság kockázata magas, ennek ellenére úgy tűnik, ez a kockázat előnyös az áldozatok számára, kiváltképp a csalási kérelmek esetén egy külföldi országban.

Az identitáscsalások – különösen a gyermekek után járó adójóváírási kérelmekben – követik a közép-európai bevándorlók identitáscsalásának logikáját: ez általában magába foglalja más személyek adatainak törvénytelen felhasználását annak érdekében, hogy kötelezettséget elérjenek vagy elkerüljenek (PASCOE et al. 2006). A csalás ezen típusa a módszerek széles spektrumát fedheti le attól függően, hogy hogyan használják fel más személyek adatait.²⁴ Az információk online terjedésével még a leginkább szegregált társadalmak is képesek tudást szerezni a külföldi lakhatás feltételeiről vagy azokról a lehetőségekről, amelyeken

²⁴ További információk a személyiséglopásról: www.identitytheft.org.uk/identity-crime/definitions.asp

keresztül az uniós állampolgárok a távolból hozzáférnek a különböző jóléti szolgáltatásokhoz. Amikor az uniós állampolgárság tőkévé válik, az könnyen árusíthatóvá is lesz.

Az identitáscsalások esetében a személyiséglopás úgy határozható meg, mint egy másik személy identitásának (név, születési dátum, jelenlegi lakcím vagy korábbi lakcím) elsikkasztása tudtuk vagy beleegyezésük nélkül, vagy egy ügynökség részére hamis adatok rendelkezésre bocsátása (SUMMERS et al. 2014). Az egyének tudatában lehetnek ezeknek az adatoknak az értékével és profitálni akarnak ezekből a tevékenységekből. Emiatt „a közvetítők, akiket a jog gyakran csalóknak tekint, nem szükségszerűen tűnnek elkövetőnek” (LACEY–CUGANESAN 2004, 245.). A csalókat sokszor a dark web láthatatlan szereplőjeként írják le, de a legtöbben benne vannak a jóléti csalások működtetésében és egyazon közösségben élnek (SHOVER – COFFEY – HOBBS 2003).

A brit jóléti csalási ügyek esetében a közvetítők leghatékonyabb offline megközelítése az (brit) „álm árusítása” volt. Olyan ajánlatot tesznek, ami az átlagos visszatérítéseknél magasabb juttatást ígér. Ahogy Titus megjegyzi, valami abszolút olcsónak vagy nyereségesnek a vonzereje szerves része számos szélhámosságnak (TITUS 1999, 4.). A szélhámósok olyan dokumentumokat vagy adatokat kívánnak megszerezni, amelyek megfelelnek a pénzügyi intézmények hitelesítési rendszere követelményeinek; és amely intézmények gyakorlati követelmények és a pénzügyi rendszer jogellenes használatának megakadályozása érdekében ugyancsak törvényi kötelezettségeknek vannak alávetve.²⁵ Az identitáscsalás legfőbb faktorai: a dokumentumok eredetiségére való támaszkodás és a kontrollintézkedések olyan technikai feltételei, amelyek érvényesíteni tudják az adatokat.

Az identitáscsalásnak számos formája van: a megtévesztéssel elkövetett csalás, az információk elrejtése vagy a jogi státusszal való visszaélés. Az identitáscsalás legfőbb fázisainak bemutatása és kiválasztott szakaszainak elemzése során a középpontba a „viktimizálódott” személyek szerepét helyezem és azokat a technikákat, amelyeket a csalók az adatok megszerzése érdekében alkalmaznak.

Az elemzésben a bevonódás három szintjét különböztetem meg a különféle identitáscsalási formákban. Az első szint, amikor a vendégmunkások – akik szeretnének letelepedni, és ezért keresztül kell menniük a bürokratikus eljárásokon – a befogadó államban megszerzik a tudást a különböző pénzügyi forrásokról, aztán elkezdik igényelni a kormányzati juttatásokat a családtagjaik dokumentumaival (a gyermekek után járó adójóváírási csalások esetében ez látható).

Az identitáscsalás második formája kapcsolódik az elsőhöz, és olyan bevándorlók az alanyai, akik a tágabb hálózatukat kihasználva közvetítőként viselkednek az újonnan érkezők felé; embereket toboroznak a hazájukban, akik hajlandók rendelkezésre bocsátani személyi okmányaikat. Ezek a bevándorlók nem költöznek ki az Egyesült Királyságba, hanem csak azért utaznak oda, hogy aláírjanak kérelmeket és regisztráljanak a társadalombiztosítási szám miatt. Teljes mértékben tudatában vannak a kockázatoknak, mégis azt mondják, hogy a hiányos nyelvtudásuk vagy szakmai képzettségük miatt ez az egyedüli mód számukra, hogy megéljenek. A kérelmezési eljárások után hazatérnek és várják a havi juttatásokat. Vannak, akik a közvetítőtől kapnak kifizetéseket, akik összegyűjtik a kérelmezők havi juttatásait. Vannak, akik semmit nem kapnak, de általában nem hibáztatják a közvetítőt, hanem azt feltételezik, hogy elutasították a kérelmüket. A kiterjedt tudás

²⁵ EU Directive 2005/60/EC30.

a kérelmezési módszerekről csak egy relatíve kis közösségben alakul ki a küldő országokban. Magyarországon például az azonosítási módszerek gyakori tudássá váltak a fiatal, marginalizált felnőttek hálózatában.

Ez a tudás párosulva a növekvő szocioökonómiai problémákkal elvezet az identitás-csalások harmadik és legérdekesebb szintjéhez, amelyekben a helyi háztartások vesznek részt, eladva gyermekeik dokumentumait (például a születési anyakönyvi kivonatot), hogy azokat külföldön használják fel az adójóváírás-kérelmeknél. Ezek a gyakorlatok rendszerek azokban a falvakban, amelyek kiterjedt hálózattal rendelkeznek Londonban vagy Manchesterben. Az egyik válaszadó így magyarázta saját részvételét:

„A sógornőm férje megkérdezte, hogy nem akarok-e Angliába menni pénzt keresni. Kanada után azt gondoltam, talán jobban működhet, és ő már akkor hosszú ideje ott élt, sok pénzt keresett a bátyjával, szóval megígérte, hogy szerez valami juttatást nekünk is. Azt mondta könnyű pénz, csak oda kell mennünk pár hétre, és aztán havi 200 ezer forintot kaphatunk. Amikor odaadtam neki az útlevelemet, adott 5 ezer forintot, de ez volt minden. Kocsival mentünk és a házában éltünk pár másik emberrel. Kaptam munkát egy építkezésen, de nem kaptam semmilyen pénzt vagy csak kb 5 fontot óránként, de a többiek mondták, hogy egy cég fizet bennünket 8 fontért óránként. Segített nekem társadalombiztosítási számot szerezni és bankszámlát nyitni, ezért odaadtam neki a gyerekünk születési anyakönyvi kivonatát, és minden más dokumentumot, amit kért. Soha nem kaptam meg a bankkártyát és nem kaptam semmilyen pénzt. Mégsem vesztettem semmit. Vissza akartam menni és ma már tudom, hogyan kell csinálni. Tudom, hogy elvették a juttatásaimat, de mit tudnak kezdeni ezzel (dokumentumokkal és a bankkártyával)?” (HM54)

A kérelmezők, akik eladják a dokumentumaikat, ismerik a brit szociális eljárásokat. Érdekes módon ezek az igénylők nem „eladásként” határozzák meg ezeket a megállapodásokat, hanem inkább a jövőbeni jóléti juttatásokba történő befektetésként, hogy elkerüljék az adósságokat. Ha nem kaptak semmilyen támogatást az irataik eladása után, akkor is jó döntésként tekintenek erre, mivel nem tapasztaltak közvetlen veszteséget. Az adataikat leginkább a szociális támogatások igénylésére használják, így az eladó nem bűncselekményként tekint erre. A brit rendszerbe történt bejelentkezés után a csalók kérelmezik a pénzügyi szolgáltatásokat. Ezek a szolgáltatások olyan információkat követelnek meg, mint: családnév, keresztnév, születési dátum, lakcím, tartózkodási hely, telefonszám stb.²⁶ Egyes esetekben a csalók által használt személyazonosság részleteit leellenőrzik a hozzáférhető személyes adatokat tartalmazó adatbázisokban. Az ilyen kezdeti jogi személyazonosító adatok a legrelevánsabbak a közigazgatási intézményeknek. Ezek egészülnek ki az idővel összegyűjtött biografikus elemekkel (FPEG 2007, 11.).

A személyazonosság jogi bizonyítása általában az állam felelőssége, azonban a kontroll érdekében végzett azonosítási intézkedések több gyenge pontja is meghatározható intéz-

²⁶ További részletekért lásd: http://ec.europa.eu/internal_market/fpeg/index_en.htm

ményi szinten (VAN DER MEULEN 2006, 21.). A kormányzatok által kiadott okiratok típusai és minősége országoként eltérő. A biometrikus adatok bevezetése óta ez egyre inkább problematikusává válik, ami maga után vonja a hamisítás kockázatát (GRIJPKINK–PRINS 2003, 251.). A hitelesítési kérdéseknek megfelelően és a keresett előnyök függvényében a csalók számos technikát kifejlesztettek, hogy megszerezzék a szükséges adatokat. A csalók technikai megvalósulhatnak online stratégiaként (mint a bevetés) és offline stratégiaként (közvetítői csalás, kölcsönökkel kapcsolatos csalások vagy fizetési kártyacsalások) is (LEVI 2008).

A támogatási csalásokban, amelyekben közép-európai romák is érdekeltek, az akciót úgy tervezik meg, hogy az jogilag bizonytalan és minden fél számára előnyös legyen. Habár a csalók vállalják a legnagyobb kockázatot, ők is profitálnak belőle a leginkább. A kérelmek kombinálásával a csalók néha átveszik a törvényes ügyfelek számláját és használják a hitelképességüket. Új számlát nyitni az áldozat személyes adatainak felhasználásával lehet, ami után hitelt lehet kérelmezni. Más esetekben a csalók állandó jelleggel felveszik egy másik személy identitását (NEWMAN–MCNALLY 2005). A személyiségcsalás még kifinomultabb, amikor az információkat „személyi” okmányok biztosítják, például a születési anyakönyvi kivonatok. Ezeket több bankkártya- és hitelkérelem vagy juttatások igénylésére is felhasználják, olyan hitelhez való hozzáférést biztosítva, amelyet soha nem fognak visszafizetni (GORDON–WILCOX 2003, 19.).

A válaszadók úgy nyilatkoztak, hogy okirataik eladásának kockázataival, de tisztában vannak a nemzetközi jog és együttműködés határaival is. Gyakran nem céljuk az Egyesült Királyságban maradni, emiatt nem érdekli őket, ha a cselekményeik jogi következményekkel járnának számukra.

Az áruba bocsátási módszerek néhány szabályozási problémára is rámutatnak. Muller szerint a nyugati társadalmak állampolgárságai egyre inkább „identitásmenedzsmentté” bomlanak szét. A változást jól példázza a jogosultságok és az állampolgársággal járó kulturális és etnikai jellegzetességek megközelítésének átértékelése, az „identitás” igazolása helyett a dokumentálás mint hitelesítés biztosítása annak érdekében, hogy külföldi állampolgárok hozzáférjenek alapvető jóléti szolgáltatásokhoz, jogokhoz, szervekhez, terekhez stb. (MULLER 2004, 280.).

A jogalkotással összefüggésben uniós szinten a személyiséglopás speciális szabályozása nem létezik (MITCHISON et al. 2004, 23.). A tagországok között konfliktusos érdekek és kulturális különbségek vannak az azonosításban, a bankkártya használatában, a politikai rendszerekben és a jogi konjunktúrában (GROSSMAN 2005, 11.).

A kiárusítási gyakorlatok folytonos fejlődésben vannak a különböző tagországok közötti szabályozás és a jóléti intézkedések sokszínűsége miatt, amelyeket a marginalizált helyzetben lévő, gyenge európai országok kihasználhatnak a túlélésért. Téves lenne azt feltételezni, hogy ezek a szereplők ne lennének tudatában a vállalt kockázatoknak. Profi módon állapítják meg az összeget, amit fizetniük kellhet a személyazonosság árusításáért, de tudják, alacsony az esélye, hogy elkapják őket. Amíg megkapják a támogatásokat a dokumentumokból, úgy gondolják, a részvételük nyereséges. Nem hibáztatják a toborzókat, mivel ez azonnali bevételi forrást jelent számukra. Még a csalókkal való esetleges negatív tapasztalat ellenére is igyekeznek befektetni a dokumentumaikat olyanokon keresztül, akik jártasak a külföldi eljárásokban.

A klasszikus interpretáció szerint az identitáscsalás áldozatai azok, akiknek a személyazonosságával visszaélnak, mivel abból a csaló profitál. A transznacionális mobilitás

kontextusában ezek a szerepek összerosódnak és időről időre megváltoznak. Akik önként adják el az adataikat, azok aktívan részt vesznek ezekben a folyamatokban, és mindkét fél egyidejűleg áldozat és elkövető. Az viszont még kérdéses, hogy a biometrikus technológia vagy más adatipari intézkedés képes-e csökkenteni a identitáscsalással kapcsolatos bűncselekmények előfordulását. Az egyik narratíva szerint ahelyett, hogy az azonosítási eljárásokban változtatásokat eszközölnének, a fókuszban a különböző aktorok szerepén kellene lennie, valamint azoknak a folyamatoknak a megváltoztatásán, amelyek ezeket a cselekményeket alakítják. A feltételezés, miszerint a biometrikus adatok csalahatatlannak, a hatóságokat abban a hitben tartja, hogy megtalálták a megoldást a modernitás egyik alapvető problémájára, amely kiemelt szerepet kapott a globalizált világban: a gyanús személyazonosságok felismerésének és kezelésének problémájára (COLE 2002). Ahogy azt Lyon (2010, 607) írja: „Felmutatni egy bizonyítottan törvényes személyi igazolványt ma alapvető feltétele a szabadság gyakorlásának” (LYON 2010, 607., idézi AAS 2011, 342.). Ez nemcsak arra mutat rá, hogy a biometrikus technológia miként korlátozza a mozgást a „jogosulatlan tömegek” számára, hanem arra is, hogy milyen előnyöket élvezhetnek azok, akik rendelkeznek a megfelelő jogosítványokkal, vagyis a „mobilitási elit” számára (ADEY 2004). Az identitáskontroll emiatt nemcsak a csalás elleni prevenció intézkedéseknek tekinthető, de mobilitási felügyeletnek is a szegények számára.

Ebben a kontextusban a transznacionális megfigyelés gyakorlata (ellentétben a belső irányultságú nemzeti megfigyeléssel) a „hosszú hasonló államok” szövetségei körül forog a nyilvánosság védelme érdekében, ahol a közt már nem csupán a nemzetállam polgárságaként határozzák meg. A politikai párbeszéd szintjén ezek a gyakorlatok láthatóan a „pán-európai és kozmopolita állampolgárság” fogalmának megvalósítására törekcsenek (AAS 2011, 341.). A különböző társadalmi csoportok (állampolgárok, másodrendű állampolgárok, felsőbbrendű állampolgárok, hontalanok) egyenlőtlen pozíciókban vannak a megfigyelés szintjét illetően, az extrém deprivációtól kezdve a kiemelkedő szociális priviligiumokig. Ez az egyenlőtlenség mutatja, hogy az állampolgárság hagyományos liberális fogalma mennyire alkalmatlan arra, hogy ugródeszkaként használjuk a jogok megvitatására. Következésképp kétséges hogy jól alkalmazható-e az állampolgárságra épülő nyelvezet a kritikai megfigyelés és a *privacy* diskurzusaihoz, annak érdekében, hogy az megfelelően tárgyalhassa azok egyenlőtlen szociális és geopolitikai pozícióját, akik globális szinten vannak kitéve a megfigyelési gyakorlatoknak.

Ahogy azt a társadalmi osztályozásról szóló 2. fejezetben jeleztem, a különféle megfigyelési intézkedéseknek különböző (bio)politikai alanyai vannak, és kifejezetten eltérő a hatása a globális észak állampolgáira, a *krimmigránsokra* és a tisztességes világutazókra. Ezek a gyakorlatok Judith Butler (2004, 29) szerint azt jelzik, hogy „az élet értéke minőségileg elkülönül” és „a materiális sebezhetőség geopolitikailag kerül elosztásra” (BUTLER 2004, 29.).

Összegezve tehát: az adójóváírás könnyen hozzáférhető, de nehezen fenntartható juttatás a brit jóléti rendszerben. A különböző adókedvezményre való jogosultság különféle módszereket generál a rendszer megkerülésére annak érdekében, hogy fenntartsák a kifizetéseket. A szülők a tágabb családtagok gyermekeit bejelentik, eltitkolják a megváltozott körülményeket, fizetnek hamis lakcímért, gyermeküket beiratva tartják a külföldi iskolában és részt vesznek a családokban. Ezek a technikák állandóan változnak, és komoly következményei vannak a jóléti ellenőrző módszerekre, ahogy ez látható az adóhatóság vizsgálói

által használt kereskedelmi diagnosztikai software esetében. Azonban nem az adókedvezmény az egyedüli út a foglalkoztatott újonnan érkezők számára, hogy bevételhez jussanak. A következő részben egy másféle megküzdési stratégiával foglalkozom, amely a neoliberális szolgáltatásoknak a jóléti megközelítésről a hitelalapúra történt átváltozását igazolja.

7.4. Az adósság áruba bocsátása

A korábbi példák olyan innovatív stratégiákat mutattak be, amelyek segítettek hozzájutni a támogatásokhoz. De nem mindenki fér hozzá a szociális szolgáltatásokhoz. A pénzügyi megfigyelésnek és a mobilitás kontrolljának komoly hatása van a szegényekre, ezáltal az adósság új értelmet nyer a kockázatorientált geopolitikai célkitűzésekben. Ahogyan a jóléti korlátozások esetében már bemutattam, új fordulat látható, amely rákényszeríti a jóléti függőségben élő újonnan érkező bevándorlókat, hogy hiteleket felvéve küzdjenek meg a társadalmi egyenlőtlenséggel. A szegények adóssággal való irányítása a geopolitikai tanulmányok fő kritikája, amely felhívja a figyelmet a nagymértékben adósságba csúszó újonnan érkezők kriminalizálására. Susanne Soederberg a pénzügyi beilleszkedés illúzióját írja le a *Debtfare States and Poverty Industry* című munkájában (SOEDERBERG 2014a). Úgy véli, hogy a társadalmi struktúra és folyamatok normalizálják és természetessé teszik a hitelkultúrát azáltal, hogy magas kamatokkal növelik a fogyasztói hiteleket, a társadalmi egyenlőtlenségek növekedésével károsítják a nemzetek szociális hálóját, ami viszont gátolja a nemzetgazdasági fejlődést.

„A jelenlegi gazdasági paradigma szerint az adósság felhalmozódását átmeneti eszközként alkalmazzák arra, hogy megkerüljék a marginalizációt – fogyasztói hitelek biztosítják a háztartásoknak azt a képességet, hogy a fogyasztás révén elfedjék az egyenlőtlenséget, amit az adósság felhalmozással finanszíroznak” (HALL 2014, 14.). Továbbhaladva ezen az érvelésen kimondható, hogy nemcsak a társadalom válik függővé a fogyasztói hitelektől, hanem „a társadalom működési mechanizmusai is, amelyek hozzájárulnak a dolgozó szegények hiteltől való függőségének normalizálásához, depolitizálásához és legitimálásához” (SOEDERBERG 2014a, 30.).

A diákhitelre és a rövid távú kölcsönökre fókuszálva a fejezet utolsó része ismerteti, hogy az újonnan érkezők az identitásmenedzsment segítségével miként képesek dacolni a hitelkonstrukciókkal, lehetővé téve az adósságmentes „dividuum” mögötti személynek, hogy elkerülje, hogy elkapják.

7.4.1. Rövid távú hitelek

Az újonnan érkező roma családok gyakran csapdába esnek a kereskedelmi rövid távú hitelekkel, amelyek az adósság felhalmozásával korlátozzák az életüket. Az uszora-hitelek, amelyek népszerűek a válaszadók között, olyan kis összegű rövid távú hitelek, amelyekkel azonnal meg tudják oldani a pénzügyi problémáikat. Ezek könnyen hozzáférhetők az utcákon vagy internetes oldalakon, de a kamatok nagyon magasak. Számos szerződés tartalmaz folyamatos fizetési megbízási (*continuous payment authority* – CPA) kitétel. Ha a számlán nincs elegendő pénz a hitel visszafizetésére a fizetési napon, a kölcsönadó

kérheti a hitelfelvevő bankjától a pénz egy részét vagy az egészet. A határidőn túli fizetés miatt a tőkéhez plusz kiadások adódnak. A kölcsönadó nem használhatja a CPA-t több mint kétszer, abban az esetben, ha nem tudja megszerezni a pénzt a kölcsönfelvevő számlájáról, és nem próbálkozhat részletfizetéssel sem.²⁷

A roma családok, akiket a kilakoltatási felszólítások vagy a végrehajtók fenyegetnek, rövid távú hiteleket vesznek igénybe. Amikor a válaszadók nyomás alatt vannak, hajlamosak a pénzügyi problémáikat hamis dokumentumokkal felvett hitelekkel megoldani. A hitelekhez szükség van albérleti szerződésre, bankszámlára, jövedelemigazolásra és egy tanúra, aki gyakran egy másik magánvállalkozó családtag. Az újonnan érkező családoknak, amelyek már el vannak adósodva, módosítaniuk kell a bejelentett lakcímküket egy újabb hitelkérelemhez, vagy hitelt szerezhetnek egy uzorástól, hogy fedezni tudják a mindennapi kiadásait. A hitelminősítés követelménye miatt, ha egy eladósodott család hajlandó hitelt kérelmezni, manipulálniuk kell a címükkel, amelynek érdekében olyan hamis albérleti szerződésekért vagy hamis banki nyilatkozatokért fizetnek, amelyeket illegális ügynökségektől szereznek be. Máshogyan fogalmazva: a növekvő adósságot újabb adóssággal fedezik. Néha elektronikai eszközöket vásárolnak hitelkártyával, majd eladják a fekete piacon, hogy gyors profithoz jussanak, anélkül a szándék nélkül, hogy valaha visszafizessék a hitelkártya-tartozást. Az egyik válaszadó, egy fiatal férfi, aki több országban is élt, elmagyarázta, hogy ő miként küzdött meg azzal, amikor képtelen volt az önfenntartásához szükséges pénzt megszerezni:

„Könnyű eladni új bankszámlákat vagy üzemanyagkártyákat, amelyet fel tudsz használni termékek vásárlására, mint a Tesco-kártya, ami felhasználható 200 vagy 300 font üzemanyag vásárlására, amit el tudsz adni 1 fontért 30 literenként. Ez is hoz valamennyi profitot, de nem nagy üzlet. Inkább a túlélésre jó, ha egyáltalán nincs pénzed. De meddig lesz ez elég? Egy hónapig? Itt nincs semmi többé – nincs új üzlet, semmi. Előtte volt a bankkártya üzlet. Tudtál szerezni hitelt négy évvel ezelőttig, de ma nem tudok megnevezni egy bankot, aki adna kártyát hitellimittel. Előtte, amikor elmentünk a bankba, bankszámlával együtt sétáltunk ki onnan, és vásároltunk négy telefont 300 fontért. Ennek vége most, ez a cím szar (utalva a családjára brit címére). Túl sok kérelmet és dolgot regisztráltak ide.” (HM36)

Hasonlóan a bankszámlákhoz, a hitelekhez és hitelkártyákhoz való hozzájutást is megszigorították. Az újonnan érkezők, éppen ezért, beilleszkednek a helyi hitelpiacba és befektetik azt a tudást és képességeket, amelyeket más országokban – például Kanadában – tanultak az alternatív rövid távú pénzügyi megoldásokról. Szinte semmilyen segítség nincs a pénzügyi nehézségekkel küzdő bevándorlók támogatására. A fő elv az állampolgár „felelőssé tétele” lett.

A civil társadalomban a kormányzati megszigorítások növekvő mértékben kontrollálják és fenyegetik a szervezeteket a szolgáltatásokra vonatkozó minőségi igényekkel, például

²⁷ További információk: www.citizensadvice.org.uk/debt-and-money/borrowing-money/types-of-borrowing-loans/payday-loans/payday-loans/ (a letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)

az engedélyezett érdekképviseleti munkával. Egy roma érdekképviseleti csoport vezetője szerint „az érdekképviseleti munka kriminalizálva van”. Elmagyarázta, mennyi jogszabályi korlátozást vezettek be annak érdekében, hogy ellenőrizzék a civil szervezeteket, a munkafeltételeket, az adminisztratív feladatokat és a pénzügyi átláthatóságot. Ennek a szervezetnek a vezetője szerint az állam korlátozza a segítséghez való hozzáférést a sérülékeny emberek számára, amely gyengíti a szegény kisebbségek képességét, hogy hozzájussanak a jóléti és állami szolgáltatásokhoz, ami ezért adósságba taszíthatja őket.

Vannak kiskapuk a rövid távú hitelek felvételéhez, de ezek a tartozások korlátozzák a háztartás hosszú távú kilátásait, sokukat az adósságuk irányít, és végül kilakoltatják őket, vagy haza kell térniük a kiinduló országba. A pénzügyi problémák jelentős része a hazájukban kezdődik, amikor a kivándorolni készülőк hitelt vesznek fel a továbblépéshez. Ezek a korlátok az újonnan érkezöket az uzsora vagy különböző függöségi kapcsolatok felé tolják. A következő fejezet bemutatja, vannak más megoldások is, mint beleragadni az adósságspirál csapdájába.

A következő alfejezetben egy másik, a pénzügyi gondok megoldására szolgáló, újfajta alkalmazott taktikát ismertetek, név szerint a diákhitelt.

7.4.2. Hallgatói finanszírozás magánfőiskolákon keresztül

Az oktatás magánosításával új piacgazdaság alakult ki, amely lehetővé teszi, hogy a magánegyetemek és magánfőiskolák bárkit regisztráljanak hallgatóként, akik aztán hallgatói finanszírozásra és további hitelekre jogosultak. Soederberg szerint a hitel árusítása:

„feszültséggel teli, osztályalapú stratégia, amely a tőkefelhalmozás szélesebb kontextusában a hitelrendszerrel együtt járó ellentmondásokból fakad. A paradoxon, amely alátámasztja a diákhitelipart: a kölcsönök növekvő terjedése az adós hallgatók számára, akik gyakran nem tudják teljesíteni a fizetési kötelezettséget. Történeti materialista nézőpontból nézve, az adósság áruvá válása többet hordoz magában, mint az adósság adása és vétele a díjak és a kamat alapú bevételek generálása céljából; ezek a folyamatok a hatalom rendkívül egyenlőtlen és kizsákmányoló társadalmi kapcsolatait, amelyek időbeli és térbeli dimenziókat is tartalmaznak. A diákhitelről szóló diskurzusokban a hitelrendszer hatalmi kapcsolatait a háttérbe szorultak, nagyrészt azért, mert több megfigyelő feltételezte, hogy a rendszer racionális gazdasági szereplőkből áll.” (SOEDERBERG 2014b, 689.)

A diákhitel kedvelt pénzügyi megoldás a család nélkül érkező vagy semmilyen juttatásra nem jogosult újonnan érkező bevándorlók körében Londonban. Az egyik válaszadó, egy fiatal férfi, például a Zaidi család tulajdonában lévő London School of Science and Technology (LSST) toborzójának tünt, egy olyan londoni magániskolának, amely könnyű hozzáférést biztosít a diákhitelhez.

A diákhitelnek szigorú előfeltételei vannak, amelyek összefüggnek a kérelmező állandó tartózkodásának idejével az Egyesült Királyságban, az angol nyelvtudással

és az oktatási háttérrel. Ennek ellenére az ügynökök számára könnyűnek tűnik ezeknek a feltételeknek a megkerülése. A diákok fix összegű adminisztrációs díjat fizetnek az ügynökök szolgálataiért cserébe. Több magánfőiskola unortodox gyakorlatokat alakított ki a toborzással és a reklámozással kapcsolatban, hogy maximalizálják a beiratkozások számát. Míg az egyetemek a diákokat szeptemberben vagy januárban íratják be, addig a magániskolák minden második hónapban. Ezek a főiskolák utcai ügynököket alkalmaznak, akik toborzást végeznek külső munkaügyi központokban, metróállomásokon, vagy akár az IKEA-ban. Az LSST egy új, profitorientált szektort jelent az Egyesült Királyságban, amely a legszegényebb környékekről származó gyermekeket vonzza. Az állítólagos fiktív jelentkezési eljárások során a főiskola olyan hallgatókat is felvett, akik nem beszélnek angolul és nincs meg az alapvető írás-olvasási készségük az egyetemi kurzusokhoz; továbbá az akkreditált tanfolyamok szintje is az elvárt standardok alatt volt. Összességében a korábbi igazgatóhelyettes jelentései alapján az elért eredmények alacsonyak, mivel a főiskolának csak a növekvő forgalom számít.

A diákhitel-finanszírozású tandíj alapján minden hallgató közel 6 ezer fontot jelent évente az LSST-nek, és a diákok maximum 11 ezer font diákhitelt kapnak évente. Az egyik válaszadó elmagyarázta, hogy az újonnan érkezők hogyan jelennek meg a kölcsönpiacon:

„Tudsz játszani a rendszerrel, és a britek azt hiszik, jó tanítómesterek. Egyébként nem értem az angolokat. Néhány évvel ezelőtt megnyitották a kapukat, így az emberek be tudtak jönni az országba. Mit gondoltak, amikor bezárták a kapukat egyik pillanatról a másikra? Hogy az emberek nem fognak jönni? Csakhogy nyitva hagyták a hátsó ajtót. Vannak törvények, amelyeket még nem szigorítottak, például, hogy az iskolák fizetnek 3000 fontot a diákoknak három havonta! Erre még nem figyeltek fel. Vagyis nagy mennyiségű pénzt adnak az iskoláknak. Bárki meg tudja tenni. És szerinted le fogják ellenőrizni, hogy jársz-e iskolába? Aláírom reggel a nevemet és elmegyek, élem az életemet, és kapok 3000 fontot minden harmadik hónapban. Nem nagyszerű?”
(HF3)

Egy másik válaszadó kiemelte:

„Minden a reklámozásról szól. Mindenki érdeklődik a pénz iránt. Ha nem számíthat arra, hogy több mint 21 000 fontot fogsz keresni egy évben (küszöbérték, amely esetében a diákhitelt vissza kell fizetni), akkor a 11 000 font hitel és a vissza nem fizetendő juttatások az élethez egyszerűen ingyen pénz. Ha egyszer benn vagy a diákhitel rendszerben, az egy elég jövedelmező dolog. Sok energiát investáltam ebbe. Beviszem az embereket, elmagyarázom nekik, mindenkinek más kérdése van. Kezdetben megkérnek, hogy töltsen ki nekik az űrlapokat: (kérdések például) „Miért jöttél ide?” „Miért szeretnél maradni és mik a terveid az oktatásoddal?” Azért szeretnék maradni és letelepedni itt, hogy bla bla bla. Minden kurzusnál ugyanaz volt a mantra. Most már 50 fontot kapok fejenként, hogy űrlapokat töltsök ki.” (BR4)

Ezek az idézetek azt mutatják, hogy a legtöbb jelentkező nem azért jelentkezik az iskolába, hogy tanuljon, hanem hogy kihasználja az iskolai regisztráció anyagi előnyeit. Amint a főiskolák minőségi problémái egyre nyilvánvalóbbakká váltak és a jelentkezési folyamatok még láthatóbbá, korlátozásokat vezettek be. A jelentkezőknek most már bizonyítaniuk kell, hogy legalább 3 évig az Egyesült Királyságban lesznek, és ha a diákhitel-iroda úgy találja, hogy nincsenek ott, a kérelmezőt kötelezik, hogy fizesse vissza a hitelt.

Ezek a privát szolgáltatók, mint az LSST is, több mint egymilliárd fontos támogatást kaptak a kormánytól. Egy főiskolai csoport, a London School of Business and Finance 50-ről 6000 főre emelte a támogatott hallgatók számát. Az utolsó hivatalos adatok azt mutatják, hogy 60 000 magántanuló jogosult a támogatásra. 2014 után a Department for Business, Innovation and Skills (BIS) megszüntette a kormányzati kifizetést több száz hazai, LSST-be beiratkozott hallgató számára.

A hitelrendszer, mint például a diákhitelrendszer, nemcsak kizsákmányoló hatalmi kapcsolatokat indukál, hanem fontos szerepet játszik a tőkefelhalmozás terjedésében és reprodukciójában, amelyben egy időre megoldják azokat az ellentmondásokat, amelyre a kapitalizmus hajlamos (MARX 1991). Soederberg szerint: „Alátámasztva a diákhitel ipart, komoly feszültség van a diákhitel terjedése és a fizetéseképtelenség növekedése között. Kimarad a vitából az a szigorú és radikális kérdés, hogy ez a feszültség társadalmilag hogyan és miért alakult ki és reprodukálódott” (SOEDERBERG 2014b, 690).

7.5. Konklúzió – Beruházni a virtuális állampolgárságba

Bevándorlónak lenni olyan, mint GPS-szel vezetni: folyamatosan újra kell tervezni. Amint azt az elméleti keretnél megfogalmaztam, a geopolitikai célok a nemzetállamok egyes belső kontrollintézkedéseiben valósultak meg, ezek célpontjai ugyanis a legkevésbé vonzó személyek, akiket arra kényszerítenek, hogy menjenek tovább. Amikor a digitalizált szelekciós mechanizmusokban célponti algoritmusokat alkalmaznak, az egyének meg fogják próbálni megkerülni a korlátozásokat és trükközni fognak a rendszerrel, hogy stabilak maradjanak a mikroökoszisztémákban.

A megfigyelés és adatmegfigyelés jellemzője, hogy az embereket olyan konkrét paraméterek sorára szedi szét, amelyek alaposan vizsgálhatók, felmérhetők, illetve a kijelölt értékek és az intencionalitás nem korlátozódik az adatok interpretációjának eszközére. A digitális kép konstruktív szerepet játszik abban, hogy az egyéneket digitálisan rögzítsék és kihallgatás tárgyává tegyék. Ez a könyv rávilágít arra, hogy a digitális profilozás ezen szintje milyen következményekkel jár a személyek interakcióira a bürokratikus struktúrában, valamint a fizikai létük fegyelmzésére. „A felhalmozott profilok, amelyeknek tárgyai a személyek, a digitális megfigyelésen és az adatmegfigyelésen keresztül meghatározó szerepet játszanak azoknak a paramétereknek a kialakításában, amelyre a bürokratikus struktúra reagálni tud” (JARVIS 2010, 14.).

Vákát oldal

8. Rejtőzködés a jóléti szolgáltatók elől

Mielőtt összefoglalom következtetéseimet a roma bevándorlók és a brit jóléti adminisztráció közötti kapcsolatáról, fel kell hívnom a figyelmet azokra az újonnan érkezettekre, akik nagyon nehéz körülmények között, a szociális jóléti intézmények számára láthatatlanul élnek európai bevándorlóként egy fogadó országban. Noha a romák társadalmi-politikai megjelenítése elsősorban a marginális, juttatásfüggő helyzetüket hangsúlyozza, számos külföldön élő és dolgozó roma nem illeszthető bele ebbe a diskurzusba. A következő rövid elemzésekben megmutatom, hogy a brit társadalmi osztályozásnak nem szándékolt hatásai is vannak az újonnan érkezettekre, akik úgy alkalmazkodnak a lakosság ellenőrzéséhez, hogy kívül tartják magukat a bürokratikus megfigyelési mechanizmusokon. Ezek az emberek olyan gazdasági stratégiákat dolgoznak ki, amelyek fenntartják láthatatlanságukat. A roma származás eltitkolása a társadalmi és kulturális befogadás elnyerésének módszerként jelenik meg.

Az előző fejezetben olyan különféle megküzdési stratégiákat mutattam be, amelyeket a résztvevők arra használnak, hogy a fogadó országban maradhassanak azáltal, hogy jogosultak maradnak a jóléti szolgáltatásokra. E kötet központi hipotézise vélelmezi, hogy a nemkívánatos bevándorlókat olyan monitorozásnak és kiválasztásnak vetik alá, amely arra kényszeríti őket, hogy továbbmenjenek, vagy visszatérjenek a hazájukba. Mint ahogy bemutattam, a neoliberais piaci struktúra a nemkívánatos bevándorlókat improduktívnak és juttatásokra szorulóknak ábrázolja. Az előző két fejezetben bemutattam a jóléti adminisztrációval mint a kiválasztási intézkedések új színterén folytatott határellenőrzéssel kialakuló viszonyrendszereket. Ezek a technokratikus digitalizált megfigyelési eljárások határozzák meg a nemkívánatos egyének profilját, és azokat a megszorító intézkedéseket, amelyekkel a munkanélküli bevándorlókat próbálják a munkaerőpiacra kényszeríteni. A brit társadalomban való elfogadottságot azonban nem csak a gazdasági részvétel biztosítja.

Az 5. fejezetben részletesen tárgyaltam azt a folyamatot, ahogyan az aktivisták és a politikusok társadalmi szerepükkel és narratívájukkal is konstruálják a roma etnikumot. Bemutattam, hogy eze hogyan járulnak hozzá a jóléti szolgáltatásfüggő romákról alkotott képhez, akik szerte Európában a társadalom szélén élnek. Noha vannak olyan családok, akik hagyományos gazdasági stratégiák alkalmazásával élnek, virágot árulnak, lovakkal kereskednek vagy fémet gyűjtenek, a Közép-Európából származó romák nagy része szak-képzettséget nem igénylő munkákból vagy kereskedésből él. A civil szervezetek és a teoretikusok gyakran elkerülik azokat, akik kevésbé láthatóak, például a szabálytalan piaci tevékenységből élő romákat vagy a magas képzettségű szakembereket, mert nem illenek bele a roma etnikai kisebbségekről társadalmilag konstruált képbe. Bár kétségtelen, hogy sok roma család szociális juttatásokra szorul, az e tanulmányban részt vevők legalább egy harmada kijelentette, hogy nem akarnak semmilyen kapcsolatot az állami támogatással, és korábbi tapasztalataik miatt nem is akarnak kapcsolatba lépni a rendszerrel. A kutatásban részt vevők közül kiválasztott példák alapján ugyan nem beszélhetünk világos kategóriákról

a bevándorlók gazdasági stratégiáiban, bemutatok azonban néhány újabb irányzatot, amely lehetővé teszi a bevándorlók számára a megélhetést úgy is, hogy elkerüljük a jóléti segélyrendszer rivaldafényét.

Az önfenntartó életmód biztosítása legális munkavállalással a fogadó országban még mindig nem jelenti azt, hogy a romák elkerülhetik a strukturális kirekesztést. A kirekesztés a fogadó országban társadalmilag és morálisan elfogadott viselkedésmintákhoz való alkalmazkodás mértékén alapszik. Nem a bürokrácia határozza meg az elfogadható viselkedés határait, hanem a társadalomtörténetileg kialakult gazdasági-piaci értékrend, amely egy olyan szabályozó értékösszességet hoz létre, amely az odatartozást a kívánatosság „ideális kvalitásai” alapján szabályozza (ANDERSON 2013). Tehát a bevándorlási aggodalmak, a munkaerőpiaci kereslet, a kulturális félelmek és az állampolgárság között létező kontextualizált metszéspont határozza meg a befogadást.

Ez a fejezet azokat a stratégiákat mutatja be, amelyeket a jóléti szolgáltatásokon kívül maradtak alkalmaznak, valamint az ő tapasztalataikat a társadalmi kirekesztésről, olyankor is, amikor megfelelnek a gazdasági elvárásoknak. A továbbiakban azokról az emberekről lesz szó, akik elrejtőznek a jóléti szolgáltatások elől.

8.1. Integráció vagy láthatatlanság – Roma munkásosztály Londonban

Számos uniós stratégiában hívószó az integráció, amelynek célja az oktatási eredmények javítása és a romák befogadása. Ám azok, akik integrálódtak, mintha eltűnnének ebből a narratívából. „Azért jöttünk, hogy változtassunk a történelmünkön” – mondta az egyik résztvevő, aki rendszeresen eljött egy helyi civil szervezet (PF4) találkozóira. Elmondása szerint sok roma jön Londonba azért, hogy stigma nélkül élhessen és dolgozhasson. Miller és Kaiser szerint a stigma „olyan attribútum, amelyik egy konkrét kontextusban egy leértékelődött társadalmi identitást sugall” (MILLER–KAISER 2001, 74.), és ez a leértékelődés a stigmatizált egyéneket különféle stresszoroknak, előítéletnek és diszkriminációnak teszi ki.

A tudományos diskurzus, akárcsak a szakpolitikai írások a romák–nem romák dichotómiában vagy egy bizonyos helyre vagy hálózatra szűkítve általánosítanak. Ezekben a megközelítésekben nem látszanak azok a romák, akik ugyanúgy élnek és dolgoznak, mint a nem romák, vagy ugyanazokat a transznacionális mobilitási utakat követik. Rájuk az is jellemző, hogy nem szeretik, ha roma etnikumúként azonosítják őket. Egyes résztvevők azt mondták, hogy jobban szeretik, ha nemzeti kisebbségként, szlovákként, lengyelként tekintenek rájuk. Sok Londonban élő roma ugyanarra törekszik, mint a nem romák, ugyanolyan oktatásban és munkában vesznek részt, és a többi nemzeti kisebbségen belül biztosítják a láthatatlanságukat.

Az etnikai mimikrit használó romák elmondásából kitűnik, hogy jobb életük van külföldön, ha a honfitársaik közvetlen hálózatát követik. Ők általában egyedül kelnek útra és nem vállalnak felelősséget a többi családtagjukért. Viszonylag kevésbé szűkölködő környezetből indulnak, mint azok, akik az egész családjukkal jönnek, és tudják, hogyan kell munkát keresni külföldön. Egyesek kiválóan beszélik a nyelvet, iskolázottak, és még az érkezésük előtt könnyen kapcsolatba lépnek a munkaközvetítő szervezetekkel. Néhány résztvevő hangsúlyozta au-pairként, takarítóként vagy építőipari munkásként szerzett tapasztalatait. Ők otthon is alkalmazásban álltak, és megbízható hálózat segít nekik

a munkakeresésben. A kutatás résztvevőinek többsége közös szálláson lakik más magyar, szlovák vagy lengyel honfitársukkal. Nem szeretnek roma háztartások közelében maradni, vagy családjuk szélesebb köreiben élni. Ezek az önmegkülönböztető szokások nemcsak identitásmenedzsmentet jelentenek, hanem a roma diaszpórán belüli osztályhatárokat is. Ahogy az egyik résztvevő kifejezte, sokan közülük inkább elszigetelik magukat és sajátos köztességben élnek. Nem tartoznak a helyi roma hálózathoz, de társadalmilag és kulturálisan a fogadó társadalomból is ki vannak zárva. Ahogyan az alábbi idézetek illusztrálják, az etnikai hovatartozás elrejtése lehetővé teszi a helyi gazdaságban való részvételt, de nem szünteti meg a társadalmi kirekesztést.

Érdekes módon több olyan résztvevő, aki az etnikai láthatatlanságot választotta, hazájában állami gondozott volt és az etnikai konnotációkkal főképp negatív tapasztalatai vannak.

Különösen illusztrálja ezt az egyik válaszadó esete. F fiatal magyar férfi, harmincon alul, elmesélte, hogy kisgyerekkorában helyezték állami gondozásba, ahol élete nagy részét töltötte. Lehetőséget kapott a tanulásra, és még valamennyi pénzt is félre tudott tenni. Munkát kapott, kapcsolatot létesített egy asszonnyal, aki kölcsönt vetetett fel vele a helyi bankból. Amikor elvesztette állását a Tescónál, nem tudta többé fizetni a lakbérét, így elhatározta, hogy Londonban keres munkát, hogy törleszthesse az adósságait. Mint sok más roma férfi, ugyanazon a szálláson bérelt egy szobát, ahol a korábbi munkatársa is. Már hat éve élt Londonban és még mindig ugyanannál a cégnél dolgozott. Az adósságát visszafizette, a kapcsolata nem élte túl az eseményeket, s ő most kiegyensúlyozott életet él Londonban (HM11).

Különböző eseteket gyűjtöttem roma bevándorlókról, akik hasonló helyzetben éltek. A migráció okaként rendszerint a munkájuk elvesztését vagy adósságot említettek, vagy uzsora áldozataivá lettek. Három résztvevő az otthonihoz hasonló munkahelyet talált magának, például pék a Tescóban (HM12). Csaknem minden Londonban dolgozó résztvevő azt mondta, hogy előítéletek és diszkrimináció miatt az utóbbi években alig volt lehetőségük otthon a munkaerőpiacra bekerülni. Ezek a fiatal felnőttek gyakran közös szállásokon béreltek szobát, általában a honfitársaikkal, de többnyire nem romákkal. A brit többség vagy más kisebbségek tagjaival nemigen van kapcsolatuk, és stresszre, elszigeteltségre, unalomra, társadalmi kirekesztettségre, egyes esetekben pedig honvágyra panaszkodnak. Néhányan depressziótól is tartanak.

A roma bevándorlók nemcsak titkolják etnikai hovatartozásukat, hanem távol is tartják magukat a többi romától. Egy szlovákiai résztvevő erről így beszélt:

„Persze nincs velük problémám. Én cigány vagyok, és gyakran szomorú vagyok miattuk, mert nem értek egyet ezzel a cigány gondolkodással, ezért nem érzem magam jól velük. Mert másképp gondolkodnak. Hanyagok, idegesítőek, és néha úgy érzem, ha ott lennék velük, lenéznének és nem értenék meg, hogy én miért vagyok más. Nem szeretünk sok roma közt élni, nem tudom megmondani, miért, de nem.” (SM59)

Egy másik, lengyelországi nő azt mondta, bosszantják a roma ismerősei, mert mindig kérnek tőle valami szívességet, de sosem viszonzózzák. „Tudom ez most ostobán hangzik, de ami engem illet, én utálom a romákat. Nem tudom, miért, de mindig ezt mondom.” (PF24)

Egy roma férfi, aki egy nem roma nővel él együtt, a romákat cigenákként emlegette, ami magyarul diszkriminatív elnevezésnek számít. Meg is változtatta a vezetéknevét, hogy idegenek számára ne legyen eleve egyértelmű, hogy roma. Azt mondta, utálja a romákat, mert a nem roma nevelőszüleinél naponta elverték. Érdekes módon többször is állította, hogy Londonban nincs diszkrimináció, pedig folyamatosan tagadta roma háttérét. Úgy véli, egy ilyen nagy és sokszínű világban, mint a londoni, nem sokat tudnak a roma származásról (BR4).

Ehhez hasonlóan a legtöbb, származását titkoló résztvevő dicsérte az Angliában uralkodó nem diszkriminatív attitűdöt és a londoni lehetőségeket. Ezek az ellentmondásos narratívák a saját országukban szerzett diszkriminációs tapasztalataikkal magyarázhatók. Az egyik résztvevő, akivel interjút készítettem, folyamatos stigmatizációnak volt kitéve az általános iskolában, így az önidentifikációt főleg kockázatnak tekintette, ami kirekesztéshez vezethet:

„Miért mondanám el nekik? Ha nem kérdezik, nem mondom. De tudod, velem ugyanez volt. Én is figyeltem őket [a férje sötétbőrű barátaira utalva], amikor a pubban voltunk, és láttam, hogy az emberek figyeltek. Kockázatos dolog, ha az embert romának tartják. Nem negatív, de azért mindig kockázatos, ha romának néznek...”

„A munkahelyeden tudják, hogy roma vagy?”

„Nem, de ha megkérdeznék, megmondanám. Egy ember tudta, de nem szólt semmit. Nem mondott semmit, de hát ő jó barát volt.”

„Gondolod, hogy a szlovák romákról rosszat gondolnak Angliában?”

„Mindegy, hogy az ember szlovák roma vagy spanyol roma vagy olasz. Rossz a véleményük rólunk.”

„Gondolod, hogy lehet dacolni ezekkel a véleményekkel?”

„Lehet dacolni, de megváltoztatni nem.” (CF43)

Mások szintén nem beszéltek roma származásukról, ha a romákról esett szó, és nem kommentálták a diszkriminatív megjegyzéseket. Fiatal szülők nemegyszer meg se mondták a gyerekeiknek, hogy romák. Egyes aktivisták azonban nem voltak hajlandók eltitkolni származásukat és „önkéntes elköteleződési stratégiákat” alkalmaztak, még ha ez a személyes kapcsolataikra is kihatott.

Ez a stratégia a stigmákat a gyökereiknél támadja: vagy „saját érzéseinket és gondolatainkat vesszük célba, hogy megváltoztassuk a társadalmi környezetet, ahol stigmatizálnak, vagy azt a módot, ahogyan egy stigmatizációs helyzetet érzékelünk” (CHOI et al. 2011, 146.). Az egyik résztvevő, aki Londonban dolgozott és tanult, azt mondta, azért akarja, hogy az emberek tudjanak a származásáról, mert úgy gondolja, ő egy pozitív ellenpélda a negatív sztereotípiákkal szemben. Ezzel együtt nem volt könnyű nyilvánossá tennie roma háttérét, mert attól kezdve ez volt az elsődleges pont, amivel rá hivatkoztak, más, egyéni tulajdonsága helyett.

„Tudom, ha az emberek tudják, akkor sosem fognak úgy nézni rám, mint egy lengyel emberre. Pedig én lengyelnek és romának érzem magam! Lengyelnek, mert az a hazám, de sosem lengyelként néznek

rám. Azt mondják, »ez a barátom, egy roma«. Kedvelnek, de mindig hangsúlyozzák, hogy roma vagy... Sosem igyekeztem eltitkolni, hogy cigány vagyok, mert mindenki tudja, hogy jó ember vagyok. Mindig igyekszem jó jegyeket kapni. Mert ha rossz jegyeket kapnék, azonnal azt mondanák, hogy cigány vagyok, meg rossz jegyek, meg minden... úgyhogy igyekeztem jobbnak lenni, mint a college-beli társaim.” (PM35)

Ahogy az idézetek mutatják, sok roma, aki a némaság falát vonja önmaga és a fogadó társadalom közé – ami növeli a társadalmi elszigeteltségüket és a bizalmatlanságot –, hajlandó a munkaerőpiacra lépni, és megpróbálja elkerülni a kapcsolatot a jóléti szolgáltatásokkal, leszűkíti a másokkal megosztott információk körét, különösen ami az etnikai háttérét illeti. Azzal, hogy közép-kelet-európai bevándorlókként azonosítják magukat, szerintük nem titkolják a származásukat, vagy nem próbálnak nem romának látszani, de a magánügyeiket nem szeretnék megosztani másokkal. Ezzel a „nem-elköteleződéses megküzdéssel” (CHOI et al. 2011) a romák aktívan visszahúzódnak olyan helyzetektől, ahol diszkriminációnak lehetnének kitéve. A döntés, hogy elhatárolódnak olyan társadalmi környezetektől, mint a roma diaszpóra, jól mutatja, mit gondolnak arról, hogyan kezelnék őket Londonban. Így aztán roma bevándorlók sokszor tudatos stratégiákat alkalmaznak a stigmatizáció hatásainak enyhítésére.

Sok bevándorló, aki strukturálisan hátrányos helyzetből érkezik, teljes részvételt és elfogadottságot szeretne az új társadalomban. Roma bevándorlók szeretnének stigma nélkül élni, és sokan igyekeznek elkerülni azokat a függőségi viszonyokat, amelyekben a hazájukban éltek. Ám megérkezésük után szembesülnek azokkal a komplex elvárásokkal, amelyeknek meg kellene felelniük egy idegen országban. A neoliberais államokban az elismerés és befogadás nemcsak a formális állampolgárságon alapszik, hanem legális gazdasági produktivitáson, valamint – ahogy Anderson a fentiekben érzékeltette – a történetileg kialakult társadalmi állampolgárságon is. Ezért az elemzésünkben is meg kell különböztetnünk a formális, hivatalos állampolgárságot (az államok polgártagjainak jogilag lefektetett jogai és kötelességei) és a morális állampolgárságot (az állampolgári részvétel alternatív ideálja) (SCHINKEL 2008, 17).

Egyrészt azokat a bevándorlókat, akik nem lépnek a munkaerőpiacra, jóléti guberálóknak tartják. Másrészt ha olcsó munkaerőt jelentenek a fogadó országban, akkor kellemetlen betolakodóknak tartják őket, akik mérgezik a helyi munkaerőpiacot. A populista diskurzusban a jó állampolgár paramétereit manipulálják, s eszerint az unióban munkát kereső „fiatal migránsok” „veszélyt” jelentenek a fogadó tagállamok nemzeti munkaerőpiacára és gazdaságára nézve. Az a kérdés, hogy a bevándorlók hogyan manővereznek az efféle ellentmondó meggyőződések között úgy, hogy teljes jogú résztvevők lehessenek a fogadó társadalomban.

A Centre for European Policy Studies jelentése (2013) szerint „ezek a megfogalmazások annak az aggodalomnak adnak alapot, hogy megkérdőjelezzik az európai uniós állampolgárság alapját képező azonos elbánás és diszkriminációellenesség elveit” (Centre for European Policy Studies 2013, 134.). Mint a 4. fejezetben rávilágítottam, a kormányzati stratégiákban a fenyegetés új értelmet kapott: a hatalmi technikák változását jelenti az ellenőrző beavatkozásokban, ez pedig az állampolgárság moralizálódása és virtualizálódása felé vezet. A társadalmi osztályozás újabb eljárásainak megfelelően ez a változás nem a polgárok

formális befogadására vonatkozik, hiszen azt az uniós polgárok szabad mozgásának joga legitimálja, hanem a közbeszédben meggyökeresedett morális befogadásra.

A romák társadalmi elszigeteltsége és etnikai láthatatlansága nemcsak a jó, aktív állampolgár és az inaktív állampolgár közötti megkülönböztetést tükrözi, hanem a társadalmi és kulturális asszimiláción alapuló megkülönböztetést is. A társadalmi szerződés szerepe, amely a nemzetállamok alapját képezte, és amely előírja potenciális polgárainak a kötelességeket, felelősségeket és morális készségeket, megváltozott. Van Houdt és munkatársai szerint azokat az előfeltételeket, amelyek megléte esetén az újonnan érkezett elnyerheti a befogadást, „három, egymással összefonódó folyamaton, az úgynevezett neoliberais kummunitarianizmuson” keresztül lehet megérteni:

1. „a (potenciális) állampolgárok, a civil társadalom, az állam és a piac közötti társadalmi szerződések (újbóli) megfogalmazása;
2. a nemzet újbóli szakralizálása;
3. olyan állampolgársági forma, amely erőteljesebben hangsúlyozza, hogy az állampolgárságot ki kell érdemelni.” (VAN HOUDT–SUVARIEROL–SCHINKEL 2011, 16.)

Vagyis az uniós állampolgárság politikai programjai egyrészt úgy jelennek meg, mint az állampolgárság „neoliberalizációja”, amely hangsúlyosabban említi az állampolgárság kiérdemlésének szükségességét, másrészt mint fokozott „kommunitarianizálódás” (ETZIONI 2007). Brubaker (1992) szavaival élve ez a nemzet „szakralizációja” a bevándorlásra adott válaszként (BRUBAKER 1992). Mint a romák esete mutatja, ők tudatosan konstruálnak maguknak identitást a láthatóan előnyben részesített érdemesség és befogadás kedvéért. Ebben az identitáskialakításban elhatárolják magukat a stigmatizált paraméterektől, hogy elkerüljék a kulturális kitaszítottaságot. Csakhogy ez a mimikri csak situációs feltétel és nem tartalmazza az *asszimiláció* mechanizmusait. Az asszimilációs célokban az érdemesség és a befogadás nincsenek meghatározva, csak egy diffúz és homályos fogalom létezik, amely folyamatosan elmozdulhat és újrarajzolhatja a belső-külső határokat. Összefoglalva: a nemzetállami hovatartozás fogalmával ellentétben a társadalmi befogadottság egy nem kodifikált diszkurzív konstrukció, amely egy végtelen szélmalomharchoz vezet.

8.1.1. A szürkegazdaság és a foglalkoztatás/munkanélküliség ötven árnyalata

Mint már korábban szó volt róla, a legkevésbé látható romák azok, akik a fővonalas kelet-közép-európai bevándorlók nyomdokait követik és munkaközvetítők vagy barátok támogatásával sikeresen bejutnak a fogadó ország fehérgazdaságába. Ám sokakat azok közül, akiknek sikerült munkát találniuk, valójában kizsákmányoló munkaközvetítők útján alkalmaznak, akik nem tudnak szabályos foglalkoztatást biztosítani. Amikor ezek a szabálytalan beosztású munkák nem biztosítanak elég jövedelmet, a bevándorlók egyéb megélhetési források után néznek. Ezeknek az ideiglenes munkát végző embereknek a többsége a szürkegazdaságban alakít ki kapcsolatokat, s nemzetközi kapcsolataik révén szabálytalanul tevékenykednek kereskedőként vagy szolgáltatóként. Ez a rész tehát a szürkegazdaság foglalkoztatási gyakorlatait vizsgálja.

A romák gazdasági stratégiái gyakran misztifikálódnak a közbeszédben, ahol a piactudományi szerepüket etnikai jellegzetességeikhez társítják. Számos kutató úgy véli, hogy a romák a struktú-

rális kirekesztettségük miatt élnek marginális pozícióban, s ezért nem tudnak részt venni a mainstream munkaerőpiacon. Mások, például Michael Stewart (1997) azt állítják, hogy a roma gazdasági stratégiák szorosan kapcsolódnak saját identifikációs gyakorlataikhoz (STEWART 1997). Eszerint a romák tudatosan maradnak ki a mainstream piacgazdaságból, hogy megtarthassák saját kultúrájukat. Tanulmányában azt írja, hogy a szocialista Magyarországon az oláh cigányok ideológiailag előnyben részesítik az úgynevezett „romani butji”-t, ami piaci üzletelést jelent; amelyben az ügyességen van a hangsúly, így ezen keresztül a férfiak folyamatosan újratemethetik sikeres identitásukat, illetve romaságukat. Ezekben a megközelítésekben, amelyben a személyi és a megfelelő társadalmi kapcsolatok kiépítésének szerepe a központi téma (GAY-BLASCO 1999) láthatjuk, hogy a kutatóknak nemcsak arra kell figyelniük, hogy a romák hogyan illeszkednek bele különféle gazdasági kontextusokba és ezek hogyan kapcsolódnak etnikai jellegzetességükhöz, hanem arra is, hogy a romák milyen módon fogalmazzák meg a nemek, a pénz, a munka és az etnikai hovatartozás viszonyait (BRAZZABENI et al. 2015). Röviden sokféle teória létezik a romák rugalmasságáról és arról, hogyan jelenik ez meg nemzetközi gazdasági stratégiáikban.

A mai intraeurópai mobilitás fluid jellegét és a roma etnikum különbözőségeit tekintve meg kell értenünk azt a szerepet is, amelyet a roma gazdasági szokások játszanak a megfigyelési mechanizmusok viszonyában. Jóllehet a túlélési és migrációs stratégiák egyéni választásait az ellenőrző intézkedésekkel állandóan alakítani próbálják a befogadó országok, leleményes stratégiákkal mindig lehet alternatív utakat találni a gazdaságban. A legális munka és a szürkegazdaság, mint szétszakíthatatlanul összefonódó területek, folyamatos kölcsönhatásban vannak egymással.

A továbbiakban azt mutatom be, hogy az ideiglenes foglalkoztatás, a bizonytalanság és a folyamatosan változó megszorítások hogyan formálják a kockázatviselési hajlandóságot a szürkegazdaságban. Először a helyi munkaközvetítők által kínált ideiglenes munkákat fogom tárgyalni és a toborzások kapcsolódását a roma bevándorlók helyváltoztatásához. Az önfoglalkoztatás külön szerepet játszik a kirekesztett roma bevándorlók ellenstratégiáiban, akik különféle taktikákat találnak ki arra, hogyan léphetnének be a legális munkaerőpiacra. Az eseteket aztán visszakapcsolom a neoliberais kommunitarizmus ellentmondásos fogalmához, amivel leírom a kiérdemelt állampolgárság helyi konstruktíváját.

Azok a romák, akik nem tudnak teljes munkaidős munkahelyet találni, a kisvállalkozásokban (például pakisztáni húsfeldolgozóknál) helyezkednek el. Ezekben a munkahelyeken minimumbért fizetnek (sőt, a közvetítők levonásai miatt ez még kevesebb is lehet), vagy legális szerződés nélküli munkát jelentenek.

Az ilyen közvetítőkön keresztül szerzett munkák nagyon bizonytalanok és a teljesítménytől, illetve a kapcsolatoktól függenek. Bizonyos napokon, különösen az ünnepek környékén, az alkalmazottaknak akár napi 12 órán át is dolgozniuk kell, máskor pedig heteket is várnak, amíg végre hívják őket. Az üzemekben az alkalmazottak húst csomagolnak vagy bárányokat nyúznak, rideg körülmények között, minimumbértért. A nők gyakran gyárakban dolgoznak, chipset, könyveket, egyes esetekben banánt vagy mélyhűtött árut csomagolnak. Noha szeretnének dolgozni és szívesen fogadnák a túlórapénzt, gyakran napokig kell várniuk, amíg hívják őket. A munka rendszeressége gyakran a főnökkel, a munkaközvetítővel, egy barátal vagy ügynökkel való viszonytól, a munkateljesítménytől és elég gyakran a munkaközvetítő valamelyik alkalmazottjának megvesztegetésétől függ.

Ezeknek a munkásoknak a többsége időszakos munkavállalóként meglehetősen marginális és bizonytalan helyzetben marad, s csak keveseknek sikerül hosszabb időtartamra

munkát találni. Őket elismerés övezte azért, hogy közvetlenül egy cég vagy az önkormányzat alkalmazta őket, a romák többségével ellentétben, akiket általában munkaközvetítőkön keresztül alkalmaztak (GRILL 2015, 98.). Ahogyan az egyik résztvevő elmondta: „Kell hozzá képesség, meg hajlandóság, hogy »kibirja« (birinel) valaki ezeket a kemény munkakörülményeket, meg erő is, hogy »kibirja« (l'ikerel) és megbirkózzon a hozzátartozóival való kapcsolat megtörésével” (GRILL 2015, 99).

Mint az előző fejezetben utaltam rá, ezek a kiszámíthatatlan anyagi körülmények közvetlen hatással vannak a bevándorlók életkörülményeire, így a résztvevők többsége különféle stratégiákat követett a jövedelme kiegészítésére. Mint írtam, néhányan diákhitelt igényeltek, eladtak dolgokat, vagy embereket toboroztak.

A résztvevők munkaerőpiaci relatív nélkülözésekről, a függőségről és a bizonytalan életkörülményekről számoltak be; úgy érezték, a cégek megfosztották őket a munkalehetőségektől, mert inkább más kisebbségek tagjait szerződtették. Számos cseh és szlovák résztvevő, akik helyi önkormányzatoknak dolgoztak, nem értették a jamaikaiak iránti nagyfokú preferenciát és toleranciát, akiket ők lustáknak tartottak. Egyikük azt mondta, hogy „a munkaerőpiacon is érezhető a posztkoloniális érzület: a briteknek rossz a lelkiismeretük, ezért megengedőbbek azokkal a bevándorlókkal, akik a volt gyarmataikról érkeznek” (CM27), mint az új, közép-kelet-európai bevándorlókkal. A résztvevők gyakran említették azt is, hogy a „megszorításokkal a pakisztániakat kellene megcélozni a romák helyett”, mert ők „nem olyan rendesek”, „ravasz ügyeik vannak” és „szervezett bűnözésben is részt vesznek”.

Azok a résztvevők, akiknek nem sikerült legális munkát találni, gyakran hajlandók féllegális munkákat végezni, hogy kiegészítsék a jövedelmüket. Az efféle munkákat sokszor ingatlan tulajdonosok kínálják, vagy olyan ügynökök, akik nagyobb toborzóknak dolgoznak, olyan cégeknél, ahol nagy a fluktuáció. Számos cég korrump módon toboroz: 100–300 fontot is elkérnek egy szálloda- vagy áruháztakarítói állás interjújáért. A munkások többsége pedig, akik nem beszélnek angolul, nincs helyismeretük és nem szeretnének adókedvezményért folyamodni, kénytelen elfogadni ezeket a feltételeket.

Egy-egy nagyobb cégnek dolgozó roma toborzók gyakran informális kapcsolatban állnak háztulajdonosokkal, akik kiadják albérlésbe ingatlanjaikat a toborzók honfitársainak. A közvetítők, a regisztrációs díj egy részéért, folyamatos emberutánpótlással szolgálnak az ügynökök számára. Ezeket a pénzeket visszaforgatják hirdetésekbe és új tulajdonokba. Számos romának van tapasztalata ezekkel a toborzó hálózatokkal, amelyeket „ugródeszkának” hívnak. Bár a céljuk az, hogy állandó munkaadót találjanak, aki rendszeres jövedelmet biztosít, sok roma mégis belefog az efféle toborzó tevékenységbe. Ugyanezek az ügynökök gyakran közvetítenek részmunkaidős munkákat az informális szektorban, gyermekfelügyelést, mosogatást, autómosást vagy lakásfelújítási munkákat. Ezek a tevékenységek dinamikus természetűek, ezért nehéz különválasztani az ügynökségeknél végzett szerződéses munkákat a részmunkaidőben végzett és az önfoglalkoztatóként végzett munkáktól.

Akik nem találtak megfelelő munkát, de van szakképzettségük, gyakran saját vállalkozásba fognak. Az egyik lengyel család megosztotta innovatív történetét, amely jól illusztrálja a piac és az ellenőrzés dinamikus kölcsönkapcsolatát. Az apa Bradfordba költözött rokonaihoz, de nem talált állandó munkát. Hat hónapig maradt ott, autót mosott és szórólapokat osztogatott, aztán Londonba költözött. Spórolt pénzéből lakást bérelt, kertészként, szobafestőként és lakásfelújításban dolgozott. Később rokonaival együtt szórólapozott. A szórólapokkal együtt, amelyek osztogatásáért pénz kapott, a saját szórólapjait is osztotta, mesélte a résztvevő:

„Ami után Lengyelországban elvégeztem a II. osztályt, én is Londonba jöttem. Azonnal elkezdtem én is szórólapokat osztani, úgyhogy lassan elkezdtek több munkát adni nekünk. Szóval együtt csináltuk, és még el is kezdtünk... mert én beszéltem angolul, nem igazán jól, de kommunikáltam, mi is csináltunk magunknak [a többi munkájukat hirdető] szórólapokat, szobafestésről és tapétázásról. Miközben szórólapoztunk, a saját szórólapjainkat is osztottuk, hogy találjunk pluszmunkákat... A mamám egy takarítócégnek dolgozott, lakásokat takarított. De nem ügynökségen keresztül, hanem ő maga találta a munkáit.

„Ez illegális volt?”

„Nem, önfoglalkoztató volt. Minden rendben volt. Úgyhogy ő is osztotta a szórólapjait és talált magának munkát.” (PM35)

Ennek a családnak a története is azt illusztrálja, hogy azok, akik nem akartak munkaközvetítőktől függeni, a szürkegazdaság és az önfoglalkoztatás közti mezsgyén egyensúlyoznak. Ahogyan az előbb idézett résztvevő mondta: „Ha az emberek nem adnak neked munkát, csinálhatsz magadnak!” (PM35)

Számos roma résztvevő szobafestőként vagy építőipari munkásként, taxisofőrként, fodrászként, hulladékfémgyűjtőként vagy autókereskedőként dolgozott, amely vállalkozói attitűdöt gyakran tartják a romák kulturális jellegzetességének. A londoni résztvevők hangsúlyozták kockázatvállalási és társadalmi hálózatépítő készségüket.

Noha ezek stabil vállalkozások voltak, a vállalkozók sokszor sajátos klientalista viszonyt alakítottak ki az alkalmazottakkal. A változékony, posztmodern világban csökken a formális szabályozás ereje és piaci erők uralkodnak. A társadalmi kapcsolatok felértékelődnek a szerződésekre vagy jogosultságokra alapuló kapcsolatokhoz képest. A társadalmi tőke fogalma mint „forrás” bekerült a kormányzatok és hivatalok szóhasználatába is, amelyek örömet elősegítik a szabályozások áthelyezését a jogi környezetből a személyes kapcsolatok morális környezetébe.

Ebben a társadalomban, ahol „megnőtt a veszélyeztetettség, a bizonytalanság az egyénhez kötődik, és a nélkülözés már nem marginális életkörülmény, hanem labilis, átmeneti munkaviszonyokat, szorongó lelkiállapotokat és az ezzel járó összes kockázatot jelenti” (BRAZZABENI et al. 2015, 4.). Az állandó nélkülözés – amelyet sokan a mai „válsághoz” kötnek – évtizedek óta megszokott állapot sok roma számára.

Az esettanulmányok megerősítették, hogy a roma bevándorlók különféle szociális trükköket alkalmaznak, hogy munkához jussanak. Az egyik résztvevő elmesélte, hogy személycserével, egymás helyébe lépve segítettek egymásnak a nővérével londoni munkát szerezni. A nővére jelentkezett egy angliai munkára, és megkérte őt, hogy menjen el helyette az interjúra. Mivel nagyon hasonlítanak és az arcképes igazolványuk csaknem egyforma, ő ment el a nővére helyett az interjúra Budapesten. Meg is kapta a munkát a nővére számára, aki akkoriban még nem tudott angolul.

„Emlékszem, telefoninterjút csináltattak velem a londoni partnereikkel, és minden a legnagyobb rendben ment. [...] A nővérem megkapta az állást, semmiért nem kellett fizetnie, a jegyért sem, és minden sikerült neki. De azért én még mindig nem [...] szóval tudom, hogy ez közokirat-hamisítás, mert hát az, bárhogy is nézzük, szóval egy

reménybeli ügyvédnek (mint résztvevő) ez talán nem a legjobb ómen... Öt évvel később én is Londonba költöztem, reméltem, hogy találok valami hivatali munkát, adminisztratív munkát, bármit. Másfél hónap után úgy gondoltam, most már tényleg pénzt kell keresnem, bárhogyan is... 2010 novemberében, kis túlzással, a nővéremnek volt hozzáférése a belső levelezéshez és látta, hogy szükségük van egy pincérre, akkor azonnal rávettem magam, és fel is vettem teljes munkaidőre.” (HF14)

Az identitásépítés mint inventív piaci stratégia összemosza a jogosultság és a munkavállalás jogi határait. Woolford és Nelund (2011) írja, hogy „a neoliberalizmus egy transznacionális politikai irányzat, melynek célja, hogy felülről alakítsa át a piac, az állam és a polgárság kölcsönviszonyait” (WOOLFORD–NELUND 2013, 293.). A roma bevándorlók hajlandóságot mutatnak arra a neoliberális állampolgársági létre, amely az adminisztrációs téren történt elmozdulásoknak megfelel. A neoliberális politikusok és bürokraták nyomást gyakorolnak a kormányzati szervekre, hogy alkalmazzanak számonkérhető, üzleti jellegű és felelősség-erősítő szolgáltatási modelleket (WOOLFORD–NELUND 2013). A roma résztvevők azonban egyéb különbségeket is hangsúlyoznak a munkaerőpiaci taktikáikban. 2014-ben megszorítások következtek be a hulladékfémgyűjtést és az antik kereskedelmet illetően, amit általában romák szolgáltattak. Ahogyan az egyik résztvevő kifejtette, ezekre az intézkedésekre újabb kezdeményezésekkel válaszoltak, amelyek a roma bevándorlókat a piacon tartották.

„Ők [az unokatestvérek] különböző dolgokat árultak, de akkor most a rendőrség megbünteti az embert, ha mondjuk például nem eredeti dolgokat árulsz... Szóval már fizetett is, mert azelőtt olyasmiket árult... farmert például. Úgyhogy azután nem árulhatta és nem tudta, mit csináljon. Az apám azt mondta neki, gyűjthet ilyen elemeket (autóakkumulátorokat), de azt mondta, nem akar hulladékgyűjtő lenni, de azért elkezdte, és ez lett a foglalkozása, és évekig ezt csinálta... De most mit csinálnak Bradfordban?.. ja igen, bojlereket mosnak a pékségekben..”
„Bojlereket pékségekben?”
„Tudod, amikkel kenyeret csinálnak. Amikor a lisztet vízzel összekeverik, és ők azután tisztították a gépet, hogy ne rozsdásodjon. Néha elmentem az apámmal, és ez jó pénz volt, de most már másféle acélból vannak ezek a gépek, így nem kellene a romák. Mert rozsdamentes. Úgyhogy most más foglalkozást kell keresniük. Úgyhogy elkezdtek Szlovákiába járni és elkezdtek különféle dolgokat árulni, nadrágokat, vagy amire igény volt. Kabátokat. Még mindig... például egy csomó roma még mindig kereskedik, hulladékgyűjtők, például Lengyelországban, vagy autókat árulnak, nem minden nagyon hivatalos, de...” (PM35)

Többnyire olyan áruk ezek, amelyeket törvényes, de nem a gyártó által meghatározott terjesztési csatornákon terjesztenek. A romák által üzött leggyakoribb szürkegazdasági tevékenység az importárúk értékesítése – vagy egyénileg, vagy kis cégek által, nem a gyártó engedélyével –, olyan áruké, amelyek egyébként vagy nem kaphatók, vagy drágábbak az adott országban. A hulladék vagy különböző szemétfajták feldolgozása is gyakran említésre került.

Számos ilyen foglalkozás a romák gazdasági stratégiáihoz kötődik és egyre inkább fel is keltik a helyi hatóságok figyelmét, amelyek azután igyekeznek ezeket a tevékenységeket a saját területükön kívülre szorítani, ahelyett, hogy megfontolnák a bennük rejlő lehetőségeket és előnyöket. A neoliberális kommunitarizmus tehát a lakosságmenedzsment paradox stratégiája, amely egyrésztől neoliberális technikákat és retorikát alkalmaz (tevékenységre buzdítás, szerződések), másrészt kommunitariánus fogalmakat és technikákat használ (a nemzeti összetartozás hangsúlyozása, a közös értékek vezérelvekként való támogatása). Ez a fajta irányítás közösségi és egyéni felelősséget egyaránt megkíván (VAN HOUTT – SUVARIEROL – SCHINKEL 2011, 16.).

A jóléti állam megszorításai az egyéni felelősségre, rugalmasságra és újjáépítésre helyezik a hangsúlyt, valamint arra, hogy az egyének egyre kevésbé támaszkodjanak a jóléti szakpolitikákra, amelyek a javak elosztását és a tömegfogyasztást propagálják. Ebben az értelemben a munkavállalói rugalmasság kulcsfontosságú forrásnak értelmeződik a kapitalista előrejutásban, és a túlságosan nagyvonalú szociális juttatásokat ennek akadályaként értelmezik. Az ideális neoliberális állampolgár az, aki különféle társadalmi, politikai és gazdasági opciók közül választ stratégiát, nem pedig az, aki másokkal együtt igyekszik megváltoztatni vagy átszervezni ezeket az opciókat (MCBRIDE–MCNUTT 2007). Csakhogy, ahogyan az alábbi példák mutatják, ez az önfenntartó neoliberális polgári gondolkodás épp az ellenkezője a beilleszkedett, kommunitariánus, közösségi gondolkodású bevándorlónak. Aktív civil szerepvállalás jóformán nem létezik, sokkal inkább adaptív egyéni vállalkozóként jelenik meg.

A neoliberális kommunitariánus rendszerben az egyén felelőssége az állampolgári státusz kiérdemlése, hogy megtérjen egy nemzet kebelébe, amelyet egy értékközösség szentesít. A neoliberális kommunitarizmus tehát „két stratégiát ötvöz, amelyek első látásra elmentmondanak egymásnak: a kiérdemelt (állam)polgárság individualizáló, valamint a nemzet de-individualizáló fókuszát. Ez a kombináció meglepőnek tűnhet, de közelebről szemlélve a neoliberalizmus és a kommunitarizmus a társadalom és annak belső és külső fenyegettségének azonos diagnózisán alapszik” (VAN HOUTT–SUVERIEROL–SCHINKEL 2011, 408.).

Összegezve: az új (állam)polgárokat arra ösztönzik, hogy legyenek leleményesek és önellátók, de kulturálisan is illeszkedjenek be a társadalomba, amely azonban akadályokat gördít a társadalmi részvétel elé. Mint láttuk, a bevándorló szürkegazdasági tevékenységeinek transznacionális jellege és pénzáttalásaik ködös természete kontrollintézkedéseket vált ki a nemzeti adminisztrációból, különösen pénzügyi vonatkozásban. Ezek a célzott monitorozási eljárások bizalmatlanságot és félelmet keltenek a vállalkozókban, akiket szabálytalan vállalkozási tevékenységekbe szorítanak, ugyanakkor elvárják tőlük, hogy ismerjék a helyi adminisztrációs struktúrát. Ezek a folyamatok azokat a bevándorlókat, akik nem találnak munkát, a feketeipari gazdaság felé sodorják, ahol pedig a kizsákmányolás lehetőségét kockáztatják. Ennek eredményeképp számos munkanélküli bevándorló a jóléti szolgáltatásoktól való függés és az illegális piacok közé szorul.

8.2. Innováció-e a büntett? – Feketepiaci üzletelés külföldi országokban

Az irreguláris migránsokat és az uniós bevándorlókat az állampolgárságuk alapján kapott törvényi jogosultságaikban különböztetik meg. Ezzel együtt számos hasonló gazdasági stratégiát követhetnek, ha láthatatlanul akarnak működni. Mivel a nyugati társadalmak

biztonságosítási narratívájában a romákat kulturális és gazdasági fenyegetést jelentő, nem kívánt csoportokként határozzák meg, eleve gyanakvással kezelik a jövedelmi forrásaikat és gazdasági stratégiáikat. Mint az előző fejezetben leírtuk, kelet-európai munkások, akiket a helyiek roma etnikai csoporthoz kötnek, gyakran értéktelennek tekintett munkákat végeznek, szakképzettséget nem igénylő és rosszul fizetett tevékenységeket (például szemétkelés, utcaseprés). Mint Erikson írja, ez egyfajta „etnikai alapú munkamegosztás, ahol bizonyos etnikai csoportok végzik az alulfizetett fizikai munkák többségét” (ERIKSON 2002, 28.). A domináns csoport továbbá azt is „hangsúlyozza, hogy ezeknek a csoportoknak a »természetéhez« tartozik a fizikai munka, és – természetükből vagy kultúrájukból adódóan – »nem alkalmasak« magasabb rendű munkákra” (ERIKSON 2002, 28). A többségi roma munkások ezért különféle stratégiákat alkalmaznak a megélhetésük biztosítására.

A roma bevándorlók gyakran bármilyen munkát elvállalnak, ami jövedelmet biztosít számukra, mert az ígért munkalehetőségek nem valósulnak meg, vagy mert gyakran félinformációk miatt munkanélkülivé válnak. Schuringa (2005, 16) szerint néhányan újra kitalálnak „hagyományos” kézműipari tevékenységeket, mások pedig marginális szezonmunkákat vállalnak (például gyümölcszedés), vagy az informális szektorban keresnek pénzt (SCHURINGA 2005, 16.). Mivel ezen a piaci szegmensen a bevándorlók erősen ki vannak téve a jövedelmi bizonytalanságnak, sok újonnan érkező a feketepiacon találja magát. Mint Schuringa megjegyzi, „ha nem sikerül bevételi forrást találniuk, deviáns jövedelemszerzés felé fordulnak” (SCHURINGA 2005, 17.). Nyilvánvaló, hogy a mélyszegénységnek és a többdimenziós nélkülözésnek hangsúlyos etnikai dimenziói vannak, s ezek erősen a bűnözés felé tolják őket (SCHURINGA 2005). Mint korábban említettük, számos ilyen tevékenység átfedést mutat az ideiglenes foglalkoztatással, sőt, a juttatásoktól való függőséggel. Némelyik család megalapítja saját, bejelentés nélküli vállalkozását anélkül, hogy fogalma lenne ennek törvénytelen mivoltáról. Ahogy egy résztvevő elmondta, a helyi szükségletekre és a család forrásaira alapozva találnak ki különféle üzleti tevékenységeket.

„Az apám [...] amióta Angliában vagyunk [...] sok minden volt... Először egy áruházban dolgozott. Utána otthagya az áruházat és ügynökséget alapított, hogy segítsen munkát találni az embereknek... például ha valaki áruházban akart dolgozni. Aztán ezt abbahagyta. Aztán munkaközvetítőként dolgozott, lengyel munkásoknak, akik parkolókapukat építettek, meg téglát gyártottak. Tehát mondjuk eladott egy autót Lengyelországban, hogy megvegye a munkaeszközöket a téglagyártáshoz. Öntőformákat a téglagyártáshoz. Tehát eladta az autót, hogy megvehesse az üzlethez az anyagot... utána meg megtalálta ezt az éttermet.” (PM35)

Apja változó vállalkozásairól mesélve kiderült, hogy a férfi az áruházi dolgozóból munkaközvetítő iroda tulajdonosa lett, és folytonosan változtatta a cégei profilját, amelyek általában nem voltak bejegyezve.

Mások tudatosan folytattak különböző országokban illegális tevékenységeket, és gyakran ugyanazokat a stratégiákat követték, amíg az igazságszolgáltatás el nem érte őket. Az Angliában nemrég letelepedettek általában a következő illegális tevékenységeket említették: bankhitellel való visszaélés, mobiltelefonok értékesítése, bevándorlók toborzása kertészként vagy ablakmosóként, valamint hulladékfém-értékesítés.

Az egyik résztvevő család több hálózatot is üzemeltetett Németországban, Kanadában, Magyarországon, Dániában és Svédországban. Az egyik családtag elmondta, hogyan lett belőle „sikeres bűnöző”, majd pénzügyileg hogyan csúszott le, és végül hogyan maradt egyedül egy angliai önkormányzati lakásban. Az 1980-as években ő volt az egyik első roma, akit felvettek a helyi középiskolába. Ám a szülei nem kerestek eleget, így ott kellett hagynia az iskolát és dolgozni kezdett. Kapcsolatba került nemzetközi bűnszervezetekkel, amelyek például betöréseket hajtottak végre Németországban. Hamarosan ebből a bűnöző tevékenységből tartotta el a családját, majd a fia is követte, és őt is rendszeresen elítélték. Tevékenységei a hulladékfém-árusítástól a több európai országban elkövetett csalásokig, visszaélésekig és lopásokig terjedt. A családja azelőtt Kanadában élt, de nem tudtak ott maradni.

Amikor Angliában kapcsolatba léptünk, egy dokumentumfilmet forgattak róla, és közben a bíróságon is meg kellett jelennie, ahol majdnem kiutasították visszaesés miatt. Az életére úgy reflektált, mint egy kudarcos újrakezdésre. Amikor 2005-ben Angliába költözött, elhatározta, hogy új életet kezd. Talált új munkát, keményen dolgozott egy gyárban és egy autóbontóban. Azután kiadták Magyarországnak, hogy letöltse többéves börtönbüntetését egy korábbi bűncselekményért. Amikor visszatért Angliába, minden jogosultságát elvesztette, és újra bűnözésbe kezdett. Története azt illusztrálja, hogy azok, akik a törvényen kívüli piacon és nemzetközi szinten tevékenykednek, folyamatos marginalitásban élnek, és az új intézményi környezet nem segít kilépni az illegalitásból.

Sokan, akik ki szeretnének törni a feketekereskedelemről és bűnözésről, elmondták, milyen nehéz új életet kezdeni. Néhányan több évet töltöttek börtönben csalás miatt, és amikor kijöttek, a hazájukban nem volt számukra munkalehetőség. A bűnözési nyilvántartások központi szerepet játszanak ezekben a mobilitási pályákban, de a nemzetközi adatrendszerek hiánya sokszor előnyökkel is jár. Az egyik résztvevő, aki otthon biztosítási csalásokból élt, még lakáshitelre is pályázhatott Londonban, ami a bűnözői háttérével a hazájában lehetetlen lett volna. Egy magyar roma férfi, aki a szlovák határnál élt és belebukott a cigarettacsempészetbe, elhatározta, hogy továbblép. Amikor beszélgettünk, Londonban dolgozott a helyi önkormányzatnak, és nem érdekelte semmilyen illegális tevékenység. Bár számos bűnöző bevándorló képes új pályára állítani az életét, egyes családok tovább folytatják bűnöző tevékenységüket a feketepiacon, egész Európában.

A helyi piaci dinamika ismerete nagy érték a roma bevándorlók körében, akik újabb megújabb szegmenseket hoznak létre a helyi feketepiacon. Az egyik ilyen vállalkozó elmondta, milyen előnyei vannak a különböző országoknak, és hogyan alkalmazta az „önfoglalkoztatásáról” szerzett információkat. Németországban élt, azután Kanadában, ahol kormánytámogatás nélkül nyitott pizzériát. Ám a menedékkérelmét visszautasították, úgyhogy el kellett hagynia az országot és a hazájába visszamenni. Ott többféle feketepiaci tevékenységben működött közre, például régiségeket és autókat árult, valamint kertészeket toborzott és személyazonossággal való visszaélésekben vett részt. Újra elítélték, és otthon várta a bírósági döntést. Elmondta, hogy az újonnan bevándorlók nagyon naivak és könnyen belekeverednek sokféle törvénytelen cselekedetbe, de szerinte méltányosan kellene kezelni őket.

„Nem tudom, hova fognak kerülni a világban (gyerekek). Én nem nyitottam nekik hitelkártyát, adok nekik vállalkozást, meg munkát, kertészeti vállalkozást. Pénzre van szükségem, és ennek megfelelően dolgozom. Akárcsak az indiaiak meg pakisztániak. A romáknak is megvan a rendszerük.” (HM34)

Noha ezt sosem mondta konkrétan, családi kapcsolatai több módon is az ő döntéseire támaszkodtak.

A döntések meghozatalakor a kezesektől való függőségi kapcsolatoknak kiemelt szerep jut, mint ahogyan azt ennek a toborzásból élő résztvevőnek az esete is mutatja. Ehhez az esethez hasonlóan jelentős csoport foglalkozik pénzkölcsönzéssel. A hitelrendszer hatással van a társas kapcsolatokra, mivel újfajta kapcsolatokat hoz létre aszerint, hogy kinek van pénze. A korábbi, komplex kapcsolatok, amelyeket a személyes moralitás határozott meg, immár pénzalapúvá váltak és nagyjából a hitel és adósság dinamikájára korlátozódtak. Az új kapcsolatrendszer az identitás fogalmára is hatással van. Az uzsora racionalizálása gyakran kéz a kézben jár a „jobb” romaként való önmeghatározással – jobb vagyok, mert képes vagyok megküzdeni a nehéz helyzetekkel, és van elég forrásom, hogy a családomat el-tartsam. Ebben a a narratívában a pénzkölcsönzők szemben állnak „azokkal a koszos és buta cigányokkal, akik mindig ott fognak maradni a társadalom legalján” (DURST 2015, 10.).

A közösségi média rendkívül fontos szerepet játszik ezekben a helyzetekben. Információkat, tanácsokat alapvetően Skype-on és Facebookon adnak. A hálózatok szintén így figyelik egymást és számítják ki a legnyereségesebb döntéseket a különböző országok pénzügyi viszonyait figyelembe véve.

Mindent összevéve tehát a romák nem találnak ki speciális illegális tevékenységeket, hanem gyakran váltanak a vállalkozások legális és illegális formái között. Ezek az eljárások előre látják a munkaerőpiac jövőendő átmeneti igényeit, ügyféljellegű kölcsönkapcsolatokat hoznak létre a függő helyzetben lévő és a vállalkozói roma hálózatok között. Ezek a gyakorlatok rámutatnak a bevándorlási ügyek, a munkaerőpiaci kereslet és a belső függőségek metszéspontjainak szituacionalitására. Noha a romákat gyakran tekintik lehetőségkihasználó bevándorlóknak, akik kizsákmányolják a fogadó országot, a valóságban gyakran kiszolgálják bizonyos piaci szegmensek speciális szükségleteit. Azok a roma bevándorlók, akik illegális tevékenységeket folytatnak, olyan pozíciókat kreálnak maguknak, amelyek közties állapotban tartják őket nemcsak szociálisan, hanem a törvényes piaci részvétel tekintetében is.

8.3. Hazatérők – A britek álma vagy a külföld lázálma?

Ez a kutatás azzal a hipotézissel indult, hogy a romák kriminalizálása és a belső megfigyelési stratégiák célja az, hogy a nem produktív bevándorlókat hazatérésre kényszerítse. A mobilitás ellenőrzésének geopolitikai stratégiái elvileg arra valók, hogy az emberek transznacionális mozgását irányítsa, de ezek az elriasztó intézkedések a döntéshozási folyamatok olyan neoklasszikus elképzelésein alapulnak, amelyek feltételezik, hogy ezek a kötődés nélküli csoportok racionális számítások alapján mozdulnak ígéretesebb gazdasági feltételek irányába. Ami azt is jelentené, hogy a bevándorlók minden szükséges információnak a birtokában vannak, mielőtt útnak indulnak. Vagyis ha ezek az elriasztó intézkedések működnének, a munkanélküli romák nem jutnának hozzá pénzügyi ellátásokhoz és elhagynák a fogadó országot. Ám még ha az efféle döntés gazdasági számításokon alapulna is, a hazatérők döntésében szerepet játszanak a fizetési különbségek és érzelmi folyamatok is. Ahogyan a korábbi elemzésekben rámutattunk, az adminisztrációs rendszerekben elfoglalt intézményi és társadalmi alárendelt helyzet is befolyással bír a roma bevándorlók döntéseire.

A következő részben négy fő mutatót írok le, amelyek újabban a fogadó ország elhagyására bírják a bevándorlókat: a „lakhatási életminőséget” negatívan befolyásoló tényezőket, a kulturális veszteségtől való félelmet vagy kulturális fenyegetettséget, a hálózati függést és a hatóságoktól való félelmet.

Először is, azokat, akiket hazájukban interjúváltunk, ideiglenesként írták le otthoni tartózkodásukat, és az Angliába való visszatérésük utáni terveikről beszéltek. Azok, akik visszatértek a hazájukba, azt mondták, hogy Angliában ugyanilyen életszínvonalon élhetnek, van munkájuk, és viszonylag stabil helyzetet tudnak teremteni. De a növekvő tartozásokat, a rendszertelen keresetet és az egészségügyi ellátás iránti bizalmatlanságot a hazájukba való visszatérés melletti okként említették. Ezek az esetek is megerősítik, hogy a mobilis csoportok tapasztalatait nem lehet pusztán „sikerként” vagy „kudarcként” értékelni. A mobilitást a fogadó társadalomban való részvétel és befogadottság szituációs értelmezésében kell vizsgálni, beleértve az „ideiglenesség” fontosságát is. A legtöbb résztvevő, aki sokat várt a külföldi életminőségtől, a munkaerőpiaci rossz helyzetéből és a londoni lakásviszonyokból fakadó kihívásai miatt panaszkodott. Ennek ellenére néhány hazatérő elmondta, hogy vissza akar térni Londonba, és változtatni akar az életfeltételein. A „menni” és „maradni” döntések folyamatosan felülvizsgálás alatt állnak.

A hazatérési hajlandóság az idők során változik. A résztvevők folyamatosan mozogtak különböző országok között. A rossz tapasztalatokat általában a közvetlen érintkezések kapcsán említették, például tudatlan háztulajdonosokkal, kizsákmányoló munkaadókkal, az intézményes rasszizmussal a szociális szolgáltatásokban és a brit többségben uralkodó előítéletekkel kapcsolatban. Azokban az esetekben, ahol a résztvevők nem estek munkaadói kizsákmányolás vagy embercsempészek áldozatául, a résztvevők a családjuk kedvéért tértek haza. A roma mobilitás nemcsak haszonmaximalizáló viselkedés, hanem a méltóság visszanyerése és a diszkrimináció előli menekülés is. Sokszor azonban hazamenni is nehéz. Egyes résztvevők azért nem mennek haza, mert nem akarják bevallani, hogy Londonban rosszabb életminőségben éltek, mint otthon (GMELCH 1980). Mások eladták a házukat, és nem volt hova visszamenniük. Azok a hazatértek, akik nem tudtak eleget keresni Londonban, még jobban eladósodtak, mint korábban. Továbbá ha nem jelentkeztek ki a helyi szociális szolgáltatásokból a fogadó országban, annak jogi következményei lehetnek. Végül pedig a küldő ország helyi elítje (például a polgármester) meg tudja nehezíteni számukra az újrabeilleszkedést.

Mindez arra utal, hogy a piaci integráció, az oktatás és a fogadó országgal való gazdasági és szociális kapcsolatok fenntartása nem befolyásolja jelentősen a hazatérési szándékot. A neoklasszikus migrációs elméletekkel összhangban, a társadalmi-kulturális beilleszkedés és a hazatérési szándék között egyértelműen negatív összefüggés áll fenn. Ez érvényes a társadalmi-kulturális integráció szubjektív és objektívabb mértékére is. Ami a szubjektív mértéket illeti, a félelem a visszatérési szándékok egyik központi elemének tűnik.

8.3.1. A kulturális veszteségtől vagy kulturális fenyegetéstől való félelem

Roma szülők gyakran visszaküldik gyerekeiket a nagyszülökhöz, amikor attól tartanak, hogy az iskolai személyzet gondosságának hiánya miatt a gyerekek egyéb kisebbségekkel kerülhetnek kapcsolatba az iskolában, vagy a lányaik bizalmas kapcsolatot építhetnek ki

a társaikkal. Ezek a szülők gyakran használnak rasszista fogalmakat bűnöző fekete fiúkkal és drogosokkal kapcsolatban.

Az egyik tizenöt éves lányt, aki a nagynénjével és nagyanyjával élt együtt, hazaküldték, mert a nagynéni nem mert rá vigyázni, vagy nem tudta ellenőrizni, mit csinál. A lány félt a hazatéréstől, mert akkor nem járhat középiskolába, és házasságra kényszerítenék – „eladnak majd valakinek”, ahogy mondta. Sokat szenvedett amiatt, hogy nem lehet fiúbarátja, és nem lehet olyan szabad a társas kapcsolataiban, mint a többiek az angliai iskolában. Azt mondta, a roma törvények szerint kell élnie. A család évente legalább négyszer utazott oda-vissza a kiindulási ország és London között. Végül hazavitték a lányt, aki nemrégiben megszülte első fiát. A példa azt illusztrálja, hogy a háztartások megélhetési stratégiái és szociális hálójuk nagy súllyal esik latba ezekben a döntésekben. Más gyerekeket is hazaküldtek hasonló okokból, olykor pedig egész családok visszatértek a szüntelen szorongás vagy bizonytalanság miatt.

8.3.2. Hálózati függőség

Amikor megkérdeztem az egyik roma tolmácsot, hogy a romák éreznek-e honvágyat, egyszerűen válaszolt: „Nem, mert a kötődésük nem egy földrajzi helyhez, hanem a közösségükhöz kapcsolódik. Bárhol is legyenek. A honvágyuk az emberek után van, amikor el kell válniuk, nem egy hely után. Általában nagy családokat látok, fiatal házasságokat, sok gyerekkel és sok egyedülálló anyát. A férjek hazaköltöznek...” (IN3)

A roma hálózatok erős (főképp családi) kapcsolatokra épülnek és a többiekkel szemben kirekesztőek (még saját közösségükön belül is), ezért több hálózat működik egymás mellett. Mivel kiterjedt családok migrálnak, a helyi kisebbségekhez, például roma családokhoz vagy egyházi közösségekhez kapcsolódnak. Az alacsony képzettséget igénylő munkákból kevés van, így még inkább támaszkodnak a meglévő hálózatokra. Ahogyan korábban említettük, ilyen hálózatok léteznek és biztosítanak is jövedelmet a közvetítőknak. Egyes esetekben az úttörőkből lesznek az összekötő hidak, „hídfők” (DE HAAS 2010) ezekben a bevándorló hálózatokban, sőt, újabb bevándorlási hullámokat is generálhatnak a reménybeli bevándorlóknak nyújtott kölcsönökkel. Ezek a hálózatok általában elég kicsik, gyengék, és hamar telítődnek. A „hídfők” gyakran kapuőrök lesznek, akik akadályozzák a bevándorlók életét (például ellenőrzik a tevékenységüket), ami lelassíthatja a migrációs folyamatot. A folyamat azonban nem csökken és nem hal el.

Noha a nyelvtanulás kötelező, sok felnőtt nehezen kezd újra tanulni, és soha nem is tanul meg angolul. Ez felerősíti a hálózatoktól való függésüket; ez az egyik oka, hogy miért fontosak az etnikai csoportosulások, főképp az alacsony státuszú bevándorlók számára.

9. Konklúzió

„Képzeljünk el egy világot, ahol minden város egyforma, ahol az emberek egységesen öltözködnek, ahol írásos engedély kell ahhoz, hogy a közvetlen környezetünkből kiléphessünk (és ha nem kapunk engedélyt, rabszolgákká leszünk), ahol csak csoportosan szabad utazni, ahol az ajtók automatikusan nyílnak, tehát nincs magán- vagy kizárólagos terület, ahol az otthonon kívül nem lehet sehol elrejtőzni, nincs hely titkos találkozókra, és ahol a lakók mindent látnak egymás életéből.” (MARKS 2005, 222.)

Itt a szép új világ? A disztópiailrodalom fellendülése felveti a kérdést, vajon a nyugati megfigyelő társadalmak valóban Huxley (1932) világállama felé haladnak-e, ahol a geopolitikai ambíciókat a mozgásban levő embereket irányító megfigyelési technikákkal támogatott, kiterjedt ellenőrzések testesítik meg. A totalitáriánus kontroll e szürrealisztikus képeiben a kisebbségek civilizálatlan, tradicionális és nem gazdaságos népségeként jelennek meg, a világtársadalom boldogságát fenyegető veszélyként, akiket „vad rezervátumokba” kellene áthelyezni. Ez a könyv az ilyen disztópikus társadalomkritikák mentén vizsgálja a megfigyelő társadalom ígéreteit, különösképpen pedig azoknak a monitorozási gyakorlatoknak a mellékhatásait, amelyeket a népességszelekció geopolitikai eszközeiként használnak. A kötet egyik célja az volt, hogy feltárja a digitális megfigyelési rendszerek korlátait és diszkriminatív természetét, valamint a mobilitás irányítására és a társadalmi bizonytalanságra gyakorolt hatását.

Noha a mobilitási kutatásokban rendszeresen szó esik a bevándorlók elismeréséről a fogadó országban, az uniós állampolgárság és a „bennfentesség” korlátait általában nem tárgyalják. Az esetek rávilágítanak, hogy a neoliberais társadalomban a teljes állampolgárság nem jár alanyi jogon, azt ki kell érdemelni. Az unió kibővítésével a nemzetállamok visszanyúlnak a társadalmi szerződéses politikához, néhány specifikus állampolgársági kritériummal kiegészítve (SASSEN 2006; SCGINDEL 2009).

Az elméleti keretben azt taglaltuk, hogy az irányítás és lakosságellenőrzés foucault-i értelmezését a befogadás és kirekesztés paraméterei határozzák meg, például hogy az állampolgárság nemcsak jogi, hanem morális konstrukció is egyben. Az állampolgárság moralizálódása és az ebből következő virtualizációja nemcsak a nemzetállamba való formális befogadást érinti, hanem a társadalomról szóló közbeszédbe való morális befogadást is. Ez pedig nemcsak azzal jár, hogy a piaci részvételüktől függően teszünk különbséget a jó és aktív, valamint a nem olyan jó és inaktív polgárok között, hanem a társadalmi és kulturális asszimilációjuk alapján is. A bevándorlókat nemcsak gazdasági veszélynek tekintik, akik kihasználhatják a fogadó társadalmak jóléti szolgáltatásait, hanem a nyugati kulturális értékeket fenyegető veszélynek is.

Amint a bemutatott esetek illusztrálják, a fenti politikai célok szerint az uniós állampolgárság és munkaerőpiaci részvétel a teljes állampolgárságnak mindössze egy technikai paramétere. A roma bevándorlók, akik teljesen vagy részben láthatatlanok a jóléti rendszer

digitális megfigyelőrendszere számára, új magyarázattal szolgálnak arra nézve, hogy hogyan tudnak megfelelni az állampolgárság neoliberais kívánalmainak és miért érzik magukat még mindig kirekesztve a komunitariánus brit társadalomból.

A nyugat-európai társadalmak az utóbbi évtizedekben egyre inkább a jólétet fenyegető veszélyként határozták meg a roma mobilitást. Az új uniós tagállamoknál sürgették, hogy fektessenek be a roma kisebbségek szociális és gazdasági helyzetének javításába, mert azt remélik, hogy ezzel megelőzhető a migráció. Az ilyen politikai diskurzusokban ennek a biztonságiasítási folyamatnak részeként összekapcsolták az „ígéretes” jóléti szolgáltatásokat a „romaáradat” fenyegetésével, hogy igazolják a fokozott ellenőrző intézkedéseket és a bevándorlók számára elérhető szociális juttatások megszorításait. A jóléti megszorítások fő érve ebben a narratívában a munkaerőpiaci részvételen alapuló felelősségvállalás és az állami támogatásra való jogosultság keretében jelenik meg. A jóléti szakpolitikák efféle konnotációi feltételezik, hogy a munkanélküli bevándorlók maguk felelősek marginális helyzetükért, ezért legitim módon kizárhatók az állami támogatásokra való bármilyen jogosultságból.

A könyv empirikus esettanulmányokat használt az unión belüli és a tagállamok belső digitalizálódó határvédelmének (*Welfare Banopticon*) kritikai elemzéséhez. A központi kutatási kérdés ez volt: hogyan alakítja a mobilitás ellenőrzését mint geopolitikai szelektációs gyakorlatot a jóléti szolgáltatók digitalizált bürokráciája és az uniós bevándorlók adminisztrációs stratégiái közötti összjáték?

A kérdés megválaszolásához az alábbi alkérdések fogalmazódtak meg:

- Hogyan egyesítik a belső migrációellenőrzés biztonságiasítási stratégiái a társadalmpolitikai és bevándorlási szakpolitikát az angliai megfigyelési gyakorlatban?
- Milyen szelektív korlátozásokat vezettek be a jóléti szolgáltatások digitalizált adminisztrációs stratégiáiban?
- Hogyan járulnak hozzá a szakemberek és civil szervezetek a roma etnikum társadalmi osztályozásához?
- A szociális ellátórendszerben alkalmazott megfigyelési és ellenőrzési gyakorlatoknak alávetett közép-európai romák milyen innovatív stratégiákat találnak ki Londonban az adminisztratív kirekesztésre adott válaszként?

A digitalizált jóléti rendszer megfigyelési módszereinek interdiszciplináris elemzéseként ez a kutatás foglalkozott az Unión belüli geopolitikai célokkal s azzal, hogy az uniós bevándorlókkal szemben milyen biztonsági intézkedéseket hoznak a szociális ellátórendszer és a digitalizált adónyilvántartás szűrési eljárásaival. A biztonsággal foglalkozó tanulmányok központi érvelése az, hogy a nyugati fogyasztásalapú társadalmak biztonságra törekszenek, az egyének pedig feláldozzák a szolidaritást a biztonságuk kedvéért. Ebben a megfogalmazási keretben a társadalmi befogadás szabályait a kompetitív piaci kapcsolatok határozzák meg, a gazdasági termelés és a társadalmi alkalmazkodás alapján. Az üzleti szellemű állami adminisztrációt mint a munkanélküliek felügyeletét kiszervezik üzleti vállalkozásokhoz, amelyek a szelektív és kiutasító kormányzati kezdeményezések részeként monitorozzák, ellenőrzik és pénzügyi szankciókkal büntetik a nemkívánatos bevándorlókat.

Am a virtuális és intézményi etnográfia szerint, amelyen ez a kötet részben alapult, amikor az adminisztráció elektronikusan gyűjt információkat, a nemkívánatos bevándorlók képesek vagy elrejtőzni, vagy megfelelő módon alakítani az identitásukat.

9.1. Adatgyűjtés a roma bevándorlókról

John Twelve Hawks, a digitalizált megfigyelési társadalmakról írt regényében (*The Traveller* 2005) olyan világot mutat be, ahol az emberek egy „virtuális panoptikumban élnek, ahol folytonosan figyelik és követik őket. Csakúgy, mint ebben a rendszerben, a külföldi juttatás-igénylők, különösen a romák, gyakran érzik úgy, hogy egyfajta megfigyelő társadalomban élnek a nyugati országokban. Ez a terepmunka bemutatja, hogy a digitális megfigyelés mindent látó szeme hogyan alakítja egyes roma bevándorlók életét az Egyesült Királyságban. Az efféle automatizált büntető-ellenőrző rendszer nemcsak a különleges intézkedéseket legitimálja, hanem a „kiutasítási tölcser”, vagyis a strukturális kirekesztést is, amely a szegényeket az állami adminisztrációs rendszer legális keretein kívülre kényszeríti.

Ákárcsak ennek a disztópikus regénynek az utazója, a szerző mint kutató is különböző tartományok között mozog, több helyszínű, társadalmi, digitális és jogi határokat átlépő etnográfát végezve. Mint etnográfus, két év terepmunka során civil szervezetek munkatársait, kutatókat, szakembereket és roma bevándorlókat követtem, interjúvoltam és támogattam, hogy megfelelő mélységű adatokat gyűjtsék a mobilitásról. Számos családdal éltem együtt, másokat meglátogattam lakóhelyükön, hosszú távú kapcsolatokat építettem ki annak érdekében, hogy bizalmas kapcsolatunk keretein belül érzékeny témákat és fontos döntési pillanatokot is megoszthassunk egymással. Miközben online és offline követtem az Angliába tartó családokat, rendszeresen megosztották dilemmáikat, félelmeiket és a választásaik esetleges hatásait. A kapcsolattartást általában megkönnyítette a közösségi média, amely lehetővé tette, hogy a résztvevőket követhessem különböző helyszíneken és fenntarthassuk a kapcsolatot, így beszélhettünk a változó anyagi helyzetükről, az adósságokról és a szociális ellátásra való jogosultságaikról. A munkaközvetítő irodákban, a Facebookon és konyhaasztaloknál folytatott csevegéseink alkalmával teljes rálátást biztosítottak nekem a megfigyelési tapasztalatokra és arra, milyen szerepet játszanak ezek a jóléti kérelmekre. Ezek a narratívák annak megértésében is segítenek, hogy az etnikai stigma hogyan alakítja a megküzdési stratégiákat a szolgáltatókkal és civil szervezetekkel folytatott interakciókban.

Am pusztán azzal, hogy követjük azokat, akik a pénzügyi helyzetük alapján történő profilkialakítás és kiválasztás célpontjai, nem érthetjük meg teljes egészében a szituációtól függő döntéshozási folyamatokat. Egy helyi civil szervezetnél töltött nyolc hónap alatt a civil társadalom szerepéről is gyűjthettem információkat, valamint arról, hogy a kooperáció és a konfliktus hogyan alakítja a helyi szolgáltatók ismereteit a romákról, és a speciális igénylési eljárások hogyan kerülnek etnikai keretbe a különböző londoni kerületekben. Az érintettek elmondása alapján megállapítható, hogy ezek az etnikai alapú keretek határozzák meg a romákat, a szegénységi és jóléti szolgáltatás-függőségi paraméterek szerint. Az 5. fejezetben leírt etnikai konnotációk alapján elmondható, hogy a társadalmi osztályozás fő kiválasztási szempontjai nem feltétlenül kötődnek az etnicitáshoz, hanem sokkal inkább a gazdasági produktivitáshoz és társadalmi konformitáshoz, amelyben bizonyos paramétereket roma bevándorlókhoz társítanak.

Az információgyűjtésnek megvolt az ára. A résztvevők lehetséges kockázata miatt etikai döntés volt, hogy az adatokból válogatni kellett, hogy a résztvevők biztonságát megőrizzem és megelőzzem a stigmatizációt és kriminalizációt. Ezért, mivel különböző szerepeket vállaltam a terepen – tolmács, érdekképviselő, háziúr vagy tanár –, különféle narratívákat gyűjtöttem és mutattam be, amelyek a „Banopticon” napi rutinjában alkalmazott, válogatott

megküzdési stratégiákon alapultak. Etnográfusként váratlan elvárásokkal szembesültem, s a konfliktusok és érzelmi kötődések olyan élethelyzetekbe kényszerítettek, amelyekben jobban megértettem a situációfüggő értékeken alapuló társadalmi transzgressziót a profilalkotás és az identitásmenedzsment indoklásának észlelése kapcsán.

9.2. Biztonság és a mobilitás áramlása

A technikai haladásnak köszönhetően az emberek mobilitása a határokon keresztül többirányú és policentrikus, ami a nemzetállamokat olyan kiszámíthatatlan népességi változásoknak teszi ki, amelyeknek intenzív gazdasági hatásait nem tudják kézben tartani. Ám a mobilis csoportok mozgása nem véletlenszerű. Egyértelmű lejtése van, ami az Európai Unión belül meghatározott geopolitikai orientációt eredményez.

S mivel a mobilitást nem tudják uralni, növekszik a szorongás a nemzetállamokon belül, amikor szembesülnek azzal, hogy szakképzett állampolgáraikat nem tudják megtartani, miközben esetleg vonzzák a nem kívánt csoportokat, a jóléti turistákat. Ahogyan a külső ellenőrző, korlátozó intézkedések a belső, országhatáron belüli kontroll felé mozdulnak el, a technikai fejlődés újfajta ellenőrzési és megfigyelési technikákat hoz létre a népességvándorlás kezelésére. A neoliberais értékek alkalmazásának eredményeképpen a biztonságot a gazdasági produktivitás szintjével határozzák meg, ami arra kényszeríti a bürokratikus technológiát, hogy pénzügyi képességek szerint szűrje a bevándorlókat, és ettől tegye függővé a befogadást. A 2. és 4. fejezetben leírtam, hogy ezek az új kiválasztási technikák feljogosítják a jóléti intézményeket arra, hogy kiszűrjék és kirekesszék a nem produktívakat. A 4. fejezetben bemutattam, hogy a jóléti megfigyelést és a jogosultságok leszűkítését a biztonságról szóló médiadiskurzusokkal igazolják, és a bevándorlóhoz mint kulturális és gazdasági betolakodóhoz egyfajta „fenyegetést” társítanak. A 6., 7. és 8. fejezetben bemutattam, hogy a bevándorlók által az ilyen adminisztratív intézkedések kivédésére kitalált ellenstratégiák arra kényszerítik a hatóságokat, hogy fokozzák az ellenőrzést és a pénzügyi szankciókat, hogy észrevehessék azokat, akik kicsúsznak a kezük közül. Röviden egy ördögi kör jön létre: ez a folyamat újabb célzott eljárásokat eredményez és csökkenti az állami hivatalok átláthatóságát.

Röviden szólva ez a könyv bebizonyítja, hogy a társadalmi osztályozás dinamikáját tudatos dialektikus folyamat alakítja. A roma mobilitás a lakosságellenőrzés geopolitikai céljainak nem szándékolt hatásait illusztrálja és megmutatja, hogyan lehet elrejtőzni a juttatásigénylők digitalizált megfigyelése előtt.

9.3. Az idegenek menedzselése

A szociális juttatásért folyamodók célzott szűrésével szelektív kockázatmenedzselési technikákat vezettek be a jóléti szolgáltatások digitalizált adminisztratív módszerei által. Ahogyan azt a 7. fejezetben leírtam, egyre nő a szűrő eszközöknek és a gyanús igénylők algoritmusokkal való profilírozásának szerepe, így az igénylők folyamatosan ki vannak téve a pénzügyi és szociális monitorozásnak.

A gyűjtött adatok alapján azt a következtetést vontam le, hogy a lakosság ellenőrzését a termelés neoliberális elvei irányítják, ahol a nem termelő polgárokat nem kívántakként

címkézik. Az áteresztő EU-n belüli határok miatt az országok belső ellenőrzési intézkedéseket vezettek be, ahol a vízummegszorításokat a pénzügyi szűrés helyettesíti. A munkaközvetítő és az adóhatóság irodáiban végzett megfigyeléseim azt illusztrálják, hogy a társadalmi osztályozást kiszervezett kormányzervek vezetik, amelyek fel vannak hatalmazva a külföldi jóléti juttatásigénylők szűrésére, ellenőrzésére és kiválasztására. Ezek a cégek egyre nagyobb hatalommal rendelkeznek a sérülékeny uniós polgárok monitorozásában és szankcionálásában, s ettől a szociális ellátás biztonsági rendszabályozássá válik, ami félelmet és bizalmatlanságot kelt a juttatásoktól függő bevándorlóknál. A hatóságok stratégiái az adatmegfigyelés fegyelmező szerepében tükröződnek, ami megmutatja, hogyan kezelik a személyes információkat a közszolgálati környezetben.

A jóléti szolgáltatásokhoz kötődő biztonsági intézkedések a számítógépes játékokban alkalmazott akadályokhoz hasonlíthatók: minél közelebb kerülsz a célhoz, annál nehezebb lesz elérni. E kutatás igazi hozzájárulása azoknak a taktikáknak a bemutatása, amelyeket a roma bevándorlók alkalmaznak az adminisztrációval folytatott online és offline interakcióikban. Felhívtam a figyelmet arra, hogy az angol kormány alábecsüli a bevándorlók azon viselkedésváltoztatásait, amelyekkel el akarják kerülni a jóléti szolgáltatások biztonsági mechanizmusait. A bevándorlók általában ismerik azokat a társadalmi osztályozási mechanizmusokat, amelyeknek alávetik őket, és többségük proaktívan sikeresnek látja magát ebben az interakcióban. A roma bevándorlók az identitásmenedzsmentet és más gazdasági stratégiákat nemcsak arra használják, hogy elkerüljék az etnikai stigmatizációt, hanem a kívánatos polgárral szemben támasztott társadalmi elvárások leutánzására is.

Ahhoz, hogy megválaszoljuk a kérdést, hogy mennyiben alakítják az érintettek megfogalmazásai a külföldi fenyegetés meghatározását, azt is vizsgálni kell, hogy az etnikai osztályozásokat mennyiben ábrázolják pénzügyi fenyegetésként.

A roma etnicitás interpretációja mindig az interakciókban részt vevő különféle érintettektől függ. A szakemberek és kutatók szembenálló megközelítéseket fejtettek ki, amelyek zavart okoznak a roma etnikum szükségleteivel és fontosságával kapcsolatban. Ezeket beemelték az európai szakpolitikákba, reprodukálva ezzel a függő helyzetű kívülálló képének társadalmi konstruktumát. Ez a kép általános feszültségeket kelt és fokozza a románok látott, vagy magukat románok valló bevándorlók iránti gyanút.

A romák esete jól mutatja, hogy a kortárs nyugati társadalom egyrészt üdvözli a sokféleséget, ugyanakkor megpróbálja kizárni a nehéz eseteket. A késő modern társadalmakban a bulimieffektus nemcsak az ontológiai bizonytalanságérzés materialista kompenzálásának eredménye, hanem moralizált piaci részvétel is. Az egyének profitorientált mechanizmusokká tárgyiasulnak, és a társadalmi egyenlőtlenséget politikailag elfogadják. Ebben a kontextusban a biztonságiasítási folyamatokat gazdasági, moralista és menedzserszeméletű elvek szerint definiálják.

Mivel a jóléti mágnes teória nincs bizonyítva, a szankciókat és a célcsoportok kijelölését a jóléti turistákról szóló retorikával támogatják. Ez fokozza a bevándorlók, például a romák iránti bizalmatlanságot, akiket haszonleséssel gyanúsítanak, és a társadalom peremére szorítják őket. A külső határellenőrzések a bevándorlók belső ellenőrző stratégiáivá válnak, és az (im)mobilitásukat digitalizált szemezgetési módszerekkel irányítják.

Ezek a biztonságiasítási folyamatok kiterjesztették a digitális ellenőrzés területét és módszereit, hogy pontosabban megcélózhatók és beazonosíthatók a nemkívánatos bevándorlókat. Részt vettem személyes és telefonbeszélgetésekben, s így jobban megértettem

ezt a hatékonyságorientált bürokratikus megközelítést, és azt, hogy a szociális szolgáltatók hogyan érik el, hogy az ügyfelek fenyegetettnek érezzék magukat, és ezáltal vissza tudják szorítani őket a munkaerőpiacra, vagy távozásra ösztönözzék őket.

A jóléti szolgáltatások korlátokat emelnek az új munkanélküli bevándorlók elé, de azok, akik a peremen maradnak, ki tudják ezeket kerülni. Ennek eredményeképpen azok a bevándorlók, akik önellátóbbak és nem akarnak nagy kockázatokat vállalni, továbbmennek, akiknek pedig nincs vesztenivalójuk és nem tudnak hazatérni, ottmaradnak a fogadó országban és illegális tevékenységekbe bonyolódnak, ami miatt könnyű kizsákmányolni őket. A válogatott esetek alapján azt a következtetést vonom le, hogy a geopolitikai szűrés és a jóléti ellátáson keresztül megvalósuló társadalmi osztályozás a vártak éppen az ellenkezőjét eredményezi: azokat utasítja ki, akik képesek volnának részt venni a társadalom életében, míg a kevésbé produktívak maradnak és informális gazdasági stratégiákra való támaszkodásra kényszerülnek.

9.4. Megküzdési stratégiák – Hogyan válhatunk kívánatos polgárrá?

Az összegyűjtött empirikus adatok magja választ ad az utolsó alkérdésre: „A szociális szolgáltatóknál alkalmazott monitorozási és ellenőrzési gyakorlatoknak alávett közép-európai romák milyen megküzdési stratégiákat találnak ki Londonban, a társadalmi osztályozásra adott válaszként?”

A jóléti ellátáshoz való hozzájutás stresszes, időigényes, kiszámíthatatlan folyamat, amelyben az igényléshez jól informált hálózat, nyelvtudás, internethasználat és valamennyi tőke kell. Továbbá az igénylőknek a változó jogosultsági szabályokkal is tisztában kell lenniük.

A közép-európai roma bevándorlók megküzdési mechanizmusait csak a történetileg kialakult előítéletek mély ismeretével és a különböző országokban a roma etnikai különbségek felismerésével lehet megérteni. A visegrádi országok rendszerváltás utáni társadalmában társadalmilag elfogadott dolog a kormányintézkedésekkel szembeni csalás és a személyes körülményekkel kapcsolatos információk szelektálása, illetve manipulálása. Az Angliába érkező bevándorlók a többi országban szerzett tapasztalatok alapján jobban megértik a hatalmi viszonyokat és az adminisztrációs rendszer diszfunkcióit. Azt is tudják, hogyan használják ezeket arra, hogy megszerezzék a jogosultságokat a támogatásra.

A roma bevándorlók felhasználják a többiekkel fenntartott kapcsolataikat az angliai életükkel és a bürokráciával való megküzdésükhöz. A gyakran láthatatlan közvetítők jelentősen befolyásolják az igénylések sikerét, a főbérrel és munkaadókkal fenntartott, függő kapcsolatokat, és különféle szolgáltatásokat nyújtanak a korlátozott üzleti hálózatokban. Sok bevándorló, aki az angliai letelepedésben reménykedik, nem tud megélni a rendszeren, rosszul fizetett munkákból, ezért alapvető jóléti jogosultságokat próbálnak szerezni. A közszolgáltatásban szerzett korábbi tapasztalataik alapján a roma igénylők különféle identitásmenedzsment-technikákat használnak a szolgáltatókkal való kapcsolataikban. Ahogyan a 4. fejezetben leírtam, az etnikai stigmák elkerülésére, kiigazítására vagy összeomlására különféle technikákat alkalmaznak, és öncenzúrával is megpróbálják megelőzni a diszkriminációt.

A szociális szolgáltatásokra való jogosultság a szolgáltatók és az igénylők interaktív kapcsolatában szerezhető meg. A bevándorlók különféle stratégiákat alkalmaznak a „kívá-

natos polgár” jellemzőinek megteremtésére vagy utánzására. Noha a roma igénylőket kreatív úttörőknek tartják a monitorozási mechanizmusok megkerülésében, a megfigyeléseim és interjúim azt mutatják, hogy akik a szociális juttatásokra való jogosultságot meg szeretnék szerezni, a kormányzati adatkezelési rendszerek és igénylési formák korlátairól másoktól szereznek tudomást. Az általuk alkalmazott stratégiák legtöbbször olyanoktól tanulják, akik már ismerik a rendszert, például a közvetlen környezetükből, a már letelepedett kisebbségektől. Pakisztáni főbélők, munkaközvetítők alkalmazottai és civil szervezetek is megtanítják az újonnan érkezőket arra, hogy hogyan alkalmazkodjanak a szűrési módszerekhez, és ők segítenek olyan dokumentumok létrehozásában is, amelyek a jóléti szolgáltatásokra jogosultnak tüntetik föl őket.

A „szolgáltatásokra érdemes polgár” identitását tudatosan létrehozó bevándorlók változtatnak is a stratégiájukon a családi viszonyaik függvényében. Ezt illusztrálják azok az esetek, ahol a civil státusz változik, és ahol a munkanélküli segély adójóváírásra cserélődik. Következtetésünk szerint a virtuális identitásépítés elvileg biztosíthatja a bevándorlók gazdasági és szociális jogait, de ennek viselkedésváltoztató hatásai kiszámíthatatlanok.

Az uniós állampolgárokat célzó megszorítások nyomán elmozdulások következtek be a munkanélküli segélytől az adójóváírások igénylése felé, még ha ez kockázatosabb is az igénylők számára. Noha az adójóváírások igénylése gyakran vezet adócsaláshoz és az igényléshez alkalmazkodni kell a kiterjedt monitorozási rendszerhez is, az igénylők mégis kevésbé érzik a megfigyelést, és a digitális eljárások mögött biztosabbnak, határozottabbnak érzik magukat. Az adójóváírások igénylése egy másik megküzdési stratégia, ahol az interakciók digitális identifikációs és autentifikációs folyamatokban történnek.

A 7. fejezetben leírtuk, hogy sok igénylő európai állampolgárságát adja el, piacosítja, és a monitorozási folyamatok manipulálására vállalkozói kezdeményezéseket talál ki. Ezek a technikák főképp dokumentum-, illetve adathamisításon alapulnak, amit az adójóváírások megszerzésére alkalmazható, kis kockázatú pénzügyi stratégiának tartanak. Röviden szólva a kormányok rendszeresen túlbecsülik a megfigyelési technikák objektivitását és hatékonyságát. A csekély forrásokkal rendelkező emberek, akik folyamatosan keresik a társadalmi elfogadottsághoz vezető utakat, alternatív módszereket találnak ki, hogy az ellenőrzést elkerüljék vagy a megfigyelőt manipulálják, úgy, hogy kiigazítják a társadalmi stigmát és az „ideális bevándorló” jegyeit veszik magukra. Az igénylők egyrészt nélkülözőbbnek mutatják magukat, mint amilyenek valójában, de másrészt azt is bizonyítaniuk kell, hogy képesek a társadalom életéhez gazdaságilag hozzájárulni. Ezt a bűvészmutatványt kell naponta bemutatniuk, miközben az adminisztrációs formák és az ellenőrző kérdések próbára teszik a kitartásukat, önbecsülésüket, nyelvtudásukat és a bürokratikus zsargon helyi változatának ismeretét is igénylik.

A kutatást ugyan az európai kontrolltársadalom disztópikus képével kezdtem, optimistább hangvétellel fejezem be. A megfigyelő társadalmak információalapú hatalmi viszonyait folyamatosan kihívások elé állítják a kirekesztett, de befogadásra, bejutásra és elismerésre törekvő népcsoportok. A pénzügyi vagy biztonsági kockázatnak tekintett, fenyegetésnek tekintett bevándorlók megcélzásaként a nyugati kormányok automatizált válogatómechanizmusokat vezettek be a szociálpolitikában a migráció befolyásolására. Ezek a megszorítások azonban csak átmeneti megoldást jelentenek, mert azok a bevándorlók, akik ismerik az adminisztratív struktúra hiányosságait, könnyen megtalálják a kiskapukat, és ezt az ismeretüket befektetik a hálózataikba.

A fent leírt esetekkel ellentétben egyes bevándorlók nem hajlandók a megfigyelést manipulálni, hanem inkább teljesen elkerülik azt. A jóléti bürokrácia elkerülése a szürke- vagy feketegazdaságban való részvételhez vezethet, ahol a nemkívánatos bevándorlók biztosíthatják gazdasági pozícióikat. Az asszimilált dolgozó bevándorlók is használnak taktikákat, például az etnikai hovatartozásuk eltitkolását. Noha roma származásuk eltitkolásával bejuthatnak a munkaerőpiacra, ettől még társadalmilag nem feltétlenül tekintik őket befogadottnak. Habár a kormány a demokráciát és a toleranciát *alapvető brit érték*ként fogalmazta meg 2011-ben, a diverzitás kulturális vetületeit a digitális bürokrácia alapelemeiben elsősorban negatívan értelmezi. A kommunitariánus társadalmak nemcsak a neoliberais értelemben vett produktivitáson, hanem a kulturális konformitáson is alapulnak. Vagyis a láthatatlanságnak megvan az ára, a származás eltitkolása sokba kerül azoknak, akik olyan rendszerben nőttek föl, ahol a kultúra és a gazdaság összefonódik.

9.5. Virtuális bürokrácia és a „dividuum” megszületése

Ez a könyv azt a hipotézist vette alapul, hogy az Európán belüli mobilitáskontroll új formákat öltött a „kiérdemlés” neoliberális értékein alapuló digitális állami bürokráciában. A társadalmi osztályozás fogalmának leírása során bemutattuk, hogy a jóléti függőségben élő bevándorlók adatmegfigyelésére alapozott intraeurópai kontrollintézkedésekben megjelentek a jóléti szolgáltatásokhoz való hozzáféréssel kapcsolatos szakpolitikák. Ez az adatgyűjtés szolgál az igénylők objektív és hatékony kiválasztására a jogosultsági paraméterek segítségével. Ám ez a kiválasztás a gazdasági produktivás neoliberális értékein alapul, és ezek a profilképző rendszerek támogatás helyett kizárják a szegény, munkanélküli igénylőket. Ez a jóléti szolgáltatások igénylői iránti gyanakvásra alapuló szelektációs módszer geopolitikai intézkedéssé, a kiutasítás csatornájává válik, amely igyekszik távol tartani a nemkívánatos bevándorlókat. Ám ez a mobilitásellenőrzés túlbecsült, mert a megcélzottak képesek próbára tenni ezt a mechanizmust, és – különösen virtuális környezetben – képesek alkalmazkodni a szelektációs paraméterekhez.

A megfigyelés aktív folyamat, amely a megfigyelő és a megfigyelt közötti interakciók különféle szintjein történik. Az a döntés, hogy adójóváírásért folyamodnak jóléti juttatások helyett, annyit jelent, hogy a személyes találkozás helyett virtuális adminisztratív dialógusba bocsátkoznak a felek, és az ellenőrzést és a szelektációt ez alakítja. Noha a virtuális interakció internethasználatot igényel, lehetővé teszi a speciális személyazonosság-kreálást is, mivel a valóságos személy nem vesz részt a digitálisan folyó interakcióban. Ez a virtuális tér képessé teszi a társadalmi kizárással megcélzott bevándorlót, hogy virtuális jellemvonásaiból egy „kiérdemlő”, produktív polgárt faragjon.

Az igénylő és az adminisztráció között játszó macska-egér játék következtében egyre nagyobb fehér folt keletkezik az igénylő valós személyazonossága és a „dividuum” között, aki specifikus paramétereken alapuló adathalmazává vált. Az adatbázisok megtelnek a helyi adminisztráció által magukat megcélzottak érzők adaptált vagy hamis adataival. Ezek a megváltoztatott profilok kiszámíthatatlansághoz és ellentmondásokhoz vezetnek a rendszerben és ebből adódóan az eljárásért felelős intézmények átláthatóságában. Ez a ködösítés növeli a bizalmatlanságot az igénylőkben, akik így valós helyzetüket tekintve még inkább elrejtőznek. Noha az adatbázisokban egyre nagyobb szerepet kapnak olyan szűrő

eszközök, mint a pókháló diagram, az igénylőket megszürti hivatott algoritmust ki lehet játszani. Ez a folyamat is alátámasztja azt a kritikát, hogy a megszorító politika egyrészt alábecsüli az igénylők részvételi szakértelmét, másrészt túlbecsüli a digitalizált adminisztrációk képességeit.

A média gyanúsítgató megfogalmazásai miatt a szolgáltatók és igénylők kölcsönösen gyanakodva tekintenek egymásra, s ezért folyamatosan összezavarják egymást az online és offline interakciókban felhasznált szelektív információkkal. Úgy találtam, hogy nemcsak az igénylők, hanem a szolgáltatók is hajlamosak transzgresszív akciókra az igénylési eljárások során. A szűk menedzserszemléletű normák, amelyek a hivatalos megfontolásokat kockázatelemzésre szűkítik, azt illusztrálják, hogy az egyéni megfontolások, illetve diszkrecionális felhatalmazások még mindig befolyásolják a döntéseket. A jóléti szolgáltatások digitalizációja folytán keletkező fehér foltok új tereket engednek az állami alkalmazottak és az igénylők számára egyaránt.

Noha egyre nagyobb figyelem irányul a meta-adatelemzésekre és a digitális megfigyelés megbízhatóságának kérdésére, a kisebb, helyi lakosság ellenőrzésére szolgáló helyi adatbázisoknak a közönséges polgárookra tett hatását nem szabad alábecsülni. A bevándorlók új digitális személyazonosságot kreálnak maguknak, amit azután a kormánystatisztikák, civil szervezetek és szakpolitikusok feldolgoznak, és azt hiszik, hogy az adatok a polgárokat képviselik. Ám az adatmegfigyelési technikák megértésével azok, akik manipulált adatok alapján kapnak juttatásokat, továbbra is manipulálják a digitális személyazonosságukat. A kriminológiai kutatásoknak nagyobb figyelmet kell szentelniük a megfigyelési módszerek viselkedésátalakító hatásaira, arra, hogy az ellenőrzés tudatosítása további ösztönzést ad a Nagy Testvér kijátszására.

9.6. Záró gondolatok

Az „angliai álmot” láthatatlanságot, valamint szociális és gazdasági biztonságot ígér. A közép-kelet-európai romák nemcsak pénzügyi stabilitásra törekcsenek, hanem etnikai méltóságukat is helyre szeretnék állítani. A roma diaszpóra különböző osztályai közötti önmegkülönböztető gyakorlatok nemcsak arra szolgálnak, hogy a jóléti juttatásokra való jogosultságot megszerezzék, hanem a belső határok meghúzására is. Számos roma alkalmaz etnikai láthatatlanságot is biztosító gazdasági stratégiákat, hogy beilleszkedjen a fogadó ország társadalmába. A roma származás eltitkolását sokan a társadalmi és kulturális befogadás eszközének tartják.

Ez a könyv bebizonyítja, hogy a jóléti turizmus fogalma nem állja meg a helyét. A roma bevándorlók sokféle törekvéssel költöznek Nyugatra, különösen a társadalmi méltóság elnyerése érdekében. Ám a civil szervezetek és a piacorientált érdekvédelmi munka hozzájárul a marginális roma csoportok sztereotipikus másságának fenntartásához, amelyek igazolják az őket célzó kirekesztő mechanizmusokat. Ezek a neoliberais szelektációs módszerek az etnikai, illetve kulturális paraméterek felől az igénylők pénzügyi képességei felé mozdulnak. A külföldön letelepedő roma bevándorlók folyamatosan ki vannak téve monitorozásnak a környezetükben: a családjuk sokat vár tőlük, miközben a jóléti megfigyelés állandóan szemmel tartja őket. Mint kelet-európai bevándorlók, a morális érdem és a jogi jogosultság peremvidékei élnek rejtegetett identitásuk által konstruált életüket egy önmagát befogadónak valló technokrata online világban.

Vákát oldal

Felhasznált irodalom

- AAS, K. F. (2011): 'Crimmigrant' bodies and bona fide travelers: Surveillance, citizenship and global governance. *Theoretical Criminology*, Vol. 15. No. 3. 331–346. DOI: [10.1177/1362480610396643](https://doi.org/10.1177/1362480610396643)
- AAS, K. F. – BOSWORTH, M. (2013): *The borders of punishment: Migration, citizenship, and social exclusion*. Oxford, Oxford University Press.
- ABRAMS, K., – KEREN, H. (2009): Who's afraid of law and the emotions. *Minnesota Law Review*, Vol. 94. No. 6. 1997–2074. Elérhető: www.minnesotalawreview.org/articles/afraid-law-emotions/ (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- ADEY, P. (2004): Surveillance at the airport: Surveilling mobility/mobilising surveillance. *Environment and Planning A*, Vol. 36. No. 8. 1365–1380. DOI: [10.1068/a36159](https://doi.org/10.1068/a36159)
- ADEY, P. – BISSELL, D. – HANNAM, K. – MERRIMAN, PETER – SHELLER, M. (2014): *The Routledge handbook of mobilities*. London, Routledge.
- ADLER, P. A. – ADLER, P. (1987): *Membership roles in field research*. Newbury Park, SAGE Publications.
- AGAMBEN, G. (1998): *Homo sacer: Sovereign power and bare life*. Stanford, Stanford University Press.
- AGAMBEN, G. (2005): *State of exception*. Chicago, University of Chicago Press.
- ALLMER, T. (2011): A critical contribution to theoretical foundations of privacy studies. *Journal of Information, Communication and Ethics in Society*, Vol. 9. No. 2. 83–101. DOI: [10.1108/14779961111148613](https://doi.org/10.1108/14779961111148613)
- ALLMER, T. (2015): *Critical theory and social media: Between emancipation and commodification*. London, Routledge.
- ANDERSON, B. (2013): *Us and them? The dangerous politics of immigration control*. Oxford, Oxford University Press.
- ANDERSON, L. (1991): Political pacts, liberalism, and democracy: The Tunisian national pact of 1988. *Government and Opposition*, Vol. 26. No. 2. 244–260. DOI: [10.1111/j.1477-7053.1991.tb01136.x](https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.1991.tb01136.x)
- APPADURAI, A. (1990): Disjuncture and difference in the global cultural economy. *Theory, Culture and Society*, Vol. 7. No. 2. 295–310. DOI: [10.1177/026327690007002017](https://doi.org/10.1177/026327690007002017)
- BÁRÁNY Z. (1998): Ethnic mobilisation and the state: The Roma in Eastern Europe. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 21. No. 2. 308–327. DOI: [10.1080/014198798330034](https://doi.org/10.1080/014198798330034)
- BÁRÁNY Z. (2002): *The East European gypsies: Regime change, marginality, and ethnopolitics*. Cambridge, Cambridge University Press.
- BARBALET, J. M. (1992): A macro sociology of emotion: Class resentment. *Sociological Theory*, Vol. 10. No. 2. 150–163. DOI: [10.2307/201956](https://doi.org/10.2307/201956)
- BARTH, F. ed. (1969): *Ethnic groups and boundaries: The social organization of culture difference*. London, Allen & Unwin.
- BAUMAN, Z. (1998): *Work, consumption and the new poor*. Cambridge, Polity Press.
- BAUMAN, Z. (2013): *Liquid modernity*. Hoboken, John Wiley & Sons.
- BAUMANN, G. (1996): *Contesting culture: Discourses of identity in multi-ethnic London*. Cambridge, UK, Cambridge University Press.

- BAUMGARTNER, F. R. – BREUNIG, C. – GREEN – PEDERSEN, C. – JONES, B. D. – MORTENSEN, P. B. – NUYTEMANS, M. – WALGRAVE, S. (2009): Punctuated equilibrium in comparative perspective. *American Journal of Political Science*, Vol. 53. No. 3. 603–620. DOI: [10.1111/j.1540-5907.2009.00389.x](https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2009.00389.x)
- BENEITO-MONTAGUT, R. (2011): Ethnography goes online: Towards a user-centred methodology to research interpersonal communication on the internet. *Qualitative Research*, Vol. 11. No. 6. 716–735. DOI: [10.1177/1468794111413368](https://doi.org/10.1177/1468794111413368)
- BERK-SELIGSON, S. (1990): Bilingual court proceedings. In LEVI, J. N.– WALKER, A. G. eds.: *Language in the judicial process*. New York, Springer. 155–201.
- BIGO, D. (2006): *Illiberal practices of liberal regimes: The (in)security games*. Paris, L'Harmattan.
- BIGO, D. (2008a): *Security: A field left fallow*. London, Palgrave Macmillan.
- BIGO, D. (2008b): Globalized (in)security: The field and the ban-opticon. In Bigo, D. – Tsoukala, A. eds.: *Terror, insecurity and liberty: Illiberal practices of liberal regimes after 9/11*. London, Routledge. 5–49.
- BIGO, D. – TSOUKALA, A. eds. (2008): *Terror, insecurity and liberty: Illiberal practices of liberal regimes after 9/11*. London, Routledge.
- BIGO, D. – WALKER, R. B. J. (2002): Security and migration. *Special Section of Alternatives*, Vol. 27. No. 1. 1–92.
- BIGO, D. – WALKER, R. B. J. (2007): Political sociology and the problem of the international. *Millennium – Journal of International Studies*, Vol. 35. No. 3. 725–739. DOI: [10.1177/03058298070350030401](https://doi.org/10.1177/03058298070350030401)
- BÖCKER, A. – HAVINGA, T. (1998): *Asylum migration to the European Union: Patterns of origin and destination*. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities. Elérhető: www.researchgate.net/publication/254865228_Asylum_Migration_to_the_European_Union_Patterns_of_Origin_and_Destination (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- BOERSMA, K. – VAN BRAKEL, R. – FONIO, C. – WAGENAAR, P. (2014): *Histories of state surveillance in Europe and beyond*. London, Routledge.
- BORJAS, G. (1999): The economic analysis of immigration. In Ashenfelter, O. – Card, D. eds.: *Handbook of labor economics*. Amsterdam, Elsevier. 1697–1760.
- BOVENKERK, F. (2014): *Marokkaan in Europa, crimineel in Nederland. Een vergelijkende studie. Moroccan in Europe, criminal in the Netherlands: A comparative study*. Amsterdam, Boom Lemma Uitgevers.
- BOVENKERK, F. – YESILGÖZ, Y. (2004): Crime, ethnicity and the multicultural administration of justice. In FERRELL, J. – HAYWARD, K. – MORRISON, W. – PRESDEE, M. eds.: *Cultural criminology unleashed*. London, Routledge–Cavendish. 81–96.
- BRAZZABENI, M. – CUNHA, M. I. – FOTTA, M. eds. (2015): *Gypsy economy: Romani livelihoods and notions of worth in the 21st century*. Oxford, Berghahn Books.
- BROEDERS, D. – ENGBERSEN, G. (2013): *Digital fortress Europe: Policies on irregular migration and the weapons of the weak*. Elérhető: www.inclusionexclusion.nl/Ereader/Art.%20%20Engbersen.twee.doc (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- BROWN, P. (2012): *Interim research report – Roma SOURCE*. Elérhető: www.romasource.eu/userfiles/attachments/pages/167/romasourceinterimresearchreport-en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- BROWN, P. – MARTIN, P. – SCULLION, L. (2014): Migrant Roma in the United Kingdom and the need to estimate population size. *People, Place and Policy Online*, Vol. 8. No. 1. 19–33. DOI: [10.3351/ppp.0008.0001.0003](https://doi.org/10.3351/ppp.0008.0001.0003)
- BROWN, P. – SCULLION, L. – MARTIN, P. (2013): *Migrant Roma in the United Kingdom: Population size and experiences of local authorities and partners*. Manchester, University of Salford. Elérhető:

- www.salford.ac.uk/_data/assets/pdf_file/0004/363118/Migrant_Roma_in_the_UK_final_report_October_2013.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- BRUBAKER, R. (1992): *Citizenship and nationhood in France and Germany*. Cambridge, Harvard University Press.
- BRUBAKER, R. (2004): *Ethnicity without groups*. Cambridge, Harvard University Press.
- BRUBAKER, R. – LOVEMAN, M. – STAMATOV, P. (2004): Ethnicity as cognition. *Theory and Society*, Vol. 33. No. 1. 31–64. DOI: [10.1023/b:ryso.0000021405.18890.63](https://doi.org/10.1023/b:ryso.0000021405.18890.63)
- BURKE, A. D. (2007): *Beyond security, ethics and violence: War against the other*. London, Routledge.
- BUTLER, J. (2004): *Precarious life: The powers of mourning and violence*. London, Verso.
- BUZAN, B. – WÆVER, O. – DEWILDE, J. (1998): *Security: A new framework for analysis*. Boulder, Lynne Rienner Publishers.
- CAHN, C. – GUILD, E. (2010): *Recent migration of Roma in Europe*. Council of Europe. Elérhető: www.osce.org/hcnm/78034?download=true (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- CAPLAN, J. – TORPEY, J. (2001): Introduction. In Caplan, J. – Torpey, J. eds.: *Documenting individual identity. The development of state practices in the modern world*. Princeton, Princeton University Press. 1–12.
- CĂRSTOCEA, A. E. (2012): *'Ethno-business': The unexpected consequence of post-1989 policies for the political representation of national minorities in Romania*. London, University College London.
- CARTER, D. M. (2004): Living in virtual communities: Making friends online. *Journal of Urban Technology*, Vol. 11. No. 3. 109–125. DOI: [10.1080/10630730500064448](https://doi.org/10.1080/10630730500064448)
- Centre for European Policy Studies (2013): *Social benefits and migration: A contested relationship and policy challenge in the EU*. Elérhető: www.unece.org/fileadmin/DAM/stats/documents/ece/ces/ge.10/2013/mtg1/CEPS_Migration_and_Social_Benefits_2013.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- CHEN, P. – HINTON, S. M. (1999): Realtime interviewing using the world wide web. *Sociological Research Online*, Vol. 4. No. 3. DOI: [10.5153/sro.308](https://doi.org/10.5153/sro.308)
- CHERKEZOVA, S. – TOMOVA, I. (2013): *An option of last resort? Migration of Roma and non-Roma from CEE countries*. UNDP Europe and the CIS, Bratislava Regional Centre. Elérhető: www.scribd.com/doc/197718148/Migration-of-Roma-and-Non-Roma-from-Central-and-Eastern-Europe?page=25 (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- CHOI, K. H. – HAN, C. S. – PAUL, J. – AYALA, G. (2011): Strategies for managing racism and homophobia among U.S. ethnic and racial minority men who have sex with men. *AIDS Education & Prevention*, Vol. 23. No. 2. 145–158. DOI: [10.1521/aeap.2011.23.2.145](https://doi.org/10.1521/aeap.2011.23.2.145)
- CHUNN, D. E. – GAVIGAN, S. A. (2004): Welfare law, welfare fraud, and the moral regulation of the 'never deserving' poor. *Social and Legal Studies*, Vol. 13. No. 2. 219–243. DOI: [10.1177/0964663904042552](https://doi.org/10.1177/0964663904042552)
- CLARK, C. (1998): Counting backwards: The Roma 'numbers game' in Central and Eastern Europe. *Radical Statistics*, Vol. 69. Elérhető: www.radstats.org.uk/no069/article4.htm (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- CLARK, C. – CAMPBELL, E. (2000): Gypsy invasion: A critical analysis of newspaper reaction to Czech and Slovak Romani asylum seekers in Britain, 1997. *Romani Studies*, Vol. 10. No. 1. 23–47. DOI: [10.3828/rs.2000.2](https://doi.org/10.3828/rs.2000.2)
- CLARKE, J. (2005): New Labour's citizens: activated, empowered, responsabilized, abandoned? *Critical Social Policy*, Vol. 25. No. 4. 447–463. DOI: [10.1177/0261018305057024](https://doi.org/10.1177/0261018305057024)
- CLIFFORD, J. (1997): Spatial practices: Fieldwork, travel, and the disciplining of anthropology. In GUPTA, A. – FERGUSON, J. eds.: *Anthropological locations: Boundaries and grounds of a field science*. Berkeley, University of California Press. 185–222.

- COLE, S. A. (2002): *Suspect identities: A history of fingerprinting and criminal identification*. Cambridge, Harvard University Press.
- Commons Select Committee (2015): *MPs call for full independent review of benefit sanctions*. Elérhető: www.parliament.uk/business/committees/committees-a-z/commons-select/work-and-pensions-committee/news/benefit-sanctions-report/ (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- Court of Appeal for Ontario (2002). Elérhető: www.ontariocourts.on.ca/decisions/2000/september/falkiner.htm (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- COUTIN, S. B. (2005): Contesting criminality: Illegal immigration and the spatialization of legality. *Theoretical Criminology*, Vol. 9. No. 1. 5–33. DOI: [10.1177/1362480605046658](https://doi.org/10.1177/1362480605046658)
- Czech gypsies warned off. *BBC*, 1997. november 27. Elérhető: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/35080.stm> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- DALAKOGLU, D. – HARVEY, P. (2012): Roads and anthropology: Ethnographic perspectives on space, time and (im)mobility. *Mobilities*, Vol. 7. No. 4. 459–465. DOI: [10.1080/17450101.2012.718426](https://doi.org/10.1080/17450101.2012.718426)
- DAUVERGNE, C. (2008): *Making people illegal: What globalization means for migration and law*. Cambridge, Cambridge University Press.
- DEE, M. (2013): Welfare surveillance, income management and new paternalism in Australia. *Surveillance and Society*, Vol. 11. No. 3. 272–286. Elérhető: <http://ojs.library.queensu.ca/index.php/surveillance-and-society/issue/view/Surveillance%20Textualism> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- DE HAAS, H. (2010): Migration and development: A theoretical perspective. *International Migration Review*, Vol. 44. No. 1. 1–38. DOI: [10.1111/j.1747-7379.2009.00804.x](https://doi.org/10.1111/j.1747-7379.2009.00804.x)
- DEKKER, R. – ENGBERSEN, G. (2014): How social media transform migrant networks and facilitate migration. *Global Networks*, Vol. 14. No. 4. 401–418. DOI: [10.1111/glob.12040](https://doi.org/10.1111/glob.12040)
- DELEUZE, G. (1992): Postscript on the societies of control. *October*, Vol. 59. 3–7.
- DELEUZE, G. – GUATTARI, F. (1987): *A thousand plateaus: Capitalism and schizophrenia*. Minneapolis, University of Minnesota Press.
- DEMERTZIS, N. (2013): *Emotions in politics: The affect dimension in political tension*. London, Palgrave Macmillan.
- DENHARDT, R. B. – DENHARDT, J. V. (2000): The new public service: Serving rather than steering. *Public Administration Review*, Vol. 60. No. 6. 549–559. DOI: [10.1111/0033-3352.00117](https://doi.org/10.1111/0033-3352.00117)
- DIEFENBACH, T. (2009): New public management in public sector organizations: The dark sides of managerialistic ‘enlightenment’. *Public Administration*, Vol. 87. No. 4. 892–909. DOI: [10.1111/j.1467-9299.2009.01766.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2009.01766.x)
- DILLER, M. (2000): The revolution in welfare administration: rules, discretion & entrepreneurial government. *New York University Law Review*, Vol. 75. DOI: [10.2139/ssrn.257482](https://doi.org/10.2139/ssrn.257482)
- DOWLING, S. – MANTHORPE, J. – COWLEY, S. – KING, S. – RAYMOND, V. – PEREZ, W. – WEINSTEIN, P. (2006): *Person-centred planning in social care: A scoping review*. Elérhető: <https://lemosand-crane.co.uk/resources/JRF%20-%20Person-centred%20planning%20in%20social%20care.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- DURST, J. ed. (2014): *Roma: A misnomer? On the essence of ‘cultural identity’ of Roma* (Network Discussion 1, European Academic Network on Romani Studies). Elérhető: <http://romanistudies.eu/documents/email-list-archive/> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- DURST, J. (2015): New redistributors in times of insecurity: Different types of informal lending in Hungary. In BRAZZABENI, M. – CUNHA, M. I. – FOTTA, M. eds.: *Gypsy economy: Romani livelihoods and notions of worth in the 21st century*. Oxford, Berghahn Books.

- DUWELL, F. – WOLLMER, B. (2009): *Irregular migration in and from the neighbourhood of the EU. A comparison of Morocco, Turkey and Ukraine*. Elérhető: www.hwwi.org/typo3_upload/groups/31/4.Background_Information/4.6.Link_library_InternalDocuments/Transit_report_COMPAS_Sept09.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- EASTWOOD, L. – DEVAULT, M. (2001): *Mapping social relations*. Presentation at IE Conference. Syracuse, Syracuse University.
- ENGBERSEN, G. B. M. – BROEDERS, D. W. J. (2011): Immigration control and strategies of irregular migrants: From light to heavy foggy social structures. In BOMMES, M. – SCIORTINO, G. eds.: *Foggy social structures: Irregular migration and the Eastern enlargement*, Amsterdam, Amsterdam University Press. 169–188.
- ERIKSEN, T. H. (2002): *Ethnicity and nationalism: Anthropological perspectives*. London, Pluto Press.
- ERJAVEC, K. (2001): Media representation of the discrimination against the Roma in Eastern Europe: The case of Slovenia. *Discourse & Society*, Vol. 12. No. 6. 699–727. DOI: [10.1177/0957926501012006001](https://doi.org/10.1177/0957926501012006001)
- ESCOBAR, A. (2011): *Encountering development: The making and unmaking of the Third World*. Princeton, Princeton University Press.
- ESPENSHADE, T. J. – FIX, M. – ZIMMERMAN, W. – CORBETT, T. (1997): Immigration and social policy: New interest in an old issue. *Focus*, Vol. 18. No. 2. 1–10. Elérhető: www.irp.wisc.edu/publications/focus/pdfs/foc182.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- ETZIONI, A. (2007): Citizenship tests: A comparative, communitarian perspective. *The Political Quarterly*, Vol. 78. No. 3. 353–363. DOI: [10.1111/j.1467-923x.2007.00864.x](https://doi.org/10.1111/j.1467-923x.2007.00864.x)
- European Dialogue (2009): *The movement of Roma from new EU Member States: A mapping survey of A2 and A8 Roma in England. Patterns of settlement and current situation of new Roma communities in England*. Elérhető: http://equality.uk.com/Resources_files/movement_of_roma.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- FALKNER, G. (2009): *European integration and the welfare state(s) in Europe*. Institute for European Integration Research Working Paper, No. 3. Elérhető: <https://eif.univie.ac.at/downloads/workinpapers/wp2009-03.pdf> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- FALZON, M. A. ed. (2012): *Multi-sited ethnography: Theory, praxis and locality in contemporary research*. Farnham, Ashgate Publishing.
- FENTON, S. – MAY, S. (2002): *Ethnonational identities*. London, Palgrave Macmillan.
- FERGUSON, J. (2007): Power topographies. In NUGENT, D. – VINCENT, J. eds.: *A companion to the anthropology of politics*. Malden, Blackwell. 383–399.
- FERGUSON, J. – GUPTA, A. (2002): Spatializing states: Toward an ethnography of neoliberal governmentality. *American Ethnologist*, Vol. 29, No. 4, 981–1002. DOI: [10.1525/ae.2002.29.4.981](https://doi.org/10.1525/ae.2002.29.4.981)
- FIELDING, N. G. – LEE, R. M. – BLANK, G. eds. (2008): *The SAGE handbook of online research methods*. Thousand Oaks, SAGE Publications.
- FORTE, M. C. ed. (2014): *Good intentions: Norms and practices of imperial humanitarianism*. Montreal–Quebec, Alert Press.
- FOUCAULT, M. [1977] (1995): *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York, Vintage Books.
- FOUCAULT, M. (1982): The subject and power. *Critical Inquiry*, Vol. 8. No. 4. 777–795. DOI: [10.1086/448181](https://doi.org/10.1086/448181)
- FOUCAULT, M. (1997a): Security, territory, and population. In Rabinow, P. ed.: *Michel Foucault, ethics: Subjectivity and truth*. New York, The New Press. 67–71.

- FOUCAULT, M. (1997b): The ethics of the concern for the self as a practice of freedom. In RABINOW, P. ed.: *Michel Foucault, ethics: Subjectivity and truth*. London, Allen Lane, The Penguin Press. 281–301.
- FOUCAULT, M. (2007): *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France, 1977–1978*. New York, Palgrave Macmillan.
- FOUCAULT, M. (2009): *Security, territory, population: Lectures at the Collège de France 1977–1978*. Vol. 4. New York, Palgrave Macmillan.
- FPEG (2007): *Report on identity theft/fraud*. Brussels, 2007. október 22. Elérhető: http://ec.europa.eu/internal_market/fpeg/docs/id-theft-report_en.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- FRA (2011): *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union: Comparative report*. European Union Agency for Fundamental Rights. Elérhető: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1827-FRA_2011_Migrants_in_an_irregular_situation_EN.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- FRA (2012): *The situation of Roma in 11 EU Member States. Survey results at a glance*. European Union Agency for Fundamental Rights. Elérhető: http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/2099-FRA-2012-Roma-at-a-glance_EN.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- FUCHS, C. (2007): *Internet and society: Social theory in the information age*. London, Routledge.
- GANDY, O. H., JR. (1993): *The panoptic sort: A political economy of personal information: Critical studies in communication and in the cultural industries*. Boulder, Westview Press, Inc.
- GANDY, O. H., JR. (1996): Coming to terms with the panoptic sort. In Lyon, D. – Zureik, E. eds.: *Computers, surveillance, and privacy*. Minneapolis, University of Minnesota Press. 132–155.
- GASPARINI, G. (1995): On waiting. *Time and Society*, Vol. 4. No. 1. 29–45. DOI: [10.1177/0961463X95004001002](https://doi.org/10.1177/0961463X95004001002)
- GEERTZ, C. (1973): *The interpretation of cultures*. New York, Basic Books.
- GELLNER, E. – WATERBURY, J. eds. (1977): *Patrons and clients in Mediterranean societies*. London, Duckworth.
- GEORGEOU, N. – ENGEL, S. (2011): The impact of neoliberalism and new managerialism on development volunteering: An Australian case study. *Australian Journal of Political Science*, Vol. 46. No. 2. 297–311. DOI: [10.1080/10361146.2011.567970](https://doi.org/10.1080/10361146.2011.567970)
- GIDDENS, A. (1985): *A contemporary critique of historical materialism: The nation-state and violence*. Cambridge, Polity Press.
- GILL, S. R. – LAW, D. (1989): Global hegemony and the structural power of capital. *International Studies Quarterly*, Vol. 33. No. 4. 475–499.
- GILLIOM, J. (2001): *Overseers of the poor: Surveillance, resistance, and the limits of privacy*. Chicago, University of Chicago Press.
- GLASIUS, M. – ISHKANIAN, A. (2014): Surreptitious symbiosis: Engagement between activists and NGO's. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Vol. 26. No. 6. 2620–2644. Elérhető: <http://eprints.lse.ac.uk/60128/>
- GMELCH, G. (1980): Return migration. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 9. No. 1. 135–159. DOI: [10.1146/annurev.an.09.100180.001031](https://doi.org/10.1146/annurev.an.09.100180.001031)
- GODDARD, T. (2012): Post-welfarist risk managers? Risk, crime prevention and the responsabilization of community-based organizations. *Theoretical Criminology*, Vol. 16. No. 3. 347–363.
- GOFFMAN, E. (1974): *Frame analysis*. Harmondsworth, The Penguin Press.
- GORDON, G. R. – WILLOX, N. A. (2003): *Identity fraud: A critical national and global threat*. New York, Economic Crime Institute, Utica College.

- GREEN, S. (1999): A plague on the panopticon: Surveillance and power in the global information economy. *Information, Communication and Society*, Vol. 2. No. 1. 26–44. DOI: [10.1080/136911899359745](https://doi.org/10.1080/136911899359745)
- GREENFIELDS, M. – SMITH, D. (2010): A question of identity: the social exclusion of housed gypsies and travellers. *Research, Policy and Planning*, Vol. 28. No. 3. 65–78.
- GREY, C. – WILLMOTT, H. (2005): *Critical management studies: A reader*. Oxford, Oxford University Press.
- GRIJPKIN, J. H. A. M. – PRINS, J. E. J. (2003): New rules for anonymous electronic transactions? An exploration of the private law implications of digital anonymity. In NICOLL, C. – PRINS, J. E. J. – VAN DELLEN, M. J. M. eds.: *Digital anonymity and the law. Tensions and dimensions*. The Hague, T.M.C. Asser Press. 249–269.
- GRILL, J. (2005): The limits of multiculturalism: What can we learn from the Fadime Sahindal's murder? In *Fieldwork and local communities*. Prague, Prague Occasional Papers in Ethnology, No. 7.
- GRILL, J. (2011): From street busking in Switzerland to meat factories in the UK: A comparative study of two Roma migration networks from Slovakia. In KANEFF, D. – PINE, F. eds.: *Global connections and emerging inequalities in Europe: Perspectives on poverty and transnational migration*. London, Anthem Press. 79–102.
- GRILL, J. (2012): 'It's building up to something and it won't be nice when it erupts': The making of Roma/Gypsy migrants in post-industrial Scotland. *Focaal*, Vol. 62. 42–54. DOI: [10.3167/fcl.2012.620104](https://doi.org/10.3167/fcl.2012.620104)
- GRILL, J. (2015): 'Endured Labour' and 'Fixing Up' Money. The Economic Strategies of Roma Migrants in Slovakia and the UK. In BRAZZABENI, M. – CUNHA, M. I. – FOTTA, M. (eds.): *Gypsy Economy*. Oxford, Berghahn Books
- GROSSMAN, W. M. (2005): *Identifying risks: National identity cards*. Elérhető: <http://www2.law.ed.ac.uk/ahrc/script-ed/vol2-1/idcards.asp> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- GUY, W. (2003): 'No Soft Touch': Romani migration to the U.K. at the turn of the twenty-first century. *Nationalities Papers*, Vol. 31. No. 1. 63–79. DOI: [10.1080/0090599032000058848](https://doi.org/10.1080/0090599032000058848)
- HAJNAL L. E. (2002): The Roma in Canada: Emigration from Hungary from the second half of the 1990s. In KOVÁTS A. ed.: *Roma migration*. Budapest, Research Institute of Ethnic and National Minorities, Hungarian Academy of Sciences. 42–68.
- HALE, S. (2004): *Community interpreting*. New York, Palgrave Macmillan.
- HALFMANN, J. (1998): Citizenship universalism, migration and the risks of exclusion. *The British Journal of Sociology*, Vol. 49. No. 4. 513–533. DOI: [10.2307/591286](https://doi.org/10.2307/591286)
- HALL, P. (2014): *Review: 'Debtfare States and the Poverty Industry'*. Elérhető: <http://intpolicydigest.org/2014/12/06/review-debtfare-states-poverty-industry/> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- HAYTHORNTHWAITE, C. – KAZMER, M. M. (2002): Bringing the internet home: Adult distance learners and their internet, home and work worlds. In WELLMAN, B. – HAYTHORNTHWAITE, C. eds.: *The internet in everyday life*. Oxford, Blackwell. 431–463.
- HEMELSOET, E. – VAN PELT, P. (2015): Questioning the policy framing of Roma in Ghent, Belgium: Some implications of taking an insider perspective seriously. *Social Inclusion*, Vol. 3. No. 5. 148–160. DOI: [10.17645/si.v3i5.236](https://doi.org/10.17645/si.v3i5.236)
- HENMAN, P. – MARSTON, G. (2008): The social division of welfare surveillance. *Journal of Social Policy*, Vol. 37. No. 2. 187–205. DOI: [10.1017/S0047279407001705](https://doi.org/10.1017/S0047279407001705)
- HICKEY, S. – MOHAN, G. (2005): Relocating participation within a radical politics of development. *Development and Change*, Vol. 36. No. 2. 237–262. DOI: [10.1111/j.0012-155x.2005.00410.x](https://doi.org/10.1111/j.0012-155x.2005.00410.x)

- HIER, S. P. (2002): Probing the Surveillant Assemblage: On the dialectics of surveillance practices as processes of social control. *Surveillance and Society*, Vol. 1. No. 3. 399–411.
- HJORTH, L. (2007): Domesticating new media: A discussion on locating mobile media. In GOGGIN, G. – HJORTH, L. eds.: *Mobile Media 2007*. Sydney, The University of Sydney. 179–188.
- HOAG, C. (2011): Assembling partial perspectives: Thoughts on the anthropology of bureaucracy. *Polar: Political and Legal Anthropology Review*, Vol. 34. No. 1. 81–94. DOI: [10.1111/j.1555-2934.2011.01140.x](https://doi.org/10.1111/j.1555-2934.2011.01140.x)
- HORVÁTH K. (2005): Gypsy work – Gadjo work. *Romani Studies*, Vol. 15. No. 1. 31–49. DOI: [10.3828/rs.2005.2](https://doi.org/10.3828/rs.2005.2)
- HUMPHRIS, R. (2013): European Union enlargement and Roma migrants' welfare: The role of changing migration status in UK education policy and practice. *Human Welfare*, Vol. 2. No. 1. 26–35.
- HUMPHRIS, R. (2014): *Practising integration in the EU: Mapping initiatives and innovations by local institutions and civil society*. IRiS Working Paper Series, No. 3. Elérhető: www.academia.edu/7476960/Practising_integration_in_the_EU_Mapping_initiatives_and_innovation_by_local_institutions_and_civil_society (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- HUXLEY, A. (2008): *Brave new world*. Stuttgart, Ernst Klett Sprachen.
- HUYSMANS, J. (2000): The European Union and the securitization of migration. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 38. No. 5. 751–777.
- HYNDMAN, J. (2012): The geopolitics of migration and mobility. *Geopolitics*, Vol. 17. No. 2. 243–255. DOI: [10.1080/14650045.2011.569321](https://doi.org/10.1080/14650045.2011.569321)
- ICF GHK (2013): *A fact finding analysis on the impact on the Member States' social security systems of the entitlements of non-active intra-EU migrants to special non-contributory cash benefits and healthcare granted on the basis of residence*. Elérhető: http://ec.europa.eu/employment_social/empl_portal/facebook/20131014%20GHK%20study%20web_EU%20migration.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- ILCAN, S. – OLIVER, M. – O'CONNOR, D. (2007): Spaces of governance: Gender and public sector restructuring in Canada. *Gender, Place and Culture: A Journal of Feminist Geography*, Vol. 14. No. 1. 75–92. DOI: [10.1080/09663690601122333](https://doi.org/10.1080/09663690601122333)
- JARVIS, T. (2010): The digital cage: Digital surveillance and bureaucratic governance. *On Politics*, Vol. 1. No. 1. 5–16. Elérhető: <https://journals.uvic.ca/index.php/onpolitics/article/view/547> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- JIANG, L. (2007): From 'community interpreting' to 'discourse interpreting': Establishing some useful parameters. *MuTra 2007 – LSP Translation Scenarios: Conference Proceedings*. Elérhető: www.euroconferences.info/proceedings/2007_Proceedings/2007_Jiang_Lihua.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- JONES, J. A. (2012): Ethical considerations in criminal justice research: Informed consent and confidentiality. *Inquiries Journal*, Vol. 4. No. 8. Elérhető: www.inquiriesjournal.com/a?id=674 (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- JONES, T. – NEWBURN, T. (1998): *Private security and public policing*. Oxford, Clarendon Press.
- KABACHNIK, P. (2010): England or Uruguay? The persistence of place and the myth of the placeless Gypsy. *Area*, Vol. 42. No. 2. 198–207. DOI: [10.1111/j.1475-4762.2009.00910.x](https://doi.org/10.1111/j.1475-4762.2009.00910.x)
- KABOOLIAN, L. (1998): The new public management: Challenging the boundaries of the management vs. administration debate. *Public Administration Review*, Vol. 58. No. 3. 189–193. DOI: [10.2307/976558](https://doi.org/10.2307/976558)
- KÁLLAI E. ed. (2002): *The Gypsies/The Roma in Hungarian society*. Budapest, Teleki László Foundation.

- KAPOOR, D. (2005): NGO partnerships and the taming of the grassroots in rural India. *Development in Practice*, Vol. 15. No. 2. 210–215. DOI: [10.1080/09614520500041864](https://doi.org/10.1080/09614520500041864)
- KAZMER, M. M. – XIE, B. (2008): Qualitative interviewing in internet studies: Playing with the media, playing with the method. *Information, Communication and Society*, Vol. 11. No. 2. 257–278. DOI: [10.1080/13691180801946333](https://doi.org/10.1080/13691180801946333)
- KEMPER, T. D. – COLLINS, R. (1990): Dimensions of microinteraction. *American Journal of Sociology*, Vol. 96. No. 1. 32–68. DOI: [10.1086/229492](https://doi.org/10.1086/229492)
- KENNEDY, S. (2015): *Measures to limit migrants' access to benefits*. House of Commons Library Briefing Paper, No. 06889. Elérhető: researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN06889/SN06889.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- KINKET, B. – VERKUYTEN, M. (1997): Levels of ethnic self-identification and social context. *Social Psychology Quarterly*, Vol. 60. No. 4. 338–354. DOI: [10.2307/2787094](https://doi.org/10.2307/2787094)
- KIRKPATRICK, I. (2006): Taking stock of the new managerialism in English social services. *Social Work and Society*, Vol. 4. No. 1. 14–24. Elérhető: www.socwork.net/sws/article/view/173/564 (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- KISTERMANN, F. W. (1991): The invention and development of the Hollerith Punched Card: In commemoration of the 130th anniversary of the Birth of Herman Hollerith and for the 100th anniversary of large scale data processing. *Annals of the History of Computing*, Vol. 13. No. 3. 245–259.
- KLÍMOVÁ, I. (2002): Romani political representation in Central Europe. An historical survey. *Romani Studies*, Vol. 12. No. 2. 103–147. DOI: [10.3828/rs.2002.5](https://doi.org/10.3828/rs.2002.5)
- KÓCZÉ A. – RÖVID M. (2012): Pro-Roma global civil society: Acting for, with or instead of Roma? In SELCHOW, S. – KALDOR, M. – MOORE, H. L. eds.: *Global Civil Society 2012*. London, Palgrave Macmillan. 110–122.
- KOHLER-HAUSMANN, J. (2007): 'The crime of survival': Fraud prosecutions, community surveillance and the original 'welfare queen'. *Journal of Social History*, Vol. 41. No. 2. 329–354. DOI: [10.1353/jsh.2008.0002](https://doi.org/10.1353/jsh.2008.0002)
- KOSTAKOPOULOU, T. (2000): The 'Protective Union'; Change and continuity in migration law and policy in post-Amsterdam Europe. *Journal of Common Market Studies*, Vol. 38. No. 3. 497–518.
- KOSTKA, J. (2015): Implementation of Roma inclusion policies: Why defining the problem matters. *Social Inclusion*, Vol. 3. No. 5. 78–89. DOI: [10.17645/si.v3i5.231](https://doi.org/10.17645/si.v3i5.231)
- KOVÁTS A. (2002): Migration among the Roma population in Hungary. In KOVÁTS A. ed.: *Roma migration*. Budapest, Hungarian Academy of Sciences Institute of Minority Research – Centre for Migration and Refugee Studies. 9–32.
- KOVATS, M. (2001): The emergence of European Roma policy. In Guy, W. ed.: *Between past and future: The Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield, University of Hertfordshire Press. 93–116.
- LACEY, D. – CUGANESAN, S. (2004): The role of organizations in identity theft response: The organization-individual victim dynamic. *Journal of Consumer Affairs*, Vol. 38. No. 2. 244–261. DOI: [10.1111/j.1745-6606.2004.tb00867.x](https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2004.tb00867.x)
- LAZARIDIS, G. – WADIA, K. eds. (2015): *The securitisation of migration in the EU: Debates since 9/11*. London, Palgrave Macmillan.
- LEMKE, T. (2001): 'The Birth of Bio-Politics' – Michel Foucault's lecture at the Collège de France on neo-liberal governmentality. *Economy and Society*, Vol. 30. No. 2. 190–207. DOI: [10.1080/03085140120042271](https://doi.org/10.1080/03085140120042271)
- LEVI, M. (2008): Organized frauds and organising frauds: Unpacking the research on networks and organization. *Criminology and Criminal Justice*, Vol. 8. No. 4. 389–419. DOI: [10.1177/1748895808096470](https://doi.org/10.1177/1748895808096470)

- LIÉGEOIS, J. P. (1998): *School provision for ethnic minorities: The gypsy paradigm*. Hatfield, University of Hertfordshire Press.
- LINDLOF, T. R. – SHATZER, M. J. (1998): Media ethnography in virtual space: Strategies, limits, and possibilities. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, Vol. 42. No. 2. 170–189.
- LIPSKY, M. (2010): *Street level bureaucracy: Dilemmas of the individual in public service*. New York, Russell Sage Foundation.
- LITTLE, L. E. (1998): Hiding with words: Obfuscation, avoidance, and federal jurisdiction opinions. *UCLA Law Review*, Vol. 46. No. 1.
- LYON, D. ed. (2003): *Surveillance as social sorting: Privacy, risk, and digital discrimination*. Abingdon, Psychology Press.
- LYON, D. ed. (2006): *Theorizing surveillance: The panopticon and beyond*. London, Routledge.
- LYON, D. (2010a): Liquid surveillance: The contribution of Zygmunt Bauman to surveillance studies 1. *International Political Sociology*, Vol. 4. No. 4. 325–338. DOI: [10.1111/j.1749-5687.2010.00109.x](https://doi.org/10.1111/j.1749-5687.2010.00109.x)
- LYON, D. (2010b): Surveillance, power and everyday life. In KALANTZIS-COPE, P. – GHERAB-MARTIN, K. eds.: *Emerging digital spaces in contemporary society*. London, Palgrave Macmillan. 107–120.
- LYON, D. (2010c): 'National IDs in a Global World: Surveillance, Security, and Citizenship'. *Case Western Reserve Journal of International Law*, Vol. 42, No. 3. 607–623.
- LYON, D. (2013): *The information society: Issues and illusions*. Hoboken, John Wiley & Sons.
- MACDONALD, R. – SHILDRICK, T. – FURLONG, A. (2014): In search of 'intergenerational cultures of worklessness': Hunting the Yeti and shooting zombies. *Critical Social Policy*, Vol. 34. No. 2. 199–220. DOI: [10.1177/0261018313501825](https://doi.org/10.1177/0261018313501825)
- MAJTÉNYI B. – VÍZI B. eds. (2006): *A minority in Europe: Selected international documents regarding the Roma*. Budapest, Gondolat.
- MANDERSCHIED, K. (2009): Integrating space and mobilities into the analysis of social inequality. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory*, Vol. 10. No. 1. 7–27. DOI: [10.1080/1600910x.2009.9672739](https://doi.org/10.1080/1600910x.2009.9672739)
- MANN, C. – STEWART, F. (2000): *Internet communication and qualitative research: A handbook for researching online*. Thousand Oaks, SAGE Publications.
- MARCUS, G. E. (1995): Ethnography in/of the world system: The emergence of multi-sited ethnography. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 24. No. 1. 95–117. DOI: [10.1146/annurev.anthro.24.1.95](https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.24.1.95)
- MARKS, P. (2005): Imagining surveillance: Utopian visions and surveillance studies. *Surveillance and Society*, Vol. 3. No. 2–3. 222–239. Elérhető: <http://ojs.library.queensu.ca/index.php/surveillance-and-society/article/view/3503/3457> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- MARUSHIAKOVA, E. – POPOV, V. (2004): The Roma – A nation without a state? Historical background and contemporary tendencies. In STRECK, B. ed.: *Segmentation und Komplementarität. Mitteilungen des SFB „Differenz und Integration“*. Halle, Centre for Oriental Studies (OWZ) of the Martin Luther University of Halle-Wittenberg. 6–100.
- MARUSHIAKOVA, E. – POPOV, V. (2015): European policies for social inclusion of Roma: Catch 22? *Social Inclusion*, Vol. 3. No. 5. DOI: [10.17645/si.v3i5.241](https://doi.org/10.17645/si.v3i5.241)
- MARX, E. (2013): *Bedouin of Mount Sinai: An anthropological study of their political economy*. Oxford, Berghahn Books.
- MARX, K. (1991): *Capital*. Vol. 3. London, Penguin.
- MASON, I. (1999): *Dialogue interpreting: Translator studies in intercultural communication*. New York, Routledge.

- MASON, J. (2002): *Qualitative researching*. London, SAGE Publications.
- MATEI, S. – BALL-ROKEACH, S. J. (2001): Real and virtual social ties connections in the everyday lives of seven ethnic neighborhoods. *American Behavioral Scientist*, Vol. 45. No. 3. 550–564. DOI: [10.1177/00027640121957213](https://doi.org/10.1177/00027640121957213)
- MATRAS, Y. (2015): Expert frames: Scientific and policy practices of Roma classification. *Social Inclusion*, Vol. 3. No. 5. 167–169. DOI: [10.17645/si.v3i5.423](https://doi.org/10.17645/si.v3i5.423)
- MATRAS, Y. – LEGGIO, D. V. – CONSTANTIN, R. – TAMASE, L. – SUTAC, M. (2015): *The immigration of Romanian Roma to Western Europe: Causes, effects, and future engagement strategies (MigRom). Year 2 Report on the Extended Survey*. University of Manchester. Elérhető: http://romani.humanities.manchester.ac.uk/migrom/docs/Yr2report_Mcr.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- MATRAS, Y. – LEGGIO, D. V. – STEEL, M. (2015): ‘Roma education’ as a lucrative niche: Ideologies and representations 1. *ZEP: Zeitschrift für Internationale Bildungsforschung und Entwicklungspädagogik*, Vol. 38. No. 1. 11–17.
- MAYER, M. (2003): The onward sweep of social capital: Causes and consequences for understanding cities, communities and urban movements. *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 27. No. 1. 110–132. DOI: [10.1111/1468-2427.00435](https://doi.org/10.1111/1468-2427.00435)
- MCADAM, D. – MCCARTHY, J. D. – ZALD, M. N. (1996): *Comparative perspectives on social movements: Political opportunities, mobilizing structures, and cultural framings*. Cambridge, Cambridge University Press.
- MCBRIDE, S. – MCNUTT, K. (2007): Devolution and neoliberalism in the Canadian welfare state: Ideology, national and international conditioning frameworks, and policy change in British Columbia. *Global Social Policy*, Vol. 7. No. 2. 177–201. DOI: [10.1177/1468018107078161](https://doi.org/10.1177/1468018107078161)
- MCDONALD, M. (2008): Securitization and the construction of security. *European Journal of International Relations*, Vol. 14. No. 4. 563–587. DOI: [10.1177/1354066108097553](https://doi.org/10.1177/1354066108097553)
- MCDONALD, M. (2013): Discourses of climate security. *Political Geography*, Vol. 33. 42–51. DOI: [10.1016/j.polgeo.2013.01.002](https://doi.org/10.1016/j.polgeo.2013.01.002)
- MCDONALD, S. (2005): Studying actions in context: A qualitative shadowing method for organizational research. *Qualitative Research*, Vol. 5. No. 4. 455–473. DOI: [10.1177/1468794105056923](https://doi.org/10.1177/1468794105056923)
- MCGARRY, A. (2011): The Roma voice in the European Union: Between national belonging and transnational identity. *Social Movement Studies*, Vol. 10. No. 3. 283–297. DOI: [10.1080/14742837.2011.590030](https://doi.org/10.1080/14742837.2011.590030)
- MEAD, L. M. (1997): Citizenship and social policy: TH Marshall and poverty. *Social Philosophy and Policy*, Vol. 14. No. 2. 197–230.
- MELOSSI, D. (2003): ‘In a peaceful life’: Migration and the crime of modernity in Europe/Italy. *Punishment and Society*, Vol. 5. No. 4. 371–397. DOI: [10.1177/14624745030054001](https://doi.org/10.1177/14624745030054001)
- MERLINI, R. – FAVARON, R. (2003): Community interpreting: Re-conciliation through power management. *The Interpreters’ Newsletter: Trieste*, Vol. 12. 205–229.
- METZGER, J. – ALLMENDINGER, P. – OOSTERLYNCK, S. (2014): *Planning against the political: Democratic deficits in European territorial governance*. London, Routledge.
- MIKKELSON, H. (2008): Controversies over the role of the court interpreter. In VALERO GARCÉS, C. – MARTIN, A. eds.: *Crossing borders in community interpreting: Definitions and dilemmas*. Amsterdam, John Benjamins Publishing Company. 81–97.
- MILLER, C. T. – KAISER, C. R. (2001): A theoretical perspective on coping with stigma. *Journal of Social Issues*, Vol. 57. No. 1. 73–92. DOI: [10.1111/0022-4537.00202](https://doi.org/10.1111/0022-4537.00202)

- MIRGA, A. (1992): Roma territorial behavior and state policy: The case of the socialist countries of East Europe. In CASIMIR, M. J. – RAO, A. eds.: *Mobility and territoriality: Social and spatial boundaries among foragers, fishers, pastoralists, and peripatetics*. New York, Berg, 259–278.
- MIRGA, A. (2009): The extreme right and Roma and Sinti in Europe: A new phase in the use of hate speech and violence? *Roma Rights Journal*, Vol. 1. 5–9.
- MIRGA, A. – GHEORGHE, N. (1997): *The Roma in the twenty-first century: A policy*. Project on Ethnic Relations. Elérhető: www.per-usa.org/1997-2007/21st_c.htm (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- MITCHELL, K. (2006): Neoliberal governmentality in the European Union: Education, training and technologies of citizenship. *Environment and Planning D: Society and Space*, Vol. 24. No. 3. 389–407. DOI: [10.1068/d1804](https://doi.org/10.1068/d1804)
- MITCHISON, N. – WILIKENS, M. – BREITENBACH, L. – URRY, R. – PORTESI, S. (2004): *Identity theft: A discussion paper*. Joint Research Centre of the European Commission. Elérhető: bookshop.europa.eu/. . . /identity-theft . . . /LBNA21098ENC_002.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- MOHAN, G. (2002): The disappointments of civil society: The politics of NGO intervention in northern Ghana. *Political Geography*, Vol. 21. No. 1. 125–154. DOI: [10.1016/s0962-6298\(01\)00072-5](https://doi.org/10.1016/s0962-6298(01)00072-5)
- MOROȘANU, L. – FOX, J. E. (2013): ‘No smoke without fire’: Strategies of coping with stigmatised migrant identities. *Ethnicities*, Vol. 13. No. 4. 438–456. DOI: [10.1177/1468796813483730](https://doi.org/10.1177/1468796813483730)
- MULLER, B. J. (2004): (Dis)qualified bodies: Securitization, citizenship and ‘identity management’. *Citizenship Studies*, Vol. 8. No. 3. 279–294. DOI: [10.1080/1362102042000257005](https://doi.org/10.1080/1362102042000257005)
- MUNGER, F. (2003): Poverty, welfare, and the affirmative state. *Law and Society Review*, Vol. 37. No. 3. 659–686. DOI: [10.1111/1540-5893.3703007](https://doi.org/10.1111/1540-5893.3703007)
- NACU, A. (2012): From silent marginality to spotlight scapegoating? A brief case study of France’s policy towards the Roma. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 38. No. 8. 1323–1328. DOI: [10.1080/1369183x.2012.689192](https://doi.org/10.1080/1369183x.2012.689192)
- National Audit Office (2008): *Department for work and pensions: Progress in tackling benefit fraud*. Report by the Comptroller and Auditor General, HC 102 Session 2007–2008. Elérhető: www.nao.org.uk/report/department-for-work-and-pensions-progress-in-tackling-benefit-fraud/ (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- NEWMAN, G. R. – McNALLY, M. M. (2005): *Identity theft literature review*. National Institute of Justice Focus Group Meeting, NCJ 210459. Elérhető: www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/grants/210459.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- NOVOSELSKY, V. (2015): *Internet as a tool of change and the role of Roma virtual network in a process of Roma empowerment*. Elérhető: www.academia.edu/19448417/Internet_as_a_tool_of_change_and_the_role_of_Roma_Virtual_Network_in_a_process_of_Roma_empowerment (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- NUIJTEN, M. (2004): The ‘hope-generating machine’ and the positionality of the anthropologist. *The Development of Religion, the Religion of Development*, Eburon Delft, Vol. 51.
- OAKLEY, M. (2014): *Independent review of the operation of Jobseeker’s Allowance sanctions validated by the Jobseekers Act 2013*. Elérhető: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/335144/jsa-sanctions-independent-review.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- Office of Surveillance Commissioners (2014): *Annual report of the chief surveillance commissioner to the prime minister and to the Scottish Ministers for 2013–2014*. HC 343, SG/2014/92. Elérhető: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/350857/Annual-Report-of-the-Chief-Surveillance-Commissioner-for-2013-2014-laid-4-September-2014.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)

- OKELY, J. (1983): *The traveller-gypsies*. Cambridge, Cambridge University Press.
- O'MALLEY, P. – WEIR, L. – SHEARING, C. (1997): Governmentality, criticism, politics. *Economy and Society*, Vol. 26. No. 4. 501–517. DOI: [10.1080/03085149700000026](https://doi.org/10.1080/03085149700000026)
- Open Society Foundation (2004): *Who is afraid of migrating Roma?* EU Accession Monitoring Programme. Elérhető: www.eumap.org/journal/features/2004/migration/pt2/whoafraid (A letöltés dátuma: 2018. 09. 28.)
- O'REILLY, K. (2007): Intra-European migration and the mobility – Enclosure dialectic. *Sociology*, Vol. 41. No. 2. 277–293. DOI: [10.1177/0038038507074974](https://doi.org/10.1177/0038038507074974)
- OSBORNE, D. – GAEBLER, T. (1992): *Reinventing government: How the entrepreneurial spirit is transforming the public sector*. Boston, Addison-Wesley.
- OSCE (2000): *Report on the situation of Roma and Sinti in the OSCE Area*. Organization for Security and Co-operation in Europe, High Commissioner on National Minorities. Elérhető: www.osce.org/hcnm/42063?download=true (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- PALOMERA, J. (2014): Reciprocity, commodification, and poverty in the era of financialization. *Current Anthropology*, Vol. 55. No. 9. 105–S115. DOI: [10.1086/676420](https://doi.org/10.1086/676420)
- PAP, A. L. (2014): Is there a legal right to free choice of ethno-racial identity: Legal and political difficulties in defining minority communities and membership boundaries. *Columbia Human Rights Law Review*, Vol. 46. No. 2. 152–232. Elérhető: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2712435 (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- PARKER, M. (2002): *Against management: Organisation in the age of managerialism*. Cambridge, Polity Press.
- PARKIN, J. (2013): *The criminalisation of migration in Europe: A state-of-the-art of the academic literature and research*. CEPS Paper in Liberty and Security in Europe, No. 61. Elérhető: www.ceps.eu/system/files/Criminalisation%20of%20Migration%20in%20Europe%20J%20Parkin%20FIDUCIA%20final.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- PASCOE, T. – OWEN, K. – KEATS, G. – GILL, M. (2006): *Identity fraud: What about the victim? Research findings*. CIFAS – Perpetuity Research. Elérhető: www.cifas.org.uk/secure/content-PORT/uploads/documents/External-Identity%20Fraud%20-%20What%20About%20the%20Victim%20Research%20Findings.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- PASQUETTI, S. (2013): Legal emotions: An ethnography of distrust and fear in the Arab districts of an Israeli city. *Law & Society Review*, Vol. 47. No. 3. 461–492. DOI: [10.1111/lasr.12028](https://doi.org/10.1111/lasr.12028)
- PAYES, S. (2005): *Palestinian NGOs in Israel: The politics of civil society*. London, I. B. Tauris.
- PETER, A. – NADELMANN, E. (2006): *Policing the globe: Criminalization and crime control in international relations*. Oxford, Oxford University Press.
- PETINTSEVA, O. (2014): De 'taboes' binnen criminologie: het academisch discours mbt etniciteit/migratie en criminaliteit (The taboos within criminology: The academic discourse with regards to ethnicity/migration and criminality). In *Update in de Criminologie VII: actuele ontwikkelingen inzake EU-justitiebeleid, cannabisbeleid, misdada en straf, jongeren en jeugdzorg, internationale vrede, veiligheid en gerechtigheid, gewelddadig extermisme & private veiligheid en zelfregulering*. 192–220. Elérhető: <http://lib.ugent.be/catalog/pug01:4316807> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- PHELAN, M. – MARTÍN, M. (2010): Interpreters and cultural mediators – different but complementary roles. *Translocations*, Vol. 6. No. 1. Elérhető: <http://doras.dcu.ie/16481/> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- PHILLIPS, D. – CURRY, M. – LYON, D. (2003): Privacy and the phenetic urge. In Lyon, D. ed.: *Surveillance as social sorting: Privacy, risk, and digital discrimination*. Abingdon, Psychology Press. 137–152.

- PIASERE, L. (1992): Roma and Roma in north-east Italy: Two types of territorial behavior in the same larger territory. In Casimir, M. J. – Rao, A. eds.: *Mobility and territoriality: Social and spatial boundaries among foragers, fishers, pastoralists, and peripatetics*. New York, Berg. 279–291.
- PICKUP, F. – WHITE, A. (2003): Livelihoods in postcommunist Russia: Urban/rural comparisons. *Work, Employment and Society*, Vol. 17. No. 3. 419–434. DOI: [10.1177/09500170030173001](https://doi.org/10.1177/09500170030173001)
- PIERSON, P. – LEIBFRIED, S. (1995): The dynamics of social policy integration. *European Social Policy: Between Fragmentation and Integration*, 423–465.
- POGÁNY I. (2006): Minority rights and the Roma of Central and Eastern Europe. *Human Rights Law Review*, Vol. 6. No. 1. 1–25. DOI: [10.1093/hrlr/ngi034](https://doi.org/10.1093/hrlr/ngi034)
- POGÁNY I. (2012): Pariah peoples: Roma and the multiple failures of law in Central and Eastern Europe. *Social and Legal Studies*, Vol. 21. No. 3. 375–393. DOI: [10.1177/0964663911429152](https://doi.org/10.1177/0964663911429152)
- POGONYI SZ. (2013): Populism in Hungary: Conceptual Remarks. In Bachrynowski, Sz. ed.: *Populism in Central and Eastern Europe: Challenge for the Future?* Warsaw, Heinrich Böll Stiftung. 48–52.
- POSTLE, K. (2002): Working ‘between the idea and the reality’: Ambiguities and tensions in care managers’ work. *British Journal of Social Work*, Vol. 32. No. 3. 335–351.
- PRÓNAI C. szerk. (2000): *Nyugat-Európa. Válogatás Bernard Formoso, Patrick Williams, Leonardo Piasere tanulmányaiból*. Budapest, Új Mandátum.
- PRÓNAI C. szerk. (2006): *Cigány Világok Európában. Zigeunerwelten in Europa. Kulturanthropologie*. Budapest, Nyitott Könyv.
- PUSCA, A. (2014): Roma migrants in the UK: Why cautiously welcoming them is a more effective strategy. *British Politics and Policy blog of the London School of Economics*. Elérhető: <http://blogs.lse.ac.uk/politicsandpolicy/roma-migrants-in-the-uk-why-cautiously-welcoming-them-might-be-a-more-effective-strategy/> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- PUXON, G. (2000): The Romani movement: Rebirth and the First World Romani Congress in retrospect. In Acton, T. ed.: *Scholarship and the Gypsy Struggle*. Hatfield, University of Hertfordshire Press. 94–113.
- RABINOW, P. – SULLIVAN, W. M. (1979): The interpretive turn: Emergence of an approach. *Interpretive social science: A reader*. 1–21.
- RAMAGE, S. (2008): Covert surveillance. *Criminal Lawyer*, Vol. 181.
- RANKIN, K. N. (2002): Social capital, microfinance, and the politics of development. *Feminist Economics*, Vol. 8. No. 1. 1–24. DOI: [10.1080/13545700210125167](https://doi.org/10.1080/13545700210125167)
- REICH, C. A. (1964): The new property. *The Yale Law Journal*, Vol. 73. No. 5. 733–787. DOI: [10.2307/794645](https://doi.org/10.2307/794645)
- RINGOLD, D. (2000): *Roma and the transition in Central and Eastern Europe: Trends and challenges*. Washington, World Bank Publications.
- RINGOLD, D. – ORENSTEIN, M. A. – WILKENS, E. (2005): *Roma in an expanding Europe: Breaking the poverty cycle*. Washington, The World Bank.
- RIPKA, Š. (2015): Being ‘one of them’: Hierarchy and institutionalisation of charisma of an ethnic pastor in a Romani congregation. *Social Compass*, Vol. 62. No. 2. 147–158. DOI: [10.1177/0037768615571686](https://doi.org/10.1177/0037768615571686)
- ROBERTS, A. – SOEDERBERG, S. (2014): Politicizing debt and denaturalizing the ‘new normal’. *Critical Sociology*, Vol. 40. No. 5. 657–668. DOI: [10.1177/0896920514528820](https://doi.org/10.1177/0896920514528820)
- Romani Studies Network (2014): *Compiling data on Roma: Discussions on Roma migrants in the UK and the number games*. Elérhető: <http://romanistudies.eu/documents/email-list-archive/> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)

- ROSE, N. (1999): *Powers of freedom: Reframing political thought*. Cambridge, Cambridge University Press.
- ROSE, N. – MILLER, P. (1992): Political power beyond the state: Problematics of government. *The British Journal of Sociology*, Vol. 43. No. 2. 173–205. DOI: [10.2307/591464](https://doi.org/10.2307/591464)
- RUTLEDGE, D. (2014a): The political row over benefits and EU migrants. *Free Movement Immigration law blog of Garden Court Chambers*. Elérhető: www.freemovement.org.uk/the-political-row-over-benefits-and-eu-migrants/ (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- RUTLEDGE, D. (2014b): Existing EEA migrants at risk of destitution following the removal of Housing Benefit. *Free Movement Immigration law blog of Garden Court Chambers*. Elérhető: www.freemovement.org.uk/existing-eea-migrants-at-risk-of-destitution-following-the-removal-of-housing-benefit/ (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- RUTLEDGE, D. (2014c): New habitual residence test and the impact on returning UK nationals. *Free Movement Immigration law blog of Garden Court Chambers*. Elérhető: www.freemovement.org.uk/new-habitual-residence-test-and-the-impact-on-returning-uk-nationals/ (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- RUTLEDGE, D. (2014d): Removal of entitlement to housing benefit for EEA jobseekers. *Free Movement Immigration law blog of Garden Court Chambers*. Elérhető: www.freemovement.org.uk/removal-entitlement-housing-benefit-eea-jobseekers/ (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- RUTLEDGE, D. (2015): Benefits to be withdrawn from EEA jobseekers previously unaffected by the January 2014 changes. *Free Movement Immigration law blog of Garden Court Chambers*. Elérhető: www.freemovement.org.uk/benefits-to-be-withdrawn-from-eea-jobseekers-previously-unaffected-by-the-january-2014-changes/ (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- RYDER, A. (2011): *UK Gypsies and Travellers and the third sector*. Third Sector Research Centre: Working Paper, 63. Elérhető: www.birmingham.ac.uk/generic/tsrc/documents/tsrc/working-papers/working-paper-63.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- SAINSBURY, R. (1998): Putting fraud into perspective. *Benefits*, Vol. 21. 2–6.
- SALAFF, J. W. (2002): Where home is the office. *The internet in everyday life*. 464–495.
- SAMPSON, S. L. (2002): Weak states, uncivil societies and thousands of NGOs: Benevolent colonialism in the Balkans. In RESIC, S. – TÖRNQUIST-PLEWA, B. eds.: *The Balkans in focus: Cultural boundaries in Europe*. Lund, Lund University Press. 27–44.
- SASSEN, S. (2006): *Territory, authority, rights: From medieval to global assemblages*. Princeton, Princeton university press.
- SCHEFF, T. J. (1994): *Microsociology: Discourse, emotion, and social structure*. Chicago, University of Chicago Press.
- SCHILD, V. (2007): Empowering consumer-citizen or governing poor female subjects? The institutionalization of self-development in the Chilean social policy field. *Journal of Consumer Culture*, Vol. 7. No. 2. 179–203.
- SCHILLER, N. G. – ÇAGLAR, A. – GULDBRANDSEN, T. C. (2006): Beyond the ethnic lens: Locality, globality, and born-again incorporation. *American Ethnologist*, Vol. 33. No. 4. 612–633. DOI: [10.1525/ae.2006.33.4.612](https://doi.org/10.1525/ae.2006.33.4.612)
- SCHINKEL, W. (2008): The Moralisation of Citizenship in Dutch Integration Discourse. *Amsterdam Law Forum*, Vol. 1. No. 1. 15–26.
- SCHINKEL, W. (2010): The virtualization of citizenship. *Critical Sociology*, Vol. 36. No. 2. 265–283. DOI: [10.1177/0896920509357506](https://doi.org/10.1177/0896920509357506)
- SCHULZEK, N. (2012): *Migration studies unit working papers*.

- SCHUMPETER, J. (1942): *Capitalism, Socialism and Democracy*. London–New York, Routledge. 81–86.
- SCHURINGA, L. (2005): *Community work and Roma inclusion*. Utrecht, Spolu International Foundation.
- SELLIN, T. (1938): Culture conflict and crime. *American Journal of Sociology*, Vol. 44. No. 1. 97–103. DOI: [10.1086/217919](https://doi.org/10.1086/217919)
- SHAW, C. R. – MCKAY, H. D. (1942): *Juvenile delinquency and urban areas*. Chicago, University of Chicago Press.
- SHELDRIK, G. (2016): REVEALED: How YOU pay for Roma gypsy palaces – UK benefits funding Romanian mansions. *Express*, 2016. 04. 05. Elérhető: <https://www.express.co.uk/news/politics/656553/Roma-gypsy-palaces-quit-EU-benefits-Brexit> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- SHELLER, M. (2011a): Cosmopolitanism and mobilities. In NOWICKA, M. – ROVISCO, M. eds.: *The Ashgate research companion to cosmopolitanism*. Burlington, Ashgate. 349–366.
- SHELLER, M. (2011b): Mobility. *Sociopedia.isa*. DOI: [0.1177/205684601163](https://doi.org/0.1177/205684601163)
- SHELLER, M. – URRY, J. (2006): The new mobilities paradigm. *Environment and Planning A*, Vol. 38. No. 2. 207–226. DOI: [10.1068/a37268](https://doi.org/10.1068/a37268)
- SHOVER, N. – COFFEY, G. S. – HOBBS, D. (2003): Crime on the line: Telemarketing and the changing nature of professional crime. *The British Journal of Criminology*, Vol. 43. No. 3. 489–505. DOI: [10.1093/bjc/43.3.489](https://doi.org/10.1093/bjc/43.3.489)
- SIEGEL, D. (2014): *Mobile banditry: East and Central European itinerant criminal groups in the Netherlands*. The Hague, Eleven International Publishing.
- SIGONA, N. – TREHAN, N. eds. (2009): *Romani politics in contemporary Europe: Poverty, ethnic mobilization, and the neoliberal order*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
- SIGONA, N. – VERMEERSCH, P. (2012): Editors' introduction. The Roma in the new EU: Policies, frames and everyday experiences. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 38. No. 8. 1189–1193. DOI: [10.1080/1369183x.2012.689174](https://doi.org/10.1080/1369183x.2012.689174)
- SIMANDI, S. (2015): *12 results in 2015 that will make Europe a better place for Roma*. European Roma Rights Centre. Elérhető: www.errc.org/article/12-results-in-2015-that-will-make-europe-a-better-place-for-roma/4441 (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- SOBOTKA, E. – VERMEERSCH, P. (2012): Governing human rights and Roma inclusion: Can the EU be a catalyst for local social change? *Human Rights Quarterly*, Vol. 34. No. 3. 800–822.
- SOEDERBERG, S. (2014a): *Debtfare states and the poverty industry: Money, discipline and the surplus population*. London, Routledge.
- SOEDERBERG, S. (2014b): Student loans, debtfare and the commodification of debt: The politics of securitization and the displacement of risk. *Critical Sociology*, Vol. 40. No. 5. 689–709. DOI: [10.1177/0896920513513964](https://doi.org/10.1177/0896920513513964)
- SPICKER, P. (2005): Five types of complexity. *Benefits*, Vol. 13. No. 1. 5–9. Elérhető: <https://openair.rgu.ac.uk/handle/10059/853> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- SPICKER, P. (2011): *How social security works: An introduction to benefits in Britain*. Bristol, Policy Press.
- SRINIVAS, N. (2009): Against NGOs? A critical perspective on nongovernmental action. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, Vol. 38. No. 4. 614–626. DOI: [10.1177/0899764009334308](https://doi.org/10.1177/0899764009334308)
- STEWART, M. (1997): *The time of the gypsies*. Boulder, Westview Press.
- STEWART, M. (2013): Roma and Gypsy 'ethnicity' as a subject of anthropological inquiry. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 42. No. 1. 415–432. DOI: [10.1146/annurev-anthro-092010-153348](https://doi.org/10.1146/annurev-anthro-092010-153348)
- STEWART, M. – RÖVID M. eds. (2011): *Multi-disciplinary approaches to Romany studies: Selected papers from participants of Central European University's Summer Courses 2007–2009*.

- Elérhető: www.ucl.ac.uk/anthropology/people/academic_staff/m_stewart/multidisciplinary_approaches_to_romany_studies_.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- STROSCHEN, S. (2002): NGO strategies for Hungarian and Roma minorities in Central Europe. *Voluntas: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, Vol. 13. No. 1. 1–26. Elérhető: <http://link.springer.com/article/10.1023%2FA%3A1014793712223#page-1> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- SUMMERS, S. J. – SCHWARZENEGGER, C. – EGE, G. – YOUNG, F. (2014): *The emergence of EU criminal law: cyber crime and the regulation of the information society*. Bloomsbury Publishing.
- SURDU, M. (2015): *Expert frames: Scientific and policy practices of Roma classification*. Budapest, Central European University Press.
- SURDU, M. – KOVATS M. (2015): Roma identity as an expert-political construction. *Social Inclusion*, Vol. 3. No. 5. DOI: [10.17645/si.v3i5.245](https://doi.org/10.17645/si.v3i5.245)
- SWANK, D. – BETZ, H.-G. (2003): Globalization, the welfare state and right-wing populism in Western Europe. *Socio-Economic Review*, Vol. 1. No. 2. 215–245. DOI: [10.1093/soceco/1.2.215](https://doi.org/10.1093/soceco/1.2.215)
- SWIFT, K. J. – BIRMINGHAM, M. (2000): Location, location, location: Restructuring and the everyday lives of ‘welfare moms’. In NEYSMITH, S. M. ed.: *Restructuring caring labour: Discourse, state practice, and everyday life*. Oxford, Oxford University Press. 93–115.
- SZUHAY P. (2002): Self-definitions of gypsy ethnic groups. In Kállai E. ed.: *The Gypsies/The Roma in Hungarian society*. Budapest, Teleki László Foundation. 24–28.
- SZUHAY P. (2011): The plight of Hungary’s Roma. *The Hungarian Quarterly*, Vol. 202–203. 86–102. Elérhető: www.ceeol.com/search/article-detail?id=200480
- TAKÁCS Á. (2009): *Biopolitika és nemzeti állapot: egy foucault-i problematika rekonstrukciója*. 15–28. Elérhető: http://atelier.org.hu/upload/category/mta_elte_atelier/kotoerok1_takacs_adam.pdf (A letöltés dátuma: 2020. 03. 11.)
- TAYLOR, R. (1977): The local health system: an ethnography of interest-groups and decision-making. *Social Science and Medicine*, Vol. 11. No. 11–13. 583–592.
- TENIGL-TAKÁCS L. (2007): *Lacrima Szinmárti – Szentmárton könnyei*. Budapest, Liget.
- TESFAHUNEY, M. – EK, R. (2014): Planning as war by other means. In METZGER, J. – ALLMENDINGER, P. – OOSTERLYNCK, S. eds.: *Planning against the political: Democratic deficits in European territorial governance* London, Routledge. 171–177.
- TESFAHUNEY, M. – DAHLSTEDT, M. eds. (2008): *Den bästa av världar? Beträktelser över en postpolitisk samtid*. London, Routledge.
- THEMELIS, S. (2009): Questioning inclusion: The education of Roma/Traveller students and young people in Europe and England – A critical examination. *Research in Comparative and International Education*, Vol. 4. No. 3. 262–275. DOI: [10.2304/rcie.2009.4.3.262](https://doi.org/10.2304/rcie.2009.4.3.262)
- TITUS, R. M. (1999): *The victimology of fraud*. Paper presented to the Restoration of Victims of Crime Conference, Melbourne, Australia. Elérhető: www.aic.gov.au/media_library/conferences/rvc/titus.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- TREHAN, N. (2001): In the name of the Roma? The role of private foundations and NGOs. In GUY, W. ed.: *Between past and future: The Roma of Central and Eastern Europe*. Hatfield, University of Hertfordshire Press. 134–149.
- TREHAN, N. – KÓCZÉ A. (2009): Racism, (neo-)colonialism and social justice: The struggle for the soul of the Romani movement in post-socialist Europe. In HUGGAN, G. – LAW, I. eds.: *Racism Postcolonialism Europe*. Liverpool, Liverpool University Press. 50–76.
- TREMLET, A. (2014): *Roma integration and evidence-based policy making*. King’s College London, WP142. Elérhető: www.kcl.ac.uk/sspp/departments/education/research/ldc/publications/

- workingpapers/abstracts/WP142-Tremlett-2014-Roma-integration-and-evidence-based-policy-making.aspx (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- TREMLETT, A. – MCGARRY, A. (2013): *Challenges facing researchers on Roma minorities in contemporary Europe: Notes towards a research program*. ECMI working paper, No. 62. Elérhető: www.ecmi.de/uploads/tx_lfpubdb/Working_Paper_62_Final.pdf (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- UK Government (2012): *Policy paper: Changes to local authority use of RIPA*. Elérhető: www.gov.uk/government/publications/changes-to-local-authority-use-of-ripa (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- UK Government (2013): *Guidance: Surveillance and counter-terrorism*. Elérhető: www.gov.uk/guidance/surveillance-and-counter-terrorism (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- URRY, J. (2007): *Mobilities*. Malden, Polity Press.
- URRY, J. (2012): *Sociology beyond societies: Mobilities for the twenty-first century*. London, Routledge.
- VAIDHYANATHAN, S. (2008): Naked in the ‘nonopticon’. *The Chronicle of Higher Education*, 2008. 02. 15. Elérhető: <https://www.chronicle.com/article/naked-in-the-nonopticon/> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- VAN BAAR, H. (2009): *Contesting neo-liberal practices in Central and Eastern Europe: Romani minority governance between activation and activism*. Unpublished paper presented at the Multi-Disciplinary and Cross-National Approaches to Romany Studies-a Model for Europe conference. Budapest.
- VAN BAAR, H. (2011): *The European Roma: Minority representation, memory, and the limits of transnational governmentality*. Amsterdam, University of Amsterdam.
- VAN BAAR, H. (2012a): Toward a politics of representation beyond hegemonic neoliberalism: The European Romani movement revisited. *Citizenship Studies*, Vol. 16. No. 2. 287–296. DOI: [10.1080/13621025.2012.667620](https://doi.org/10.1080/13621025.2012.667620)
- VAN BAAR, H. (2012b): Socio-economic mobility and neo-liberal governmentality in post-socialist Europe: Activation and the dehumanisation of the Roma. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 38. No. 8. 1289–1304. DOI: [10.1080/1369183x.2012.689189](https://doi.org/10.1080/1369183x.2012.689189)
- VAN BAAR, H. (2014): The emergence of a reasonable anti-gypsyism in Europe. *When Stereotype Meets Prejudice: Antiziganism in European Societies*. 27–44.
- VAN BAAR, H. (2015): The perpetual mobile machine of forced mobility: Europe’s Roma and the institutionalization of rootlessness. In JANSEN, Y. – CELIKATES, R. – DE BLOOIS, J. eds.: *The irregularization of migration in contemporary Europe: Detention, deportation, drowning*. New York, Rowman & Littlefield International. 71–86.
- VAN BERKEL, R. – KNIES, E. (2013): *Bureaucracy, professionalism and managerialism in a street-level bureaucracy context: A frontline perspective*. Paper prepared for panel 44, ‘Street-level policy research: Expanding the boundaries’, at the first ICPP conference. Grenoble.
- VAN BROECK, J. (2001): Cultural defence and culturally motivated crimes (cultural offences). *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, Vol. 9. No. 1. 1–32. DOI: [10.1163/15718170120519282](https://doi.org/10.1163/15718170120519282)
- VAN DER MEULEN, N. (2006): *The challenge of countering identity theft: Recent developments in the United States, the United Kingdom, and the European Union*. Report Commissioned by the National Infrastructure Cyber Crime program (NICC). Elérhető: www.researchgate.net/publication/238668492_The_Challenge_of_Countering_Identity_Theft_Recent_Developments

- [in_the_United_States_the_United_Kingdom_and_the_European_Union](#) (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- VAN HOUTD, F. – SUVARIEROL, S. – SCHINKEL, W. (2011): Neoliberal communitarian citizenship: Current trends towards ‘earned citizenship’ in the United Kingdom, France and the Netherlands. *International Sociology*, Vol. 26. No. 3. 408–432. DOI: [10.1177/0268580910393041](#)
- VAN POECK, K. – VANDENABEELE, J. (2012): Learning from sustainable development: Education in the light of public issues. *Environmental Education Research*, Vol. 18. No. 4. 541–552. DOI: [10.1080/13504622.2011.633162](#)
- VAN SAN, M. – LEERKES, A. (2001): *Criminaliteit en criminalisering: allochtone jongeren in België. Criminality and criminalisation: Young ethnic minorities in Belgium*. Amsterdam, Amsterdam University Press.
- VARGAS-SILVA, C. (2011): Seven years after the Eastern European enlargement. *Compas blog*. Elérhető: [www.compas.ox.ac.uk/2011/seven-years-after-the-eastern-european-enlargement/](#) (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- VASECKA, I. – VASECKA, M. (2003): Recent Romani migration from Slovakia to EU member states: Romani reaction to discrimination or Romani ethno-tourism? *Nationalities Papers*, Vol. 31. No. 1. 27–45. DOI: [10.1080/0090599032000058893](#)
- VERMEERSCH, P. (2003): Ethnic minority identity and movement politics: The case of the Roma in the Czech Republic and Slovakia. *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 26. No. 5. 879–901. DOI: [10.1080/0141987032000109078](#)
- VERMEERSCH, P. (2006): *The Romani movement: Minority politics and ethnic mobilization in contemporary Central Europe*. Oxford, Berghahn Books.
- VERMEERSCH, P. (2011): Roma and mobility in the European Union. In Pietarinen, K. ed.: *Roma and traveller inclusion in Europe: Green questions and answers*. Elérhető: [http://gef.eu/uploads/media/Roma_and_Traveler_Inclusion.pdf](#) (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- VIDRA Z. (2013a): Rethinking Roma migration in the light of recent flow of refugees to Canada from three Central Eastern European countries the Czech Republic, Hungary and Slovakia. *International Journal of Arts and Sciences*, Vol. 6. No. 3. 529–540.
- VIDRA Z. ed. (2013b): *Roma migration to and from Europe: The Czech, Hungarian, and Slovak case*. Budapest, Central European University Press.
- VINCZE, ENIKŐ (2015): Processes of Subjectification and Racialization of ‘the Roma’. In Troc, Gabriel – Iancu, Bogdan (eds.): *Modes of Appropriation and Social Resistance*. București, Tritonic. 30–60.
- VIRILIO, P. – LOTRINGER, S. (2008): *Pure war*. New York, Semiotext.
- WEBER, L. – BOWLING, B. (2008): Valiant beggars and global vagabonds: Select, eject, immobilize. *Theoretical Criminology*, Vol. 12. No. 3. 355–375. DOI: [10.1177/1362480608093311](#)
- WHITE, J. H. (2014a): *On the road to genocide? A critical analysis of the neoliberal narration of the crisis*. Paper presented at the 2014 conference of the European Group for the Study of Deviance and Social Control, Liverpool, UK.
- WHITE, J. H. (2014b): Prodigal sons and beardless machos: Labor, migration, and masculinity at Itaipú Binacional, Alto Paraná, Paraguay, 1974–1980. *Hispanic American Historical Review*, Vol. 94. No. 4. 649–679. DOI: [10.1215/00182168-2802666](#)
- WHITE, A. (2009): Internal migration, identity and livelihood strategies in contemporary Russia. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, Vol. 35. No. 4. 555–573.
- WIDERBERG, K. (2004): Institutional Ethnography-Towards a Productive Sociology. An Interview with Dorothy E. Smith. *Sociologisk tidsskrift*, Vol. 12. 179–184.

- WILSON, W. J. – CHADDHA, A. (2009): The role of theory in ethnographic research. *Ethnography*, Vol. 10. No. 4. 549–564. DOI: [10.1177/1466138109347009](https://doi.org/10.1177/1466138109347009)
- WIMMER, A. (2008): The making and unmaking of ethnic boundaries: A multilevel process theory. *American Journal of Sociology*, Vol. 113. No. 4. 970–1022. DOI: [10.1086/522803](https://doi.org/10.1086/522803)
- WINTOUR, P. (2013): EU migrants: David Cameron sets out more benefit restrictions. *The Guardian*, 2013. 11. 27. Elérhető: <https://www.theguardian.com/politics/2013/nov/27/david-cameron-benefit-restrictions-eu-migrants> (A letöltés dátuma: 2018. 03. 21.)
- WOOD, D. (2003): Foucault and panopticism revisited. *Surveillance & Society*, Vol. 1. No. 3. 234–239.
- WOOLFORD, A. – NELUND, A. (2013): The responsibilities of the poor: Performing neoliberal citizenship within the bureaucratic field. *Social Service Review*, Vol. 87. No. 2. 292–318. DOI: [10.1086/671072](https://doi.org/10.1086/671072)
- YEATMAN, A. (1998): Interpreting contemporary contractualism. In DEAN, M. – HINDESS, B. eds.: *Governing Australia: Studies in contemporary rationalities of government*. Cambridge, Cambridge University Press. 227–241.
- YOUNG, J. (1999a): Cannibalism and bulimia: Patterns of social control in late modernity. *Theoretical Criminology*, Vol. 3. No. 4. 387–407. DOI: [10.1177/1362480699003004001](https://doi.org/10.1177/1362480699003004001)
- YOUNG, J. (1999b): *The exclusive society: Social exclusion, crime and difference in late modernity*. London, SAGE Publications.
- YOUNG, J. (2002): Critical criminology in the twenty-first century: critique, irony and the always unfinished. *Critical criminology: Issues, debates, challenges*. 251–275.
- YOUNG, J. (2003a): Merton with energy, Katz with structure: The sociology of vindictiveness and the criminology of transgression. *Theoretical Criminology*, Vol. 7. No. 3. 388–414. DOI: [10.1177/13624806030073007](https://doi.org/10.1177/13624806030073007)
- YOUNG, J. (2003b): To these wet and windy shores: Recent immigration policy in the UK. *Punishment and Society*, Vol. 5. No. 4. 449–462. DOI: [10.1177/14624745030054005](https://doi.org/10.1177/14624745030054005)
- YOUNG, J. (2004): Crime and the dialectics of inclusion/exclusion: Some comments on Yar and Penna. *British Journal of Criminology*, Vol. 44. No. 4. 550–561. DOI: [10.1093/bjc/azh034](https://doi.org/10.1093/bjc/azh034)
- YOUNG, J. (2007): *The vertigo of late modernity*. London, SAGE Publications.

Függelék

Rövidítések

CAB	Citizens Advice Bureau	JCP	JobCentre Plus
CEE	Central Eastern Europe/European	JSA	Jobseeker's Allowance
DLA	Disability Living Allowance	JSA(IB)	Jobseeker's Allowance (Income-Based)
DWP	Department of Work and Pension	JSAPS	Jobseeker's Allowance Payment System
HB	Housing Benefit	ERI	European Roma Institute
HMRC	Her Majesty's Revenue and Customs	NHR	National Habitual Residence
IMF	International Monetary Fund	OSCE	Organization for Security and Co-operation in Europe
IS	Income Support	PIP	Personal Independence Payment

Roma adatközlők

Az adatközlő kódja	Kapcsolatba kerülés helyszíne	Korosztály	A kapcsolat időszaka
CM1	Eperjes	25–30	2012. augusztus
HM2	London	35–40	2013. november
HF3	London	25–30	2013. november
PF4	London	40–50	2013. december
HM5	Borsod megye	30–35	2012. augusztus
HM6	London	30–35	2014. február
HM7	Budapest	25–30	2012. augusztus
HM8	Baranya megye	25–30	2012. augusztus
HM9	London	30–35	2012. augusztus
HM10	Manchester	35–40	2013. március
HM11	London	30–35	2013. január
HM12	London	25–30	2013. október
HF13	Midland	30–35	2013. október
HF14	London	30–35	2013. november
HM15	Leeds	30–35	2013-tól

Az adatközlő kódja	Kapcsolatba kerülés helyszíne	Korosztály	A kapcsolat időszaka
HM16	Baranya megye	25–30	2012-től
HM17	Budapest	35–40	2012. augusztus
HM18	Miskolc	40–50	2013. augusztus
HM20	Miskolc	40–50	2012-től
PM21	London	30–35	2013-tól
HM22	Budapest	40–50	2013-tól
CM23	Brno	25–30	2013-tól
PF24	London	40–50	2012-től
CF25	London	30–35	2013-tól
PF26	London	25–30	2013-tól
CM27	London	30–35	2013-tól
HM28	Miskolc	35–40	2012-től
SF29	London	30–35	2013-tól
HM30	Manchester	35–40	2013-tól
vCF31	Brno	25–30	2013-tól
HM32	London	35–40	2012-től
HM33	London	25–30	2012-től
HM34	Manchester	40–50	2013-tól
PM35	London	25–30	2013-tól
HM36	London	35–40	2013-tól
HF37	London	35–40	2013-tól
SF38	London	35–40	2013-tól
SM39	Liverpool	25–30	2013-tól
SM40	Eperjes	40–50	2012-től
SF41	Kassa	35–40	2012-től
HF42	Írország	25–30	2012-től
CF43	London	25–30	2012-től
SM44	Csehország	30–35	2012-től
HF45	Baranya megye	25–30	2012-től
HM46	Budapest	40–50	2012-től

Az adatközlő kódja	Kapcsolatba kerülés helyszíne	Korosztály	A kapcsolat időszaka
HF47	Bradford	35–40	2013-tól
HM48	Manchester	35–40	2013-tól
HM49	Leeds	35–40	2013-tól
HM50	London	30–35	2013-tól
HF51	Változó	30–35	2013-tól
HM52	Változó	40–50	2013-tól
PF53	London	25–30	2013-tól
HM54	Baranya megye	30–35	2012-től
HM55	Budapest	40–50	2012-től
RM56	London	25–30	2013-tól
CM57	Ostrava	25–30	2012-től
HM58	Borsod megye	35–40	2012-től
SM59	London	25–30	2013-tól
HM60	Változó	30–35	2013-tól
HF61	Változó	30–35	2013-tól
PM62	London	35–40	2013-tól
PF63	London	25–30	2013-tól
RF64	London	25–30	2013-tól
SM65	Változó	30–35	2013-tól
SM66	London	25–30	2013-tól
SM67	London	35–40	2013-tól
SF68	London	30–35	2013-tól
HM69	Manchester	30–35	2012-től
HM70	Miskolc	35–40	2012. augusztus
HM71	Miskolc	35–40	2012-től
HF72	Baranya megye	40–50	2013-tól
HF73	Változó	40–50	2013-tól
SM74	Ostrava	30–35	2013. június
BR1	London	35–40	2012. november
BR2	Változó	35–40	2012. szeptember

Az adatközlő kódja	Kapcsolatba kerülés helyszíne	Korosztály	A kapcsolat időszaka
BR3	Változó	30–35	2012-től
BR4	London	35–40	2012-től
BR5	London	30–35	2013-tól

Tolmácsok

Tolmács	Az interjú helyszíne	Nyelv	Az interjú dátuma
IN1	London	Magyar	2014. 01. 29.
IN2	London	Szlovák	2013. 12. 14.
IN3	London	Romani	2014. 02. 05.
IN4	London	Magyar, román	2014. 03. 26.
IN5	London	Magyar	2014. 01. 29.
IN6	London	Cseh	2014. 01. 29.
IN7	London	Magyar	2014. 01. 29.
IN8	London	Magyar	2014. 01. 29.
IN9	London	Magyar	2014. 01. 29.
IN10	London	Szlovák	2014. 02. 20.
IN11	Skype	Szlovák	2014. 02. 27.
IN12	Leeds	Cseh	2014. 02. 26.

Kutatók

Kutatók	Affiliáció	Kapcsolatba kerülés helye	Kapcsolatba kerülés ideje
ACCMS1	Institut sociologických studií UK FSV	Prága	2013. 07.
ACBMC2	Universiteit Gent	Gent	2012-től
ACUKMDS3	PhD London	Skype	2013. 06.
ACCFDS4	Újságíró	E-mail	2013. 05.
ACUKFL5	Law for life	London	2013. 02.
ACUKM6	University of Greenwich	London	2014. 12.
ACFL7	ELTE	Budapest	2013. 06.

Kutatók	Affiliáció	Kapcsolatba kerülés helye	Kapcsolatba kerülés ideje
ACHFP8	Pécsi Tudományegyetem	Budapest	2013. 06.
ACHFL9	ELTE ÁJK	Budapest	2012. 07.
ACHFS10	ELTE TÁTK	Budapest	2013. 02.
ACMM11	Charles University	E-mail	2013. 05.
ACHFA12	MTA	Budapest	2013. 01.
ACRMA13	Romani Academic network	Nagyszeben	2013. 01.
ACHMS14	Autonómia Alaptívány	Budapest	2012. 08.
ACHFL15	ELTE	Budapest	2013. 02.
ACBMC16	Universiteit Gent	Gent	2012. 01.
ACUKFP17	Romany Study Group	London	2013. 01.
ACCFS18	Masarykova univerzita	Brno	2013. 08.
ACCMS19	Univerzita obrany v Brně	Brno	2013. 07.
ACHMS20	Budapesti Corvinus Egyetem	Budapest	2013. 05.
ACHME21	Szegedi Tudományegyetem	Skype	2013. 05.
ACHMSS22	Népeségtudományi Kutatóintézet	Budapest	2013. 04.
ACHMS23	ELTE TÁTK	Budapest	2013. 03.
ACHML24	ELTE, MTA	Budapest	2013. 02.
ACBFC25	Universiteit Gent	Gent	2012. 01.
ACIMP26	Central European University	Budapest	2013. 07.
ACHMP27	Central European University	Budapest	2013. 01.
ACBFP28	University of Kent	Canterbury	2012. 09.
ACSMP29	Platform for Social Housing, University of Ostrava	Prága	2013. 08.
ACHMS30	New York University Abu Dhabi	Budapest	2013. 05.
ACHME31	Kis Tigris Gimnázium	Alsószentmárton	2013. 04.
ACRFA32	Universitatea din București, MigRom Project	Nagyszeben	2013. 01.
ACBFES33	Katholieke Universiteit Leuven	Gent	2013. 09.
ACHMM34	Romani nyelvtanár	Budapest	2013. 09.

Kutatók	Affiliáció	Kapcsolatba kerülés helye	Kapcsolatba kerülés ideje
ACHFDS35	European Roma Rights Centre	Budapest	2013. 01.
ACCMS36	Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita	Pozsonoy	2013. 07.
ACDMES37	Universiteit van Amsterdam	Amszterdam	2012. 05.
ACCMSS38	Univerzita obrany v Brně	Brno	2013. 07.
ACBME39	Roma oktatásügyi szakértő	Gent	2013. 08.
ACCMS40	Universität Wien	Prága	2013. 07.

Hivatásos szakemberek

Szakemberek	Affiliáció	Kapcsolatba kerülés helye	Kapcsolatba kerülés ideje
PUKM1	Redbridge Children's Services	London, Redbridge	2014. 04.
PUKF2	Diverzitás felelős programmenedzser	London, Redbridge	2014. 05.
PUKF3	Oktatásfejlesztési felelős	Manchester	2014. 02.
PHM4	Dr Ámbédkar iskola	London	2014. 03.
PUKF5	Ügyvéd	London	2014. 03.
PHM6	Forrásközpont	Budapest	2012. 08.
PHM7	Roma képviselő	Budapest	2013. 05.
PUKM8	National Crime Agency	London	2013. 11.
PUKM9	Hazelbury School	London	2013. 12.
PHF10	Közéleti Roma Nők Egyesülete	Budapest	2013. 03.
PHF11	Kesztyűgyár Közösségi Ház	Budapest	2013. 03.
PHF12	Gyermekjóléti szolgálat	Budapest	2013. 02.
PHF13	Pártfogó Felügyelői Szolgálat	BUDAPEST	2013. 02.
PSF14	Szociálpolitikai felelős	Kassa	2013. 08.
PSF15	Szociális munkás, Szlovákia	Kassa	2013. 07.
PUKM16	Rendészet	Bradford	2014. 03.
PSF17	Üdvhadsereg	Ostrava	2013. 06.
PUKF18	Társadalmi integrációért felelős munkatárs	London	2013. 10.
PCM19	Agentura pro sociální začleňování	Prága	2013. 06.

Szak-emberek	Affiliáció	Kapcsolatba kerülés helye	Kapcsolatba kerülés ideje
PUKM20	Rendészet	Skype	2014. 03.
PSF21	Szociálpolitikáért felelős munkatárs	Kassa	2013. 06.
PSF22	Szociális munkás	Ostrava	2014. 07.
PHM23	Rendészet	Skype	2014. 03.
PNLM24	Politieacademie	Amszterdam	2012. 08.
PCF25	Programy sociální integrace	Prága	2013. 06.
PCM26	Önkormányzati hivatal	Brno	2013. 09.
PCF27	Agentura pro sociální začleňování	Prága	2013. 07.
PUKF28	JCO1	London, Redbridge	2014. 03.
PUKF29	JCO2	London, Waltham Forest	2013. 09.
PUKF30	JCO3	London, Newham	2013. 11.

Civil szervezetek munkatársai

NGO-munkatárs	Kapcsolatba kerülés helye	Kapcsolatba kerülés ideje
NGUSAF1	Skype	2012
NGHM2	Budapest	2013. 09.
NGRF3	London	2014. 01.
NGUKF4	London	2014. 01.
NGCM5	E-mail	2013. 07.
NGUKF6	London	2013. 11.
NGCF7	Brno	2013. 07.
NGRSF8	Eperjes	2013. 07.
NGUKF9	London	2014. 04.
NGUKF10	London	2013. 12.
NGHF11	Telefon	2013. 02.
NGSRBF12	London	2013. 12.
NGCM13	Brno	2013. 07.
NGCF14	Prága	2013. 06.
NGUKF15	London	2014. 04.

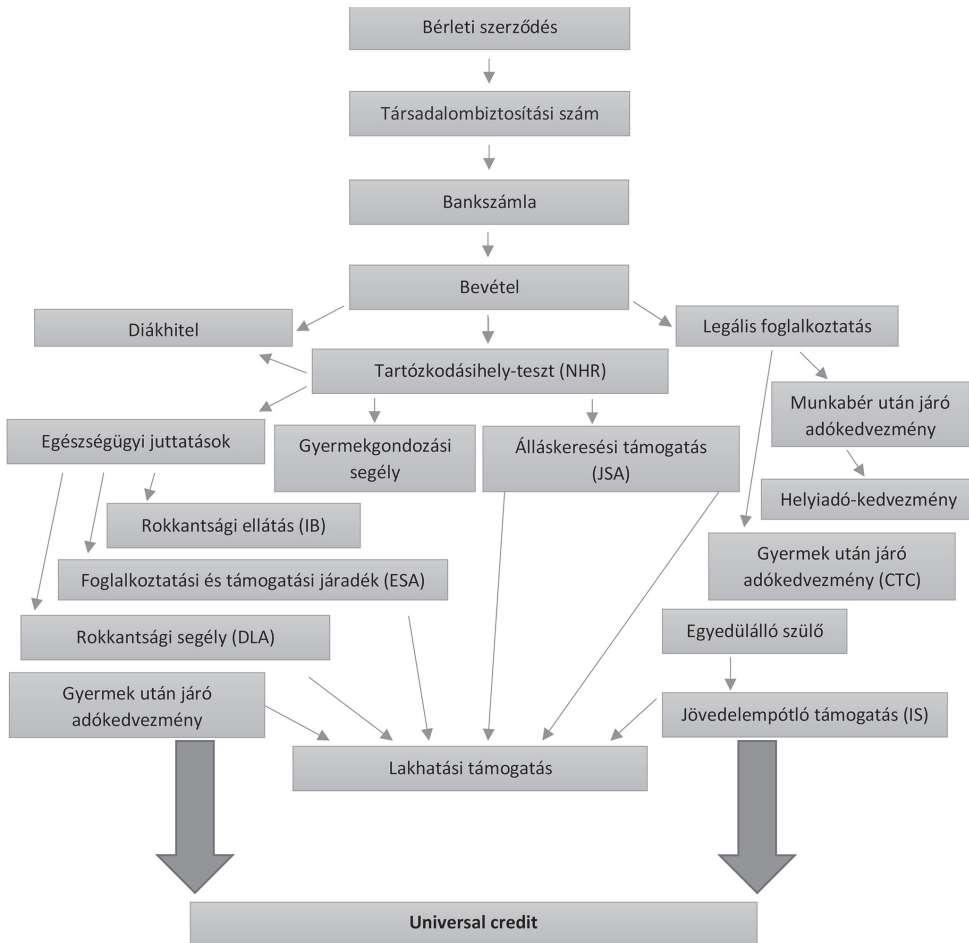
NGO-munkatárs	Kapcsolatba kerülés helye	Kapcsolatba kerülés ideje
NGPLF16	London	2014. 03.
NGUKF17	London	2013. 11.
NGUKM18	London	2014. 05.
NGUKF19	Telefon	2014. 12.
NGSF20	Ostrava	2013. 07.
NGSM21	Szepsi	2013. 07.
NSUKF22	London	2014. 11.
NGSM23	Pozsonoy	2013. 06.
NGSF24	Ostrava	2013. 06.
NGUKF25	London	2013. 06.
NGSF26	Kassa	2013. 07.
NGCM27	Prága	2013. 07.
NGUKF27	London, Redbridge	2013. 04.
NGUKM28	London	2013. 12.
NGPLF28	London	2014. 01.
NGHF29	Budapest	2013. 02.
NGSM30	Pozsonoy	2013. 08.
NGUKF31	Birmingham	2013. 11.
NGHM32	Budapest	2012. 12.
NGHM33	Edelény	2012. 08.
NGUKF34	London	2014. 02.
NGSM35	Telefon	2012. 09.
NGCM36	Facebook	2013. 08.
NGUKF37	Konferencián találkozás	2013. 11.
NGHM38	Telefon	2013. 09.
NGSF39	London	2014. 04.
NGHM40	Manchester	2014. 03.
NGSF41	E-mail	2013. 12.
NGSF42	Ostrava	2013. 07.
NGUKM43	London	2014. 02.

NGO-munkatárs	Kapcsolatba kerülés helye	Kapcsolatba kerülés ideje
NGUKF44	London	2014. 04.
NGCM45	Skype	2012. 10
NGHF46	Budapest	2013. 08.
NGHF47	Budapest	2012. 08.
NGHM48	Budapest	2013. 02.
NGBM49	Gent	2012. 11.
NGCHF50	Pozsony	2013. 07.
NGSM51	Budapest	2013. 06.
NGBM52	Gent	2012. 08.

A kódolás feloldása

1. Foglalkozás   kutató (AC),
civil szervezet munkatársa (NG),
hivatásos szakember (P)
2. Nemzetiség   magyar (H),
román (R),
szlovák (S),
cseh (C),
lengyel (P),
brit (UK),
belga (B)
3. Nem   férfi (M),
nő (F)
4. Szakterület   kisebbségek (M)
kriminológia (C)
szociológia (S)
antropológia (A)
európai tanulmányok (E)
fejlesztési tanulmányok (D)
biztonsági tanulmányok (S)
oktatáskutatás (E)
rendvédelem (L)
politikai tanulmányok (P)

A támogatási igénylések eljárási modellje az Egyesült Királyság jóléti rendszerében (2013)

Vákát oldal

Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.
Székhely: 1089 Budapest, Orczy út 1.
Kapcsolat: info@ludovika.hu

A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató
Felelős szerkesztő: Karácsony Fanni
Olvasószerkesztő: Bujdosó Hajnalka
Korrektor: Oláh Andrea
Tördelőszerkesztő: Mikes Vivien
Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt.
Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

ISBN 978-963-531-255-9 (nyomtatott)
ISBN 978-963-531-256-6 (PDF)
ISBN 978-963-531-257-3 (ePub)

Az Európai Unió belüli szabad mozgás elve a társadalombiztosítási és a bevándorlási politikák összefonódását eredményezte a tagállamok felügyeleti gyakorlatában, elhomályosítva a jóléti és a büntetőjogi intézkedések határvonalát. A tagállamok a kevésbé vonzó migráncsoportokat igyekeznek kirekeszteni a jóléti rendszerből és a munkaerő-piacra kényszeríteni.

Mivel teljesjogú uniós polgárként a roma népesség Európában szabad mozgást élvez, több nyugati tagállamban új ellenőrzési intézkedéseket vezetnek be a jóléti turistaként, beilleszkedni nem hajlandó csoportként számon tartott roma bevándorlókat megcélózva. Noha ezeket az „újonnan érkezőket” gyakran segélyezésfüggő, iskolázatlan munkaerőnek tekintik, a jóléti rendszerhez adaptálódó migránsok sikeresen fejlesztik tudásukat a digitalizált bürokráciák gyengeségeiről és előnyeiről, és alkalmazkodnak a szűrési mechanizmusokhoz. A legsikeresebb bevándorlók így a technokrácián kívülre húzódnak, és láthatatlanokká válnak a jóléti megfigyelés számára.

Empirikus esettanulmányok alapján ez a kötet bemutatja a megfigyelés ezen aszimmetriáit, és feltárja a közép-európai roma bevándorlók digitális stratégiáit a brit jóléti eljárások során.

A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” című projekt keretében jelent meg.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE